

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2016-2017

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του Γεωργίου Νικολάου Καλογεράκη

A.M.: 7340011016005

Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων: Εσωτερικό Δίκαιο και Διεθνή κείμενα

Τριμελής επιτροπή

Νικόλαος Δημητράτος (επιβλέπων καθηγητής)- Επίκουρος καθηγητής Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας Νομικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Μαρία Κρανιδιώτη- Επίκουρη καθηγήτρια Εγκληματολογίας Νομικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Αθανασία Διονυσοπούλου- Επίκουρη καθηγήτρια Ποινικών Επιστημών Νομικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Αθήνα, Νοέμβριος 2017

Copyright © Γεώργιος Καλογεράκης, Νοέμβριος 2017

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Περιεχόμενα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
2. ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ	8
2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
2.2. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ	9
Η οικολογική Σχολή του Chicago	9
Θεωρία των διαφορικών συναναστροφών και θεωρία της ουδετεροποίησης	10
Θεωρίες για την ανομία	11
Θεωρίες για τον παραβατικό υποπολιτισμό	14
2.3. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ.....	17
Η θεωρία της αλληλεπίδρασης ή του στιγματισμού (Labeling theory).....	17
Οι θεωρίες των συστημάτων ελέγχου	18
Το έγκλημα ως φυσιολογικό κοινωνικό φαινόμενο	21
3. ΠΟΙΝΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ.....	23
3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	23
3.2. ΠΡΟΤΥΠΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.....	25
α) Το τιμωρητικό πρότυπο	25
β) Το αναμορφωτικό/προνοιακό πρότυπο (welfare-oriented model).....	26
γ) Το δικαϊκό πρότυπο/ πρότυπο δικαιοσύνης (just deserts).....	29
3.3. ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	32
Ειδικές διατάξεις για τους ανήλικους (Ουσιαστικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων)	35
Δικονομικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων.....	82
4. ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΝΗΛΙΚΩΝ	104
4.1. Εισαγωγή.....	104
4.2. Κανόνες του Πεκίνο (The Beijing Rules)	104
4.3. Η Διεθνής Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού	106
4.4. Ο Πρότυπος Νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων	112
4.5. Η Σύσταση του έτους 1987 του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους Ανηλίκους (Σύσταση (87) 20)	120
4.6. Σύσταση του έτους 2003 του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους Ανηλίκους.....	121
5. ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ	123
6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	126
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	130

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις μέρες μας γινόμαστε διαρκώς θιασώτες μιας διαρκώς αυξανόμενης εγκληματικότητας νεαρών ατόμων, στην οποία οι θεσμοί του επίσημου κοινωνικού ελέγχου καλούνται να βρουν απάντηση. Πολιτικοί αναλυτές, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η κοινή γνώμη εστιάζουν την προσοχή τους κυρίως σε επιφανειακές συνθήκες, συχνά παροδικές που ενδεχομένως ευθύνονται για την αύξηση της εγκληματικότητας των ανήλικων ατόμων όπως λόγου χάριν η οικονομική κρίση. Το πρόβλημα όμως συχνά είναι βαθύτερο, γι' αυτό άλλωστε καλείται να δώσει εξηγήσεις η επιστήμη της Εγκληματολογίας.

Η αιτιολόγηση του εγκλήματος ανεξαρτήτως της ηλικίας των δραστών αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που απασχολούν την εγκληματολογική επιστήμη. Ποικίλες θεωρίες έχουν διαμορφωθεί στο πέρασμα των αιώνων και κατά τη διάρκεια της εξέλιξης της επιστήμης της Εγκληματολογίας. Άλλοτε μονοπαραγοντικές (που εστιάζουν στην ευθύνη ενός παράγοντα για την εμφάνιση του εγκλήματος και άλλοτε πολυπαραγοντικές (που εστιάζουν στη συμβολή ποικίλων παραγόντων) προσεγγίσεις κάνουν την εμφάνιση τους και προσθέτουν το λιθαράκι τους στην προσπάθεια για την εξεύρεση των αιτιών που οδηγούν στο έγκλημα. Παρ' όλα αυτά, δε θα μπορούσαμε να αγνοήσουμε και τις προσεγγίσεις αυτές που δεν επιδίδονται στην απόδοση αιτιών για την ύπαρξη του εγκλήματος αλλά επιχειρούν να ερμηνεύσουν το έγκλημα ως υπαρκτό κοινωνικό φαινόμενο (ερμηνευτικές προσεγγίσεις) για το οποίο η αιτιολογική προσέγγιση δε μπόρεσε να δώσει απαντήσεις.

Όμως, όπως ακριβώς γοήτευε ανέκαθεν η μελέτη του φαινομένου της νεανικής εγκληματικότητας, αντίστοιχα ενδιαφέρουσα υπήρξε η προσπάθεια για αντιμετώπιση του εγκλήματος των ανηλίκων και του ανήλικου δράστη. Ως γνωστόν, σε όλες τις κοινωνικές μορφές μέσα στις οποίες έχει ζήσει ο άνθρωπος εκ καταβολής της ανθρωπότητας, το έγκλημα αποτελούσε τη δράση αυτή που εναντιωνόταν στους κανόνες που όριζε η κοινωνική συμβίωση. Οι κανόνες αυτοί στη σημερινή κοινωνία προσδιορίζουν τα έννομα αγαθά τα οποία προστατεύονται από οποιαδήποτε πράξη προσβολής τους. Η "δράση" του παραβατούντος τους κανόνες αποτελεί το έγκλημα (όπως ορίζεται στη σημερινή κοινωνία) και αυτή με τη σειρά της επισύρει την "αντίδραση" της κοινωνίας, η οποία στις σύγχρονες κοινωνίες αποτυπώνεται στις ποινικές κυρώσεις που απειλούνται στους νόμους. Η τριμερής αυτή σχέση (έννομο αγαθό-έγκλημα-ποινή) δομεί το ποινικό φαινόμενο το οποίο από τη στιγμή που θα τυποποιηθεί θα δημιουργηθεί, το ευρέως γνωστό, ποινικό δίκαιο¹. Η αντίδραση όμως της κοινωνίας απέναντι στον εγκληματούντα, αποκαλύπτει το πολιτισμικό επίπεδο αυτής της κοινωνίας. Πολλώ δε μάλλον όταν ο δράστης είναι ανήλικος, ένα άτομο, που σε γενικές γραμμές δεν

¹Μανωλεδάκης Ιωάννης, Το έννομο αγαθό, σελ. 7-11, Εκδόσεις Σάκκουλα Θεσσαλονίκη, 1998

διαθέτει την ωριμότητα να αντιληφθεί τη σοβαρότητα των πράξεων του που παραβιάζουν έννομα αγαθά των συμπολιτών του. Η υπερβολική αυστηρότητα των διατάξεων των ποινικών νόμων σχετικά με τις πράξεις των ανήλικων δραστών δε συνάδει με ένα φιλελεύθερο ποινικό δίκαιο, δίκαιο που χαρακτηρίζει τις κοινωνίες των δικαιωμάτων, δηλαδή τις δημοκρατικές κοινωνίες. Η ελαστικότερη αντιμετώπιση των ανήλικων δραστών σε σχέση με τους ενήλικες, αποτελεί θεμελιώδες πρόταγμα ενός κράτους δικαίου. Και αυτό γιατί η προσωπικότητα του ανήλικου δε συνιστά μια μικρογραφία της προσωπικότητας του ενήλικου, αλλά είναι ποιοτικά καθ' ολοκληρία διαφορετική αυτού. Επειδή ο ανήλικος δεν είναι "μικρός ενήλικος", έχει ανάγκη από ειδική προσέγγιση και εξειδικευμένη μεταχείριση.² Για το λόγο αυτό, στις περισσότερες ευρωπαϊκές έννομες τάξεις έχουν θεσπισθεί ειδικές ρυθμίσεις που αφορούν τις κολάσιμες πράξεις των ανήλικων δραστών.

Η ανάγκη διαμόρφωσης κανόνων ειδικής αντιμετώπισης των ανήλικων δραστών οδήγησε διεθνώς στην υιοθέτηση του όρου "δίκαιο ανήλικων", ενώ μια σειρά από διεθνή κείμενα κλήθηκαν να προστατεύσουν τόσο τα ανήλικα θύματα εγκληματικών πράξεων, όσο και τους ανήλικους δράστες από περιστατικά κρατικής αυθαιρεσίας. Τα ανωτέρω διεθνή κείμενα διακρίνονται σε συμβατικού και μη συμβατικού χαρακτήρα αναλόγως εάν έχουν αποτελέσει εσωτερικό δίκαιο για τη χώρα μας (συμβατικού χαρακτήρα) ή όχι (μη συμβατικού χαρακτήρα). Το περιεχόμενό τους δε, τα κατατάσσει σε δύο διακριτές κατηγορίες, το δίκαιο ανήλικων υπό ευρεία έννοια και το δίκαιο ανήλικων υπό στενή έννοια. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται οι διεθνείς νομοθετικές πράξεις οι οποίες ρυθμίζουν θέματα που αφορούν τα δικαιώματα των ανήλικων και συγκεκριμένα ζητήματα γενικής ή ειδικής προστασίας τούτων. Πρόκειται δηλαδή για εργαλεία που οργανώνουν τη θεσμική προστασία των ανήλικων στο εξωποινικό κατά βάση πεδίο. Από την άλλη πλευρά, οι διεθνείς νομοθετικές πράξεις που ρυθμίζουν θέματα σχετικά με την εγκληματική δράση των ανήλικων, ανήκουν στο δίκαιο ανήλικων υπό στενή έννοια³.

Όσον αφορά τη διαμόρφωση της ποινικής αντιμετώπισης των ανήλικων δραστών, καθοριστικής σημασίας υπήρξε η συμβολή της γερμανικής θετικής σχολής, κύριος εκφραστής της οποίας αποτέλεσε ο Franz von Liszt. Στόχος της σχολής αυτής ήταν η μετατροπή του ποινικού δικαίου της ανταπόδοσης, όπως αυτό εμφανίστηκε μέσω των προταγμάτων της Κλασικής Σχολής του Ποινικού Δικαίου, σε ένα ειδικοπροληπτικό δίκαιο του δράστη, όπου βαθύτερος σκοπός θα είναι η μέσω της αγωγής επανακοινωνικοποίηση του. Καθίσταται έτσι ακρογωνιαίος λίθος του ποινικού συστήματος η διαπαιδαγώγηση του εγκληματία και δη του ανήλικου, ο οποίος βρίσκεται στο στάδιο διαμόρφωσης της προσωπικότητας του. Η αρχή της διαπαιδαγώγησης, που διαπνέει όλο το φάσμα

²Πιτσελά Α., Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανήλικων, Ζ' έκδοση, σελ. 4, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

³Δημόπουλος Χ.-Κοσμάτος Κ., Δίκαιο ανήλικων: θεωρία και πράξη, 2^η έκδοση, σελ. 1, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011

του ελληνικού ποινικού δικαίου ανηλίκων, ενυλώνεται μέσα από τις κυρώσεις που επιβάλλονται στους ανήλικους δράστες, δηλαδή μέσα από τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα καθώς και τη στερητική της ελευθερίας ποινής, του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων.

Τα αναμορφωτικά και τα θεραπευτικά μέτρα καθώς και ο ποινικός σωφρονισμός επιβάλλονται σε βάρος των ανηλίκων που έχουν διαπράξει αξιόποινες πράξεις οι οποίες ορίζονται στο Ειδικό μέρος του Ποινικού Κώδικα και σε ειδικούς ποινικούς νόμους. Πέραν όμως αυτού, τα συγκεκριμένα μέτρα (πλην του ποινικού σωφρονισμού) μπορούν να επιβληθούν και σε ανήλικο ο οποίος δεν έχει διαπράξει κάποιο αδίκημα, αλλά αντιμετωπίζει δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής ή βρίσκεται σε ηθικό ή κοινωνικό κίνδυνο. Αυτό λαμβάνει χώρα δεδομένης της διαμόρφωσης του δυαδικού συστήματος στο ελληνικό δίκαιο ανηλίκων, με την ύπαρξη αφενός του ποινικού δικαίου ανηλίκων και αφετέρου του δικαίου πρόνοιας και αρωγής ανηλίκων στο οποίο ανήκει και η τελευταία περίπτωση. Το δίκαιο αρωγής ανηλίκων έχει επικριθεί αρκετά, δεδομένου ότι συμβαδίζει με το προνοιακό πρότυπο, πρότυπο που έχει συχνά κατηγορηθεί για υπερβάσεις των δικαιωμάτων των ανηλίκων στην προσπάθεια του για αναμόρφωση της προσωπικότητάς τους. Η υπέρβαση της αρχής της νομιμότητας για χάρη της αρχής της σκοπιμότητας χαρακτηρίζει τη διεθνή νομοθετική κίνηση στις αρχές και τα μέσα του προηγούμενου αιώνα, με συνέπεια την εμφάνιση του προνοιακού προτύπου και του δικαίου αρωγής ανηλίκων, όπως αναφέρθηκε. Η προσπάθεια για βελτίωση της προσωπικότητας του δράστη αλλά και του «εν δυνάμει» εγκληματία, με στόχο την επανένταξή του στην κοινωνία αποτελεί στοίχημα για την αντεγκληματική και τη σωφρονιστική πολιτική των ευρωπαϊκών εννόμων τάξεων. Διεθνή κείμενα υπερνομοθετικής ισχύος όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ) περιλαμβάνουν σαφείς ρυθμίσεις για την πρόληψη της εγκληματικότητας των ανηλίκων, αποτυπώνοντας παράλληλα το πνεύμα της εποχής, όπως περιγράφηκε παραπάνω.

Η κυριαρχία ωστόσο του προνοιακού προτύπου αρχίζει να αμφισβητείται μετά τη δεκαετία του 1970 όταν και διαπιστώνεται ότι η προσπάθεια για αναμόρφωση του δράστη και ομαλή του επανένταξη στην κοινωνία οδηγεί σε παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων, αυθαιρεσία και υπερβολική τιμώρηση. Έτσι εμφανίζεται για πρώτη φορά το δικαϊκό πρότυπο ή πρότυπο δικαιοσύνης που στόχο έχει την ανταπόδοση για το έγκλημα μέσα από το σεβασμό των δικονομικών και ουσιαστικών δικαιωμάτων του δράστη. Στο ελληνικό δίκαιο ανηλίκων γίνεται μια προσπάθεια σύζευξης των δύο αναφερθέντων προτύπων με στόχο την επίτευξη της διαπαιδαγώγησης του ανηλίκου μέσα όμως από το σεβασμό της προσωπικότητας και των δικαιωμάτων του. Έτσι γίνονται κατανοητές νομοθετικές προβλέψεις όπως λόγου χάριν το δικαίωμα άσκησης έφεσης από τον κατηγορούμενο ανήλικο κατά (αθωωτικής) απόφασης που του επέβαλε αναμορφωτικά μέτρα, πράγμα που υπό την ισχύ του προνοιακού προτύπου δεν μπορούσε να συμβεί δεδομένου ότι η (αθωωτική) απόφαση που επέβαλε αναμορφωτικά μέτρα στον ανήλικο γινόταν αντιληπτή ως μέριμνα

προς τον ανήλικο και όχι ως κύρωση σε βάρος του.

Όλες αυτές οι εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο με τις εναλλαγές των προτύπων και τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις δε θα μπορούσαν να αφήσουν ασυγκίνητο τον Έλληνα νομοθέτη και στο επίπεδο του ουσιαστικού ποινικού δικαίου. Σημαντικές υπήρξαν οι τροποποιήσεις στο δίκαιο ανηλίκων με το νόμο 3189/2003 με τίτλο “Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις” καθώς προστέθηκαν οκτώ αναμορφωτικά μέτρα στη λίστα των ήδη προβλεπόμενων αναμορφωτικών μέτρων του άρθρου 122 ΠΚ, όπως και οι τροποποιήσεις που επήλθαν χάρη στο νόμο 3860/2010 και τους μεταγενέστερους αυτού Ν.4322/2015 και 4356/2015. Πέραν των μεταρρυθμίσεων που επήλθαν με τις ανωτέρω πρωτοβουλίες του κοινού νομοθέτη, δε θα πρέπει να αγνοούμε και τη συμβολή του συντακτικού νομοθέτη στην προστασία των ανήλικων δραστών. Κύριος άξονας πάνω στον οποίο θα πρέπει να βασιστεί ο κολασμός των πράξεων των ανηλίκων θα πρέπει να είναι ο σεβασμός συνταγματικών δικαιωμάτων όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια που προστατεύεται στο άρθρο 2 Συντ. Ο ανήλικος μπορεί να μην έχει ικανότητα δικαστικής παράστασης, έχει όμως ικανότητα δικαίου, είναι δηλαδή φορέας δικαιωμάτων και συνεπώς τα συνταγματικώς προβλεπόμενα δικαιώματα αφορούν και τον ίδιο πέρα από τους ενήλικες. Συνεπώς άρθρα όπως το 7 Συντ. διατηρούν την ίδια ισχύ και στο δίκαιο ανηλίκων, μολονότι αυτό δεν γίνεται απολύτως σεβαστό λόγω της παρουσίας του δικαίου αρωγής και πρόνοιας ανηλίκων που αναφέρθηκε προηγουμένως. Επιπλέον το άρθρο 96 παρ. 3 του Συντάγματος ρυθμίζει τις προϋποθέσεις διεξαγωγής των δικών στα δικαστήρια ανηλίκων, παρέχοντας προστασία στον ανήλικο, καθώς επιτρέπει παρεκβάσεις σε συνταγματικές αρχές όπως αυτή της δημοσιότητας των δικών του άρθρου 93 παρ.2 Συντ. και του άρθρου 97 σχετικά με την εκδίκαση αξιοποιούνων πράξεων από τα μικτά ορκωτά δικαστήρια.

Κι αν η ποινική αντιμετώπιση των ανηλίκων συγκεντρώνει ενδιαφέρον, σημαντική είναι και η εξέταση των συνθηκών μέσα στις οποίες ο ανήλικος δράστης εκτίει την ποινή του (περιπτώσεις ποινικού σωφρονισμού). Η σωφρονιστική αντιμετώπιση των ανηλίκων αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον ορώμενη σε συνδυασμό με τις διεθνείς συμβάσεις και συνθήκες. Η στέρηση της ελευθερίας είναι ιδιαίτερα δυσβάστακτη για ένα ενήλικα δράστη, πολλώ δε μάλλον για ένα ανήλικο. Καθίσταται έτσι αναγκαία η διασφάλιση βιώσιμων συνθηκών για τον ανήλικο, μακριά από άλλους ενήλικες έγκλειστους ώστε να αποφευχθεί η εγκληματογόνος μόλυνση του. Στόχος θα πρέπει να είναι η διαπαιδαγώγησή του (στο βαθμό βέβαια που μπορεί αυτή να πραγματοποιηθεί), ενώ μοναδικό δικαίωμα το οποίο θα πρέπει να αποστερείται ο ανήλικος θα πρέπει να είναι αυτό της ελευθερίας βάσει της συνταγματικής πρόβλεψης του άρθρου 5 παρ.3. Στην Ελλάδα υπάρχουν τρία ειδικά καταστήματα κράτησης νέων για άρρενες δράστες ενώ μόλις ένα κατάστημα θηλέων, ενδεικτικό της μεγαλύτερης εγκληματικότητας των αρρένων δραστών. Λόγος θα γίνει κατωτέρω για τα συγκεκριμένα καταστήματα κράτησης.

2. ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά τη διάρκεια εξέλιξης της επιστήμης της Εγκληματολογίας, χιλιάδες υπήρξαν οι προσπάθειες εγκληματολόγων και κοινωνιολόγων να κατανοήσουν και να εξηγήσουν το φαινόμενο του εγκλήματος, μιας κοινωνικής δράσης που βάλλεται ενάντια στην κοινωνική συμβίωση και στους κανόνες που η συμβίωση αυτή θέτει. Κάποιοι το αντιμετώπισαν ως παραφωνία μέσα στην αρμονία της κοινωνίας ενώ άλλοι το ερμήνευσαν ως ένα φυσιολογικό φαινόμενο το οποίο είναι άρρηκτα δεμένο με την ανταγωνιστική φύση του ανθρώπου, τη στιγμή που το παράδοξο γι' αυτούς ήταν η μη εμφάνιση του εγκλήματος όταν οι συνθήκες το ευνοούσαν. Προέκυψαν έτσι διάφορες εγκληματολογικές κατευθύνσεις και θεωρίες, καθεμία από τις οποίες προσπάθησε να προσεγγίσει πιο ολοκληρωμένα το φαινόμενο της γένεσης του εγκλήματος. Χαρακτηριστικές εγκληματολογικές κατευθύνσεις ήταν η εγκληματολογία της συναίνεσης και η εγκληματολογία της σύγκρουσης. Οι δύο αυτές κατηγορίες εκφράζουν εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις σχετικά με την γένεση και την ύπαρξη του εγκλήματος. Η συναινετική εγκληματολογία, η οποία βασίζεται στον όρο *consensus* όπως αυτός καθιερώθηκε από τον Auguste Comte, θεμελιώνεται στην παραδοχή ότι αυτό που συνέχει την κοινωνία είναι μια κοινή αντίληψη, μια βασική συναίνεση για ορισμένες αρχές και αξίες, λ.χ. ως προς τί είναι καλό και επομένως αποδεκτό και τί κακό. Η ύπαρξη αυτής της κοινής συμφωνίας οδηγεί σε μια ευρυθμία και τάξη στην κοινωνία και στη δυνατότητα των κοινωνιών να προβλέπουν ποιες συμπεριφορές δεν είναι κοινωνικά αποδεκτές.⁴ Στα πλαίσια αυτής της εγκληματολογικής κατεύθυνσης κινήθηκαν οι θετικιστικές προσεγγίσεις των Ιταλών θετικιστών, αλλά και οι πιο σύγχρονες κοινωνιολογικές θεωρίες που αναπτύχθηκαν τον περασμένο αιώνα. Από την άλλη πλευρά η συγκρουσιακή εγκληματολογία βασίζεται στο γεγονός ότι η αντιπαλότητα βρίσκεται σε κάθε κοινωνία, η δε τελευταία απαρτίζεται από διάφορες αντιμαχόμενες ομάδες με διαφορετικά συμφέροντα. Στην κατεύθυνση αυτή ανήκουν κυρίως οι μαρξιστικές προσεγγίσεις. Σχετικά όμως με την εγκληματικότητα των ανηλίκων διατυπώθηκαν ορισμένες ειδικότερες θεωρίες που βασικό τους άξονα ανάλυσης έθεσαν την επιρροή της κοινωνίας πάνω στον ανήλικο που εγκληματεί. Οι θεωρίες αυτές ανήκουν στις αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκλήματος, όπου αναζητούνται τα αίτια παραγωγής του εγκλήματος. Ταυτοχρόνως, όλες οι αιτιολογικές θεωρίες ανήκουν στην εγκληματολογική κατεύθυνση της συναίνεσης δεδομένου ότι αποδέχονται το έγκλημα ως μία παρέκκλιση από το σεβασμό των αρχών και των αξιών στις οποίες έχει συμφωνήσει το κοινωνικό σύνολο.

⁴Σπινέλλη Καλλιόπη, Εγκληματολογία, 3η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014

2.2. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ **ΑΝΗΛΙΚΩΝ**

Η οικολογική Σχολή του Chicago

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα η επικράτηση των απόψεων της Ιταλικής Θετικής Σχολής, όπου οι εγκληματολογικές μελέτες περιστρέφονταν γύρω από τα ατομικά ελαττώματα των δραστών των εγκλημάτων, δεν άφηνε περιθώρια στην αναζήτηση άλλων αιτιών που οδηγούσαν στο έγκλημα. Στα τέλη όμως του 19ου αιώνα παρατηρείται μια στροφή προς την αναζήτηση κοινωνικών παραγόντων που συμβάλλουν στην παραγωγή του εγκλήματος. Έτσι, ο τότε δημοσιογράφος Robert Ezra Park, συγκεντρώνοντας υλικό σχετικά με τις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν στην πόλη του Chicago, προσπάθησε να αποδώσει την εγκληματικότητα των νεαρών ατόμων στην ήδη υπάρχουσα υψηλή εγκληματικότητα ορισμένων περιοχών της πόλης. Οι συνοικίες υψηλής εγκληματικότητας βρίσκονταν ανάμεσα σε βιομηχανικές ή εμπορικές περιοχές και σε άλλες συνοικίες με καλές οικιστικές συνθήκες και είχαν ως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, τη φτώχεια των κατοίκων τους, τα φτηνά ενοίκια, τη δράση συμμοριών, τη διαμονή σε αυτές ετερογενών πολιτιστικά και φυλετικά ομάδων και την απουσία κοινωνικού ελέγχου. Στις περιοχές αυτές επικρατούσε ένα σύνολο αντικοινωνικών αντιλήψεων και ασέβειας προς το νόμο, ένας “υπόκοσμος”. Ο κάτοικος των περιοχών αυτών χαρακτηρίστηκε “περιθωριακό άτομο” (the marginal man). Σύμφωνα με τη σχολή αυτή, οι νεαροί εγκληματίες επηρεάζονταν από συνομηλικούς τους και από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο διαβιούσαν εν γένει, με συνέπεια να καταλήγουν στο έγκλημα. Η σχολή αυτή ονομάστηκε οικολογική γιατί παραλλήλισε την παραπάνω διαδικασία τροπής των νεαρών ατόμων στο έγκλημα με την παραγωγή ασθενικών οργανισμών σε περίπτωση διατάραξης της “συμβίωσης” και της βιοτικής ισορροπίας μέσα σε ορισμένο φυσικό περιβάλλον. Όπως δηλαδή ένα φυτό αν φυτευθεί σε κακής ποιότητας χώμα δε θα αναπτυχθεί σωστά, έτσι και το νεαρό άτομο θα εξωθηθεί ευκολότερα στο έγκλημα λόγω της διαβίωσης του σε ένα κοινωνικό περιβάλλον που ευνοεί την εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς.⁵

Η σχολή αυτή μολονότι μπόρεσε να εξηγήσει αυτό που φαντάζει πιο λογικό, εν τούτοις δέχθηκε επικρίσεις λόγω κάποιων ανακολουθιών στην ανάπτυξή της. Η οικολογική σχολή ουσιαστικά ταυτολογούσε, καθώς απέδιδε τη γένεση του εγκλήματος σε μια περιοχή, στην υψηλή εγκληματικότητα που μάστιζε την περιοχή αυτή. Δε μπορούσε όμως να εξηγήσει πώς αυτή η περιοχή μετετρέπη από μη εγκληματική σε περιοχή υψηλής εγκληματικότητας. Επιπλέον η θεωρία της

⁵Αλεξιάδης Στέργιος, Εγκληματολογία, Ε' Έκδοση, σελ.63-64, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011

οικολογικής σχολής ήταν κατά βάση περιγραφική αφού δεν παρουσίασε τους λόγους που μια περιοχή μετατρέπεται σε εγκληματική αλλά περιορίστηκε απλώς στην περιγραφή της τελικώς διαμορφωθείσας κατάστασης. Τέλος παραβλέπει ότι οι δύσκολες συνθήκες υπό τις οποίες ζει μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού δεν αποτελεί αναπόδραστη αιτία που οδηγεί στην εγκληματογένεση αλλά υπάρχουν πολλοί φτωχοί άνθρωποι που ζουν σεβόμενοι τους νόμους.⁶

Θεωρία των διαφορικών συναναστροφών και θεωρία της ουδετεροποίησης

Η θεωρία των συναναστροφών με διάφορες προσωπικές ομάδες ή αλλιώς θεωρία των διαφορικών συναναστροφών, αποτέλεσε καμπή στην αναζήτηση των παραγόντων που συντελούν στη γένεση του εγκλήματος και δη των εγκλημάτων που διαπράττονται από νεαρά άτομα. Εισηγητής της θεωρίας αυτής ήταν ο Αμερικανός εγκληματολόγος Edwin Sutherland, ο οποίος διατύπωσε ότι η εγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται και συνεπώς δεν κληρονομείται. Η εγκληματική συμπεριφορά μάλιστα μαθαίνεται μέσα από τη συναναστροφή με άτομα παραβατικά, τα οποία γνωρίζουν ήδη τεχνικές διάπραξης εγκλημάτων. Το έγκλημα μαθαίνεται δηλαδή μέσα από μια διαδικασία επικοινωνίας, μέσα σε κλειστές ομάδες ατόμων που συνδέονται με προσωπικούς δεσμούς. Ο ανήλικος μέσα από την επαφή με άτομα αυτών των κλειστών ομάδων “διδάσκεται” τις τεχνικές του εγκλήματος ενώ παράλληλα γαλουχείται σε αντιλήψεις που συγκρούονται με τους νόμους και την εφαρμογή τους. Μολονότι η θεωρία αυτή περιγράφει μια κατάσταση που μπορεί να εξηγήσει την ύπαρξη ποικίλων εγκλημάτων τελουμένων από ομάδες εγκληματιών, εντούτοις έχει εμφανείς αδυναμίες τις οποίες επεσήμαναν οι επικριτές της.

Βασικός άξονας κριτικής ήταν το γεγονός ότι η θεωρία αυτή επεξηγεί την ομαδική εγκληματικότητα, αυτή που γεννάται μέσα από τη δημιουργία συμμοριών και άλλων παραβατικών ομάδων. Δεν μπορεί έτσι να αποσαφηνιστεί το περιστασιακό έγκλημα που διαπράττει το άτομο που δεν ανήκει σε κάποια παραβατική κοινωνική ομάδα. Επιπλέον η θεωρία αυτή αποτελεί ένα αιτιοκρατικό και κλειστό σύστημα σκέψης που δεν αναγνωρίζει τη σημασία της ελεύθερης βούλησης του ατόμου να διαπράξει το αδίκημα. Ουσιαστικά αντιμετωπίζει την εγκληματική δράση του ατόμου ως εξωτερίκευση της έκφρασης της κοινωνικής ομάδας και όχι ως έκφραση της προσωπικότητας του ατόμου. Έτσι καταλήγουμε να “αθώνουμε” το δράστη από τις ευθύνες που αυτός φέρει εξαιτίας της άδικης πράξης του και τις καταλογίζουμε στην ομάδα, μέλος της οποίας υπήρξε αυτός ο δράστης. Τέλος η θεωρία αυτή, όπως και η προαναφερθείσα της οικολογικής σχολής του Σικάγο, ταυτολογεί καθώς δεν επεξηγεί πώς δημιουργήθηκαν οι εγκληματικές ομάδες μέσα στις οποίες ο ανήλικος “διδάσκεται” το έγκλημα.

Παρά την κριτική που ασκήθηκε στη θεωρία του Sutherland, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε

⁶Αλεξιάδης Στέργιος, Εγκληματολογία, Ε' Έκδοση, σελ. 64, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011

τη συμβολή της στην εξήγηση κοινωνικών παραγόντων ως αιτιών για την εμφάνιση του εγκλήματος. Απέδειξε ότι το έγκλημα δε μπορεί να ερμηνευθεί μόνο με όρους ατομοκεντρικούς βασισμένους στην προσωπικότητα του δράστη, αλλά σε αυτό μπορούν να συμβάλει το κοινωνικό περιβάλλον, ο κοινωνικός περίγυρος και κυρίως τα άτομα με τα οποία συναναστρέφεται ο εκάστοτε δράστης. Έτσι εμπνευσμένοι από τον Sutherland, οι Sykes και Matza διατύπωσαν τη θεωρία της ουδετεροποίησης (neutralization theory), αποδίδοντας κυρίως σημασία στην εκμάθηση των δικαιολογιών και των “τεχνικών εξουδετέρωσης” των ηθικών αναστολών των δραστών στα πλαίσια της παραβατικής ομάδας. Χάρη σε αυτές τις “τεχνικές” η άδικη πράξη εμφανίζεται ως ηθικά ουδέτερη στη συνείδηση του δράστη. Ο τελευταίος δηλαδή, απαλλάσσει τον εαυτό του από το βάρος της τέλεσης του αδικήματος με συνέπεια να επιδίδεται με μεγαλύτερη σιγουριά στην πράξη που αυτός έχει αποχαρκτηρίσει ως αδίκημα. Οι τεχνικές αυτές κατατάσσονται σε πέντε κατηγορίες κατά τους Sykes και Matza: α) άρνηση της ευθύνης, όπου ο ανήλικος αρνείται την πρόθεση του για τέλεση της αξιόποινης πράξης, β) άρνησης της βλάβης, σε περιπτώσεις που η πράξη είναι παράνομη αλλά όχι ανήθικη με συνέπεια ο δράστης να μην κατανοεί ότι έβλαψε τα έννομα αγαθά κάποιου άλλου ατόμου, γ) άρνηση του θύματος, όπου ο δράστης εμφανίζει τον εαυτό του σαν θύμα που απέδωσε δικαιοσύνη, δ) κατηγορία κατά αυτού που κατηγορεί, όπου ο δράστης θεωρεί ότι το θύμα τον διώκει διότι υποκινείται από άλλους λόγους και όχι επειδή ο δράστης εγκλημάτισε σε βάρος του, και ε) επίκληση ανώτερης αξίας, ότι λ.χ παραβιάστηκε ένας κανόνας της ευρύτερης κοινωνίας χάριν ανάγκης της στενότερης κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει ο δράστης, όπως η οικογένειά του, η φιλική του παρέα κτλ.⁷ Έτσι, με όπλο αυτές τις “τεχνικές εξουδετέρωσης”, απαλλάσσει ο δράστης τη συνείδησή του από το ηθικό βάρος διάπραξης ενός αδικήματος και μπορεί πλέον να επιδοθεί “απελευθερωμένος” στη διάπραξή του.

Θεωρίες για την ανομία

Πολύ σημαντική στην προσπάθεια αναζήτησης των αιτιών του εγκλήματος υπό κοινωνιολογική σκοπιά, ήταν η θεωρία της ανομίας (anomie), την οποία έφερε για πρώτη φορά στο προσκήνιο ο Γάλλος κοινωνιολόγος Durkheim, παρουσιάζοντας τη ως κοινωνική αιτία του φαινομένου της αυτοκτονίας.⁸ Στα έργα του ο Durkheim αναλύει τους διαφορετικούς τύπους αυτοκτονίας, ενώ ταυτόχρονα εξαίρει τη σημασία των κοινωνικών παραγόντων ως εξωτερικά επιβαλλόμενων συνθηκών που διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των κοινωνιών ανεξάρτητα από τα ατομικά χαρακτηριστικά που αυτά διαθέτουν. Η ανομική αυτοκτονία είναι το φαινόμενο που παρουσιάζεται σε μια κοινωνία όπου το κράτος έχει χάσει τον έλεγχο της οικονομικής ζωής,

⁷ Αλεξιάδης Στέργιος, Εκκληματολογία, Ε' Έκδοση, σελ. 70, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011

⁸ Αλεξιάδης Στέργιος, Εκκληματολογία, Ε' Έκδοση, σελ. 76, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011

αφήνοντας την έτσι παραδομένη σε οικονομικές κρίσεις οι οποίες ως αρνητικά κοινωνικά φαινόμενα επηρεάζουν τη ζωή των κοινωνιών και συνεπώς υποθάλλουν την εμφάνιση αυτοκτονιών. Η θέση αυτή του Durkheim βασίζεται στη γενικότερη αντίληψη του για τη σημασία του κράτους στη διαμόρφωση της οικονομικής ζωής, όπου απαιτεί την ενεργότερη συμμετοχή των κυβερνήσεων και των κρατών στην κοινωνική ζωή, με στόχο την επιβολή του κράτους πάνω στην οικονομία. Οι θέσεις αυτές προέκυψαν εμπειρικά δεδομένου ότι ο Durkheim παρατηρούσε ότι το κράτος διαρκώς μετατρέποταν σε υποχείριο της οικονομικής ζωής, πράγμα που σταδιακά οδηγούσε στην ανομία και συνεπώς σε φαινόμενα αυτοκτονίας.

Βασισμένος στη θεωρία του Durkheim και την έννοια της ανομίας, ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Robert Merton εστίασε τη μελέτη του στην παρεκτροπή (deviance) η οποία προκύπτει αιτιοκρατικά από την ανομία, με συνέπεια να γεννάται το έγκλημα. Κατά τον Merton, ανομία αναπτύσσεται σε μία κοινωνία, όταν οι στόχοι τους οποίους έχει θέσει η κοινωνία αυτή, δεν είναι συμβατοί με τα μέσα που διαθέτει το κοινωνικό σύνολο⁹. Ο Merton είχε ως αφετηρία την αμερικανική κοινωνία η οποία σαν στόχο έθετε την οικονομική επιτυχία (αμερικανικό όνειρο), ωστόσο δεν παρείχε τα νόμιμα μέσα (εκπαίδευση, καλά αμειβόμενη απασχόληση) προς επίτευξη αυτής αδιακρίτως σε όλους τους πολίτες. Ήταν γενικώς παραδεκτή αλήθεια ότι τα άτομα που προέρχονταν από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα είχαν ευκολότερη πρόσβαση στα νόμιμα μέσα σε σχέση με τους φτωχότερους πολίτες. Οι τελευταίοι λόγω της έλλειψης των μέσων, αισθάνονται μια ματαίωση στη ζωή τους, μία ψυχική ένταση που μπορεί να τους ωθήσει στο έγκλημα¹⁰. Έτσι η θεωρία του Merton πήρε το όνομα “θεωρία της έντασης” (strain theory). Σύμφωνα με αυτή, η κοινωνία παράγει την απόκλιση ή το έγκλημα, γιατί εστιάζει στην επίτευξη του στόχου μη αποδίδοντας σημασία στον τρόπο με τον οποίο θα επιτευχθεί ο στόχος αυτός. Ο Merton ακόμα παρουσιάζει πέντε διαφορετικούς τύπους αντιδράσεων των κοινωνιών απέναντι στην ανομία που επικρατεί στην κοινωνία: α) τον κομφορμισμό, β) την καινοτομία, γ) την τυπολατρία, δ) τον αναχωρητισμό και ε) την εξέγερση. Για κάθε μία συμπεριφορά περιγράφει τον τύπο ανθρώπου που την ακολουθεί, δίνοντας βάση στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τη σχέση στόχου και μέσων. Ο κομφορμιστής άνθρωπος αποδέχεται τους στόχους που θέτει η κοινωνία, ενώ χρησιμοποιεί τα μέσα που αυτή εγκρίνει για την επίτευξη τους. Ακόμα και να μη μπορέσει να φτάσει στο επιθυμητό επίπεδο επιτυχίας, ο κομφορμιστής άνθρωπος έχει εμπιστοσύνη στην κοινωνία και όσα αυτή πρεσβεύει. Ο καινοτόμος άνθρωπος με τη σειρά του, αποδέχεται τους στόχους της κοινωνίας, ωστόσο προσπαθεί να βρει εναλλακτικούς τρόπους για να τους πετύχει. Έτσι δε διστάζει να καταλήξει ακόμα και στο έγκλημα. Αυτό το είδος ανθρώπου έχει την τάση να πραγματοποιεί κατά κύριο λόγο οικονομικά αδικήματα. Ο τυπολάτρης από την άλλη είναι η ακριβώς αντίθετη περίπτωση συγκριτικά με τον

⁹Αλεξιάδης Στέργιος, Εκκληματολογία, Ε' Έκδοση, σελ. 76, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011

¹⁰Σπινέλλη Καλλιόπη, Εγκληματολογία, σελ. 248-249, 3η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014

καινοτόμο. Μένει τυπικός στη χρησιμοποίηση των παρεχόμενων νόμιμων μέσων, ωστόσο ξεχνά πολλές φορές το στόχο του. Θα μπορούσαμε βέβαια να τον χαρακτηρίσουμε ως την πιο ακίνδυνη κατηγορία ανθρώπου για την κοινωνική συμβίωση. Το αναχωρητικό άτομο, δεν αποδίδει καμία σημασία στους στόχους που θέτει η κοινωνία, ενώ αδιαφορεί πλήρως για τα μέσα που αυτή παρέχει, προτιμώντας τα παράνομα με συνέπεια να καταφεύγει στο έγκλημα. Απαντάται συνήθως στις διάφορες κατηγορίες εξαρτημένων (από αλκοόλ, ναρκωτικά κλπ.), ψυχικά ασθενών κ.α. Τέλος το εξεγερμένο άτομο απορρίπτει τους στόχους και τα μέσα της κοινωνίας, ωστόσο στη θέση τους προτείνει άλλα, διαφορετικά από τα κρατούντα. Παράδειγμα τέτοιου ανθρώπου είναι ο επαναστάτης, ο αναρχικός κλπ.

Η θεωρία της έντασης συνέβαλε καθοριστικά στην προσπάθεια αναζήτησης των αιτιών του εγκλήματος, επισημαίνοντας τον κρίσιμο ρόλο που παίζει η ίδια η κοινωνία στη διαμόρφωση της εγκληματικότητας. Είναι μια θεωρία η οποία σε μεγάλο βαθμό μπορεί να γενικευτεί και να ξεπεράσει τα κλειστά σύνορα της αμερικανικής κοινωνίας. Κι αυτό συμβαίνει γιατί σημαντικό ρόλο στη θεωρία αυτή διαδραματίζει ο οικονομικός παράγοντας, και δη η οικονομική επιτυχία που αποτελεί τον στόχο τον οποίο θέτουν οι περισσότερες δυτικές κοινωνίες στους πολίτες τους. Η οικονομική ισχύς και ο προσπορισμός κερδών συνιστά τον αυτοσκοπό των δυτικών, κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών, με συνέπεια η απόκτηση χρήματος να επιδιώκεται ακόμα και με παράνομα μέσα. Έτσι εξηγείται η εμφάνιση εγκλημάτων κατά της περιουσίας, κατά της ιδιοκτησίας, τα οικονομικά εγκλήματα κ.λ.π. Εξ' αντιδιαστολής όμως διαπιστώνουμε ότι η θεωρία αυτή δε μπορεί να εξηγήσει την παρουσία άλλων εγκλημάτων που στρέφονται κατά διαφορετικών εννόμων αγαθών, όπως τα εγκλήματα κατά της ζωής, κατά της σωματικής βλάβης κ.ά. Αντιμετωπίζει επίσης την εγκληματικότητα από ωφελμιστική σκοπιά, δίνοντας βάση στην προσκόμιση οφέλους για το δράστη από την εγκληματική πράξη, αγνοώντας πράξεις που στόχο έχουν μονάχα την προσβολή των εννόμων αγαθών των θυμάτων και δεν προσφέρουν κανένα όφελος στο δράστη πέραν της ηθικής ικανοποίησης του (καταστροφική μορφή εγκληματικότητας). Επιπλέον η θεωρία του Merton παρουσιάζει την εγκληματικότητα ως άμεση αιτιακή σχέση της αποτυχίας του ατόμου να πετύχει τους στόχους που θέτει η κοινωνία, θεωρώντας ότι μοιραία ο αποτυχημένος στον κοινωνικό ανταγωνισμό άνθρωπος θα καταφύγει κατά λογική αναγκαιότητα στο έγκλημα. Δεν υπολογίζει όμως η θεωρία αυτή τη στατιστικώς αποδεδειγμένη πραγματικότητα. Οι περισσότεροι κοινωνοί που δε διαθέτουν τα νόμιμα μέσα για την επίτευξη των στόχων της κοινωνίας δεν προσφεύγουν στην παρανομία αλλά αντιθέτως προσπαθούν με νόμιμους τρόπους (π.χ. εργασία) να φτάσουν στο επιθυμητό αποτέλεσμα.

Η θεωρία του Merton παρά τις αδυναμίες της, υπήρξε αφετηρία για μια σειρά άλλων θεωριών. Η κοινωνική της προσέγγιση αποτελούμενη από κάποιας μορφής ταξική προσέγγιση του ζητήματος της εγκληματογένεσης (χωρίς βέβαια να σχετίζεται διόλου με μαρξιστικές προσεγγίσεις) αποτέλεσε την αρχική δομή των θεωριών του παραβατικού υποπολιτισμού. Η προσέγγιση άλλωστε του Cohen,

όπως θα δούμε στη συνέχεια, σχετικά με την παραβατικότητα των νεαρών ατόμων που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, θυμίζει αρκετά τη θεωρία της έντασης αναφερόμενη πιο εξειδικευμένα στο ζήτημα της νεανικής εγκληματικότητας.

Θεωρίες για τον παραβατικό υποπολιτισμό

Κύριοι εκπρόσωποι των θεωριών σχετικά με τον παραβατικό υποπολιτισμό υπήρξαν ο Albert Cohen και ο Walter Miller, καθένας διατυπώνοντας τη δική του θεωρία. Βασικός άξονας πάνω στον οποίο κινήθηκαν οι θεωρίες τους ήταν η ύπαρξη πολιτισμικών διαφορών μεταξύ των ατόμων που διαπράττουν τα αδικήματα και της μεσαίας και αστικής τάξης που καθορίζει τους νόμους. Σύμφωνα με τον Cohen, η συμμετοχή ανηλίκων από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα σε παραβατικές υποπολιτιστικές ομάδες οφείλεται στην προσπάθεια τους να αντισταθούν στις κυρίαρχες αξίες της μεσαίας τάξης, καθώς αντιμετωπίζουν αυτές τις αξίες ως αιτίες για την αδυναμία απόκτησης αυτοεκτίμησης και κοινωνικού status.¹¹ Οι απαιτήσεις της οικογένειας, της γειτονιάς, του σχολείου συχνά είναι δυσβάστακτο βάρος για τους ανηλίκους που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, οι οποίοι δεν ανταποκρίνονται σε αυτές καθώς αυτές είναι προσαρμοσμένες στα κυρίαρχα πρότυπα της μεσαίας και αστικής τάξης. Έτσι η αδυναμία απόκτησης κοινωνικού status αλλά και η έλλειψη των μέσων για την επίτευξη των στόχων που θέτει η κοινωνία, οδηγεί τους νέους να εκφράσουν την δυσαρέσκειά τους με ιδιαίτερα έντονο και βίαιο τρόπο καταφεύγοντας μοιραία στο έγκλημα. Όμως και τα παιδιά που προέρχονται από τα μεσαία κοινωνικά στρώματα καταφεύγουν συχνά στη συμμετοχή σε υποπολιτιστικές ομάδες όπου εκφράζονται με βιαιότητα. Συγκεκριμένα οι ανήλικοι των μεσαίων στρωμάτων, στην προσπάθεια τους να αποτινάξουν τα μητρικά πρότυπα με τα οποία συνδέονται (καλοί τρόποι, ευυπόληπτη συμπεριφορά), καταφεύγουν στη βία, χάρη στην οποία θεωρούν ότι εκφράζουν τον ανδρισμό τους. Η βία βέβαια αυτή έχει σαν στόχο την έκφραση του ανδρισμού των ανηλίκων, όπως προαναφέρθηκε, με συνέπεια να έχει παροδικό χαρακτήρα και να μη συνοδεύεται από ωφελιμισμό και κακότητα. Ο Cohen από την άλλη σημειώνει ότι δεν είναι αυτονόητο ότι οι νεαροί που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα θα οδηγηθούν κατά λογική αναγκαιότητα στο έγκλημα. Υπάρχουν πολλοί από αυτούς οι οποίοι ενστερνιζόμενοι τις αξίες της μεσαίας και ανώτερης κοινωνικής τάξης προσπαθούν να επιτύχουν στον κοινωνικό ανταγωνισμό. Τίθεται τέλος το ερώτημα αν οι παραβατικές υποπολιτιστικές ομάδες είναι αυτές που με τη δράση τους οδηγούν το άτομο στο έγκλημα ή αν τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτές έχουν κάποια προδιάθεση να διαπράξουν αδικήματα και γι' αυτό εντάσσονται στις ομάδες αυτές. Ο Κουράκης¹² δίνει την απάντηση σε αυτό το δίλημμα αναφέροντας ότι οι περισσότεροι νεαροί που

¹¹Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 166, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

¹²Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 169, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

συμμετέχουν σε παραβατικές ομάδες έχουν την εγκληματική προδιάθεση, η οποία όμως ενισχύεται σημαντικά με την είσοδό τους σε αυτές.

Η θεωρία του Cohen μολονότι προσέγγισε το ζήτημα της εγκληματικότητας των νεαρών ατόμων από ταξική σκοπιά, δίνοντας έτσι μια διαφορετική οπτική στο παραπάνω θέμα, εν τούτοις δεν άργησε να βρει επικριτές. Κύρια σημεία στα οποία ασκήθηκε κριτική ήταν το γεγονός ότι δεν έχει εξακριβωθεί η σύνδεση του εγκληματικού υποκόσμου με κάποιας μορφής ταξική σύγκρουση. Δεν έχει δηλαδή διαπιστωθεί ότι δράστες συμμοριών και εγκληματικών ομάδων είναι άτομα που προέρχονται μόνο από τα χαμηλά και μεσαία κοινωνικά στρώματα αλλά σε αυτό ενδεχομένως να παίζει ρόλο η ίδια η προτίμηση του νεαρού ατόμου ανεξάρτητα από την ταξική του προέλευση. Επιπλέον, δεν μπορεί να εξηγηθεί η εμφάνιση υποπολιτισμικών ομάδων σε κοινωνίες που οι ταξικές συγκρούσεις είναι αμβλυμένες και όπου οι λόγοι (βάσει της θεωρίας του Cohen) που οδηγούν τους νεαρούς παραβάτες στο έγκλημα, εκλείπουν. Ακόμα εμπειρικές αποδείξεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η εγκληματική συμπεριφορά των ανηλίκων δεν είναι αποτέλεσμα τρόπων συμπεριφοράς βασισμένων σε κάποια αξιακό μοντέλο των παραβατικών ομάδων, καθώς πολλές είναι οι περιπτώσεις νεαρών δραστών που σέβονται κάποιες από τις κυρίαρχες αξίες της κοινωνίας (π.χ. θρησκεία). Τέλος πιθανό είναι οι ανήλικοι να καταφεύγουν σε αυτές τις παραβατικές συμπεριφορές όχι γιατί εκδηλώνουν κάποια διαμαρτυρία απέναντι στον αξιακό κώδικα των κυρίαρχων τάξεων αλλά διότι αντιμετωπίζουν το έγκλημα ως διασκέδαση και ως συναρπαστική ενασχόληση.

Σε παρόμοιο μήκος κύματος κινήθηκε και ο βορειοαμερικανός επιστήμονας Walter Miller ο οποίος υποστήριξε ότι ο υποπολιτισμός των παραβατικών ομάδων δεν οφείλεται στη διάθεση των νεαρών της εργατικής τάξης να αντιδράσουν απέναντι στις αξίες και στους κανόνες που προβάλλει η μεσαία και αστική τάξη αλλά στο γεγονός ότι τα εστιασμένα ενδιαφέροντα (focal concerns) και οι αξίες της εργατικής τάξης είναι εκ διαμέτρου αντίθετες με αυτές των κυρίαρχων τάξεων. Όπως άλλωστε διαπίστωσε ο ίδιος ο Miller μετά από έρευνα σε συμμορίες νεαρών ατόμων που προέρχονταν από τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, τα μέλη αυτών των ομάδων διακρίνονταν για κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως διάθεση για σύγκρουση με τις αστυνομικές δυνάμεις, για επίδειξη ανδρισμού και σκληρότητας, πονηριά και επίδοση σε τεχνάσματα, διάθεση για αναζήτηση ισχυρών συγκινήσεων, κινδύνων και έξαψης καθώς και για διεκδίκηση της προσωπικής τους αυτονομίας. Μολονότι οι δύο θεωρίες των Miller και Cohen φαίνεται να μοιάζουν αρκετά, εντούτοις η βασική τους διαφορά έγκειται στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι αντιδράσεις των ατόμων που προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Κατά τον Miller οι αντιδράσεις αυτές είναι απόρροια μιας εγγενούς υπάρχουσας διαφοράς στις αξίες και τα ενδιαφέροντα των νεαρών της εργατικής τάξης και των προερχόμενων από τη μεσαία και ανώτερη τάξη ενώ κατά τον Cohen οι συμπεριφορές αυτές δεν είναι πολιτισμικό στοιχείο αυτών των υποπολιτισμικών ομάδων αλλά προκύπτουν ως αντίδραση στις επιβαλλόμενες αξίες των κυρίαρχων τάξεων ήτοι την απόκτηση

κοινωνικού status και οικονομικής ευμάρειας.

Αναμφίβολα η συμβολή των παραπάνω θεωριών ήταν καθοριστική δεδομένου ότι έστρεψε τα φώτα της εγκληματολογικής αναζήτησης στις ταξικές διαφορές που ενυπάρχουν στις κοινωνίες της Δύσης. Σαφώς επηρεασμένοι από την κεφαλαιοκρατική διαμόρφωση της αμερικανικής κοινωνίας οι δύο αυτοί μελετητές προσπάθησαν να προσεγγίσουν το ζήτημα της εγκληματικότητας των νεαρών ατόμων υπό το πρίσμα μιας κοινωνικοπολιτικής σκοπιάς. Χωρίς να διαθέτουν τη δομικότητα και την (αμιγώς) πολιτική χροιά των μαρξιστικών προσεγγίσεων, προσπάθησαν να προσθέσουν στην εξίσωση της εγκληματολογικής αναζήτησης ορισμένα κοινωνικά δεδομένα που έως τότε δεν είχαν αναλυθεί ποτέ.

Cloward και Ohlin

Σημαντική υπήρξε η συμβολή των βορειοαμερικανών εγκληματολόγων Cloward και Ohlin στη σύνδεση του εγκλήματος των νεαρών ατόμων με την ύπαρξη υποπολιτισμικών ομάδων αποτελούμενων από άτομα της εργατικής τάξης. Οι εγκληματολόγοι αυτοί προσπάθησαν να συνδυάσουν τις θεωρίες του Sutherland, Cohen, της Οικολογικής Σχολής του Chicago και του Merton δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην ύπαρξη παράνομων ευκαιριών για την τέλεση του εγκλήματος. Συγκεκριμένα τόνισαν ότι για την επίτευξη του πολιτισμικού στόχου που θέτει η κοινωνία της αστικής τάξης, δηλαδή την απόκτηση χρήματος και εξουσίας, απαιτούνται μέσα τα οποία διαθέτουν μονάχα οι νέοι που προέρχονται από τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Αντίθετα οι νέοι της εργατικής τάξης που διαμένουν σε φτωχογειτονιές (επιρροή από την Οικολογική Σχολή του Σικάγο) εκτίθενται περισσότερο στο έγκλημα και στις εγκληματικές ομάδες, όπου μέσα από τις διαφορετικές συναναστροφές τους (επιρροή από Sutherland) μαθαίνουν τις τεχνικές διάπραξης των αδικημάτων (κυρίως περιουσιακών) και καταφεύγουν σε αυτά. Χάρη στις τεχνικές αυτές, πιστεύουν τα νέα άτομα ότι μπορούν να έχουν περισσότερες ευκαιρίες για ένταξη στις υποπολιτισμικές ομάδες μέσα από τις οποίες θα καταστούν ικανοί για επίτευξη των επιθυμιών τους. Εντούτοις η θεωρία των Cloward και Ohlin δε φαίνεται να διαθέτει εμπειρικό αντίκρισμα, δεν μπορεί να εξηγήσει όλες τις μορφές εγκληματικότητας παρά μόνο την εμφάνιση περιουσιακών εγκλημάτων, ενώ ακόμα δεν μπορεί να δώσει απαντήσεις για την ύπαρξη μη ωφελμιστικής εγκληματικότητας, δηλαδή για την καταστρεπτική εγκληματικότητα όπου ο θύτης δεν επιδιώκει τον προσπορισμό κάποιου οφέλους αλλά απλώς επιθυμεί τη βλάβη των εννόμων αγαθών των θυμάτων. Επίσης εναντίον των Cloward και Ohlin μπορεί να ασκηθεί κριτική παρόμοια με αυτή ενάντια στη θεωρία του Cohen, όπως αυτή καταγράφηκε εκτενώς παραπάνω. Τέλος, είναι εξαιρετικά αμφίβολη η βασιμότητα της υπόθεσης, ότι οι ανήλικοι καταλήγουν στον εγκληματικό υπόκοσμο των υποπολιτισμικών ομάδων λόγω αποτυχίας τους στην επιδίωξη των κοινωνικών στόχων, κι αυτό συμβαίνει γιατί η ανηλικότητα είναι πολύ πρώιμο στάδιο για να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με την επιτυχία ή την αποτυχία των

ανηλίκων στον κοινωνικό ανταγωνισμό.

2.3. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Η αιτιολογική προσέγγιση της εγκληματικότητας αποτέλεσε για πολλούς αιώνες το θεμελιώδη άξονα πάνω στον οποίο κινήθηκε η επιστημονική ανάλυση. Η αναζήτηση των αιτιών αρχικά, των λόγων δηλαδή που οδηγούν άμεσα στην παραγωγή ενός εγκληματικού αποτελέσματος, και των παραγόντων παραγωγής του εγκλήματος στη συνέχεια, δηλαδή των όρων που διευκολύνουν την εμφάνιση του εγκλήματος, φάνηκε να αποτελεί τη δημοφιλέστερη αφετηρία στους κόλπους της επιστημονικής έρευνας για την εξακρίβωση της γένεσης του εγκλήματος. Ωστόσο όλες οι αιτιολογικές προσεγγίσεις φάνηκαν να χωλαίνουν χαρακτηριστικά σε πολλές περιπτώσεις, με συνέπεια άλλοτε να μην μπορούν να εξηγήσουν την εμφάνιση πολλών και διαφορετικών μορφών εγκληματικότητας και άλλες φορές να μην μπορούν τα αποτελέσματά τους να γενικευτούν πέρα από το στενό πλαίσιο της έρευνας που πραγματοποίησε ο εκάστοτε μελετητής. Σε αυτό βέβαια ίσως να συμβάλλει και ο χαρακτήρας μίας έρευνας βασισμένης στην αναζήτηση των λόγων που παράγουν ένα κοινωνικό φαινόμενο όπως το έγκλημα. Και αυτό γιατί το κάθε έγκλημα είναι μια αντίδραση του ανθρώπου η οποία διαμορφώνεται μέσα από ποικίλους παράγοντες, άλλοτε εσωτερικούς-ψυχολογικούς και άλλοτε εξωτερικούς-κοινωνικούς. Το να αναζητήσουμε μόνο τους μεν ή τους δε, δε μας οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα. Παράλληλα, η γενίκευση των λόγων παραγωγής του εγκλήματος μέσα από τη μελέτη ατόμων που ο καθένας διαθέτει αυτοτελή και διαφορετική προσωπικότητα δε μπορεί να μας οδηγήσει σε σίγουρα μονοπάτια για την κατανόηση αυτού του κοινωνικού φαινομένου. Για τους λόγους αυτούς, διαμορφώθηκαν θεωρίες οι οποίες προσπάθησαν να εξηγήσουν το έγκλημα μακριά από την αναζήτηση αιτιών. Τις θεωρίες αυτές θα αναλύσουμε στη συνέχεια.

Η θεωρία της αλληλεπίδρασης ή του στιγματισμού (Labeling theory)

Πρωτοπόροι της θεωρία της αλληλεπίδρασης ή του στιγματισμού υπήρξαν οι H.Becker , G. Mead και άλλοι. Βασισμένοι στη διάκριση που πραγματοποίησε ο Edwin Lemert σχετικά με την πρωτογενή και τη δευτερογενή απόκλιση, εξήραν τη σημασία της κοινωνικής αντίδρασης (απέναντι στο έγκλημα) στη διαμόρφωση της ψυχολογίας του αποκλίνοντος, η οποία μπορεί να οδηγήσει το δράστη μέχρι και τη συστηματική εγκληματικότητα. Κεντρική ιδέα της θεωρίας αυτής είναι η ύπαρξη της απόκλισης ή αλλιώς παρεκτροπής ως συμπεριφοράς που αποδοκιμάζεται από τους φορείς του επίσημου (νόμοι, αστυνομία κλπ.) και ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου (οικογένεια, γειτονιά, κοινωνικός περίγυρος εν γένει). Κυρίως σημασία δίνεται στον χαρακτηρισμό της συμπεριφοράς του

δράστη ως παρεκτροπής από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου δεδομένου ότι ο ανεπίσημος κοινωνικός έλεγχος ασκείται κατόπιν χαρακτηρισμού της πράξης ως παρεκτροπής από τους πρώτους. Η παρεκτροπή που λαμβάνει χώρα για πρώτη φορά ονομάζεται πρωτογενής απόκλιση και παίζει ιδιαίτερο ρόλο στην αντιμετώπιση του δράστη από τον κοινωνικό του περίγυρο αλλά και στην τελική διαμόρφωση της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του αποκλίνοντος. Και αυτό γιατί η επικριτική στάση από την κοινωνία σε βάρος του αποκλίνοντος, ενδέχεται να τον οδηγήσει σε εσωτερικευση αυτού του χαρακτηρισμού με συνέπεια να ταυτιστεί το άτομο με ανθρώπους που είναι παραβάτες και να συγχρωτιστεί με αυτούς καθώς θεωρεί ότι ταυτίζεται με αυτούς. Ο στιγματισμός, με άλλα λόγια, που αποτελεί συνέπεια της πρωτογενούς απόκλισης μπορεί να αποβεί καθοριστικός στην περαιτέρω εγκληματική σταδιοδρομία του ατόμου. Διαπιστώνουμε έτσι βάσει της θεμελίωσης της θεωρίας αυτής ότι αντικείμενο της δεν είναι η αναζήτηση αιτιών που οδηγούν στην εγκληματική συμπεριφορά αλλά αυτό που πραγματικά ενδιαφέρει είναι η συμβολή της συμπεριφοράς των τρίτων στην κοινωνική αλληλεπίδραση και κατ' επέκταση στην εγκληματική αντίδραση του ατόμου. Βέβαια κατά της θεωρία αυτής ασκήθηκε η κριτική που σαν βασικό άξονα διαμόρφωσής της είχε την αδυναμία επεξήγησης, από πλευράς της θεωρίας της κοινωνικής αντίδρασης, του φαινομένου της πρωτογενούς απόκλισης. Ενώ δηλαδή μπορούσε να γίνει απολύτως κατανοητή η υποτροπή ενός ατόμου που είχε δεχτεί την κοινωνική κριτική, εντούτοις δε μπορούσε να δοθεί σαφής εξήγηση πώς το άτομο βρέθηκε για πρώτη φορά στο δρόμο του εγκλήματος. Αναμφίβολα όμως η θεωρία αυτή συνέβαλε στην ανάδειξη του προβλήματος της υπερβολικής τιμώρησης. Και αυτό γιατί αποδείχθηκε ότι ιδιαίτερα τιμωρητικές μορφές ποινικής καταστολής μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά το άτομο που τις υφίσταται, και δη όταν αυτό είναι ένας ανήλικος, πρωτόπειρος δράστης. Χρέος των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου είναι να εμποδίσουν το στιγματισμό του ανήλικου ατόμου, δεδομένου ότι η επιρροή που μπορεί να ασκηθεί σε ένα τέτοιας ηλικίας άτομο που δεν διαθέτει ακόμα ολοκληρωμένη προσωπικότητα, μπορεί να έχει καταστρεπτικές συνέπειες για την εξέλιξη της ζωής του.

Οι θεωρίες των συστημάτων ελέγχου

Και αν η θεωρία της ετικέτας απέκτησε πολλούς οπαδούς, και συνεχίζει να αποκτά μέχρι σήμερα, αντίστοιχα δημοφιλείς υπήρξαν οι θεωρίες των συστημάτων ελέγχου, οι οποίες εκθείασαν τη σπουδαιότητα των συστημάτων εξωτερικού και εσωτερικού ελέγχου στην πρόληψη της εγκληματικότητας του ατόμου. Συγκεκριμένα, ο εκπρόσωπος μίας από τις θεωρίες ελέγχου, W. Reckless, εξέφρασε την άποψη ότι η συμπεριφορά του ατόμου διαμορφώνεται κάτω από την επιρροή των δύο προαναφερθέντων συστημάτων ελέγχου, του εσωτερικού και του εξωτερικού, τα οποία πρέπει να συνδυάζονται προκειμένου το άτομο να αποφεύγει το έγκλημα. Εξωτερικό είναι το σύστημα ελέγχου που διαμορφώνεται λόγω της συμμετοχής του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο, μέσα

δηλαδή από την τριβή του ατόμου με τους υπόλοιπους κοινωνούς. Η κριτική που ενδεχομένως να ασκεί η υπόλοιπη κοινωνία στις πράξεις του ατόμου, αποτελεί μορφή ελέγχου των πράξεων του και το αποτρέπει από την τέλεση πράξεων που είναι επιλήψιμες. Από την άλλη πλευρά, εσωτερικό σύστημα ελέγχου αποτελούν τα στοιχεία της προσωπικότητας του ατόμου τα οποία είναι με τέτοιο τρόπο διαμορφωμένα ώστε να αποτρέπουν το άτομο από τις εσωτερικές του ορμές που το ωθούν στο έγκλημα. Ειδικότερα, στοιχεία του εσωτερικού ελέγχου αποτελούν το σωστά αναπτυγμένο Εγώ και Υπερ-Εγώ, η επίγνωση ότι το άτομο δεν είναι ετερόφωτη προσωπικότητα αλλά εσωκατευθυνόμενο πρόσωπο που επιδιώκει συγκεκριμένους σκοπούς, το ισχυρό ηθικό υπόβαθρο κ.ά. Τα δύο προαναφερθέντα συστήματα ελέγχου θα πρέπει να είναι ταυτόχρονα ισχυρά ώστε το άτομο να διατηρεί μια ισορροπημένη προσωπικότητα ικανή να αντισταθεί στην πρόκληση του εγκλήματος. Μάλιστα ο Reckless προσπάθησε να επαληθεύσει τη θεωρία του με μια έρευνα που πραγματοποίησε στο Οχάϊο των ΗΠΑ. Διαπίστωσε ότι μαθητές που είχαν καλές σχέσεις με τους γονείς τους, είχαν δημιουργήσει μια θετική εικόνα για τον εαυτό τους και είχαν υιοθετήσει ένα κομφορμιστικό τρόπο ζωής, δεν προχωρούσαν σε παραβατικές πράξεις σε αντίθεση με αυτούς που είχαν εγκληματίσει, οι οποίοι δε διέθεταν ανεπτυγμένα χαρακτηριστικά εσωτερικού ελέγχου.¹³ Ωστόσο η επιρροή του εκάστοτε συστήματος ελέγχου διαφέρει αναλόγως του κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο διαμένει το άτομο. Συγκεκριμένα σε βιομηχανικές κοινωνίες, τις πόλεις, όπου οι κοινωνικοί δεσμοί των ανθρώπων δεν είναι τόσο ισχυροί, παίζει μεγαλύτερο ρόλο η ύπαρξη ισχυρού συστήματος εσωτερικού ελέγχου ώστε το άτομο να μη διαπράξει κάποιο αδίκημα, καθώς η ανυπαρξία ισχυρών κοινωνικών δεσμών οδηγεί στην εξασθένηση του συστήματος εξωτερικού ελέγχου. Αντίθετα στις αγροτικές κοινωνίες της υπαίθρου όπου οι σχέσεις των κοινωνιών είναι εντονότερες και η κρίση της κοινωνίας παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των πράξεων του ατόμου, το σύστημα του εξωτερικού ελέγχου συμβάλλει περισσότερο στην αποφυγή του εγκλήματος σε σχέση με το εσωτερικό.

Αντίστοιχη υπήρξε η δόμηση της θεωρίας του Beeley, ο οποίος με τη σειρά του επεσήμανε τη σπουδαιότητα του κοινωνικού ελέγχου στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του ατόμου. Συγκεκριμένα ο Beeley έκανε λόγο για τη συνδρομή δύο αντίρροπων δυνάμεων που διαμορφώνουν εν τέλει τη συμπεριφορά του ατόμου. Από τη μία πλευρά το άτομο διαθέτει εσωτερικές ορμές οι οποίες δύναται να κατευθυνθούν σε βάρος των εννόμων αγαθών άλλων κοινωνιών, ενώ από την άλλη ο κοινωνικός έλεγχος δρα κατασταλτικά στις εσωτερικές ορμές, εμποδίζοντας το άτομο να διαπράξει κάποιο αδίκημα. Θα πρέπει όμως να ισορροπούν αυτές οι δυνάμεις ώστε το άτομο να παραμένει νομοταγές, διαφορετικά η υπέρβαση της πρώτης δύναμης σε βάρος της δεύτερης τον οδηγεί στο έγκλημα. Τίθεται βέβαια το ερώτημα, ποιοι είναι αυτοί οι παράγοντες που οδηγούν στην αρνητική

¹³Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 153, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

αυτή διατάραξη και συνεπώς στην εγκληματική δράση του ατόμου. Ο Beeley τους κατατάσσει σε δύο κατηγορίες, αυτούς που εξασθενούν τον κοινωνικό έλεγχο και αυτούς που μειώνουν τον αυτοέλεγχο.¹⁴ Παράγοντες που μειώνουν τον κοινωνικό έλεγχο είναι συχνά οικονομικής φύσεως, όπως η φτώχεια, η κοινωνική αποδιοργάνωση, η ανεργία. Το άτομο όντας καταβεβλημένο από αυτές τις κοινωνικές συνθήκες, και παρά το γεγονός ότι δεν αντιμετωπίζει προβλήματα που αφορούν την προσωπικότητα του ώστε να μπορούμε να μιλήσουμε για αδυναμία αυτοελέγχου, δε συγκρατεί τις εσωτερικές του ορμές κατά τρόπο που θα συνέβαινε αν επικρατούσαν καλύτερες συνθήκες, με συνέπεια να αφήνεται στο έγκλημα και την εν γένει παραβατική συμπεριφορά. Από την άλλη πλευρά, παράγοντες που εξασθενούν τον αυτοέλεγχο είναι ψυχολογικές ή παθολογικές ασθένειες, κληρονομικές ή μη, οι οποίες διαμορφώνουν ένα μόνιμο ελαττωματικό εσωτερικό κόσμο στο άτομο καθιστώντας το έτσι αδύνατο να αντιληφθεί τη σπουδαιότητα του κοινωνικού ελέγχου και να αφηθεί στις εσωτερικές του ορμές.

Οι δύο αυτές θεωρίες των Reckless και Beeley συνέβαλαν τα μέγιστα στην κατανόηση της σπουδαιότητας του κοινωνικού ελέγχου στην πρόληψη της παραβατικής συμπεριφοράς. Σε αντίθεση με τις θεωρίες της κοινωνικής αντίδρασης που αναδεικνύουν το ρόλο της κοινωνίας στη “δημιουργία” του εγκληματία, στην εξώθηση δηλαδή του ατόμου στο έγκλημα, οι θεωρίες του κοινωνικού ελέγχου εξετάζουν τη συμβολή της κοινωνίας στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του δράστη από τη σκοπιά της αποτροπής του εγκλήματος. Παρουσιάζουν δηλαδή το θετικό πρόσωπο της κοινωνίας, αυτό που ουσιαστικά κατατείνει στην αυτοπροστασία της από μελλοντική διατάραξη της κοινωνικής συμβίωσης. Παράλληλα, δεν λησμονούν το ρόλο που διαδραματίζει η προσωπικότητα κάθε ατόμου, καθιστώντας τη εξίσου σημαντικό παράγοντα που συμβάλει στην αποτροπή του ατόμου από την τέλεση του εγκλήματος.

Πέρα από τους Reckless και Beeley, καθοριστική ήταν και η συμβολή της θεωρίας του Travis Hirschi στην κατανόηση της σημασίας του κοινωνικού ελέγχου ως εγκληματοπροληπτικού παράγοντα. Ο Hirschi προσπάθησε να συνοψίσει τις προαναφερθείσες θεωρίες δίνοντας έμφαση στην ύπαρξη στενών κοινωνικών δεσμών (bonds) του ανηλίκου με την οικογένειά του και τον κοινωνικό του περίγυρο.¹⁵ Υιοθετώντας τους ορισμούς και τις αναλύσεις της εξελικτικής ψυχολογίας ανέπτυξε ως κύριες μορφές των κοινωνικών δεσμών για να αποτραπεί κάποιος από το έγκλημα, α) την προσκόλληση (attachment) στους άλλους ως μορφής κοινωνικής συναναστροφής και εκμάθησης των κοινωνικών κανόνων, β) την έντονη πίστη (belief) στην ηθική ισχύ των κοινωνικών κανόνων η οποία συμβάλλει στη συμμόρφωση σε αυτούς, γ) τη δέσμευση (commitment) σε ένα τρόπο ζωής που να συμβαδίζει με τους κοινωνικούς κανόνες, και δ) τη συμμετοχή (involvement) σε ενασχολήσεις και δραστηριότητες οι οποίες είναι κοινωνικά αποδεκτές. Ο Hirschi μάλιστα πραγματοποίησε έρευνα σε

¹⁴Αλεξιάδης Στέργιος, Εγκληματολογία, Ε' Έκδοση, σελ. 86, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011

¹⁵Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 155, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

μαθητές της Καλιφόρνια προκειμένου να αποδείξει την ισχύ της θεωρίας του. Μέσα από την έρευνα αυτή επιβεβαίωσε τη θεωρία του καθώς απέδειξε ότι οι μη παραβατικοί μαθητές είχαν καλύτερες σχέσεις με τους γονείς τους ενώ παράλληλα επιδίδονταν σε αρκετές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της μέρας. Αυτή η θεωρία μπορούμε βέβαια να ισχυριστούμε ότι σε μεγάλο βαθμό βρίσκει έδαφος σε ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών σχηματισμών. Συχνά επιβεβαιώνεται άλλωστε, και μέσα από στατιστικές, ότι η παραβατικότητα των ανηλίκων οφείλεται στην απουσία οικογένειας ή στην έλλειψη ουσιαστικών σχέσεων μεταξύ του νεαρού ατόμου και των συγγενών του.

Το έγκλημα ως φυσιολογικό κοινωνικό φαινόμενο

Το έγκλημα αποτελεί ως γνωστόν ένα κοινωνικό φαινόμενο. Ζει και πεθαίνει στα πλαίσια της κοινωνίας, καθώς αντανακλά τις σχέσεις μεταξύ των κοινωνιών στα πλαίσια της κοινωνικής συμβίωσης. Κάποιοι βέβαια, αντιλαμβανόμενοι την έννοια της απόδοσης δικαιοσύνης ως έννοιας που εκφεύγει των ορίων των κοινωνικών σχηματισμών, αναφέρονται στο έγκλημα ως συνθήκη που δεν προϋποθέτει την ύπαρξη κοινωνικών δομών. Όμως δεν πρέπει να λησμονούμε πότε το έγκλημα τέθηκε για πρώτη φορά στο προσκήνιο ως προβληματική κατάσταση για τον άνθρωπο. Αυτό συνέβη μετά τη διαμόρφωση των πρώτων ανθρώπινων κοινωνιών οπότε υπήρξε και η ανάγκη για αντιμετώπιση των καταστάσεων που διατάρασσαν την κοινωνική αρμονία. Τότε για πρώτη φορά υπήρξε η αποδοκιμασία σε βάρος του θύτη, όταν δηλαδή υπήρξε οργανωμένη κοινωνία που αντιλαμβανόταν τον εαυτό της ως αυθύπαρκτη οντότητα και που έπρεπε να διασφαλίσει τη συνέχιση της. Για την αναζήτηση ωστόσο της φύσης του εγκλήματος θα πρέπει πρώτα να ανατρέξουμε στην ίδια τη φύση του ανθρώπου, και να αναλύσουμε τα χαρακτηριστικά που διαθέτει ανεξάρτητα από τη συμμετοχή του σε κοινωνικά σύνολα.

Ο άνθρωπος από τη φύση του είναι ον επιθετικό, με ανεπτυγμένο εγωισμό που μάχεται για την επιβίωσή του. Πριν ενταχθεί στις πρώτες κοινωνίες, αναζητούσε την τροφή του ατομικά, ενδιαφερόμενος μόνο να εξασφαλίσει τα υλικά αγαθά χάρη στα οποία θα μπορούσε να επιβιώσει. Στην πορεία της εξέλιξής του διαπίστωσε ότι μπορούσε να εξασφαλίσει τα προς το ζην συμμετέχοντας σε φυλές, τις οποίες μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως τις πρώτες κοινωνίες. Η έμφυτη επιθετικότητα του δεν έπαψε να τον συνοδεύει ακόμα και όταν εντάχθηκε στα πρώτα κοινωνικά μορφώματα. Για το λόγο αυτό βαλλόταν κατά άλλων φυλών στην προσπάθεια διεκδίκησης των διαθέσιμων πηγών τροφής. Διέπραττε δηλαδή αυτό που στις σημερινές κοινωνίες αποκαλούμε έγκλημα. Ωστόσο κρίσιμο για την εξέλιξη της κοινωνίας ήταν η αντιμετώπιση της εγκληματικότητας μέσα στα πλαίσια της. Όταν ο άνθρωπος παρέβαινε τους κανόνες και τις αξίες που η κοινωνία αυτή είχε θέσει ως αξίες προστασίας, δεχόταν την αντίδραση της. Οι κανόνες αυτοί που έθετε η κοινωνία για την αυτοπροστασία της, είχαν ως στόχο τη συγκράτηση της επιθετικότητας του ανθρώπου μέσα από τη δημιουργία σε αυτόν αναστολών που θα τον εμπόδιζαν να προχωρήσει σε μία κοινωνικώς

κατακριτέα ενέργεια. Διαπιστώνουμε έτσι ότι οι αναστολές, οι οποίες γίνονται κομμάτι της προσωπικότητας του ατόμου όσο αυτό παραμένει ενταγμένο στους κόλπους κάποιου κοινωνικού σχηματισμού, αποτελούν κοινωνικό δημιούργημα, επίκτητο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του ανθρώπου, σε αντίθεση με τον έμφυτο εγωισμό και τη φυσική του επιθετικότητα. Ο άνθρωπος δηλαδή, μαθαίνει να συνυπάρχει στα πλαίσια της κοινωνίας, για το οποίο δεν είναι “κατασκευασμένος” από τη φύση του. Η φυσική του συμπεριφορά είναι η εκδήλωση της επιθετικότητας του, και άρα η προσβολή των (με σημερινούς όρους διατυπωμένων) εννόμων αγαθών των συγκοινωνών του, δηλαδή το έγκλημα. Συνεπώς διαπιστώνουμε ότι κρίσιμο δεν είναι να αναζητούμε τα αίτια εκδήλωσης εγκληματικής συμπεριφοράς, δεδομένου ότι αυτή είναι η φυσικά αναμενόμενη αντίδραση του ατόμου, αλλά να ερευνούμε τους λόγους για τους οποίους αυτό δεν εγκλημάτισε. Θα πρέπει δηλαδή να αλλάξουμε άρδην τον τρόπο προσέγγισης της εμφάνισης του εγκλήματος σε μια κοινωνία και να εστιάσουμε στους παράγοντες αυτούς που συνέβαλαν ώστε να διατηρηθεί η κοινωνική αρμονία.

Στη διατήρηση της κοινωνικής αρμονίας συμβάλλουν καθοριστικά οι διαμορφωμένες στον άνθρωπο κοινωνικές αναστολές, που όπως προαναφέραμε αποτελούν επίκτητο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του ατόμου λόγω της συμμετοχής του σε κοινωνικούς σχηματισμούς. Κάθε άνθρωπος διαθέτει αυτές τις αναστολές, ωστόσο συχνά παρατηρείται είτε αδράνεια είτε αποδυνάμωση των αναστολών αυτών, ενώ ακόμα δεν ελλείπουν και περιπτώσεις συνειδητής απόρριψής τους. Η αδράνεια των κοινωνικών αναστολών οφείλεται κατά κύριο λόγο σε δύο όρους, την ηλικία του ατόμου και την ύπαρξη ψυχικής αρρώστιας.¹⁶ Η πρώτη είναι δυνατό να προκαλέσει αδράνεια των κοινωνικών αναστολών όταν δεν έχει αυξηθεί αρκετά, καθώς ο ανήλικος δεν έχει διαμορφώσει ολοκληρωμένη προσωπικότητα με συνέπεια να μη συναισθάνεται τη σπουδαιότητα της αντικοινωνικής του πράξης, αλλά και όταν έχει προχωρήσει αρκετά, καθώς η προσωπικότητα του ατόμου έχει χάσει τη δυναμικότητά της και δε μπορεί να υπακούσει στις κοινωνικές αναστολές. Από την άλλη, η ύπαρξη ψυχικής ασθένειας εμποδίζει την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ατόμου με συνέπεια αυτό να μην αναγνωρίζει και να μην υπακούει σε οποιασδήποτε φύσης αναστολές. Η αποδυνάμωση των αναστολών οφείλεται με τη σειρά της σε παράγοντες που είτε πηγάζουν από την ίδια την προσωπικότητα (λ.χ. ψυχικές ανωμαλίες, όχι όμως ψυχικές ασθένειες), είτε πηγάζουν από το φυσικό-κοινωνικό περιβάλλον (λ.χ. υπερβολική χρήση αλκοολούχων ποτών, ναρκωτικών κλπ.). Τέλος η απόρριψη των κοινωνικών αναστολών πρόκειται για μια συνειδητή επιλογή του υποκειμένου που το τοποθετεί έξω από τον κοινωνικό κύκλο ή στο περιθώριο του (λ.χ. πολιτικοί εγκληματίες, οργανωμένοι εγκληματίες κλπ.)¹⁷.

Συμπεραίνουμε επομένως ότι το έγκλημα εν γένει, και άρα και αυτό των ανηλίκων, αποτελεί

¹⁶ Αλεξιάδης Στέργιος, Εγκληματολογία, Ε' Έκδοση, σελ. 92, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011

¹⁷ Αλεξιάδης Στέργιος, Εγκληματολογία, Ε' Έκδοση, σελ. 92-93, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011

μία φυσιολογική συμπεριφορά του υποκειμένου, η οποία αναμένεται να εκδηλωθεί κάποια στιγμή στη διάρκεια της κοινωνικής ζωής του. Δεν είναι βέβαια απόλυτο ότι αυτό θα συμβεί καθώς οι κοινωνικές αναστολές, που έχουν διαμορφωθεί στο εσωτερικό του ατόμου, αποτελούν ανασχετικό παράγοντα εκδήλωσης της παραβατικής συμπεριφοράς. Στους ανήλικους ωστόσο, παρατηρείται μια αδρανοποίηση των κοινωνικών αναστολών λόγω του μικρού της ηλικίας τους και του μη αναπτυγμένου της προσωπικότητάς τους. Έτσι μπορεί να εξηγηθεί σε ένα βαθμό η παραβατικότητα τους. Η αδράνεια των κοινωνικών αναστολών η οποία έχει κοινή αφετηρία με την έλλειψη καταλογισμού στους ανήλικους, αποτελεί την αιτία της ιδιαίτερης μεταχείρισης των παραβατούντων ανηλίκων. Σε αυτό θα αναφερθούμε στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

3. ΠΟΙΝΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

3.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ανέκαθεν το ζήτημα της απάντησης της κοινωνίας στις πράξεις που διατάρασσαν τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων που την αποτελούσαν υπήρξε ακανθώδες. Τόνοι μελάνης έχουν χυθεί στο πέρασμα της ιστορίας σχετικά με την προσήκουσα αντίδραση της κοινωνίας, άλλοι με κατεύθυνση τιμωρητική και άλλοι με περισσότερο φιλελεύθερη. Η μελέτη της ιστορίας της ποινικής μεταχείρισης των εγκληματιών, μας έχει αποδείξει ότι στο πέρασμα των χρόνων η τάση για μία πιο φιλελεύθερη αντιμετώπιση του δράστη, κερδίζει διαρκώς έδαφος. Δυστυχώς βέβαια ακόμα και σήμερα παρατηρούνται συχνά συντηρητικές παλινδρομήσεις που αποπροσανατολίζουν το ποινικό δίκαιο από τη χάραξη μίας φιλελεύθερης πορείας, οδηγώντας το σε τιμωρητικές εκτροπές. Η δίωξη του φρονήματος, μολονότι ρητά απαγορεύεται στις συνταγματικές διατάξεις (άρθρο 7 Συντ.), εν τούτοις πολλές φορές βρίσκει έδαφος μέσα από την ερμηνεία των ποινικών διατάξεων τορπιλίζοντας έτσι την ουσία της συνταγματικής διάταξης, οδηγώντας το ποινικό δίκαιο στα νερά της τιμωρητικής εκτροπής¹⁸. Αλλά και σε περιπτώσεις που δεν τίθεται το παραπάνω ζήτημα, όπου δεν προκύπτει θέμα τιμώρησης ή μη μιας συμπεριφοράς, αλλά το ενδιαφέρον στρέφεται στην προσήκουσα τιμώρηση του δράστη, έχουν σημειωθεί υπερβάσεις στην ποινική καταστολή των εγκληματιών, πράγμα που δε συνάδει με το χαρακτήρα ενός φιλελεύθερου ποινικού δικαίου.

Στη διάρκεια της σύγχρονης ιστορίας της ποινικής καταστολής, αναπτύχθηκαν θεωρίες που, όπως αναφέρθηκε, έθεταν σαν πρόταγμα της ποινικής αντιμετώπιση του εγκληματούντος, την παραδειγματική του τιμώρηση. Χαρακτηριστικές ήταν οι απόλυτες θεωρίες, οι οποίες εκθειάζαν τον

¹⁸Μανωλεδάκης Ιωάννης, Το έννομο αγαθό, σελ. 51-52, Εκδόσεις Σάκκουλα Θεσσαλονίκη, 1998

ανταποδοτικό χαρακτήρα της ποινής τον οποίο έχριζαν ως αυτοσκοπό του ποινικού δικαίου. Κύριοι εκπρόσωποι τέτοιων θεωριών υπήρξαν οι Γερμανοί ορθολογιστές με προεξάρχοντες τους Ιμμάνουηλ Κάντ και Χέγκελ. Ο δεύτερος παρουσίαζε την ποινή ως άρνηση της άρνησης¹⁹ (όπου άρνηση ήταν το έγκλημα), αποδεικνύοντας ότι ο μοναδικός ρόλος της ποινής κατά τη θεωρία του, ήταν η εξάλειψη των συνεπειών του εγκλήματος. Η ουσία της ποινικής καταστολής για τις θεωρίες αυτές, βρισκόταν στο παρελθόν, το οποίο καθορίζει το μέγεθος της ποινής που θα επιβληθεί. Σκέψεις για τη μεταχείριση του δράστη μετά την έκτιση της ποινής διόλου είχαν διατυπωθεί, αφού βασικός στόχος του ποινικού δικαίου ήταν αποκατάσταση της κοινωνικής ευταξίας μέσω της αδιαμφισβήτητης επιβολής του νόμου. Οι θεωρίες αυτές πάντως, έθεσαν τα θεμέλια της σύγχρονης ποινικής καταστολής και αποτέλεσαν σημείο αναφοράς για την Κλασική Σχολή του Ποινικού Δικαίου.

Στον αντίποδα των θεωριών αυτών, διαμορφώθηκαν οι σχετικές θεωρίες με εντελώς διαφορετική στόχευση. Οι θεωρίες αυτές δεν αντιλαμβάνονται την ποινή ως αυτοσκοπό του ποινικού δικαίου, αντιθέτως θεωρούν ότι μπορεί να αποτελέσει μέσο για την επίτευξη στόχων αντεγκληματικής πολιτικής. Για πρώτη φορά, χάρη στις θεωρίες αυτές, τίθενται στο προσκήνιο νέες επιδιώξεις της ποινικής αντιμετώπισης του δράστη, η γενική και η ειδική πρόληψη. Σε αντίθεση με τις απόλυτες θεωρίες, οι οποίες ήταν αμιγώς ανταποδοτικές, όπως προαναφέραμε, και οι οποίες απαντούσαν στην προσβολή που προηγήθηκε, οι σχετικές θεωρίες απέβλεπαν στο μέλλον, έθεταν δηλαδή σαν στόχευση τους την μελλοντική αποφυγή του εγκλήματος. Γενική πρόληψη σημαίνει την αποφυγή τέλεσης εγκλημάτων από το κοινωνικό σύνολο, ενώ ειδική είναι η αποφυγή επανατέλεσης εγκλήματος από το άτομο που έχει διαπράξει και έχει καταδικαστεί για την πράξη του αυτή. Διαπιστώνουμε έτσι ότι οι σχετικές θεωρίες προσπάθησαν να ξεφύγουν από το αυστηρό πλαίσιο της τιμώρησης του δράστη και προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν την ποινή σαν μέσο για την ουσιαστική χάραξη αντεγκληματικής πολιτικής. Αποτέλεσαν δηλαδή το πέρασμα από την καταστολή, στην πρόληψη του εγκλήματος.

Τα πλεονεκτήματα των δύο ομάδων θεωριών που προαναφέρθηκαν, (απόλυτες και σχετικές) προσπάθησε να συνενώσει μια τρίτη ομάδα, οι ενωτικές θεωρίες. Οι τελευταίες επεσήμαναν τη σπουδαιότητα και των τριών στοχεύσεων της ποινής, της ανταπόδοσης, της γενικής και ειδικής πρόληψης. Κάθε μία από αυτές εξυπηρετείται στα πλαίσια της διαλεκτικής δόμησης της ποινής²⁰. Κάθε στιγμή δηλαδή της ποινής (απειλή, επιβολή, έκτιση) αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση διαφορετικού στόχου. Για την ακρίβεια, η απειλή της ποινής, ως πρώτο στάδιο, εξυπηρετεί τη γενική πρόληψη, αποσκοπεί δηλαδή στη δημιουργία ψυχολογικού καταναγκασμού στους πολίτες για να μην

¹⁹Μαργαρίτης Λ- Παρασκευόπουλος Ν, Ποινολογία, σελ. 19, Ζ' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005

²⁰Μαργαρίτης Λ- Παρασκευόπουλος Ν, Ποινολογία, σελ. 27, Ζ' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005

εγκληματούν²¹. Η επιβολή της ποινής με τη σειρά της, εξυπηρετεί την ανταπόδοση αλλά και τη γενική πρόληψη (σε μικρότερο βαθμό). Ανταποδίδεται δηλαδή στο δράστη το “κακό” που αυτός προκάλεσε μέσω του εγκλήματος. Η γενικοπροληπτική σημασία της επιβολής, από την άλλη πλευρά, επισημαίνεται και από τον Beccaria, έναν από τους κύριους εκπροσώπους της Κλασικής Σχολής του Ποινικού Δικαίου. Το κράτος θα πρέπει να διασφαλίζει ότι η ποινή θα επιβάλλεται προκειμένου να εδραιώνεται η απειλή της ποινής και έτσι οι πολίτες να συμμορφώνονται στις επιταγές του νόμου ώστε να απομακρύνονται από το έγκλημα. Τέλος, στο στάδιο της έκτισης εξυπηρετείται κυρίως ο σκοπός της ειδικής πρόληψης, δεδομένου ότι τα ποικίλα σωφρονιστικά προγράμματα αλλά και θεσμοί όπως η απόλυση υπό όρο στοχεύουν στην ομαλή επανένταξη του κρατουμένου στο κοινωνικό σύνολο.

Οι θεωρίες αυτές αποτέλεσαν στη συνέχεια τη βάση για τη διαμόρφωση των προτύπων απονομής δικαιοσύνης, τα οποία με τη σειρά τους επηρέασαν καθοριστικά τις στρατηγικές στοχεύσεις των ποινικών νομοθεσιών ανά τον κόσμο. Τα πιο διάσημα πρότυπα είναι το τιμωρητικό, το αναμορφωτικό/προνοιακό και το δικαιοκ. Σημαντικές υπήρξαν οι αλλαγές στις ποινικές διατάξεις των νομοθεσιών οι οποίες σχετίζονταν με την επικράτηση του εκάστοτε προτύπου. Τα πρότυπα όμως αυτά επηρέασαν όλο το φάσμα της ποινικής δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένου πέραν του ποινικού δικαίου των ενηλίκων, και του ποινικού δικαίου των ανηλίκων. Στη συνέχεια θα δούμε αναλυτικά πώς διαμορφώθηκαν αυτά τα πρότυπα απονομής δικαιοσύνης και πώς επηρέασαν την ελληνική νομοθεσία ανηλίκων στην ιστορική της εξέλιξη. Ο προηγούμενος αιώνας, άλλωστε, υπήρξε αιώνας των διαδοχών στην υιοθέτηση προτύπων, για το οποίο έπαιξαν ρόλο κομβικά ιστορικά γεγονότα καθώς και οι διαρκείς μεταβολές πολιτικών και κοινωνικών δεδομένων. Ιδιαίτερη σημασία έχει επίσης, όπως θα διαπιστώσουμε, η συμβολή των προτύπων στη χάραξη του σύγχρονου δικαίου ανηλίκων, για το οποίο θα γίνει εκτενής λόγος παρακάτω.

3.2. ΠΡΟΤΥΠΑ ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

α) Το τιμωρητικό πρότυπο

Το τιμωρητικό πρότυπο υπήρξε το πρώτο κατά σειρά στην ιστορική εξέλιξη της ποινικής αντιμετώπισης του εγκλήματος. Άλλωστε όπως προαναφέρθηκε, η ανταπόδοση ως αποκλειστική στόχευση της ποινής υπήρξε χρονικά προγενέστερη των δύο μορφών πρόληψης, χάρη στις θεωρίες των γερμανών ορθολογιστών. Η κάμψη του αυστηρά τιμωρητικού χαρακτήρα των νομοθεσιών επήλθε αργότερα με την εμφάνιση του αναμορφωτικού προτύπου, όταν πλέον οι μηχανισμοί του επίσημου κοινωνικού ελέγχου ενδιαφέρθηκαν όχι μόνο για την πράξη αλλά και για την

²¹Μαργαρίτης Λ- Παρασκευόπουλος Ν, Ποινολογία, σελ. 21, Ζ' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005

προσωπικότητα του δράστη. Μέχρι όμως την εμφάνιση αυτού επικρατούσε το τιμωρητικό πρότυπο, το οποίο αποτέλεσε σημείο αναφοράς για την ελληνική νομοθεσία έως τα τέλη του 19ου αιώνα. Το τιμωρητικό πρότυπο διαπνεόταν αμιγώς από την αρχή της ανταπόδοσης, ενδιαφερόταν δηλαδή μονάχα για την εξάλειψη του “κακού” που είχε προκαλέσει ο δράστης. Ο τελευταίος έπρεπε να “αδρανοποιηθεί”, και να υποστεί τον ψυχολογικό καταναγκασμό που συνεπαγόταν η πράξη του. Ο σεβασμός των δικαιωμάτων ήταν έννοια άγνωστη για τα δικαίκα συστήματα που διαπνέονταν από το πρότυπο αυτό, καθώς η σκληρότητα με την οποία αντιμετωπίζονταν οι δράστες, ανεξαρτήτως ηλικίας, ήταν παροιμιώδης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα από την ελληνική νομοθεσία επί ηγεμονίας του τιμωρητικού προτύπου, ήταν η πειθαρχική ποινή που επιβαλλόταν “ένεκα κραυγής, απειθείας, ύβρεων και ερίδων”, του περιορισμού “εις έρημον ή σκοτεινόν οικίσκον” για συνολικό διάστημα μέχρι και ενός μηνός, καθώς και η υποβολή του “εις δίαιταν άνοψον” δηλαδή σε διατροφή μόνο με ψωμί και νερό²², όπως οριζόταν στο Διάταγμα περί σωφρονιστικής φυλακής. Το τιμωρητικό πρότυπο όμως άρχισε να χάνει έδαφος όταν έγινε αντιληπτή η σημασία της βελτίωσης του δράστη και κατέστη σαφές ότι μία προοδευτική κοινωνία θα έπρεπε να δέχεται στους κόλπους της τα άτομα που είχαν γίνει αποδέκτες σωφρονιστικής μεταχείρισης. Στο δίκαιο των ανήλικων δραστήων άλλωστε, το τιμωρητικό πρότυπο δε θα μπορούσε να προσφέρει τις ιδανικές απαντήσεις. Και αυτό γιατί δεν μπορούμε να εντάσσουμε τον ανήλικο στην ίδια κατηγορία με τους ενήλικες, οι οποίοι προβαίνουν σε ένα αδίκημα με πλήρη συνείδηση και αντίληψη της πράξης τους. Από τη στιγμή όμως που θα αναφερθούμε στην προσωπικότητα του δράστη, έχουμε ξεφύγει από τα πλαίσια χάραξης του τιμωρητικού προτύπου το οποίο ενδιαφερόταν μονάχα για την πράξη του δράστη. Στον αντίποδα αυτού, το προνοιακό πρότυπο θέτει στον πυρήνα της ποινικής αντιμετώπισης, την προσωπικότητα του δράστη, στην οποία προσπαθεί να επέμβει προκειμένου να τη βελτιώσει όπως θα δούμε στη συνέχεια.

β) Το αναμορφωτικό/προνοιακό πρότυπο (welfare-oriented model)

Το αναμορφωτικό πρότυπο διαμορφώθηκε στη σημερινή του μορφή στα μέσα του 20ου αιώνα με το γαλλικό Διάταγμα της 2.2.1945 (“περί της παραβατικότητας των ανηλίκων”), και ουσιαστικά αντικατέστησε το τιμωρητικό, καθώς έθεσε στο περιθώριο την ανταπόδοση ως σκοπό της ποινής, προκρίνοντας την αναμόρφωση του δράστη και την επανένταξή του στην κοινωνία. Οι βάσεις του τέθηκαν από τη σχολή της Νέας Κοινωνικής Άμυνας που είχε ως κύριο εκφραστή της τον Μαρκ Ανσέλ²³. Βασική θέση της σχολής αυτής ήταν ο εξανθρωπισμός (humanisation) του ποινικού δικαίου και η αντικατάσταση της ανταποδοτικής ποινής με μία μεταχείριση ανάλογη της προσωπικότητας

²²Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 424, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

²³Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 434, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

του δράστη²⁴. Τίθενται έτσι σε κάποιο βαθμό τα θεμέλια της εξατομικευμένης ποινής, αυτής που δεν επιβάλλεται μονάχα με κριτήριο την βαρύτητα της πράξης, αλλά αυτής που βασίζεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του εγκληματία, ώστε χάριν της επιβολής της ο δράστης να μπορέσει μελλοντικά να επανέλθει στο κοινωνικό σύνολο. Την επιρροή αυτών των θέσεων συναντάμε στη σημερινή ελληνική νομοθεσία στο άρθρο 79 ΠΚ, όπου γίνεται λόγος για την επιμέτρηση της ποινής με βάση τη βαρύτητα της πράξης και την προσωπικότητα του εγκληματία. Προεξάρχουσα βέβαια σημασία είχαν για τη Σχολή της Νέας Κοινωνικής Άμυνας ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της νομιμότητας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων²⁵. Ωστόσο η έλλειψη ανταπόκρισης σε αυτές τις αρχές υπήρξε ο βασικός πυλώνας της κριτικής που ασκήθηκε τόσο σε βάρος του Μαρκ Ανσέλ και της Σχολής της Νέας Κοινωνικής Άμυνας όσο και στο προνοιακό πρότυπο.

Στο ποινικό δίκαιο ανηλίκων η επιδίωξη της αναμόρφωσης του δράστη μεταφράζεται σε μια προσπάθεια για τη διαπαιδαγώγησή του με απώτερο στόχο τη βελτίωση του. Για το λόγο αυτό επιβάλλονται κυρώσεις στον ανήλικο παραβάτη χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν το θύμα και οι συνέπειες που έχουν προκληθεί σε βάρος του μέσα από την εγκληματική πράξη. Γι' αυτό άλλωστε γίνεται αποδεκτό (σχετικά με το προνοιακό πρότυπο) ότι οι κυρώσεις επιβάλλονται όχι εξαιτίας της παράνομης συμπεριφοράς αλλά εξ' αφορμής της²⁶. Κατά το αναμορφωτικό πρότυπο επίσης, δε θα πρέπει να ορίζονται εκ των προτέρων η διάρκεια της επιβολής της κύρωσης, όπως επίσης και τα κριτήρια επιβολής²⁷. Ο δικαστής έχει τη διακριτική ευχέρεια να διαμορφώσει κατά το δοκούν τα χρονικά όρια της κύρωσης ενώ επιβλέπει τις συνθήκες εφαρμογής της, όντας ικανός να τροποποιήσει την επιβληθείσα κύρωση. Το χαρακτηριστικό αυτό του αναμορφωτικού προτύπου, έρχεται εξόφθαλμα σε σύγκρουση με την αρχή της νομιμότητας και τα δικαιώματα του ανήλικου παραβάτη. Η χρονική αοριστία της κύρωσης παραπέμπει σε ποινικά δίκαια με υψηλό τιμωρητικό δείκτη που εκφράζουν μη δημοκρατικές κοινωνίες και δεν συνάδουν με τις ευρωπαϊκές κοινωνίες των δικαιωμάτων. Σε ένα φιλελεύθερο ποινικό δίκαιο, η αοριστία στα χρονικά όρια της ποινής δεν έχει θέση δεδομένου ότι προσβάλλει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, μετατρέποντας τον σε μέσο για την επίτευξη αλλότριων σκοπών (π.χ. προστασία της κοινωνίας). Στα βασικά χαρακτηριστικά του προνοιακού προτύπου ανήκε επίσης η πρόβλεψη για την ύπαρξη ενός ποινικού δικαστηρίου ανηλίκων το οποίο θα έπρεπε να συμπεριφέρεται απέναντι στο νεαρό παραβάτη ως γονέας (*in loco parentis*)²⁸. Κατά της θέσης αυτής ωστόσο ασκήθηκε έντονη κριτική από τους πολέμιους του

²⁴Κουράκης Νέστωρ, Ποινική καταστολή, σελ. 275-276, Ε' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009

²⁵Κουράκης Νέστωρ, Ποινική καταστολή, σελ. 276, Ε' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009

²⁶Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 435-436, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

²⁷Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 436, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

²⁸Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 436, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

αναμορφωτικού προτύπου, οι οποίοι το κατηγόρησαν ως πατερναλιστικό. Αυτός, ο επιρριπτόμενος από τους πολέμιους, πατερναλισμός του προνοιακού προτύπου είναι ευδιάκριτος και σε άλλα χαρακτηριστικά του, δεδομένου ότι προτάσσει μεθόδους μεταχείρισης που αποσκοπούν στο συμφέρον του ανήλικου χωρίς ο τελευταίος να έχει τη δυνατότητα επιλογής τους. Επιπλέον, στα πλαίσια του περιγραφόμενου προτύπου, εξαιρείται η σημασία της παραμονής του ανήλικου σε κέντρο κράτησης ή ίδρυμα, δεδομένου ότι στους χώρους αυτούς δίνεται η δυνατότητα στον ανήλικο να ολοκληρώσει την παρακολούθηση προγραμμάτων αναμόρφωσης. Η κριτική που ασκείται στο χαρακτηριστικό αυτό σχετίζεται με την ίδια τη φύση του εγκλεισμού και τη σχέση του με την επανακοινωνικοποίηση του δράστη. Ομολογουμένως είναι ιδιαίτερα οξύμωρο να επιζητάμε την επανένταξη του ατόμου μέσα από τον εγκλεισμό του (!) σε ίδρυμα, δηλαδή μέσω της απομάκρυνσής του από την κοινωνία. Η επανακοινωνικοποίηση πραγματοποιείται μέσα στην κοινωνία και όχι μακριά από αυτή. Τέλος, κατά το προνοιακό πρότυπο, ο παραβάτης δε χρειάζεται να απολαμβάνει συνταγματικά δικαιώματα και εγγυήσεις τα οποία έρχονται σε σύγκρουση με τους σκοπούς της αναμόρφωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην μέχρι πρότινος ισχύουσα ελληνική νομοθεσία, ήταν η αδυναμία του ανήλικου κατηγορουμένου να ασκήσει ένδικο μέσο κατά (αθωωτικής) απόφασης που επέβαλε αναμορφωτικά μέτρα με το πρόσχημα της επιβολής των προς το συμφέρον του. Η πρόβλεψη αυτή ερχόταν σε ευθεία σύγκρουση με την αρχή της νομιμότητας, προτάσσοντας την αντίστοιχη της σκοπιμότητας.

Όπως περιγράφηκε ανωτέρω, το προνοιακό πρότυπο παρουσίασε έντονα στοιχεία παρεμβατικότητας στον τρόπο μεταχείρισης του ανήλικου δράστη. Οι επιταγές του απέβλεπαν στην διαπαιδαγώγηση του ατόμου μέσα από την επιβολή μέτρων που είχαν σχεδιαστεί για το συμφέρον του ανήλικου. Το κράτος, κατά το προνοιακό πρότυπο, παρουσιάζεται ως ο γονέας που νοιάζεται για το παιδί του, που αυτός γνωρίζει ποιο είναι το συμφέρον του και οφείλει να το καθοδηγεί στην κατεύθυνση αυτή. Για το λόγο αυτό, το προνοιακό πρότυπο κατηγορήθηκε (όχι άδικα) από τους επικριτές του ως πατερναλιστικό. Σύμφωνα με τον Andrew von Hirsch, κύριο εκπρόσωπο του δικαίου προτύπου που θα αναλύσουμε στη συνέχεια, με τον όρο πατερναλισμός στο ποινικό δίκαιο νοείται “η νομιμοποίηση της κρατικής βίας προκειμένου να αποτραπεί η βλάβη ενός ατόμου από εκούσιες ενέργειες του ίδιου”²⁹. Το ανήλικο άτομο αντιμετωπίζεται ως ανίκανο να κατανοήσει ποιες ενέργειες συντελούν για το συμφέρον του και γι' αυτό το λόγο θα πρέπει το κράτος να παρέμβει, επιβάλλοντας μέτρα για το “καλό” του. Είναι γεγονός ότι κανένας δεν μπορεί να γνωρίζει ποιο είναι το καλό του ατόμου πέρα από το ίδιο το άτομο. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε προστατεύεται συνταγματικά και η ελευθερία έκφρασης της προσωπικότητας. Καθένας έχει κάθε δικαίωμα να πράττει στον εαυτό του και για τον εαυτό του κατά το δοκούν. Γενικά η ποινική δικαιοσύνη των

²⁹A. von Hirsch, Άμεσος πατερναλισμός: Τιμωρώντας τους δράστες της αυτοπροβολής, σελ. 7, (μετάφραση Β. Τσιλώνη)Τζανετάκη Αντωνία-Ιόλη, σελ. 1

ανηλίκων διαπνέεται από έντονο πατερναλισμό ακόμα και στις μέρες μας σε αντίθεση με τη δικαιοσύνη των ενηλίκων όπου πέρα από τις περιπτώσεις των ακαταλόγιστων δραστών οποιαδήποτε πατερναλιστική εκτροπή είναι απαγορευμένη. Αυτό βέβαια συμβαίνει με το πρόσχημα ότι οι ανήλικοι δεν έχουν διαμορφώσει προσωπικότητα (σε αντίθεση με τους ενήλικες), με συνέπεια να “νομιμοποιούνται” σε βάρος τους πατερναλιστικές πρακτικές. Το ευτύχημα βέβαια είναι ότι μετά την επικράτηση του δικαικού προτύπου, που θα αναλύσουμε στη συνέχεια, έγινε προσπάθεια να καμφθεί η απόλυτη παρεμβατικότητα στις διατάξεις του δικαίου ανηλίκων, με συνέπεια να αποφεύγεται η περιστολή και η καταπάτηση των ατομικών δικαιωμάτων των νεαρών παραβατών.

γ) Το δικαικό πρότυπο/ πρότυπο δικαιοσύνης (just deserts)

Το δικαικό πρότυπο ή αλλιώς πρότυπο δικαιοσύνης εμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν διαπιστώθηκε ότι οι θέσεις του προνοιακού προτύπου οδηγούσαν σε σημαντικές περιστολές των ατομικών δικαιωμάτων των ανηλίκων δραστών και κατ' επέκταση σε προσβολή της αξιοπρέπειάς τους. Τα βασικά χαρακτηριστικά του δικαικού προτύπου διαπνέουν και τα διεθνή κείμενα της εποχής, όπως τους “Κανόνες για την Απονομή της Δικαιοσύνης στους Ανηλίκους” του ΟΗΕ, γνωστούς κι ως “Κανόνες του Πεκίνου”. Το πρότυπο αυτό κατ' αρχήν είναι μια ανταποδοτική θεωρία για την ποινή, η οποία εστιάζει κυρίως στο χαρακτήρα της ποινής ως μομφής κατά του δράστη³⁰. Διαφέρει βέβαια από άλλες ανταποδοτικές θεωρίες στο επίπεδο της δικαιολόγησης της ποινής όπως παραδείγματος χάριν με τη θεωρία του άδικου πλεονεκτήματος η οποία εστιάζει στο ρόλο της ποινής ως παράγοντα εξάλειψης του άδικου οφέλους που προσπορίστηκε ο δράστης από την εγκληματική πράξη³¹. Προκρίνει τη σημασία του σεβασμού των ατομικών δικαιωμάτων και των συνταγματικών εγγυήσεων, ενώ δίνει βαρύτητα στη σχέση αναλογικότητας που διέπει τη βαρύτητα της πράξης και τις ποινές. Αφετηρία του προτύπου αυτού υπήρξαν οι αποφάσεις του Αμερικανικού Δικαστηρίου κατά το διάστημα 1966-1975, καθώς και οι ιδέες του Edwin M. Schur στο βιβλίο του Ριζική Μη Παρέμβαση³². Σημαντική βέβαια υπήρξε και η διδασκαλία της “Κριτικής Εγκληματολογίας” των Walton, Taylor και Young, η οποία έκανε λόγο για την κατασκευή της έννοιας του εγκληματία κατά τρόπο που να συμφέρει την αστική τάξη και συνεπώς δεν υπήρχε λόγος να γίνουν προσπάθειες για την αναμόρφωση ή την κοινωνική του επανένταξη³³. Κύριος εκπρόσωπος του δικαικού προτύπου, όπως προαναφέρθηκε, ήταν ο Andrew von Hirsch με τη διδασκαλία του οποίου ταυτίζεται το εν λόγω πρότυπο.

Το δικαικό πρότυπο, σε αντίθεση με το αναμορφωτικό, αντιλαμβάνεται το δράστη ως

³⁰Τζανετάκη Αντωνία-Ιόλη, Το δικαικό πρότυπο, σελ.1

³¹Τζανετάκη Αντωνία-Ιόλη, Το δικαικό πρότυπο, σελ.3

³²Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 449, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

³³Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 449-450, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

υπεύθυνο πολίτη στον οποίο πρέπει να ασκηθεί η αποδοκιμασία για την πράξη του. Από την άλλη, το προγενέστερο προνοιακό αντιμετώπιζε το δράστη ως άτομο που χρειαζόταν να του δοθούν κατευθύνσεις για τη ζωή του, ώστε αυτός να βελτιωθεί ως κοινωνός και να μπορέσει να ενταχθεί και πάλι ομαλά στην κοινωνική συμβίωση. Όσον αφορά τους ανήλικους δράστες, το δικαϊκό πρότυπο δε στοχεύει στην με κάθε τρόπο αναμόρφωση της προσωπικότητας του ανηλίκου, αλλά κυρίως αποβλέπει στην επανένταξη του σε μια κοινωνία που θα σέβεται τα δικαιώματά του ως πολίτη.

Ένα από τα χαρακτηριστικά του προτύπου αυτού, ήταν ότι οι κυρώσεις πρέπει να επιβάλλονται ως απάντηση για μία συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη, ενώ θα πρέπει να είναι ανάλογες με αυτή³⁴. Η αρχή της αναλογικότητας έτσι κατέστη απολύτως σημαντική δεδομένου ότι εξυπηρετεί μία στάθμιση μεταξύ δικαίου και αδικού και αποτρέπει την υπερβολική καταστολή. Επίσης, η διάρκεια της κύρωσης θα πρέπει να είναι εκ των προτέρων ορισμένη, θέση που εμφανίστηκε ως αναγκαιότητα μετά την καθιέρωση των αορίστων ποινών υπό την επιρροή του προνοιακού προτύπου. Σημαντικό ακόμα είναι τα κριτήρια επιβολής της κύρωσης να είναι σαφή και ορισμένα, ο νομοθέτης δηλαδή δεν θα πρέπει να αφήνει μεγάλα περιθώρια στη διακριτική ευχέρεια του δικαστή προκειμένου να αποφεύγεται η δικαστική αυθαιρεσία. Ομολογουμένως η θέση αυτή θυμίζει τις θέσεις του Beccaria ο οποίος είχε εκφράσει τη σπουδαιότητα του εκ των προτέρων ορισμού των προϋποθέσεων της επιβολής της ποινικής κύρωσης ώστε να μπορεί ο πολίτης να γνωρίζει τα όρια της ελευθερίας του και ο υποψήφιος δράστης να αντιλαμβάνεται σαφώς τις συνέπειες της πράξης του³⁵. Άλλωστε και το ζήτημα αναλογίας ποινής και εγκλήματος είχε τεθεί από τον Beccaria, πράγμα που αποδεικνύει ότι το δικαϊκό πρότυπο είχε σε ένα βαθμό επηρεαστεί από τις θέσεις της Κλασικής Σχολής του Ποινικού Δικαίου.

Επιπλέον, σύμφωνα με το δικαϊκό πρότυπο θα πρέπει να αποφεύγεται η υπερβολική χρήση του εγκλεισμού σε σωφρονιστικά καταστήματα για νεαρούς παραβάτες. Ο εγκλεισμός αποτελεί το έσχατο μέσο (*ultima ratio*) αντιμετώπισης του ανηλίκου παραβάτη δεδομένου ότι συνιστά δυσβάστακτη κύρωση που δε συνάδει με τη συνήθη μικρή παραβατικότητα των ατόμων αυτών των ηλικιών. Η πλειονότητα των ανηλίκων δραστών, όπως έχει αποδείξει και η δικαστηριακή πρακτική, προβαίνει σε μικροεγκλήματα, πράγμα που θα σήμαινε ότι ο εγκλεισμός σε ίδρυμα δε θα μπορούσε να αποτελεί την ανάλογη ποινή την οποία προτάσσει το δικαϊκό πρότυπο, όπως ήδη αναφέρθηκε. Γι' αυτό το λόγο, προκρίνονται τα εξωιδρυματικά μέτρα γι' αυτή την κατηγορία δραστών, τα οποία προκρίνουν τη σημασία της επανακοινωνικοποίησης του ανηλίκου εντός του κοινωνικού περιβάλλοντος. Αντίθετα ο εγκλεισμός προτείνεται για τις περιπτώσεις δραστών που βρίσκονται πλησιέστερα της ηλικίας ενηλικίωσης και έχουν αποτελέσει στο παρελθόν δράστες σοβαρών αδικημάτων. Ακόμα όμως και στις περιπτώσεις αυτών των παραβατών, θα πρέπει να τηρείται η αρχή

³⁴Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 451, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

³⁵Κουράκης Νέστωρ, Ποινική Καταστολή, σελ. 142, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009

της διαπαιδαγώγησης, της βασικότερης αρχής που διαπνέει τη νομοθεσία ανηλίκων και στην ελληνική έννομη τάξη. Αν και παρουσιάζεται ως οξύμωρη η δυνατότητα διαπαιδαγώγησης του ανηλίκου μέσα στα στενά χωρικά όρια ενός σωφρονιστικού καταστήματος, εντούτοις προτείνονται πρακτικές που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην επίτευξη του στόχου αυτού (λ.χ. ημιελεύθερη διαβίωση κρατουμένων, εκπαιδευτικά προγράμματα, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης κλπ.)³⁶.

Ακόμα το δικαϊκό πρότυπο προκρίνει την αποχή από την ποινική διαδικασία για τις περιπτώσεις νεαρών μικροπαραβατών και την υιοθέτηση εναλλακτικών μορφών διεκπεραίωσης των υποθέσεών τους. Η θέση αυτή σαφώς επηρεασμένη από τη θεωρία της ετικέτας, σημειώνει τους κινδύνους από πιθανή ετικετοποίηση του ανηλίκου λόγω της επαφής του με τις διαδικασίες απονομής δικαιοσύνης και τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (δικαστές, αστυνομικούς, εισαγγελείς κλπ.). Ο ανήλικος ενδέχεται να αποδεχτεί το χαρακτηρισμό του ως εγκληματία (καθώς οι προαναφερθείσες συνθήκες αρμόζουν σε εγκληματίες) και να εσωτερικεύσει το χαρακτηρισμό αυτό, αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες να υποτροπιάσει στο μέλλον. Αντίθετα, η κατά παρέκκλιση διαδικασία π.χ. της συνδιαλλαγής θύματος με δράστη, μπορεί να συμβάλει εξίσου με τη δικαστηριακή διαδικασία στην απονομή της δικαιοσύνης, δίχως να οδηγήσει σε διαπόμπευση και εξευτελισμό του ανήλικου παραβάτη.

Τέλος, όπως έχει ήδη διάσπαρτα αναφερθεί, το δικαϊκό πρότυπο δίνει ιδιαίτερη σημασία στο σεβασμό των συνταγματικών δικαιωμάτων των ανηλίκων, προτείνοντας ρυθμίσεις που συμβάλλουν στην άσκηση των δικαιωμάτων αυτών. Η τάση αυτή του δικαϊκού προτύπου έρχεται σε πλήρη αντίθεση με αυτή του προνοιακού, δεδομένου ότι το τελευταίο προέτασσε την αναμόρφωση του εγκληματία, αφαιρώντας του τη δυνατότητα να ασκήσει πολλά από τα συνταγματικά του δικαιώματα, όπως π.χ. τη δυνατότητα άσκησης ενδίκων μέσων.

Στις μέρες μας γίνεται μια προσπάθεια συγκερασμού του προνοιακού με το δικαϊκό, ειδικά στο τμήμα των νομοθεσιών που αφορά τους ανήλικους. Είναι γεγονός ότι αυτοί είναι άτομα με προσωπικότητα που βρίσκεται υπό διαμόρφωση ωστόσο δεν ενδείκνυνται οι απόλυτες πατερναλιστικές πρακτικές του προνοιακού προτύπου καθώς ο ανήλικος θεωρείται περισσότερο υπεύθυνος και άξιος σεβασμού συγκριτικά με την εποχή της απόλυτης επικράτησης του προνοιακού προτύπου. Η διαπαιδαγώγηση αποτελεί κυρίαρχη έννοια στο Δίκαιο Ανηλίκων και γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να επιχειρείται τόσο με ευθύνη του ανηλίκου όσο και με ευθύνη της Πολιτείας πάντοτε όμως με σεβασμό προς την προσωπικότητα του νεαρού παραβάτη³⁷. Ο συγκερασμός των προτύπων φαίνεται να έχει επηρεάσει, ακόμα, σε σημαντικό βαθμό και τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων ανηλίκων. Χαρακτηριστική υπήρξε η απόφαση του Τριμελούς εφετείου ανηλίκων

³⁶Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 453, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

³⁷Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 464, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

Αθηνών 14/1987 στην οποία ο δικαστής επεσήμανε τη σπουδαιότητα του συγκερασμού των προτύπων στη μεταχείριση των ανηλίκων.

3.3. ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το ποινικό δίκαιο ανηλίκων συνιστά μία από τις δύο κατηγορίες του δικαίου ανηλίκων εν στενή έννοια, και διατηρεί μία σχετική αυτοτέλεια στις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα σε σχέση με το δίκαιο των ενηλίκων. Μαζί με το δίκαιο αρωγής και προστασίας των ανήλικων δραστών αποτελούν το δίκαιο ανηλίκων εν στενή έννοια δεδομένου ότι αναφέρονται στις ποινικές υποθέσεις των νεαρών παραβατών σε αντίθεση με το δίκαιο ανηλίκων εν ευρεία έννοια που περιλαμβάνει τα νομοθετικά κείμενα προστασίας των ανηλίκων στο εξωποινικό κατά βάση επίπεδο³⁸. Στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα το δίκαιο ανήλικων δραστών καταλαμβάνει το όγδοο κεφάλαιο και περιλαμβάνει διατάξεις για την ορθότερη μεταχείρισή τους. Προτού όμως αναλύσουμε τις διατάξεις αυτές, προτιμότερο θα ήταν να διατυπώσουμε κάποιους προβληματισμούς σχετικά με τη φύση των πράξεων των ανηλίκων καθώς και για το χαρακτηρισμό των ρυθμίσεων για τους ανήλικους ως ποινικό δίκαιο.

Ευλόγως έχει τεθεί σε αμφισβήτηση η εγκληματική φύση των πράξεων των ανηλίκων και κατ' επέκταση ο χαρακτηρισμός της μομφής σε βάρος τους ως ποινή. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν αποτελούσε καν αντικείμενο προβληματισμού για τους προηγούμενους νομοθέτες αν κρίνουμε από τον χαρακτηρισμό των ανηλίκων δραστών ως εγκληματιών. Συγκεκριμένα ο τίτλος του όγδου κεφαλαίου του Ποινικού Κώδικα πριν το νόμο 3189/2003, ήταν “Ανήλικοι εγκληματίαι”, γεγονός το οποίο είχε προκαλέσει την αντίδραση πολλών θεωρητικών³⁹. Αυτό συνέβαινε γιατί οι ανήλικοι με βάση το συνδυασμό άρθρων του Ποινικού Κώδικα δε μπορούν να τελέσουν πλήρες έγκλημα, καθώς στερούνται καταλογισμού. Σύμφωνα με το άρθρο 14 ΠΚ, “έγκλημα είναι πράξη άδικη και καταλογιστή στο δράστη της”, ωστόσο στο άρθρο 126 παρ. 1 ορίζεται ρητά ότι η αξιόποινη πράξη που τελέστηκε από ανήλικο οκτώ έως δεκαπέντε ετών δεν καταλογίζεται σε αυτόν. Διαπιστώνουμε έτσι ότι οι ανήλικοι δεν μπορούν να πραγματοποιήσουν έγκλημα, όπως αυτό περιγράφεται στο άρθρο 14 ΠΚ, συνεπώς δεν θα πρέπει να αποκαλούνται εγκληματίες. Βέβαια το αντεπιχείρημα στην περίπτωση αυτή είναι ότι η έλλειψη καταλογισμού του δράστη δεν αλλοιώνει το άδικο της πράξης του, με συνέπεια η πράξη του να θεωρείται άδικη αλλά όχι καταλογιστή. Η περίπτωση αυτή συνιστά το “ατελές” έγκλημα, το οποίο θεωρητικά μπορεί να δικαιολογήσει τον χαρακτηρισμό ανήλικοι εγκληματίες. Ωστόσο αν θέλουμε να μείνουμε ακριβείς στη νομική ανάπτυξη του όρου, θα ήταν ορθότερη η απάλειψη της παραπάνω έννοιας. Σε τελική ανάλυση όμως η διατήρηση ή μη του χαρακτηρισμού αυτού είναι σε μεγάλο βαθμό ζήτημα δικαιοπολιτικό και εξαρτάται από τη βούληση

³⁸Δημόπουλος – Κοσμάτος Κ., Δίκαιο ανηλίκων: θεωρία και πράξη, 2η έκδοση, σελ.1, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011

³⁹Σπινέλλη Καλλιόπη, Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες, Ποινικά Χρονικά Τόμος ΚΣΤ', σελ. 786, 1976

του εκάστοτε νομοθέτη.

Πέρα από την αδυναμία υποστήριξης του όρου “ανήλικοι εγκληματίες” από νομική σκοπιά, διαπιστώνουμε ότι ο χαρακτηρισμός είναι αδόκιμος και για έναν ακόμα λόγο. Τα μέτρα που επιβάλλονται εξ' αφορμής των πράξεων του ανηλίκου κατά βάση δεν είναι ποινές, αλλά μέτρα που αποσκοπούν στην αναμόρφωση του. Εξαιρείται ο ποινικός σωφρονισμός που συνιστά ποινή αλλά επιβάλλεται και αυτός χάριν διαπαιδαγώγησής του ανηλίκου, όσο οξύμωρο κι αν ακούγεται το γεγονός αυτό. Μάλιστα τα μέτρα που εφαρμόζονταν στο παρελθόν με αφορμή τις άδικες πράξεις των ανηλίκων δεν είχαν ορισμένη στο νόμο διάρκεια, κατά παρέκβαση της συνταγματικής αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege* που ισχύει επί ποινών του δικαίου ενηλίκων, αφήνοντας στο δικαστή τη δυνατότητα να ορίσει εξατομικευμένη κύρωση ανάλογα τις ανάγκες του ανηλίκου για αναμόρφωση⁴⁰. Διαπιστώνουμε έτσι ότι, το δίκαιο των ανηλίκων δεν διαθέτει τις ποινικές κυρώσεις και την εν γένει αντιμετώπιση του δικαίου ενηλίκων, συνεπώς δε θα μπορούσαμε ούτε να αποκαλέσουμε τους ανήλικους δράστες εγκληματίες αλλά ούτε και το δίκαιο ανηλίκων ως ποινικό. Η απουσία, δηλαδή, της βασικής κύρωσης (ποινής) από τις διατάξεις για τους ανήλικους, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων μεταχείρισης ανήλικων δραστών, αποκρούει την έννοια “εγκληματίας” από την περιγραφή του ανηλίκου δράστη και την μετονομασία του δικαίου ανηλίκων σε ποινικό.

Το ζήτημα του χαρακτηρισμού των ανηλίκων δραστών ως εγκληματιών έχει ιδιαίτερη σημασία δεδομένης της επίδρασης που έχει πάνω στη ψυχοσύνθεση του ανηλίκου αυτή η περιγραφή. Αυτό μπορούμε να σημειώσουμε χάρη στη θεωρία της ετικέτας (*labeling theory*), μια θεωρία που ανέδειξε, όπως αναφέραμε, τη σπουδαιότητα της κοινωνικής αντίδρασης πάνω στη δευτερογενή απόκλιση του ατόμου, στην υποτροπή του δηλαδή, μετά από τη διάπραξη κάποιας άδικης πράξης. Βάσει, δηλαδή, του χαρακτηρισμού του νεαρού παραβάτη ως εγκληματία, καθίσταται εφικτή η περιθωριοποίηση του και συνεπώς η επανασύνδεση του με το έγκλημα. Στο σημείο αυτό, σημαντικό είναι να σημειώσουμε ότι ιδιαίτερη σπουδαιότητα σχετικά με την οξύτητα της κοινωνικής αντίδρασης και συνεπώς της απόκλισης του ατόμου, έχει η προέλευση του χαρακτηρισμού του ως εγκληματία. Με απλά λόγια σημασία έχει ποιος αποδίδει τον χαρακτηρισμό του εγκληματία στον ανήλικο δράστη αξιόποινων πράξεων. Εφόσον ο χαρακτηρισμός δε λάβει χώρα δημόσια και τελετουργικά, σημειώνει ο Malinowski⁴¹, τότε η αντίδραση της κοινωνίας αναμένεται να είναι ήπια και η κοινή γνώμη εφησυχάζει. Αν όμως η αποδοκιμασία επέλθει μέσα από ένα θεσμό όπως το Ποινικό Δίκαιο, τότε η κοινωνική αντίδραση αναμένεται οξεία με συνέπεια να περιθωριοποιηθεί ο δράστης και να καταφύγει στο έγκλημα. Διαπιστώνουμε έτσι τη βαρύτητα του χαρακτηρισμού των πράξεων από το Ποινικό Δίκαιο και το μέγεθος των συνεπειών που μπορούν να επιφέρουν στο άτομο και δη σε ένα ανήλικο, βασισμένοι στις θεωρίες της κοινωνικής αντίδρασης. Έτσι κρίθηκε ορθότερο,

⁴⁰Σπινέλλη Καλλιόπη, *Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες*, Ποινικά Χρονικά Τόμος ΚΣΤ', σελ. 787, 1976

⁴¹Σπινέλλη Καλλιόπη, *Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες*, Ποινικά Χρονικά Τόμος ΚΣΤ', σελ. 792-793, 1976

ο όρος “Ανήλικοι Εγκληματίαι” που ίσχυε στο παρελθόν να αντικατασταθεί από τον αντίστοιχο “Ανήλικοι παραβάται” στον τίτλο του όγδου κεφαλαίου του Ποινικού Κώδικα και στη σημερινή διατύπωση να είναι διαμορφωμένος ως “Ειδικές διατάξεις για τους ανήλικους”. Ο νομοθέτης αντιλήφθηκε τη στιγματιστική επίδραση⁴² που είχε ο προγενέστερος τίτλος, με συνέπεια να τον αντικαταστήσει με άλλους περισσότερο μετριοπαθείς.

Ωστόσο διατυπώθηκαν και γνώμες που επεσήμαναν το ανούσιο της αλλαγής του παραπάνω τίτλου, επικαλούμενες την απουσία στιγματισμού των ανηλίκων καθώς και άλλα επιχειρήματα υπέρ της διατήρησης των προηγούμενων ρυθμίσεων. Συγκεκριμένα σημειώνει ο Αλεξιάδης⁴³, ότι η στιγματιστική λειτουργία ενός χαρακτηρισμού δεν προκύπτει από τις λέξεις που αυτός περιλαμβάνει αλλά από την ουσία του περιεχομένου του. Έτσι ζητούμενο δεν είναι η αντικατάσταση του όρου “εγκληματίας” από τον αντίστοιχο “παραβάτης”, καθώς τόσο η μία όσο και η δεύτερη έννοια αποτελούν συνώνυμες λέξεις με ίδιο κατ' ουσίαν περιεχόμενο, και ίδιες στην πράξη συνέπειες. Επιπλέον, σημειώνει ο ίδιος, ότι οι όροι “παραβάτης” και “παραβατική συμπεριφορά” είναι έννοιες ευρύτερες, όπως άλλωστε απέδειξε και το Σχέδιο Νόμου για τις “Μονάδες Μέριμνας και Αγωγής Νεότητας” του 1984, στο οποίο δεν είχε δοθεί σαφής ορισμός των δύο παραπάνω όρων. Ωστόσο ερμηνευτικά συνάγεται ότι στο νομοθέτημα αυτό δικαιολογείται η παρέμβαση της Πολιτείας στους νέους λόγω του αντικοινωνικού τρόπου ζωής τους και όχι εξαιτίας κάποιας εγκληματικής πράξης. Η παραβατική-αντικοινωνική συμπεριφορά θεωρείται προθάλαμος της εγκληματικής, και όχι ολοκληρωμένη εγκληματική πράξη. Αποτελεί κατά ένα τρόπο μια ένδειξη ότι ο ανήλικος μπορεί να τελέσει αδίκημα στο μέλλον. Έτσι σε καμία περίπτωση δεν συγχωρείται η όμοια αντιμετώπιση των παραβατούντων και των εγκληματούντων ανηλίκων. Σίγουρα πάντως, το συγκεκριμένο Σχέδιο Νόμου κατέστησε σαφές ότι η έννοια “παραβατικός ανήλικος” δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του Ποινικού Δικαίου και του Ποινικού Κώδικα, δεδομένου ότι δεν αντικατοπτρίζει την πραγματική φύση των δραστών αξιοποιώνων πράξεων.

Στη σημερινή του μορφή ο τίτλος του όγδου κεφαλαίου του ΠΚ είναι αναμφίβολα μετριοπαθέστερος σε σχέση με τις προηγούμενες προσεγγίσεις. Η ονομασία “Ειδικές διατάξεις για τους ανήλικους” υποδηλώνει τη σαφή πρόθεση του νομοθέτη να αποτινάξει το στιγματιστικό βάρος των προηγούμενων τίτλων, καθώς γίνεται αντιληπτό ότι η απαξιωτική έννοια “εγκληματίας” δε μπορεί να συνάδει με το Δίκαιο Ανηλίκων⁴⁴. Το τελευταίο άλλωστε είναι πλασμένο ώστε να αποτελεί πρωτίστως δίκαιο προστασίας και πρόληψης και όχι καταστολής και στιγματισμού. Η κίνηση αυτή

⁴² Κωνσταντίνου Ζήσης, Παραβατικότητα ανηλίκων, ποινική δικαιοσύνη ανηλίκων και κρίση, Crime in Crisis Τιμητικός Τόμος Κουράκη

⁴³ Αλεξιάδης Στέργιος, Εγκληματικότητα ή “παραβατικότητα” των ανηλίκων;, Ποινικά Χρονικά Τόμος ΛΣΤ', σελ. 115-116, 1986

⁴⁴ Τερζόγλου Μαρίνα, Ο Ν 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας των ανηλίκων, Ποινική Δικαιοσύνη, σελ. 1180, 11/2003

του νομοθέτη αναμφίβολα είναι επιδοκιμαστέα, παρά το γεγονός ότι, όπως αναφέραμε, έχουν διατυπωθεί κριτικές κατά της στιγματιστικής φύσης του χαρακτηρισμού των ανηλίκων ως εγκληματιών.

Ειδικές διατάξεις για τους ανήλικους (Ουσιαστικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων)

Το ελληνικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων αποτελεί, όπως προειπώθηκε, αυτοτελή κλάδο του δικαίου, ευρισκόμενο στο Όγδοο Κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα, πρόκειται δηλαδή για ειδικό ποινικό δίκαιο (*lex specialis*) που περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με τη μεταχείριση ανηλίκων δραστών αξιόποινων πράξεων⁴⁵. Κάποιοι μάλιστα το έχουν χαρακτηρίσει και ως κώδικα δικαίου ανηλίκων δεδομένου ότι διακρίνεται από το υπόλοιπο Γενικό Μέρος του Ποινικού Κώδικα. Ενυλώνει τη συνταγματική πρόβλεψη για προστασία της ανηλικότητας⁴⁶ (ά. 21 παρ.1 και 21 παρ.3 Συντ.) στο ποινικό δίκαιο, στο επίπεδο της προστασίας του δράστη καθώς ο ανήλικος αντιμετωπίζεται επιεικέστερα από τον ενήλικα δράστη μολονότι διαπράττει τα ίδια αδικήματα με αυτόν (τα προβλεπόμενα από το Ειδικό Μέρος του ΠΚ και από ειδικούς νόμους). Μάλιστα προβλέπεται διαφορετική μεταχείριση των ανηλίκων ανάλογα την ηλικία τους, δεδομένης της διαφορετικής ποινικής ευθύνης που διαθέτουν βάσει του βιολογικού κριτηρίου της ηλικίας που θέτει ο ΠΚ. Έτσι προστατεύονται οι νεαρότεροι ανήλικοι από υπερβάσεις στην ποινική καταστολή, καθώς όπως θα δούμε στη συνέχεια, απαγορεύεται η επιβολή σε βάρος τους εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων. Ουσιαστικά στις ειδικές διατάξεις ο ανήλικος αντιμετωπίζεται ως απλός παραβάτης (με τον ορισμό που αναλύσαμε προηγουμένως) και όχι ως εγκληματίας από το νομοθέτη, ο οποίος ενδιαφέρεται όχι τόσο για την παράνομη όσο για την αντικοινωνική συμπεριφορά του, και επιδιώκει τη βελτίωσή του μέσα από ειδικούς θεσμούς, όπως η απόλυση υφ' όρον, η δυνατότητα αντικατάστασης των μέτρων κ.ά.

Πέρα όμως από την προστασία που παρέχεται στους ανήλικους δράστες χάρη στις διατάξεις του ογδού κεφαλαίου του ΠΚ, κατ' επιταγήν του Συντάγματος για προστασία της ανηλικότητας, σημαντικό είναι να τονίσουμε τη συμβολή αυτής της αυτοτέλειας του ποινικού δικαίου ανηλίκων σε σχέση με το δίκαιο των ενηλίκων σε επίπεδο στιγματισμού του νεαρού δράστη. Τονίζεται χαρακτηριστικά, ότι η απόσπαση του ογδού κεφαλαίου από το Γενικό Μέρος του ΠΚ και η δημιουργία ειδικού κώδικα για τη μεταχείριση ανηλίκων συμβάλλει στην αποτροπή του στιγματισμού των ανηλίκων⁴⁷. Διαπιστώνουμε έτσι, ότι όχι μόνο ο τίτλος του ογδού κεφαλαίου

⁴⁵Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, σελ. 46, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁴⁶Μάνεσης Αριστόβουλος, Η συνταγματική προστασία της ανήλικης νεότητας, Τιμητικός Τόμος Δεληγιάννη, Τέταρτος τόμος, σελ. 231-234, Θεσσαλονίκη 1992

⁴⁷Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 100, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

αλλά και η ίδια η παρουσία των διατάξεων του ογδού κεφαλαίου στο Γενικό Μέρος μπορούν αυτοτελώς να οδηγήσουν στην ετικετοποίηση του ατόμου στο οποίο αναφέρονται. Βέβαια, δεκτή μπορεί να γίνει και η αντίθετη άποψη, η οποία επισημαίνει τη σπουδαιότητα της διατήρησης των διατάξεων για τους ανηλίκους στο Γενικό Μέρος του ΠΚ, στη βάση του σεβασμού των θεμελιωδών αρχών του ποινικού δικαίου. Καθίσταται με άλλα λόγια εφικτή, μέσα από την συμπερίληψη του δικαίου ανηλίκων στο Γενικό Μέρος του ΠΚ, η προστασία του νεαρού ατόμου από υπερβάσεις των αρχών του ποινικού δικαίου, οι οποίες ενδεχομένως θα μπορούσαν να λάβουν χώρα σε ένα αυτοτελές δίκαιο ανηλίκων. Θα πρέπει να σημειώσουμε στο σημείο αυτό, ωστόσο ότι επί επικράτησης του αναμορφωτικού προτύπου, πραγματοποιήθηκαν υπερβάσεις των αρχών του ποινικού δικαίου παρά το γεγονός ότι οι διατάξεις για τους ανήλικους εμπεριέχονταν μέσα στο ποινικό δίκαιο. Η αρχή της νομιμότητας ακόμα και σήμερα υποσκάπτεται διαρκώς σε βάρος της αρχής της σκοπιμότητας, καθώς τα αναμορφωτικά και τα θεραπευτικά μέτρα που προβλέπονται στις διατάξεις του Ογδού κεφαλαίου, επιβάλλονται εξ' αφορμής της πράξης του ανηλίκου και όχι σαν απάντηση στην πράξη του. Ο ανήλικος δηλαδή θεωρείται αθώος αλλά αποδέχεται την κύρωση η οποία εξυπηρετεί το σκοπό της διαπαιδαγώγησης του. Έτσι διαπιστώνουμε ότι σε τελική ανάλυση είναι προτιμότερη η διάκριση του δικαίου ανηλίκων από το ποινικό δίκαιο. Σε αυτό άλλωστε συνηγορεί και το γεγονός ότι η αυτοτέλεια μπορεί να οδηγήσει και σε διεύρυνση του φάσματος των κυρώσεων που επιβάλλονται στους ανήλικους και άρα να καταστεί δυσχερέστερη η εξαντλητική μεταχείριση του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα⁴⁸. Είναι γεγονός ότι παρά τη διεύρυνση των αναμορφωτικών μέτρων που μπορούν να επιβληθούν στον ανήλικο παραβάτη χάρη στο Νόμο 3189/2003, το φάσμα των κυρώσεων παρέμεινε ισχύ, με συνέπεια να καθίσταται πιο εύκολη η τιμώρηση του ανήλικου δράστη με ποινικό σωφρονισμό.

Στο σημερινό ποινικό δίκαιο ανηλίκων, επικρατούσες κυρώσεις είναι τα αναμορφωτικά και τα θεραπευτικά μέτρα, όπως αυτά περιγράφονται στις διατάξεις των άρθρων 122 και 123 ΠΚ. Η εφαρμογή του ποινικού σωφρονισμού, του εγκλεισμού δηλαδή των ανήλικων δραστών σε ειδικά καταστήματα κράτησης νέων, αποτελεί σπανιότερη κύρωση η οποία επιβάλλεται σε βάρος ανηλίκων από δεκαπέντε έως δεκαοκτώ ετών μόνο σε περίπτωση που τα αναμορφωτικά και τα θεραπευτικά μέτρα κριθούν ως ακατάλληλα για τη μεταχείριση του ανηλίκου (*ultima ratio*). Σημαντικό όμως στο σημείο αυτό είναι να δούμε την ιστορική εξέλιξη της ποινικής μεταχείρισης των ανηλίκων στην Ελλάδα. Στη συνέχεια θα αναλύσουμε το ισχύον δίκαιο και τις προβληματικές γύρω από τις ουσιαστικές διατάξεις για τους ανήλικους όπως αυτές διαμορφώθηκαν μετά και το νόμο 4356/2015, ενώ παρόμοια σπουδαιότητα κατέχουν και οι δικονομικές διατάξεις οι οποίες διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερο καθεστώς στη δικαιοσύνη των ανηλίκων, πράγμα που τις καθιστά άξιες προβληματισμού

⁴⁸Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 102, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

και σχολιασμού.

Ιστορική εξέλιξη του ποινικού δικαίου ανηλίκων στην Ελλάδα

Αφετηρία της ιστορικής αναδρομής του ελληνικού δικαίου ανηλίκων αποτελεί η σύσταση του Νεοελληνικού κράτους μετά την Επανάσταση του 1821 και την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού από τον ελληνικό λαό. Την ίδια περίοδο, στην Ευρώπη, επικρατούσε η αντίληψη στο ποινικό δίκαιο ότι το παιδί και ο έφηβος ήταν μία μικρογραφία του ενήλικου ατόμου⁴⁹. Έτσι σε περίπτωση διάπραξης κάποιου αδικήματος από ανήλικο επιβαλλόταν η ποινή του ενήλικου αλλά μειωμένη. Στην Ελλάδα, τα θεμέλια του ποινικού δικαίου ανηλίκων τέθηκαν με το “Απάνθισμα των Εγκληματικών” το 1824, όπου περιλαμβανόταν μία διάταξη σχετικά με τους νεαρούς παραβάτες. Σύμφωνα με αυτή, συγχωρούταν ο φόνος που διέπραττε το παιδί με ηλικία μικρότερη από επτά έτη. Από τη στιγμή που συγχωρούταν η διάπραξη ενός τέτοιου αδικήματος ήταν επόμενο να συγχωρούνται όλες οι υπόλοιπες παραβάσεις που τελούνταν από ανήλικους κάτω των επτά ετών, μολονότι δεν υπήρχε κάποια πρόβλεψη που να αποκλείει τον καταλογισμό για κάθε άδικη πράξη. Διαπιστώνουμε έτσι ότι οι ανήλικοι κάτω των επτά ετών ήταν απολύτως ακαταλόγιστοι, ενώ αυτοί που ήταν μεγαλύτεροι από οκτώ έτη (συμπεριλαμβανομένου και των συμπληρωμένων οκτώ ετών) είχαν την ίδια ποινική ευθύνη με τους ενήλικες δράστες.

Με την εγκατάσταση του Όθωνα και των Βαυαρών στην Ελλάδα, ξεκινά η διαδικασία κωδικοποίησης των νόμων, υπό την καθοδήγηση του Ludwig von Maurer, η οποία έχει σαν αποτέλεσμα την εκπόνηση του Ποινικού Νόμου (στα πρότυπα του Βαυαρικού Ποινικού Νόμου του 1813), ο οποίος κυρώθηκε στις 30.12.1833 και τέθηκε σε ισχύ λίγους μήνες αργότερα. Ο ελληνικός Ποινικός Νόμος του 1834 σαφώς επηρεασμένος από τις αρχές του ρωμαϊκού δικαίου, την Κλασική Σχολή του Ποινικού Δικαίου και από άλλες νομοθεσίες ευρωπαϊκών κρατών της εποχής, δέχεται την αρχή της ελευθερίας της βούλησης του ατόμου, και πάνω σε αυτή στηρίζει την ποινική ευθύνη των δραστών. Θεωρεί ότι ο άνθρωπος είναι κυρίαρχος της βούλησης του και μπορεί να πράττει κατά το δοκούν, ενώ δεν εξαρτάται από εξωτερικούς παράγοντες, πράγμα που καθιστά περισσότερο ακέραια την ποινική του ευθύνη. Τα μόνα άτομα στα οποία δεν υπάρχει βούληση ολοκληρωμένη, άρα ούτε καταλογισμός ούτε ποινική ευθύνη, είναι οι παράφρονες και τα παιδιά. Συγκεκριμένα αποκλείεται ο καταλογισμός για τα παιδιά κάτω των δέκα ετών ανεξάρτητα αν αυτό μπορούσε να διακρίνει το άδικο της πράξης του. Θέτει θα λέγαμε ένα βιολογικό κριτήριο, χάρη στο οποίο δεν εξετάζεται οποιαδήποτε δυνατότητα αντίληψης του ατόμου, αλλά μόνο η ηλικία του αποτελεί αμάχητο τεκμήριο για τη συναγωγή του ακαταλόγιστου και του αποκλεισμού της ποινικής ευθύνης. Αντίθετα το ζήτημα της ποινικής ευθύνης των ανηλίκων άνω των δέκα ετών, επαφίεται αμιγώς στην κρίση του δικαστή, ο

⁴⁹Χάιδου Ανθοζωή, Εγκληματικότητα ανηλίκων, σελ. 68, Νομική Βιβλιοθήκη

οποίος είναι αρμόδιος να διαπιστώσει αν ο ανήλικος έπραξε “μετά διακρίσεως” ή όχι, ώστε αντιστοίχως να του επιρριφθεί κύρωση. Θα πρέπει δηλαδή ο δικαστής να διακρίνει αν ο ανήλικος, μπορούσε να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του και εφόσον η κρίση είναι θετική, τότε μόνο μπορεί να επιβάλλει κύρωση. Η κύρωση αυτή είναι ποινή, όπως αυτή που επιβάλλεται στον ενήλικο δράστη, με τη διαφορά ότι συνυπολογίζεται ο ελαττωμένος καταλογισμός του ανηλικού και έτσι επιβάλλεται μειωμένη ποινή. Αντίθετα σε αυτούς που κρίνονται ότι έδρασαν “άνευ διακρίσεως” ο δικαστής διατάσσει με την αθωωτική απόφαση είτε την επιστροφή του ανηλικού στην οικία του μαζί με τους γονείς του, είτε τον εγκλεισμό του σε επανορθωτικό κατάστημα με στόχο το σωφρονισμό του⁵⁰. Τέλος ο Ποινικός Νόμος του 1834 θέτει σαν όριο ενηλικίωσης τα δεκατέσσερα έτη, με αποτέλεσμα οποιαδήποτε πράξη τελέσει δράστης άνω του ορίου αυτού (που με τα σημερινά δεδομένα θεωρείται ανήλικος) να συνεπάγεται την εφαρμογή των κυρώσεων του δικαίου των ενηλίκων.

Με την πάροδο του χρόνου κατέστη φανερό ότι οι αρχές της Κλασικής Σχολής του Ποινικού Δικαίου, οι οποίες απέβλεπαν κυρίως στην πράξη που τελέστηκε στο παρελθόν και όχι στη βελτίωση της προσωπικότητας του δράστη, ήταν άδικες και ιδιαίτερος ανταποδοτικές, ενώ συνάμα υπήρξαν αναποτελεσματικές στην πρόληψη της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Έτσι κατέστη αναπότρεπτη η στροφή του ποινικού δικαίου σε ηπιότερη μεταχείριση του ανηλικού δράστη, καθώς αποτέλεσε πλέον κοινή θέση ότι ο ανήλικος δεν αποτελεί μία μικρογραφία του ενήλικου ατόμου, αλλά είναι ένα πρόσωπο με αυτοτελή προσωπικότητα. Αυτή η εξέλιξη είχε σαν συνέπεια, ο Ποινικός Κώδικας του 1950 να εγκαταλείψει το ζήτημα της διάκρισης στην επιβολή ποινών σε βάρος του ανηλικού δράστη. Για πρώτη φορά συμπεριελήφθη ένα αυτοτελές κεφάλαιο στον Ποινικό Κώδικα, το οποίο περιελάμβανε διατάξεις σχετικά με την αντιμετώπιση των ανηλικών δραστών. Στις διατάξεις αυτές υιοθετήθηκε το όριο ενηλικίωσης των δεκαεπτά ετών ενώ υιοθετήθηκε η διάκριση σε παιδιά και εφήβους, μέσα από τη δημιουργία υποσυνόλων ηλικίας τα οποία αντιστοιχούσαν στις ηλικίες 7-12 (παιδιά) και 13-17 (έφηβοι). Έτσι ανάλογα την ηλικία διαμορφωνόταν και το είδος της αντιμετώπισης του ανηλικού παραβάτη. Τα αναμορφωτικά μέτρα ήταν κοινός τρόπος αντιμετώπισης και των δύο κατηγοριών ανηλίκων και είχαν άλλα ορισμένο περιεχόμενο (επίπληξη, ανάθεση επιμέλειας σε γονείς κλπ.) και άλλα αόριστο (πρόσθετες υποχρεώσεις σχετικά με τον τρόπο ζωής που επιβάλλονται σωρευτικά με τα πρώτα). Από την άλλη ο ποινικός σωφρονισμός επιβαλλόταν μόνο σε εφήβους και μόνο σε περίπτωση που αυτοί κρίνονταν επικίνδυνοι. Η αξιόποινη πράξη τους καταλογιζόταν μόνο εφόσον ο δικαστής έκρινε ότι σε περίπτωση που αφήνονταν ελεύθεροι θα μπορούσαν να τελέσουν και άλλο αδίκημα. Η κρίση δηλαδή της προσωπικότητας του δράστη από το δικαστή, και δη η προγνωστική κρίση επί της επικινδυνότητας του πρώτου, έπαιζαν καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της ποινικής ευθύνης του ανηλικού. Ακόμα δινόταν η δυνατότητα να εγκλειστεί ο

⁵⁰Χαΐδου Ανθοζωή, Εγκληματικότητα ανηλίκων, σελ. 69, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη

τελευταίος σε κατάσταση αγωγής με διοικητική (!) ενέργεια, ακόμα και αν δεν είχε τελέσει αξιόποινη πράξη αλλά απλώς είχε αποκτήσει κακές συνήθειες λόγω εγκατάλειψης του και εμφάνιζε δείγματα “ηθικής παρεκτροπής” που πιθανόν μελλοντικά να τον οδηγούσαν στο έγκλημα⁵¹. Φυσικά αυτή η πρακτική έχει αμφισβητηθεί εντόνως, δεδομένου ότι ο ανήλικος στερείται το συνταγματικό δικαίωμα στην ελευθερία δίχως να έχει προβεί σε κάποια αξιόποινη πράξη και επομένως σε εξωτερίκευση της βούλησης του, αλλά εικάζεται η μελλοντική του απόκλιση. Ταυτόχρονα ο εγκλεισμός αυτός διατάσσεται από αναρμόδιο όργανο, καθώς η απουσία δικαστικής κρίσης αντιβαίνει στο άρθρο 8 Συντ. και στο δικαίωμα για ακρόαση ενώπιον του φυσικού δικαστή που κάθε πολίτης δικαιούται. Από το 1995 η εισαγωγή του ανηλίκου σε ίδρυμα πάντως μπορούσε να πραγματοποιηθεί και με απόφαση του δικαστή ανηλίκων, εφόσον ο ανήλικος ζούσε σε κοινωνικό περιβάλλον ατόμων τα οποία τελούν κατ' επάγγελμα ή καθ' έξιν αξιόποινες πράξεις, διάταξη που όμως καταργήθηκε προσφάτως με το Ν. 4322/2015. Φυσικά ένας τέτοιος εγκλεισμός δε θα μπορούσε να επιδοκιμαστεί σε καμία περίπτωση, δεδομένου ότι καταστρατηγεί το ατομικό δικαίωμα στην ελευθερία, εν τη απουσία πράξης αξιόποινης που θα δικαιολογούσε την ποινική αντιμετώπιση του δράστη. Η ποινή είναι το μόνο μέσο νόμιμης στέρησης της ελευθερίας αλλά προϋποθέτει την τέλεση κάποιου αδικήματος που προσβάλλει έννομο αγαθό ώστε να μπορέσει να τεθεί σε εφαρμογή. Σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, βασικότατο δικαίωμα και αγαθό είναι η ελευθερία, η οποία θα πρέπει να παραβιάζεται μόνο κάτω από πολύ αυστηρές συνθήκες. Η προστασία του κοινωνικού συνόλου αποτελεί μία πολύ καλή αφορμή για στέρηση της ελευθερίας του ατόμου, θα πρέπει όμως να προηγείται κάποια πράξη η οποία να προσβάλλει έννομο αγαθό η οποία να καθιστά το κοινωνικό σύνολο άξιο προστασίας και έτσι να δικαιολογεί τη στέρηση της ελευθερίας του ατόμου. Αυθαίρετες αποστερήσεις της ελευθερίας του ατόμου δεν έχουν θέση σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, που μοναδική προϋπόθεση για την προσβολή του παραπάνω δικαιώματος θέτει την εγκληματική πράξη και όχι τη σκέψη ή τη βούληση του ατόμου. Τέλος, σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα του 1950, στους ψυχικώς πάσχοντες ανηλίκους, σε τυφλούς, επιληπτικούς και άλλες κατηγορίες, επιβάλλονταν θεραπευτικά μέτρα τα οποία συνεπαγόταν την εισαγωγή σε θεραπευτικό ή άλλο κατάλληλο κατάσταση⁵².

Ισχύον νομοθετικό πλαίσιο ποινικού δικαίου ανηλίκων στην Ελλάδα

Το όγδοο κεφάλαιο του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, φέρει στη σημερινή του μορφή, όπως προαναφέραμε, τον τίτλο : “Ειδικές διατάξεις για ανηλίκους” καθώς απορρίπτεται για λόγους στιγματισμού η αναφορά σε εγκληματικότητα των ανηλίκων. Η αλλαγή στον τίτλο του

⁵¹Χαΐδου Ανθοζωή, Εγκληματικότητα ανηλίκων, σελ. 71, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη

⁵²Χαΐδου Ανθοζωή, Εγκληματικότητα ανηλίκων, σελ. 72, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη

κεφαλαίου επήλθε με το Νόμο 3189/2003, ο οποίος πραγματοποίησε, όπως θα δούμε στη συνέχεια, σημαντικές τροποποιήσεις και ολοκλήρωσε σε μεγάλο βαθμό τη σημερινή μορφή του δικαίου ανηλίκων. Στο κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνονται οι διατάξεις που προβλέπουν τις κυρώσεις σε βάρος του ανήλικου δράστη, καθώς και την εν γένει προνομιακή αντιμετώπιση του ανήλικου σε σχέση με τους ενήλικες. Όριο ενηλικίωσης τίθενται τα 18 έτη βάσει του άρθρου 121 παρ. 1 ΠΚ, ενώ σύμφωνα με το ίδιο εδάφιο ενδιαφέρουσες για το ποινικό δίκαιο είναι οι πράξεις των ατόμων με ηλικία τουλάχιστον οκτώ ετών. Διαπιστώνουμε έτσι ότι σε σχέση με τον Ποινικό Κώδικα του 1950 το κατώτερο όριο ηλικίας των ανήλικων δραστών ανέρχεται κατά ένα έτος (οκτώ αντί για επτά έτη). Κατ' αντιδιαστολή συμπεραίνουμε ότι οι πράξεις των ατόμων με ηλικία μικρότερη από οκτώ έτη είναι απολύτως αδιάφορες για το ποινικό δίκαιο, δεν τίθενται ζητήματα καταλογισμού της πράξης σε αυτά και κατά συνέπεια δεν τους επιβάλλονται οι κυρώσεις που προβλέπονται στις διατάξεις του ογδόου κεφαλαίου. Επιπλέον το όριο της περιορισμένης ποινικής ευθύνης των ανηλίκων ανέρχεται στα δεκαπέντε έτη, όπου υπό συγκεκριμένες περιστάσεις, τις οποίες περιγράφει το άρθρο 127 ΠΚ, μπορεί να επιβληθεί ποινικός σωφρονισμός σε βάρος του ανήλικου. Πριν την ηλικία των δεκαπέντε ετών, οι ανήλικοι τεκμαίρονται ως ακαταλόγιστοι με συνέπεια μόνες δυνατές κυρώσεις που μπορούν να επιβληθούν σε βάρος τους να είναι τα αναμορφωτικά και τα θεραπευτικά μέτρα. Ο ανήλικος με ηλικία μικρότερη των δεκαπέντε ετών λόγω του ακαταλόγιστου αθώνεται, ωστόσο δεδομένου ότι έχει τελέσει άδικη πράξη θα του επιβληθεί η κύρωση των αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων προκειμένου να μη διαπράξει άλλο αδίκημα στο μέλλον. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ο ανήλικος “δικάζεται” και δεν “καταδικάζεται” με την επιβολή σε αυτόν των αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων. Διαπιστώνουμε έτσι ότι οι κυρώσεις του δικαίου ανηλίκων εστιάζουν κυρίως στο δράστη και την προσωπικότητα του, και λιγότερο στο θύμα και την πράξη, στοχεύοντας στην ειδική πρόληψη, δηλαδή στην αποφυγή επανατέλεσης του αδικήματος από τον ανήλικο. Επιπλέον γίνεται αντιληπτό ότι δεν δίνεται η δυνατότητα στο δικαστή να κρίνει αυτός αν ο ανήλικος έπραξε μετά διακρίσεως ή όχι, δηλαδή αν μπορούσε να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ώστε αντιστοίχως να του επιβληθεί η κύρωση, αλλά υιοθετείται το βιολογικό κριτήριο της ηλικίας. Η ηλικία και μόνο του δράστη ανεξαρτήτως του επιπέδου πνευματικής ωρίμανσης του δύναται να τον κατατάξει είτε στην κατηγορία των ποινικά ανεύθυνων ανηλίκων (8-14 έτη), είτε στην κατηγορία των περιορισμένων ποινικά υπευθύνων (15-18 έτη) όπου και εκεί κατά βάση θεωρούνται ακαταλόγιστοι, μπορούν όμως υπό προϋποθέσεις να θεωρηθούν ποινικά υπεύθυνοι και να τους επιβληθεί η ποινή του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων. Ποινή επομένως μπορεί να επιβληθεί σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις σε βάρος του ανήλικου και κάτω από πολύ αυστηρές προϋποθέσεις τις οποίες ορίζει το άρθρο 127 ΠΚ. Αυτό συμβαίνει γιατί όπως προαναφέρθηκε, η ποινή επιβάλλεται ως απάντηση στο έγκλημα που διετέραξε την ειρηνική κατάσταση στην οποία βρίσκονταν τα έννομα αγαθά. Αποτελεί

την τρίτη στιγμή του ποινικού φαινομένου⁵³ και μπορεί να επιβληθεί μόνο εφόσον υπάρχει το έγκλημα το οποίο οριοθετείται στο νόμο. Έγκλημα όμως βάσει του άρθρου 14 ΠΚ είναι η άδικη και καταλογιστή στο δράστη πράξη. Ενάντια στην άδικη και καταλογιστή στο δράστη πράξη δρα η ποινή η οποία προσπαθεί να εξαλείψει τις συνέπειες της πράξης και να επαναφέρει τα έννομα αγαθά σε ειρηνική κατάσταση. Ωστόσο οι ανήλικοι όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, είναι ακαταλόγιστοι βάσει του άρθρου 121 παρ.1, συνεπώς δεν μπορούν να τελέσουν πλήρες έγκλημα σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 14 ΠΚ. Ακόμα και αυτοί που υπερβαίνουν τα δεκαπέντε έτη θεωρούνται κατά βάση ακαταλόγιστοι και μόνο κατ' εξαίρεσιν μπορούν να θεωρηθούν ικανοί για καταλογισμό, άρα ικανοί για τέλεση πλήρους εγκλήματος και συνεπώς μπορούν να υπόκεινται σε ποινές. Από τη στιγμή που οι ανήλικοι μπορούν να πραγματοποιήσουν μόνο ατελές έγκλημα, δηλαδή άδικη πράξη η οποία δεν είναι καταλογιστή, δεν θα τους επιβληθούν ποινές ως απάντηση, αλλά κυρώσεις που στοχεύουν στη διαπαιδαγώγησή τους και στη συνειδητοποίηση του αδικού της πράξης τους ώστε να αποφευχθεί η μελλοντική τους επανατέλεση. Τέτοιες κυρώσεις είναι τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα που θα αναλύσουμε στη συνέχεια.

Αναμορφωτικά μέτρα (ά. 122 ΠΚ)

Νομική φύση

Τα αναμορφωτικά μέτρα αποτελούν τη βασική κύρωση του δικαίου ανηλίκων εν στενή έννοια και δύνανται να επιβληθούν σε όλους τους ανήλικους δράστες που δεν υποφέρουν από κάποια ψυχική πάθηση, καθώς σε αυτούς εφαρμόζεται η έτερη κύρωση του δικαίου ανηλίκων, τα θεραπευτικά μέτρα. Ως προς τη νομική φύση των αναμορφωτικών μέτρων έχουν διατυπωθεί διαφορετικές γνώμες, τις οποίες θα ήταν ενδιαφέρον να αναλύσουμε. Σύμφωνα με την επικρατούσα στη θεωρία αλλά και στην πάγια νομολογία, τα αναμορφωτικά μέτρα είναι μέτρα ασφαλείας αναπληρωματικά της ποινής. Η άποψη αυτή συμβαδίζει με την ίδια τη φύση του συστήματος κυρώσεων, ήτοι του δυαδικού συστήματος ποινών και μέτρων ασφαλείας. Δεδομένου ότι τα αναμορφωτικά μέτρα δεν μπορούν να αποτελέσουν ποινές για τους λόγους που αναφέραμε παραπάνω, μόνο εφικτό καθίσταται να αποτελούν μέτρα ασφαλείας⁵⁴. Άλλωστε το γεγονός ότι δε μπορούν να επιβληθούν συμπληρωματικά με την ποινή (ποινικό σφραγισμό ή μειωμένη ποινή βάσει του άρθρου 130 ΠΚ) συνηγορεί στην κρατούσα άποψη ότι τα μέτρα αυτά συνιστούν μέτρα ασφαλείας αναπληρωματικά της ποινής⁵⁵. Ωστόσο η άποψη αυτή έχει επικριθεί καθώς δεν συνυπολογίζει βασικά στοιχεία των μέτρων ασφαλείας. Κυρίως δεν συνεκτιμά την έννοια της επικινδυνότητας ως συστατικού στοιχείου των

⁵³ Μανωλεδάκης Ιωάννης, Το έννομο αγαθό, σελ. 7-11, Εκδόσεις Σάκκουλα Θεσσαλονίκη, 1998

⁵⁴ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 199, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁵⁵ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 198, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

μέτρων ασφαλείας. Τα τελευταία επιβάλλονται ενάντια σε δράστες που έχουν κριθεί επικίνδυνοι και στοχεύουν στην ασφάλεια της κοινωνίας. Μια τέτοια συνθήκη δε φαίνεται να επικρατεί όμως στην περίπτωση των αναμορφωτικών μέτρων, τα οποία επιβάλλονται με στόχο τη διαπαιδαγώγηση του ανήλικου ατόμου χωρίς να συνυπολογίζουν την επικινδυνότητα του. Μία δεύτερη άποψη σχετικά με τη νομική φύση των αναμορφωτικών μέτρων που είχε διατυπωθεί από τη νομολογία τη δεκαετία του 1960 αμφισβητούσε τον ποινικό χαρακτήρα τους τονίζοντας ότι διαθέτουν κυρίως ειδικοπροληπτικό διοικητικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα αυτό διέτασσε το βούλευμα του ΣυμβΠλημΝαυπλίου με αριθμό 360/1961, το οποίο υποτιμούσε το γεγονός ότι τα εν λόγω μέτρα επιβάλλονταν με απόφαση του δικαστηρίου ανηλίκων. Η θέση αυτή του δικαστηρίου του Ναυπλίου βρήκε σύμφωνο και ένα μέρος της θεωρίας με προεξάρχουσα την άποψη του Αλεξιάδη, ο οποίος ενόψει της ανυπαρξίας καταλογισμού του ανήλικου δράστη και άρα αδυναμίας ενασχόλησης του ποινικού δικαίου με αυτόν, προέκρινε το διοικητικό χαρακτήρα των αναμορφωτικών μέτρων. Ορθότερο ωστόσο θα ήταν να θεωρήσουμε ότι τα αναμορφωτικά μέτρα αποτελούν μια αυτοτελή, αυθύπαρκτη κατηγορία των εννόμων συνεπειών της αξιόποινης πράξης του ανήλικου, όπως υποστηρίζεται στη θεωρία από την Πιτσελά⁵⁶ και τον Κουράκη⁵⁷. Την ίδια θέση υιοθέτησε και η Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο νόμου για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων (Ν. 3189/2003).

Κύρια αναμορφωτικά μέτρα (ά. 122 παρ.1 ΠΚ)

Τα κύρια αναμορφωτικά μέτρα περιγράφονται στο άρθρο 122 ΠΚ. Πριν τη θέσπιση του Ν. 3189/2003, το άρθρο 122 ΠΚ περιελάμβανε μονάχα τέσσερα κύρια αναμορφωτικά μέτρα, εκ των οποίων τρία μη ιδρυματικά και ένα ιδρυματικό. Συγκεκριμένα περιείχε α) την επίπληξη, β) την ανάθεση της επιμέλειας του ανήλικου σε γονείς, επιτρόπους ή κηδεμόνες, γ) την ανάθεση της επιμέλειας σε προστατευτικές εταιρείες ή σε ιδρύματα ανηλίκων ή σε ειδικούς επιμελητές ανηλίκων και δ) ως έσχατο ιδρυματικό μέτρο προέβλεπε την τοποθέτηση του ανήλικου σε κατάλληλο κρατικό, δημοτικό, κοινοτικό ή ιδιωτικό κατάστημα αγωγής. Με το νόμο 3189/2003 ωστόσο, αυξήθηκε ο αριθμός των αναμορφωτικών μέτρων που προβλέπονται στο άρθρο 122 ΠΚ. Από τέσσερα, ο αριθμός τους ανήλθε σε δώδεκα, γεγονός που λύνει τα χέρια του εκάστοτε δικαστή ανηλίκων. Πάντως η αρίθμηση των αναμορφωτικών μέτρων παραμένει ενδεικτική, καθώς ο δικαστής δύναται να επιβάλλει ως αναμορφωτικό μέτρο, κάποιο μέτρο που βρίσκεται εκτός των ορισμένων στο άρθρο 122 ΠΚ. Φυσικά κάτι τέτοιο δε λαμβάνει χώρα στην πραγματικότητα καθώς οι δικαστές επιλέγουν πάντα μέσα από τη λίστα των μέτρων του 122 ΠΚ. Μάλιστα έχει σημειωθεί, ότι στην πράξη οι τελευταίοι διστάζουν να εφαρμόσουν τα νεοεισαχθέντα με το Ν. 3189/2003 μέτρα, επιλέγοντας

⁵⁶Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 200, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁵⁷Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 502, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

συνήθως μεταξύ των τεσσάρων που περιλαμβάνονταν στον Ποινικό Κώδικα του 1950 πριν την εφαρμογή του Ν. 3189/2003. Μετά τον τελευταίο νόμο τα αναμορφωτικά μέτρα έχουν διαμορφωθεί ως εξής:

α) Επίπληξη

Η επίπληξη είναι το ηπιότερο αναμορφωτικό μέτρο που μπορεί να επιβληθεί σε ανήλικο δράστη. Είναι ένα αυτοτελές αναμορφωτικό μέτρο που επιβάλλεται τόσο ως απάντηση σε πράξη του ανηλίκου από το δικαστήριο, όσο και από τον εισαγγελέα στα πλαίσια της αποχής από την ποινική διαδικασία κατά τους ορισμούς του άρθρου 45Α παρ. 2 Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (εφεξής ΚΠΔ). Αποτελεί μία από τις τρεις κυρώσεις που επιβάλλονται σε περίπτωση διάπραξης πταίσματος όπως περιγράφεται στο άρθρο 128 ΠΚ⁵⁸. Επιβάλλεται επίσης στον ανήλικο ως περιοριστικός όρος στα πλαίσια της προδικασίας, σύμφωνα με το άρθρο 282 παρ. 2 ΚΠΔ. Ουσιαστικά η επίπληξη πρόκειται για μια αποδοκιμασία με επίσημο χαρακτήρα προς τον ανήλικο από το Δικαστήριο εξαιτίας της πράξης του. Έχει τη μορφή παραινέσεων με προειδοποιητικό περιεχόμενο και απευθύνεται βασικά προς τον ανήλικο αλλά και στους γονείς του. Η επίπληξη πραγματοποιείται προφορικά καθώς μέσω του προφορικού λόγου καθίσταται εφικτό να συναισθανθεί ο ανήλικος τη σημασία της πράξης του και να αναγνωρίσει το λάθος του. Μία γραπτή επίπληξη θα στερείτο παιδαγωγικών επιδράσεων δεδομένου ότι η μορφή της θα έμοιαζε περισσότερο διεκπεραιωτική και λιγότερο ουσιαστική. Η αποδοκιμασία της πράξης θα πρέπει να συνδέεται με έκκληση στην καλή θέληση, στην τιμή και στη συναίσθηση της κοινωνική ευθύνης του δράστη, ο οποίος θα πρέπει να ενθαρρύνεται ώστε να προτιμά τη σύννομη συμπεριφορά έναντι της παράνομης. Σχετικά με τη νομική φύση της επίπληξης θα ήταν ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε όσα ισχύουν σε άλλες έννομες τάξεις. Στο ελληνικό δίκαιο αναφέραμε ήδη ότι τα αναμορφωτικά μέτρα ορθότερα αποτελούν μια αυτοτελή κατηγορία κυρώσεων, δεν αποτελούν δηλαδή ούτε ποινή αλλά ούτε και μέτρα ασφαλείας. Στο ελβετικό ποινικό δίκαιο η επίπληξη (Verweis) είναι ποινή (Strafe) ενώ στο γερμανικό η επίπληξη ή προειδοποίηση (Verwarnung) είναι μέτρο σωφρονισμού (Zuchtmittel). Σε αντίθεση με το ελληνικό δίκαιο, τα προαναφερθέντα προϋποθέτουν την ύπαρξη καταλογισμού στον ανήλικο δράστη, τον οποίο κηρύσσουν ένοχο πριν την επιβολή της επίπληξης⁵⁹. Τέλος κατά την εφαρμογή του μέτρου αυτού μπορεί να συνδράμει η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων ασκώντας προστατευτική επίβλεψη⁶⁰. Η τελευταία ασκείται το πολύ μέχρι έξι μήνες, ενώ αν διαπιστωθεί δυσμενής εξέλιξη στη συμπεριφορά των ανηλίκων, υποβάλλεται από τους επιμελητές προς το δικαστήριο, πρόταση για αντικατάσταση του αναμορφωτικού μέτρου. Ωστόσο η παρακολούθηση του ανηλίκου και η προστατευτική του επίβλεψη

⁵⁸Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 212-213, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁵⁹Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 212-213, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁶⁰Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 512, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

φαίνεται να μην εφαρμόζεται στην πραγματικότητα δεδομένης της υποστελέχωσης της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων. Από την άλλη, οι Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων συνδράμουν ενεργά στην πρόληψη της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των νεαρών παραβατών στους οποίους έχει επιβληθεί αναμορφωτικό μέτρο ή ποινή, παρέχοντας τους ψυχολογική και κοινωνική στήριξη, εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση κ.ά.⁶¹.

β) Ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς ή στους επιτρόπους

Το εν λόγω αναμορφωτικό μέτρο επιβάλλεται από το Δικαστήριο μετά τη δίκη και κατά την κήρυξη του ανηλίκου ως αθώου λόγω έλλειψης καταλογισμού. Μπορεί να επιβληθεί και αυτό από τον εισαγγελέα στα πλαίσια της αποχής από την ποινική δίωξη κατά τις επιταγές του άρθρου 45Α ΚΠΔ, ενώ συνιστά τη δεύτερη δυνατή κύρωση σε ανήλικο που δικάστηκε για πταισματικής φύσεως παράβαση. Προβλέπεται στο άρθρο 122 ΠΚ παρ.1 περ. β' ως αναμορφωτικό μέτρο, εμπεριέχεται ωστόσο και στη διάταξη του άρθρου 123 παρ.1 περ. α' ΠΚ ως θεραπευτικό μέτρο. Δύναται να επιβληθεί και ως περιοριστικός όρος κατά τους ορισμούς του άρθρου 282 παρ. 2 ΚΠΔ. Για την επιβολή του προϋποτίθεται η ύπαρξη συγκροτημένου και “ομαλού” οικογενειακού περιβάλλοντος που θα μπορεί να εκπληρώσει τις ανάγκες του παιδιού και να συμβάλλει στην ανάπτυξη του⁶². Συνάμα απαραίτητο είναι να διαθέτουν οι γονείς το δικαίωμα άσκησης της επιμέλειας όπως αυτό περιγράφεται στις διατάξεις του άρθρου 1510 Αστικού Κώδικα (ΑΚ)⁶³. Έτσι θα λέγαμε ότι ο νομοθέτης εμπιστεύεται το ζήτημα της κοινωνικής επανένταξης του ανηλίκου στα κατάλληλα άτομα, παρά το γεγονός ότι υπό την εποπτεία τους ο ανήλικος παρουσίασε παραβατική συμπεριφορά. Η ανάθεση ωστόσο της υπεύθυνης επιμέλειας με απόφαση του δικαστηρίου φαίνεται να επιτείνει την υποχρέωση των γονέων για άσκηση της επιμέλειας του ανηλίκου καθώς αυξάνει την ποινική ευθύνη τους σε περίπτωση που ο ανήλικος εγκληματίσει ξανά. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του άρθρου 360 παρ. 3 ΠΚ όπου ρητά αυξάνεται η ποινική ευθύνη των γονέων του ανηλίκου στους οποίους έχει ανατεθεί η υπεύθυνη επιμέλεια κατά το άρθρο 122 ΠΚ. Έτσι σε περίπτωση που ο ανήλικος καταφύγει και πάλι στο έγκλημα, οι γονείς του θα τιμωρηθούν βαρύτερα για παραβίαση της εποπτείας του. Αυτό ουσιαστικά προϋποθέτει υποτροπή του ανηλίκου καθώς μέσω της πρώτης αξιόποινης πράξης του υποχρεώθηκαν οι γονείς να ασκήσουν την υπεύθυνη επιμέλεια και στη συνέχεια βάσει αυτής τιμωρούνται βαρύτερα για την επόμενη αξιόποινη πράξη του ανηλίκου. Συνεπώς αν ο ανήλικος είχε προβεί σε πράξη πριν την ηλικία των οκτώ ετών, οπότε οι πράξεις των ανηλίκων είναι ποινικά αδιάφορες, δε θα πληρούτο το αδίκημα του 360 ΠΚ λόγω έλλειψης της

⁶¹Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 213-214, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁶²Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 215, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁶³ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 512, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

προϋπόθεσης του αξιοποιύνου της πράξης του ανηλίκου, ενώ ο τελευταίος δε θα δικαζόταν άρα δε θα επιβαλλόταν σε βάρος του το αναμορφωτικό μέτρο της ανάθεσης της υπεύθυνης επιμέλειας στους γονείς του και συνεπώς δε θα τιμωρούνταν με επιβαρυνμένη ποινή οι τελευταίοι. Πάντως στην πράξη έχει αποδεικτεί ότι οι καταδικαστικές αποφάσεις για παραμέληση της εποπτείας ανηλίκου είναι ελάχιστες. Πέραν όμως της ποινικής ευθύνης των γονέων για πλημμελή εποπτεία του ανηλίκου, θα πρέπει να προσθέσουμε ότι και σε αστικό επίπεδο προβλέπονται ρυθμίσεις σχετικά με την παραμέληση της εποπτείας του νεαρού ατόμου από τους γονείς του. Συγκεκριμένα, από το συνδυασμό των άρθρων 923 και 1510 ΑΚ συνάγεται μαχητό τεκμήριο σε βάρος του γονέα για την ύπαρξη πταίσματος του σχετικά με την άσκηση της εποπτείας⁶⁴. Τέλος οφείλουμε να αναφέρουμε ότι το αναμορφωτικό μέτρο της ανάθεσης της επιμέλειας στους γονείς του ανηλίκου θα πρέπει να διατάσσεται εν τη παρουσία τους στο δικαστήριο. Απόντων του ανηλίκου και των γονέων δεν μπορεί το μέτρο αυτό να καταστεί αποτελεσματικό καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος να μην ενημερωθούν τα ενδιαφερόμενα άτομα κατάλληλα για την επιβολή του⁶⁵.

γ) Ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου σε ανάδοχη οικογένεια

Η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου σε ανάδοχη οικογένεια είναι ένα κύριο αναμορφωτικό μέτρο, όπως και τα προεκτεθέντα, το οποίο επιβάλλεται από το δικαστήριο στα πλαίσια απόφασης του για αδίκημα που τέλεσε ανήλικος δράστης. Μπορεί και αυτό να διαταχθεί από τον εισαγγελέα στα πλαίσια της αποχής από την ποινική δίωξη (άρθρο 45Α παρ. 2 ΚΠΔ), ενώ ακόμα δύναται να επιβληθεί από τον ανακριτή ως περιοριστικός όρος δυνάμει του άρθρου 282 παρ. 2 ΚΠΔ. Το συγκεκριμένο μέτρο εισήχθη για πρώτη φορά στη λίστα του άρθρου 122 ΠΚ με το Ν. 3189/2003, ο οποίος το συμπεριέλαβε και στο άρθρο 123 ΠΚ ως θεραπευτικό μέτρο. Παλαιότερα δεν εφαρμοζόταν ως πρόσθετο αναμορφωτικό μέτρο, ενώ σήμερα μετά και την εισαγωγή του με το Ν.3189/2003 δεν εφαρμόζεται συχνά στην πράξη εξαιτίας της έλλειψης ανάδοχων οικογενειών. Η ανάθεση του ανηλίκου σε ανάδοχη οικογένεια διατάσσεται από το δικαστήριο ανηλίκων ύστερα από την εξεύρεση κατάλληλης οικογένειας από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων. Η ανάδοχη οικογένεια είναι οικογένεια είτε επιδοτούμενη από το Κράτος είτε οικογένεια που δέχεται τον ανήλικο με βάση τις ιδέες του εθελοντισμού είτε συγγενική⁶⁶. Ο θεσμός των ανάδοχων οικογενειών είναι κατοχυρωμένος ήδη στο επίπεδο του οικογενειακού δικαίου, στην πράξη όμως, όπως προαναφέρθηκε, φαίνεται να υπολειτουργεί.

⁶⁴ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σχόλιο 23 σελ. 513, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

⁶⁵ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 215, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁶⁶ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 513, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

δ) Ανάθεση της επιμέλειας του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε ιδρύματα ανηλίκων ή σε επιμελητές ανηλίκων (ά. 122 παρ.1 περ. δ' ΠΚ)

Πρόκειται για αυτοτελές κύριο αναμορφωτικό μέτρο, που επιβάλλεται με δικαστική απόφαση του δικαστηρίου ανηλίκων κατόπιν δίκης του, είτε με απόφαση του εισαγγελέα στην διάταξη του για αποχή από την ποινική δίωξη (ά. 45Α παρ.2 ΚΠΔ). Δύναται επίσης να επιβληθεί ως περιοριστικός όρος στα πλαίσια της προδικασίας (ά. 282 παρ. 2 ΚΠΔ). Οι επιμελητές ανηλίκων στους οποίους ανατίθεται η επιμέλεια του ανηλίκου, ανήκουν στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων, και είναι αυτοί που αναλαμβάνουν την ευθύνη της επιμέλειας τις περισσότερες φορές που επιβάλλεται το συγκεκριμένο αναμορφωτικό μέτρο. Η ανάθεση της επιμέλειας σε ιδρύματα ανηλίκων ως μη ιδρυματικού μέτρου (πρόκειται για τα προνοιακά ιδρύματα και όχι για τα ιδρύματα αγωγής του άρθρου 122 παρ.1 περ. ιβ' ΠΚ σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση του Ν. 3189/2003) από την άλλη δεν εφαρμόζεται στην πράξη, με συνέπεια η σχετική πρόβλεψη του άρθρου 122 παρ.1 περ. δ' ΠΚ να καθίσταται ουσιαστικά ανενεργή ενώ στις προστατευτικές εταιρείες σπάνια μόνο ανατίθεται το έργο της επιμέλειας του ανηλίκου. Ουσιαστικά η ύπαρξη της δυνατότητας για ανάθεση της επιμέλειας στους επιμελητές ανηλίκων έχει εξοβελίσει τις δύο έτερες δυνατές λύσεις που προτείνονται από το νόμο⁶⁷. Παρ' όλα αυτά επικρατεί γενικά στη θεωρία η άποψη ότι το εν λόγω αναμορφωτικό μέτρο συνιστά ένα από τα σημαντικότερο (αν όχι το σπουδαιότερο) του δικαίου ανηλίκων. Την ίδια άποψη εξέφρασαν και οι δικαστικοί λειτουργοί στους οποίους πραγματοποιήθηκε έρευνα σχετικά με την προσφορότητα των εν λόγω αναμορφωτικών μέτρων. Μάλιστα διατυπώθηκε η θέση ότι προτιμότερη θα ήταν η ανάθεση της επιμέλειας στον επιμελητή ο οποίος πραγματοποίησε την κοινωνική έρευνα για την προσωπικότητα του ανηλίκου κατά τη διάρκεια της προδικασίας (ά. 239 παρ. 2 εδ. β' ΚΠΔ)⁶⁸. Στο σημείο αυτό θα ήταν ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι δυνάμει του άρθρου 9 ΠΔ 49/1979, είναι δυνατή η εφαρμογή του εν λόγω αναμορφωτικού μέτρου και σε προπαραβατικούς ανήλικους, σε άτομα δηλαδή που διαβιούν σε εγκληματογόνο περιβάλλον και καθίσταται αναγκαία η προστασία τους και η απομάκρυνση τους από τις εγκληματικές συνήθειες. Η προσφυγή, ωστόσο, στη λύση αυτού του μέτρου θα πρέπει να γίνεται με σύνεση και όχι καταχρηστικά δεδομένων των αλλαγών που συνεπάγονται στη ζωή του ανηλίκου. Το γεγονός ότι το νεαρό άτομο απομακρύνεται από την οικογένειά του επηρεάζει τη ψυχολογία του με συνέπεια κατ' εξαίρεση μόνο να συνιστά απαραίτητη η προσφυγή στο εν λόγω μέτρο. Αυτό άλλωστε υπαγορεύουν και τα διεθνή κείμενα δικαίου ανηλίκων, όπως η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ά. 9 παρ.1), η υπ' αριθμόν 17

⁶⁷ Χάιδου Ανθοζωή, Εγκληματικότητα ανηλίκων, σελ. 76-77, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2013

⁶⁸ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 220, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

Κατευθυντήρια Αρχή του Ριάντ και ο υπ' αριθμόν 18.2 Κανόνας του Πεκίνου⁶⁹.

ε) Συνδιαλλαγή μεταξύ θύματος και δράστη (ά. 122 παρ.1 περ. ε' ΠΚ)

Η συνδιαλλαγή μεταξύ θύματος και δράστη αποτελεί με τη σειρά της ένα αυτοτελές κύριο αναμορφωτικό μέτρο. Προστέθηκε με το νόμο 3189/2003 στη λίστα των μέτρων του άρθρου 122 ΠΚ τα οποία επιβάλλονται κατά κύριο λόγο στα πλαίσια δικαστικής απόφασης. Όπως και οι προηγούμενες περιπτώσεις, έτσι και η συνδιαλλαγή μπορεί να λάβει χώρα σε περίπτωση που ο εισαγγελέας βάσει του άρθρου 45Α παρ. 2 ΚΠΔ διατάξει την αποχή από την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος του ανήλικου δράστη. Μπορεί επίσης να επιβληθεί ως περιοριστικός όρος από τον ανακριτή κατά την προδικασία βάσει του άρθρου 282 παρ. 2 ΚΠΔ. Ομολογουμένως το μέτρο αυτό μοιάζει ιδιαίτερος πρωτοποριακό δεδομένου ότι εκφεύγει των συμβατικών πλαισίων απονομής δικαιοσύνης και θέτει την κατά παρέκκλιση διαδικασία στο προσκήνιο της δικαιοσύνης των ανηλίκων. Συνάμα όμως η παρουσία αυτής της εναλλακτικής μεθόδου στη λίστα των αναμορφωτικών μέτρων συνιστά αντίφαση, δεδομένου ότι ενώ από τη φύση της πρόκειται για εξωδικαστική επίλυση των διαφορών μεταξύ θύματος και δράστη, η επιβολή της προϋποθέτει την έκδοση δικαστικής απόφασης κατά την παραδοσιακή διαδικασία απονομής δικαιοσύνης⁷⁰. Η συνδιαλλαγή είναι μια διαδικασία που περιλαμβάνει τη διαμεσολάβηση και τη διαιτησία και έχει σαν αποτέλεσμα την αποζημίωση, την αποκατάσταση της βλάβης, την έκφραση συγγνώμης ή και τη συμφιλίωση μεταξύ θύματος και δράστη. Στην ουσία η τελευταία συνθήκη πραγματοποιείται πάντοτε, γι' αυτό άλλωστε το λόγο προτιμάται η κατά παρέκκλιση διαδικασία και όχι η κατ' αντιμωλία διαδικασία της ποινικής δίκης. Η συμπερίληψη του μέτρου αυτού στη λίστα του άρθρου 122 ΠΚ αποδεικνύει την ολοένα και μεγαλύτερη διάσταση που αποκτά η επανορθωτική/αποκαταστατική δικαιοσύνη στις μέρες μας, την οποία θα περιγράψουμε αναλυτικά στη συνέχεια. Αποτελεί δηλαδή το μέτρο αυτό, καρπός της αμφισβήτησης της κατ' αντιδικία διαδικασίας του δικαστηρίου, δεδομένου ότι ειδικά στην περίπτωση των ανηλίκων οι συνέπειες της παρουσίας τους στο ακροατήριο του ποινικού δικαστηρίου υπήρξαν εξόχως αρνητικές. Η συνδιαλλαγή της περίπτωσης ε' του άρθρου 122 ΠΚ είναι νοηματικά ευρύτερη του επόμενου αναμορφωτικού μέτρου της αποζημίωσης καθώς η τελευταία αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της συνεννόησης μεταξύ των δύο πλευρών, του θύματος και του δράστη. Πρακτικά πραγματοποιείται με τη φυσική προσέγγιση του δράστη με το θύμα, ώστε να κατανοήσουν τα μεταξύ τους προβλήματα, να άρουν τις παρεξηγήσεις που έχουν προκληθεί και να εκδηλωθεί από πλευράς ανηλίκου ειλικρινής συγγνώμη προς την πλευρά του θύματος. Έτσι μπορεί να καταστεί εφικτή η αποκατάσταση της βλάβης (ηθικής και υλικής) που προκλήθηκε από την πράξη του νεαρού παραβάτη. Καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία αυτή παίζει η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων η οποία μέσω του εκπροσώπου της (επιμελητή) συμβάλλει στη δημιουργία καλού κλίματος στην επαφή των δύο

⁶⁹ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 516, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

⁷⁰ Χάιδου Ανθοζωή, Εγκληματικότητα ανηλίκων, σελ. 77, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2013

πλευρών ώστε αυτές να μπορέσουν να καταλήξουν σε συμφωνία⁷¹. Η συνδιαλλαγή ως εναλλακτική μορφή απονομής δικαιοσύνης, η οποία λαμβάνει χώρα στα πλαίσια της ανερχόμενης επανορθωτικής δικαιοσύνης, εφαρμόζεται σταδιακά περισσότερο, μένει όμως να φανεί αν θα αποτελέσει πραγματικότητα για τις περισσότερες υποθέσεις ανήλικων δραστών. Η χρησιμότητά της στο δίκαιο ανηλίκων είναι αδιαμφισβήτητη δεδομένου ότι προστατεύει τους ανήλικους δράστες από την έκθεση στο ακροατήριο, το οποίο ειδικά για τους πρωτόπειρους δράστες συνιστά μεγάλη ψυχολογική επιβάρυνση.

στ) Αποζημίωση του θύματος (άρθρο 122 παρ. 1 περ. στ' ΠΚ)

Τόσο η συνδιαλλαγή που αναπτύχθηκε προηγουμένως όσο και η αποζημίωση του θύματος από το δράστη, η οποία αποτελεί το σύνθηδες καταληκτικό αποτέλεσμα της διαδικασίας της συνδιαλλαγής, αποτελούν μέτρα που έχουν απασχολήσει τα διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής. Χαρακτηριστικά προβλέπεται στον κανόνα 18.1 περ. δ' των Κανόνων του Πεκίνου η αποζημίωση του θύματος, ενώ στη Σύσταση της Νο. R (83) 7 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης γίνεται σαφής αναφορά στη φύση της αποζημίωσης ως κύρωσης εναλλακτικής της ποινής. Προτείνεται δηλαδή από τη Σύσταση προς τα κράτη-μέλη η υιοθέτηση της αποζημίωσης του θύματος ως εναλλακτικής της ποινής κύρωση ή ακόμα και ως συμπλήρωμα της ποινής, ανεξαρτήτως της ηλικίας του δράστη, γεγονός που σημαίνει ότι θα μπορούσε αυτή η πρόβλεψη να λάβει χώρα και στο δίκαιο ανηλίκων⁷². Δεδομένου όμως ότι στο ελληνικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων δεν προβλέπονται ποινικές κυρώσεις σε βάρος του ανήλικου δράστη αλλά αναμορφωτικά μέτρα κατά βάση δεδομένου του ακαταλογίστου των ανηλίκων δυνάμει του άρθρου 121 ΠΚ, οι προβλέψεις για αποζημίωση του θύματος αλλά και της συνδιαλλαγής που προαναφέρθηκε φέρουν το χαρακτήρα του αναμορφωτικού μέτρου. Η αποζημίωση περιγράφεται στο άρθρο 122 παρ.1 περ. στ' ΠΚ και αποτελεί κύριο αναμορφωτικό μέτρο το οποίο επιβάλλεται από το δικαστήριο μετά από δίκη σε βάρος του ανήλικου ενώ μπορεί να διαταχθεί και από τον εισαγγελέα στα πλαίσια της αποχής από την ποινική δίωξη κατά τις επιταγές του άρθρου 45Α παρ. 2 ΚΠΔ. Μπορεί επίσης να επιβληθεί από τον ανακριτή ως περιοριστικός όρος βάσει του άρθρου 282 παρ. 2 ΚΠΔ. Θεσπίστηκε για πρώτη φορά στο ελληνικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων χάρη στο Ν. 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων. Για την ορθότερη εφαρμογή του μέτρου αυτού θα πρέπει οι ανήλικοι να υφίστανται άμεσα τις συνέπειες της πράξης τους, δηλαδή θα πρέπει από δικούς τους πόρους να αποζημιώνουν τα θύματά τους. Γνωρίζουμε άλλωστε ότι βάσει του άρθρου 135 ΑΚ ο

⁷¹ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 520-521, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

⁷² Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 226, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

ανήλικος άνω των δεκατεσσάρων ετών μπορεί να διαθέτει ελεύθερα τα έσοδα της προσωπικής του εργασίας και συνεπώς μπορεί να αποζημιώσει πιθανά θύματα του από την προσωπική του περιουσία. Φυσικά για να ανταποκριθεί ο ανήλικος στην υποχρέωση που του επιβάλλει το μέτρο αυτό θα πρέπει το δικαστήριο να μην επιδικάσει ιδιαίτερα μεγάλο ποσό, το οποίο δε θα μπορούσε βάσει της περιουσίας του να αποπληρώσει ο ανήλικος. Διότι τα υπέρογκα ποσά μοιραία θα οδηγήσουν στην εμπλοκή και των γονέων στη διαδικασία αποζημίωσης του θύματος, γεγονός που αφενός δεν συνάδει με το προσωποπαγές της φύσης του αναμορφωτικού μέτρου, και αφετέρου δε συμβάλλει στο να κατανοήσει ο ανήλικος τις συνέπειες τη πράξης του⁷³.

ζ) Παροχή κοινωφελούς εργασίας (ά. 122 παρ.1 περ. ζ' ΠΚ)

Η παροχή κοινωφελούς εργασίας είναι ένας πολύ διαδεδομένος θεσμός στο εξωτερικό, ο οποίος αποκτά ολοένα και μεγαλύτερο έδαφος στην ελληνική ποινική πραγματικότητα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής εφαρμόζεται σε πολλές περιπτώσεις ελαφρών έως μετρίων πλημμελημάτων και πταισματικών παραβάσεων, είτε αντί του εγκλεισμού σε ίδρυμα ανηλίκων είτε ως συνοδευτική υποχρέωση του ανηλίκου κατά την παρακολούθηση κάποιου προγράμματος είτε ακόμη και πριν την εισαγωγή της υπόθεσης ενώπιον του δικαστηρίου ανηλίκων ως μία κατά παρέκκλιση της παραδοσιακής δικαστηριακής διαδικασίας, λύση. Η νομοθετική πρόβλεψη της παροχής κοινωφελούς εργασίας παίρνει σάρκα και οστά με την προσφορά από μέρους των ανηλίκων έργου σε διάφορους τομείς της κοινότητας (π.χ. καθάρισμα ακτών, δενδροφύτευση, καθάρισμα πάρκων και πεζοδρομίων κλπ.), όπου σε συνδυασμό και με τη ψυχολογική υποστήριξη που παρέχεται στον ανήλικο, ο τελευταίος αποκτά υπευθυνότητα και συνειδητοποιεί τη θέση του στην κοινωνία⁷⁴. Η συμμετοχή στο πρόγραμμα της κοινωφελούς εργασίας πραγματοποιείται μόνο κατόπιν συναίνεσης του ανηλίκου. Και ενώ στις Ηνωμένες Πολιτείες οι νομοθετικές προβλέψεις γίνονται πραγματικότητα, δε θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε το ίδιο και για την Ελλάδα. Οι υποδομές που κρίνονται απαραίτητες για την προσήκουσα εφαρμογή του θεσμού, ελλείπουν, ενώ απουσιάζει ένας κεντρικός μηχανισμός που θα μπορούσε να οργανώσει τις υπηρεσίες και τους φορείς για την επιτυχή υλοποίηση των νομοθετικών προβλέψεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ έγιναν προσπάθειες από πλευράς της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων να συνεργαστεί με δήμους στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής, ελάχιστοι από αυτούς ήταν πρόθυμοι να συνδράμουν για την οργάνωση υπηρεσιών που θα στόχευαν στη διευκόλυνση εκτέλεσης των προγραμμάτων κοινωφελούς εργασίας⁷⁵.

⁷³ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 520-521, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

⁷⁴ Τερζόγλου Μαρίνα, Ο Ν. 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας των ανηλίκων, Ποινική Δικαιοσύνη 11/2003, σελ. 1180

⁷⁵ Ευστρατιάδης Σωτήριος, Οι νέες διατάξεις για την παραβατικότητα των ανηλίκων- μια καινοτομία στο ποινικό σύστημα, πηγή νέων δυσχερειών, Ποινική Δικαιοσύνη, 11/2003, σελ. 1178

Όσον αφορά τη νομοθετική πρόβλεψη του άρθρου 122 παρ.1 περ. ζ' ΠΚ, το μέτρο της παροχής κοινωφελούς εργασίας είναι αυτοτελές κύριο αναμορφωτικό μέτρο που επιβάλλεται είτε από το δικαστήριο κατόπιν ακροαματικής διαδικασίας, είτε στα πλαίσια της αποχής από την ποινική δίωξη από τον εισαγγελέα βάσει του άρθρου 45Α παρ.2 ΚΠΔ. Δυνάμει όμως του άρθρου 282 παρ. 2 εδ. β' ΚΠΔ, δύναται το παρόν μέτρο να επιβληθεί και ως περιοριστικός όρος στο στάδιο της προδικασίας⁷⁶. Την ίδια φύση διαθέτει η παροχή κοινωφελούς εργασίας και στο γερμανικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων, όπου προβλέπεται ως αναμορφωτικό ή σωφρονιστικό μέτρο. Αντίθετα στο ελβετικό ανήκει στη λίστα των ποινών που μπορούν να επιβληθούν σε ανήλικους δράστες⁷⁷. Στην Ελλάδα εισήχθη στη λίστα του άρθρου 122 ΠΚ χάρη στο νόμο 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων, ωστόσο σπάνια μόνο τέθηκε σε εφαρμογή εξαιτίας της ανωτέρω περιγραφόμενης κατάστασης που επικρατεί στην ελληνική πραγματικότητα. Τις φορές που εφαρμόστηκε είχε κυρίως το χαρακτήρα πρόσθετου αναμορφωτικού μέτρου σύμφωνα με τους ορισμούς της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 122 ΠΚ. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβολή του συγκεκριμένου μέτρου είναι η συναίνεση του ανήλικου δράστη, πράγμα το οποίο ουσιαστικά υπαγορεύεται από το πνεύμα της διάταξης του άρθρου 22 παρ. 4 Συντ. Σύμφωνα με την τελευταία, απαγορεύεται οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας και άρα και η κοινωφελής εργασία που παρέχεται χωρίς τη συναίνεση του ανήλικου. Έχουν διατυπωθεί ωστόσο και αντίθετες γνώμες επί αυτού του ζητήματος, οι οποίες επικαλούνται τη σημασία της διαπαιδαγώγησης του ανήλικου μέσα από την παροχή κοινωφελούς εργασίας, η οποία δεν θα πρέπει να τορπιλίζεται ευρισκόμενη υπό την αίρεση της συναίνεση του ανήλικου ή των γονέων του. Παράλληλα τονίζουν ότι η αποσύνδεση της επιβολής του μέτρου από τη συναίνεση του δράστη ή των γονέων του, δύναται να οδηγήσει σε καλύτερα αποτελέσματα κατά την εφαρμογή αυτού⁷⁸. Ωστόσο κάτι τέτοιο δε μπορεί να γίνει δεκτό ειδικά όταν εφαρμόζεται σε ανήλικο, ο οποίος κατά κανόνα δεν εργάζεται. Εξάλλου η εργασία δεν είναι υποχρεωτική για το άτομο, πράγμα που σημαίνει ότι δε μπορεί να του επιβάλλεται. Χάρη στη συνταγματική πρόβλεψη πραγματοποιείται το αυτονόητο, με συνέπεια ο ανήλικος να προστατεύεται από πιθανές αυθαίρετες αποφάσεις των δικαστικών οργάνων.

Η παροχή κοινωφελούς εργασίας πραγματοποιείται, στη χώρα μας, σε δημόσιους ή δημοτικούς φορείς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, γίνεται προς όφελος της κοινωνίας και προσανατολίζεται στην ιδέα της αποκατάστασης της ζημίας από τον ανήλικο. Θα πρέπει βέβαια να κρίνεται ο ανήλικος από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων ως ικανός για την τέλεση των επιβαλλόμενων εργασιών. Στα πλαίσια εφαρμογής αυτού του μέτρου, ο νεαρός παραβάτης δεν

⁷⁶ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 227, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁷⁷ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 229, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁷⁸ Χάιδου Ανθοζωή, Εγκληματικότητα ανηλίκων, σελ. 78, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2013

αποκόπτεται από το κοινωνικό και οικογενειακό του περιβάλλον, αλλά για ορισμένες ώρες κάθε μέρα ή ανά δύο μέρες (ανάλογα τις επιταγές της απόφασης) παρέχει εργασία στους δημόσιους φορείς που περιγράφονται στην Απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων της 24.6.2003. Απώτερος στόχος τίθεται η απόκτηση κοινωνικής ταυτότητας από πλευράς ανήλικου, δηλαδή η αυτοαναγνώριση του ως μέλους της κοινωνίας και η κατανόηση της θέσης του μέσα σε αυτή. Η παροχή κοινωφελούς εργασίας συμβάλλει με άλλα λόγια ώστε ο ανήλικος να μάθει να συμπεριφέρεται ως κοινωνός, να αντιλαμβάνεται τα όρια άσκησης των δικαιωμάτων του ίδιου αλλά και των άλλων μελών του κοινωνικού συνόλου, με συνέπεια να αποφεύγει πράξεις που δύνανται να διαταράξουν την ομαλή κοινωνική συμβίωση.

η) Παρακολούθηση κοινωνικών και ψυχολογικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς, κοινοτικούς ή ιδιωτικούς φορείς (ά. 122 παρ.1 περ. η' ΠΚ)

Το εν λόγω αναμορφωτικό μέτρο αποτελεί με τη σειρά του προσθήκη του Ν. 3189/2003 και επιβάλλεται όπως και τα προηγούμενα κατόπιν δίκης από το δικαστήριο ή από τον εισαγγελέα κατά την περιγραφόμενη στο άρθρο 45Α παρ. 2 ΚΠΔ αποχή από την άσκηση ποινικής δίωξης. Συνάμα μπορεί να επιβληθεί και με τη μορφή περιοριστικού όρου στον ανήλικο από τον ανακριτή σύμφωνα με το άρθρο 282 παρ. 2 ΚΠΔ. Έχει ιδιαίτερη σημασία για τον ανήλικο η επαφή με εξειδικευμένο προσωπικό που μπορεί να τον καθοδηγήσει σε σωστά πρότυπα συμπεριφοράς και να του «διδάξει» ουσιαστικά να αντιδρά σύννομα στην αλληλεπίδρασή του με τους υπόλοιπους κοινωνούς. Για την παρακολούθηση τέτοιων προγραμμάτων αρμόδιες είναι δημόσιες υπηρεσίες και φορείς, ωστόσο συχνά παρεμβαίνουν και ιδιώτες στη διαδικασία αυτή με συνέπεια να συμβάλλουν καθοριστικά στην επιτυχή εκτέλεση του μέτρου αυτού. Διαπιστώνουμε έτσι ότι στην Ελλάδα αναγνωρίζεται για πρώτη φορά η συμβολή ιδιωτών στην απονομή δικαιοσύνης. Στη Γερμανία βέβαια αποτελεί σύνηθες φαινόμενο, καθώς από τη δεκαετία του 1990 πραγματοποιούνται προγράμματα κοινωνικής αρωγής από ιδιωτικούς φορείς στα πλαίσια εκτέλεσης των αναμορφωτικών μέτρων. Η συνεργασία αυτή μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων έχει αποβεί ιδιαιτέρως αποτελεσματική στο επίπεδο απονομής της δικαιοσύνης. Άποψη ωστόσο του γράφοντος είναι, ότι σε τόσο σημαντικούς τομείς άσκησης κοινωνικής πολιτικής, όπως η αντεγκληματική, δεν έχουν θέση οι ιδιώτες. Η κοινωνική πολιτική αποτελεί δημόσια πολιτική, αφορά άμεσα τους πολίτες και δε θα πρέπει να υπεισέρχονται κατά την άσκηση της ιδιωτικά συμφέροντα τα οποία είναι ικανά να δυναμιτίσουν ανά πάσα στιγμή το έργο των δημόσιων φορέων και να υπονομεύσουν τους στόχους των ανωτέρω περιγραφόμενων προγραμμάτων.

θ) Φοίτηση του ανήλικου σε σχολές επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης ή κατάρτισης (ά. 122 παρ. 1 περ.θ' ΠΚ)

Το εξεταζόμενο μέτρο, αποτελεί κύριο αναμορφωτικό μέτρο το οποίο επιβάλλεται από το δικαστήριο στα πλαίσια δικαστικής απόφασης κατόπιν εκδίκασης αξιόποινης πράξης που τέλεσε ο ανήλικος παραβάτης, καθώς και από τον εισαγγελέα σύμφωνα με την περιγραφόμενη στο άρθρο 45Α παρ.2 ΚΠΔ διαδικασία αποχής από την ποινική δίωξη. Μπορεί ακόμα να επιβληθεί ως περιοριστικός όρος σε βάρος του ανηλίκου σύμφωνα με το άρθρο 282 παρ. 2 ΚΠΔ. Αποτελεί πρακτική αποτύπωση της αρχής της διαπαιδαγώγησης η οποία διαπνέει συνολικά το ποινικό δίκαιο ανηλίκων και συνιστά το κύριο μέσο για την επανένταξη του ανηλίκου στο κοινωνικό σύνολο. Το παρόν αναμορφωτικό μέτρο θεσπίστηκε με το Ν. 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων, προϊόν ωστόσο έμπνευσης του Έλληνα νομοθέτη υπήρξαν διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής του δικαίου ανηλίκων όπως η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρο 40 παρ. 4) και η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης Νο. R (87) 20. Στην Εισηγητική Έκθεση του ελληνικού νόμου τονίζεται η σπουδαιότητα της απόκτησης γνωστικών εφοδίων από τους ανήλικους δράστες ως παράγοντα διαμόρφωσης της προσωπικότητάς τους, γεγονός που καθίσταται αναγκαίο για την ομαλή και πετυχημένη επανακοινωνικοποίηση τους και την αποφυγή επανατέλεσης εγκλημάτων. Πέραν όμως της επίδρασης στην προσωπικότητα του ατόμου, τα προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης συμβάλλουν στην εκμάθηση δεξιοτήτων από τον ανήλικο ώστε κατόπιν εκτέλεσης του μέτρου να διευκολύνεται ο τελευταίος στην εξεύρεση επαγγελματικής απασχόλησης⁷⁹. Στην πράξη βέβαια έχει αποδειχτεί ότι οι δικαστές προτιμούν να επιβάλλουν προγράμματα εργασίας στους ανήλικους παρά εκπαιδευτικά. Τα τελευταία συχνά κρίνονται ως πιο δαπανηρά σε σχέση με τα πρώτα, ενώ από τη φύση τους είναι λιγότερο τιμωρητικά σε σχέση με τα προγράμματα εργασίας. Ουσιαστικά για χάρη της ανταπόδοσης και λιγότερο της ειδικής πρόληψης, για την οποία κατάλληλα είναι τα εκπαιδευτικά προγράμματα, προτιμώνται τα προγράμματα εργασίας⁸⁰.

1) Παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής (ά. 122 αρ.1 περ. ι' ΠΚ)

Μία συνηθισμένη επιλογή αναμορφωτικού μέτρου των δικαστών ανηλίκων είναι η παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής από πλευράς ανηλίκων δραστών. Αυτό συμβαίνει δεδομένου ότι οι περισσότερες παραβάσεις των νεαρών ατόμων έχουν σχέση με τον Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας και ειδικά αφορούν περιπτώσεις οδήγησης αυτοκινήτου ή δικύκλου χωρίς την απαιτούμενη άδεια. Η παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής συνιστά κύριο αναμορφωτικό μέτρο που επιβάλλεται είτε με δικαστική απόφαση είτε με εισαγγελική διάταξη βάσει του άρθρου 45Α παρ. 2 ΚΠΔ είτε ως περιοριστικός όρος από τον ανακριτή (ά. 282

⁷⁹ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 233, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁸⁰ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 233-234, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

παρ. 2 ΚΠΔ). Για πρώτη φορά εισήχθη στην ελληνική έννομη τάξη δυνάμει του Ν. 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας. Αποτελεί την τρίτη κατά σειρά δυνατή επιλογή αναμορφωτικού μέτρου από το δικαστή ανηλίκων σε περιπτώσεις πταισματικών παραβάσεων των νεαρών δραστών μετά την επίπληξη και την ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς ή τους επιτρόπους του σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 128 ΠΚ. Σημειώνεται πάντως ότι το μέτρο αυτό δεν επιβάλλεται μόνο με αφορμή παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας. Πάντως το γεγονός ότι δεν προβλέπεται εκ του νόμου τρόπος υλοποίησης του μέτρου αυτού, καθιστά αμφίβολη την πραγματοποίηση του⁸¹.

ια') Ανάθεση της εντατικής επιμέλειας και επιτήρησης του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε επιμελητές ανηλίκων (ά. 122 παρ.1 περ. ια')

Το εν λόγω αναμορφωτικό μέτρο αποτελεί το επαχθέστερο μη ιδρυματικό μέτρο από τα αναφερόμενα στο άρθρο 122 παρ. 1 ΠΚ⁸². Εισήχθη στο άρθρο αυτό δυνάμει του Ν. 3189/2003. Φαίνεται να ομοιάζει με την περίπτωση δ' της λίστα του ά. 122 παρ.1 ΠΚ, ωστόσο η ουσιαστική τους διαφορά έγκειται στη λέξη «εντατική» της περίπτωσης ια'. Έτσι διαπιστώνουμε ότι στο άρθρο αυτό θεσπίζονται δύο είδη επιμέλειας, η «απλή» της περίπτωσης δ' και η «εντατική» της υπό εξέταση περίπτωσης⁸³. Βάσει της Εισηγητικής Έκθεσης του Ν. 3189/2003, εναπόκειται στο δικαστήριο ανηλίκων να καθορίσει τη συχνότητα, τη διάρκεια και το περιεχόμενο της εντατικής επιμέλειας, η οποία ασκείται όπως και η επιμέλεια της περίπτωσης δ', από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων ή άλλη κοινωνική υπηρεσία. Μπορεί συνεπώς το μέτρο αυτό να επιβληθεί είτε στα πλαίσια δικαστικής απόφασης είτε κατά τις επιταγές του άρθρου 45Α παρ. 2 ΚΠΔ με εισαγγελική διάταξη πριν την έναρξη της ποινικής διαδικασίας με στόχο την αποχή από την άσκηση της ποινικής δίωξης. Δύναται επίσης να επιβληθεί και από τον ανακριτή ως περιοριστικός όρος βάσει του άρθρου 282 παρ. 2 ΚΠΔ. Πάντως σε αυτήν την περίπτωση του άρθρου 122 παρ. 1 ΠΚ, έχει ασκηθεί κριτική, δεδομένου ότι δε διευκρινίζει το περιεχόμενό της, δεν καθιστά σαφή τα όρια μεταξύ της «απλής» και της «εντατικής» επιμέλειας, ενώ δεν γίνεται αντιληπτό από την ανάγνωση της σε ποιες περιπτώσεις θα τυγχάνει εφαρμογής αυτή η περίπτωση⁸⁴.

ιβ') Τοποθέτηση του ανηλίκου σε κατάλληλο ίδρυμα αγωγής (ά. 122 παρ.1 περ. ιβ' ΠΚ)

Το τελευταίο προβλεπόμενο αναμορφωτικό μέτρο στη λίστα του άρθρου 122 παρ. 1 ΠΚ είναι

⁸¹ Χάιδου Ανθοζωή, Εγκληματικότητα ανηλίκων, σελ. 79, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2013

⁸² Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 235, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁸³ Χάιδου Ανθοζωή, Εγκληματικότητα ανηλίκων, σελ. 79, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2013

⁸⁴ Ευστρατιάδης Σωτήριος, Οι νέες διατάξεις για την παραβατικότητα των ανηλίκων- μια καινοτομία στο ποινικό σύστημα, πηγή νέων δυσχερειών, Ποινική Δικαιοσύνη, 11/2003, σελ. 1179

ο εγκλεισμός του ανηλίκου σε ίδρυμα αγωγής. Πρόκειται για το μοναδικό ιδρυματικό αναμορφωτικό μέτρο, και γι' αυτό το λόγο η εφαρμογή του αποτελεί έσχατο μέσο, είναι δηλαδή επικουρική έναντι των υπολοίπων αναμορφωτικών μέτρων. Ο δικαστής με άλλα λόγια, θα εξετάσει πρώτα την πιθανότητα επιβολής μη ιδρυματικού αναμορφωτικού μέτρου και μόνο εφόσον αυτή κριθεί ασύμφορη και αναποτελεσματική, δύναται να επιβάλει το ιδρυματικό μέτρο της περίπτωσης ιβ' του άρθρου 122 παρ. 1 ΠΚ. Η εφαρμογή του μέτρου αυτού προϋποθέτει τη στέρηση της ελευθερίας του ανηλίκου κάτι που αποτελεί εξόχως αυστηρή κύρωση για τον τελευταίο. Σύμφωνα με τους Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία Ανηλίκων Στερημένων της Ελευθερίας τους, στέρηση της ελευθερίας συνιστά κάθε μορφή κράτησης ή φυλάκισης ή τοποθέτησης ενός ατόμου με διαταγή οποιασδήποτε δικαστικής, διοικητικής ή άλλης αρχής σε δημόσιο ή ιδιωτικό περιοριστικό περιβάλλον, από το οποίο το άτομο δεν επιτρέπεται να απομακρυνθεί αυτοβούλως. Ίδρυμα από την άλλη αποτελεί, σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Κανόνα 21.5 για τους ανήλικους δράστες που υποβάλλονται σε κυρώσεις ή μέτρα, κάθε φυσική οντότητα υπό τον έλεγχο των δημοσίων αρχών, όπου οι ανήλικοι ζουν υπό την παρακολούθηση προσωπικού σύμφωνα με τυπικούς κανόνες. Στην Ελλάδα διαθέτουμε μόλις ένα κρατικό ίδρυμα αγωγής, στο οποίο στεγάζονται άρρενες ανήλικοι. Ιδιωτικά ιδρύματα δεν υπάρχουν στη χώρα μας παρά την πρόβλεψη τους σε διεθνή κείμενα. Το κρατικό ίδρυμα αγωγής, βρίσκεται στη Νέα Ιωνία Βόλου και λειτουργεί ως περιφερειακή υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Στις αρμοδιότητές του ανήκει η μέριμνα για την αναμόρφωση, την εκπαίδευση, την επαγγελματική αποκατάσταση, την κοινωνική επανένταξη και την επίβλεψη των ανηλίκων⁸⁵. Ίδρυμα αγωγής ανηλίκων θηλέων δεν υφίσταται πλέον καθώς το ίδρυμα αγωγής Παπάγου μαζί με το αντίστοιχο αρρένων του Κορυδαλλού, έπαυσαν να λειτουργούν με το π.δ. 180/1997 για την « Κατάργηση των Ιδρυμάτων Αγωγής Ανηλίκων Θηλέων Παπάγου και Αρρένων Κορυδαλλού του Υπουργείου Δικαιοσύνης» δεδομένου ότι απαιτούταν εκσυγχρονισμός των υποδομών τους και εν γένει βελτίωση του τρόπου λειτουργίας τους. Στο εναπομείναν Ίδρυμα αγωγής, αυτό της Νέας Ιωνίας Βόλου, μετά την ψήφιση του Ν. 4322/2015 που αφορά τις «μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», μειώθηκε ο αριθμός των στεγαζόμενων ανηλίκων τροφίμων, πράγμα που οδήγησε στην εν γένει βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των εναπομείναντων τροφίμων. Συγκεκριμένα σήμερα, φιλοξενούνται 24 ανήλικοι, ενώ πριν τη θέση σε ισχύ του νόμου 4322/2015 ο αριθμός αυτός ήταν τριπλάσιος. Αυτό συνέβη λόγω της αντικατάστασης του μέτρου αυτού με άλλα εξωιδρυματικά, ενώ πολλοί από τους τρόφιμους ενηλικιώθηκαν με συνέπεια να αρθεί ο εγκλεισμός τους δυνάμει του άρθρου 125 παρ. 1 ΠΚ. Η δε βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης επήλθε τόσο λόγω της μείωσης του αριθμού των στεγαζόμενων ανηλίκων, όσο και λόγω της πρόσληψης νέου προσωπικού το οποίο

⁸⁵ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 240, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

συνέβαλε στην επαρκή επιτήρηση των ανηλίκων από τους υπαλλήλους επίβλεψης, αλλά και στην υποστήριξή τους από κοινωνικούς λειτουργούς⁸⁶. Μάλιστα όσον αφορά την εκπαίδευση των τροφίμων, η λειτουργία παραρτήματος του 7^{ου} Γυμνασίου Βόλου για μαθητές της πρώτης και δευτέρας τάξης συμβάλλει στην μόρφωση των εγκλειστών καθώς και στην κοινωνική τους επανένταξη. Η λειτουργία του παραρτήματος αυτού ξεκίνησε το Σεπτέμβριο του 2015 και προσφάτως πραγματοποιήθηκε απολογισμός της λειτουργίας του, ο οποίος υπήρξε θετικός, με συνέπεια να παραταθεί η λειτουργία του παραρτήματος αυτού για άλλα δύο χρόνια. Στο ίδρυμα επίσης λειτουργεί και Δημοτικό σχολείο, για τους μικρότερους ηλικιακά παραβάτες. Πάντως το μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζει το συγκεκριμένο ίδρυμα αγωγής, είναι το υψηλό ποσοστό διαφυγής των ανηλίκων. Στον τομέα αυτό θα πρέπει να βρεθεί μία λύση προκειμένου να μην υποσκάπτονται η λειτουργία του θεσμού και η νομοθετική πρόβλεψη⁸⁷.

Προκειμένου όμως ο ανήλικος να εγκλειστεί σε ένα ίδρυμα αγωγής, θα πρέπει να έχει προηγηθεί αξιόποινη πράξη του και να έχει κριθεί, όπως προαναφέραμε, κρίση του δικαστηρίου για το μη προσήκον των υπολοίπων μη ιδρυματικών μέτρων του άρθρου 122 παρ. 1 ΠΚ. Η πράξη του ανηλίκου θα πρέπει να έχει το χαρακτήρα κακουργήματος ή πλημμελήματος εφόσον αυτή τελούταν από ενήλικο, ενώ σε περίπτωση πταισματος δεν επιβάλλεται εγκλεισμός δεδομένου του περιορισμού στις επιλογές του δικαστή βάσει της διάταξης του άρθρου 128 ΠΚ. Για να επιβληθεί ο εγκλεισμός στον ανήλικο αρκεί και μόνο η πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης της αξιόποινης πράξης χωρίς να συντρέχει ποινική ευθύνη του, καθώς ως γνωστόν οι ανήλικοι είναι ακαταλόγιστοι. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε μία ουσιώδη διαφορά ανάμεσα στον εγκλεισμό της περίπτωσης ιβ' του άρθρου 122 παρ. 1 ΠΚ με αυτόν του άρθρου 127 ΠΚ. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι για να επιβληθεί το μη ιδρυματικό αναμορφωτικό μέτρο δεν απαιτείται ποινική ευθύνη του δράστη, σε αντίθεση με το άρθρο 127 ΠΚ όπου ο εγκλεισμός συνιστά ποινή και φυσικά απαιτείται η πλήρωση της υποκειμενικής υπόστασης της αξιόποινης πράξης.

Η εισαγωγή ωστόσο του ανηλίκου σε ίδρυμα αγωγής, υπό το προηγούμενο καθεστώς πάντως, δεν επιβαλλόταν μόνο σε βάρος δραστών αξιόποινων πράξεων. Μπορούσε να επιβληθεί και σε προπαραβατικούς ανήλικους (ά. 17 παρ. 5 Ν. 2298/1995) με απόφαση του δικαστή, οι οποίοι δεν είχαν διαπράξει κάποιο αδίκημα, αλλά το γεγονός ότι αντιμετώπιζαν δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής, ότι ζούσαν δηλαδή σε κοινωνικό περιβάλλον ατόμων τα οποία τελούσαν καθ' έξη ή κατ' επάγγελμα, τους καθιστούσε επικίνδυνους να τελέσουν κάποιο αδίκημα στο μέλλον. Επρόκειτο για το δίκαιο πρόνοιας και αρωγής ανηλίκων το οποίο από τη φύση του φαινόταν να συγκρούεται με

⁸⁶ Πούλου Ματίνα, *ΙΔΡΥΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΒΟΛΟΥ* : Μία προσπάθεια αναμορφωτικής αγωγής για ανήλικους παραβάτες, *The Art of Crime*, Νοέμβριος 2016

⁸⁷ Πούλου Ματίνα, *ΙΔΡΥΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΒΟΛΟΥ* : Μία προσπάθεια αναμορφωτικής αγωγής για ανήλικους παραβάτες, *The Art of Crime*, Νοέμβριος 2016

βασικές συνταγματικές αρχές. Ο εγκλεισμός του ανηλίκου, εν τη απουσία αξιόποινης πράξης, η οποία είναι η βασική προϋπόθεση για την επιβολή κύρωσης καταπατά θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές όπως αυτή του άρθρου 7, αλλά και αρχές του ποινικού δικαίου, ενώ δε θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε ότι προσβάλλει την αξιοπρέπεια του ατόμου κατά παράβαση του άρθρου 2 Συντ. Έτσι ορθά καταργήθηκε η διάταξη του άρθρου 17 παρ. 5 του Ν. 2298/1995 με το άρθρο 11 παρ. 2 Ν. 4322/2015 το οποίο πετυχημένα ήρε τις υπερβολικά τιμωρητικές συνέπειες που είχε προκαλέσει ο εγκλεισμός των προπαραβατικών ανηλίκων.

Επιπλέον, ο εγκλεισμός σε ίδρυμα αγωγής μπορεί να επιβληθεί σε βάρος του ανηλίκου κατά τη διάρκεια της προδικασίας ως περιοριστικός όρος σε περίπτωση παραβίασης περιοριστικού όρου που είχε τη μορφή κάποιου άλλου μέτρου από τα αναγραφόμενα στο άρθρο 122 παρ. 1 ΠΚ, δηλαδή από τις περιπτώσεις α' έως ια'. Ο ανακριτής με άλλα λόγια βάσει του άρθρου 282 παρ. 2 ΚΠΔ πρώτα δύναται να επιβάλλει περιοριστικό όρο μη ιδρυματικής φύσεως και μόνο εφόσον διαπιστωθεί η παραβίαση του έχει τη δυνατότητα να επιβάλει τον ιδρυματικό περιοριστικό όρο της περίπτωσης ιβ' του άρθρου 122 παρ. 1 ΠΚ. Διαπιστώνουμε έτσι ότι σε ένα ίδρυμα αγωγής μπορούν να συνυπάρξουν ανήλικοι που έχουν δικαστεί για αξιόποινη πράξη που έχουν τελέσει, καθώς και ανήλικοι υπόδικοι που έχουν παραβιάσει τους περιοριστικούς όρους που τους έχουν επιβληθεί. Αυτή φυσικά η κατάσταση δεν ανταποκρίνεται στον ειδικοπροληπτικό της ρόλο δεδομένου ότι ο συγχρωτισμός μεταξύ διαπιστωμένων παραβατών και υποδικών δύναται να συμβάλει στην εγκληματογόνο μόλυνση των τελευταίων⁸⁸.

Ακόμα, σύμφωνα με το άρθρο 17 παρ. 6 Ν. 2298/1995, το οποίο έχει διατηρηθεί χωρίς αλλαγές μέχρι σήμερα, ανατίθεται η επιμέλεια του ανηλίκου, όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 1510 ΑΚ στο ίδρυμα αγωγής. Μολονότι μπορεί να αμφισβητηθεί αν το ίδρυμα αγωγής είναι σε θέση να ασκήσει τη γονική μέριμνα σε όλο της το εύρος (επιμέλεια, διοίκηση περιουσίας, εκπροσώπηση) με υπέρτατο γνώμονα το συμφέρον του παιδιού, ο νομοθέτης έκρινε ως ορθή τη λύση αυτή, η οποία θεσπίστηκε κατ' ανάγκη δεδομένων των προβλημάτων άσκησης της επιμέλειας που είχαν παρατηρηθεί μέχρι σήμερα⁸⁹.

Στους ανηλίκους που εισάγονται σε ιδρύματα αγωγής, παρέχονται βάσει του άρθρου 17 παρ. 9 Ν. 2298/1995 μαθήματα στοιχειώδους ή μέσης εκπαίδευσης τα οποία λαμβάνουν χώρα σε δημόσια σχολεία της περιοχής του ιδρύματος. Χορηγείται μάλιστα ειδικό πιστοποιητικό από το ίδρυμα αγωγής ή από τα προγράμματα στα οποία συμπράττει που πιστοποιεί την επαγγελματική κατάρτιση του ανηλίκου. Αυτό συμβαίνει στις περιπτώσεις όπου λαμβάνεται εκπαίδευση για απόκτηση δεξιοτήτων

⁸⁸ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 520-521, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

⁸⁹ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 238, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

χρήσιμων για την επαγγελματική σταδιοδρομία του ανηλίκου. Πάντοτε λαμβάνονται υπ' όψιν οι ανάγκες του ανηλίκου, καθώς και οι γνώσεις και οι δεξιότητες που αυτός διαθέτει, ώστε βάσει αυτών να καταρτιστεί πρόγραμμα αγωγής (ά. 17 παρ. 7 Ν. 2298/1995).

Οι ανήλικοι πάντως μπορούν, για συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα, να εξέρχονται του ιδρύματος. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο κατόπιν άδειας που χορηγείται είτε για λόγους υγείας είτε για έκτακτες οικογενειακές και επαγγελματικές ανάγκες καθώς ακόμα και στις περιόδους των γιορτών. Μπορεί ακόμα να δοθεί άδεια δοκιμασίας η οποία χορηγείται ύστερα από αιτιολογημένη γνώμη του Διευθυντή του Ιδρύματος με διάρκεια το πολύ έξι μηνών, ωστόσο μπορεί να δοθεί παράταση για άλλους έξι μήνες. Η άδεια αυτή, η οποία χορηγείται και τμηματικά, αποσκοπεί στην ομαλή επανενσωμάτωση του ανηλίκου στο κοινωνικό σύνολο, εμποδίζει πιθανή ιδρυματοποίηση του ατόμου και συμβάλλει στην καλύτερη προσαρμογή του σε συνθήκες ελευθερίας. Οι άδειες υγείας με τη σειρά τους, χορηγούνται ύστερα από αιτιολογημένη έκθεση του ιατρού του ιδρύματος και αφορούν κατ' οίκον νοσηλεία. Τόσο ο χρόνος της τελευταίας όσο και ο χρόνος της δοκιμασίας υπολογίζονται ως χρόνος έκτισης του αναμορφωτικού μέτρου. Οι άδειες λόγω έκτακτων οικογενειακών και επαγγελματικών αναγκών καθώς και αυτές που δίνονται στα πλαίσια των εορτών έχουν ανώτατο όριο τις είκοσι μέρες. Προφανώς δίνονται για να επιλυθούν ζητήματα που αφορούν τους ανήλικους τα οποία χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης. Δε θα πρέπει να ξεχνάμε άλλωστε ότι ο ανήλικος που του επιβάλλεται το παρόν αναμορφωτικό μέτρο, δεν είναι καταδικασμένος σε εγκλεισμό με τη μορφή του 127 ΠΚ, συνεπώς η μεταχείριση του οφείλει να είναι πιο ήπια σε σχέση με τους ποινικά υπεύθυνους ανήλικους που έχουν καταδικαστεί με την ποινή του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων.

Πρόσθετα αναμορφωτικά μέτρα (ά. 122 παρ. 2 ΠΚ)

Τα πρόσθετα αναμορφωτικά μέτρα αποτελούν πρόσθετες υποχρεώσεις που αφορούν τον τρόπο ζωής του ανηλίκου ή τη διαπαιδαγώγησή του, που επιβάλλονται συμπληρωματικά ενός κύριου αναμορφωτικού μέτρου. Σε αντίθεση με τα κύρια αναμορφωτικά μέτρα που ορίζονται συγκεκριμένα στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 122 ΠΚ, στην δεύτερη παράγραφο δεν περιγράφονται παραδείγματα πρόσθετων αναμορφωτικών μέτρων, ούτε ορίζεται με σαφήνεια η έννοια της διαπαιδαγώγησης. Έτσι ουσιαστικά αφήνεται στην επινοητικότητα και τη φαντασία του δικαστή η επιβολή πρόσθετων αναμορφωτικών μέτρων, ο οποίος βασισμένος στην προσωπικότητα του δράστη οφείλει να ορίσει το προσήκον μέτρο. Περιπτώσεις τέτοιων μέτρων που έχουν επιβληθεί στην πράξη, είναι η αποζημίωση του θύματος, προσφορά κοινωνικής εργασίας, παρακολούθηση προγράμματος ψυχολογικής στήριξης, επαγγελματικού προσανατολισμού, απαγόρευση παρακολούθησης ποδοσφαιρικών αγώνων κ.ά. Το σίγουρο πάντως είναι ότι οι δικαστές ανηλίκων σπάνια μόνο επιβάλλουν πρόσθετα αναμορφωτικά μέτρα, όπως επίσης σπάνια εκφεύγουν της επιβολής των

τεσσάρων κύριων αναμορφωτικών μέτρων που ίσχυαν πριν την θέση σε ισχύ του Ν.3189/2003.

Συνολική αποτίμηση των αναμορφωτικών μέτρων

Η διεύρυνση της λίστας των αναμορφωτικών μέτρων χάρη στο Ν. 3189/2003 συνέβαλε καθοριστικά στην επαρκέστερη αντιμετώπιση των αξιόποινων πράξεων των ανηλίκων αλλά και στην καλύτερη μεταχείριση των τελευταίων. Ο δικαστής ανηλίκων διαθέτει πλέον περισσότερες επιλογές, οι οποίες αναλόγως της περίπτωσης μπορούν να κριθούν κατάλληλες για τη διαπαιδαγώγηση του ατόμου. Επιπλέον πολύ σημαντική υπήρξε η προσθήκη της παραγράφου 3 στο άρθρο 122 ΠΚ. Η σπουδαιότητά της έγκειται στο γεγονός ότι το αναμορφωτικό μέτρο ως κύρωση θα πρέπει να έχει συγκεκριμένη χρονική διάρκεια και όχι να αφήνεται η δυνατότητα στο δικαστή να παρατείνει τη διάρκεια του για λόγους διαπαιδαγώγησης του ανηλίκου. Στο σημείο αυτό είναι εμφανής η επίδραση του δικαικού προτύπου το οποίο προέτασσε την αρχή της νομιμότητας έναντι της αρχής της σκοπιμότητας στη διαμόρφωση της μεταχείρισης των δραστών. Υπό την επίδραση του προγενέστερου αναμορφωτικού/προνοιακού προτύπου, όπου δινόταν βάση στη διαπαιδαγώγηση του ανηλίκου με κάθε μέσο, τα αναμορφωτικά μέτρα δεν αντιμετωπίζονταν ως κυρώσεις που περιόριζαν την ελευθερία του ανηλίκου αλλά ως μέτρα που επιβάλλονταν προς όφελος αυτού. Δεν γινόταν έτσι αντιληπτή η -σε ένα βαθμό- τιμωρητική φύση του μέτρου αλλά μόνο η χρησιμότητα της στα πλαίσια της διαπαιδαγώγησης και της κοινωνικής επανένταξης του ατόμου. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να θεωρείται νόμιμο και αναγκαίο να μην προσδιορίζεται εκ των προτέρων η χρονική διάρκεια του μέτρου αλλά να δίνεται η δυνατότητα στο δικαστήριο να μεταβάλλει τη διάρκεια εκτέλεσης του ανάλογα με τις ανάγκες του ανηλίκου. Φυσικά η ρύθμιση της παραγράφου 3 του άρθρου 122 ΠΚ έδωσε τέλος σε αυτή την κατάσταση με συνέπεια σήμερα να προσδιορίζεται υποχρεωτικά η χρονική διάρκεια του αναμορφωτικού μέτρου, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τις ποινές, δεδομένου ότι και οι δύο κατηγορίες συνιστούν μορφές κυρώσεων που περιορίζουν την ελευθερία του ατόμου, και συνιστούν «κακό» γι' αυτόν.

Μία ακόμα σημαντική ρύθμιση σχετικά με τα αναμορφωτικά είναι αυτή του άρθρου 124 ΠΚ. Το δικαστήριο δύναται να αντικαταστήσει τα αναμορφωτικά μέτρα που επέβαλε στον ανήλικο, με άλλα τα οποία θεωρεί περισσότερο χρήσιμα και αναγκαία τα οποία μπορεί να είναι είτε ηπιότερα είτε αυστηρότερα. Δεν δύναται ωστόσο να τα αντικαταστήσει με την ποινή του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, στις περιπτώσεις ανηλίκων άνω των 15 ετών καθώς κάτι τέτοιο δεν προβλέπεται στη διάταξη του άρθρου 124 ΠΚ. Μπορεί μάλιστα να άρει μέτρο που έχει επιβάλει εφόσον θεωρεί ότι αυτό έχει επιτελέσει το στόχο του. Ακόμα δύναται να αντικατασταθεί το αναμορφωτικό μέτρο με θεραπευτικό από το δικαστήριο ύστερα από γνωμοδότηση εξειδικευμένης ομάδας ιατρών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 124 ΠΚ. Φυσικά για να καταστεί εφικτή η διαπίστωση της συνδρομής των προϋποθέσεων

αντικατάστασης ή άρσης των αναμορφωτικών μέτρων θα πρέπει να παρέλθει κάποιο χρονικό διάστημα οπότε και θα διαφανεί η αδυναμία ανταπόκρισης του επιβληθέντος μέτρου στους στόχους της διαπαιδαγώγησης και της επανακοινωνικοποίησης του ανηλίκου. Έτσι σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 124, το αργότερο μετά την πάροδο ενός έτους από την επιβολή, ελέγχεται από το δικαστήριο η επάρκεια του αναμορφωτικού μέτρου. Αν κριθεί ανεπαρκές τότε εφαρμόζονται η πρώτη ή η τρίτη παράγραφος του ίδιου άρθρου και συνεπώς αντικαθίσταται το μέτρο με κάποιο άλλο περισσότερο κατάλληλο κατά τη γνώμη του δικαστηρίου. Οι ρυθμίσεις του 124 ΠΚ θεσπίστηκαν κατά παρέκκλιση της αρχής του δεδικασμένου του άρθρου 57 ΚΠΔ, καθώς δίνεται η δυνατότητα στο δικαστή να αμφισβητήσει οριστική απόφαση του και να μεταβάλλει το είδος της κύρωσης που έχει επιβάλει στον ανήλικο παραβάτη⁹⁰. Πάντοτε όμως θα πρέπει κάθε μεταβολή του αναμορφωτικού μέτρου να διέπεται από τις αρχές της επικουρικότητας, της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας, οι οποίες επιβάλλουν ιεράρχηση των μέτρων από τα ηπιότερα προς τα βαρύτερα και από τα εξωιδρυματικά προς τα ιδρυματικά.

Επίσης σημαντική είναι και η ρύθμιση του άρθρου 125 ΠΚ που αναφέρεται στη λήξη των αναμορφωτικών μέτρων. Συγκεκριμένα διευκρινίζεται ότι η παύση των αναμορφωτικών μέτρων πραγματοποιείται αυτοδικαίως με την πάροδο του 18^{ου} έτους της ηλικίας του δράστη. Αν ωστόσο κριθεί από το δικαστήριο ότι χρειάζεται να συνεχιστεί η εφαρμογή του μέτρου αυτού, μπορεί, με ειδικά αιτιολογημένη απόφαση, το δικαστήριο να διατάξει την παράταση του μέτρου έως το 21^ο έτος της ηλικίας του δράστη.

Στο σημείο αυτό σημαντικό είναι να αναλογιστούμε τη σημασία της ύπαρξης του ιδρυματικού μέτρου της τοποθέτησης ανηλίκων δραστήων σε ίδρυμα αγωγής, στη λίστα των αναμορφωτικών μέτρων του άρθρου 122 παρ. 1 ΠΚ. Όπως ήδη αναφέρθηκε τα αναμορφωτικά μέτρα επιβάλλονται σε ανήλικους δράστες, οι οποίοι βάσει του άρθρου 126 παρ. 1 ΠΚ (όσοι είναι 8-15 ετών) είναι ακαταλόγιστοι και συνεπώς δεν έχουν πλήρη ποινική ευθύνη. Αλλά και σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο του άρθρου 126 ΠΚ, επιβάλλονται κατά βάση αναμορφωτικά μέτρα σε ανήλικο μεγαλύτερο των δεκαπέντε ετών δεδομένου ότι και αυτή η κατηγορία ανηλίκων αντιμετωπίζεται κατά κύριο λόγο ως ακαταλόγιστη. Υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις μπορεί μόνο να θεωρηθεί ο ανήλικος που υπερβαίνει τα δεκαπέντε έτη ως ποινικά υπεύθυνος, δηλαδή έχων πλήρη ικανότητα καταλογισμού και συνεπώς δύναται να του επιβληθεί η ποινή του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων. Είναι η ίδια η φύση του εγκλεισμού, η οποία αρμόζει σε άτομα με πλήρη ικανότητα καταλογισμού, δηλαδή σε άτομα που μπορούν να διακρίνουν το άδικο της πράξης τους και παρά το γεγονός αυτό επέλεξαν να το τελέσουν (δράστες εγκλημάτων δόλου). Γι' αυτούς το έγκλημα είναι μια συνειδητή επιλογή, την οποία έκριναν ως ορθή, πράγμα που δικαιολογεί σε βάρος τους την

⁹⁰ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 531-532, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

κοινωνική αντίδραση που ενυλώνεται στην ποινή. Στα πλαίσια βέβαια του πλήρους καταλογισμού εντάσσονται και οι δράστες εγκλημάτων αμέλειας οι οποίοι είχαν τη δυνατότητα να αναγνωρίσουν την πιθανότητα τέλεσης εγκλήματος ωστόσο αγνόησαν την πιθανότητα αυτή με συνέπεια να πραγματοποιήσουν την άδικη πράξη. Ακριβώς επειδή μπορούσαν να αναγνωρίσουν την πιθανότητα αυτή είναι ικανοί για καταλογισμό και συνεπώς αρμόζει σε βάρος τους η στερητική της ελευθερίας ποινή, εφόσον φυσικά συντρέχουν όλες οι υπόλοιπες νόμιμες προϋποθέσεις. Μια τέτοια συνθήκη δε μπορεί ωστόσο να λαμβάνει χώρα σε βάρος ακαταλόγιστων δραστών, ειδικά όταν αυτοί είναι ανήλικοι, τη στιγμή που στο δίκαιο των ενηλίκων δεν προβλέπεται εγκλεισμός για δράστες που θεωρούνται ακαταλόγιστοι. Η τοποθέτηση σε ίδρυμα αγωγής δεν παύει να αποτελεί εγκλεισμό, συνθήκη που επικρατεί στην ύψιστη μορφή κύρωσης του ποινικού μας δικαίου, στη στερητική της ελευθερίας ποινή. Η δικαιολόγηση του συγκεκριμένου μέτρου πραγματοποιείται στη βάση της αρχής της διαπαιδαγώγησης, συμβάλλει δηλαδή στη διαπαιδαγώγηση του ατόμου και στην ομαλή επανενσωμάτωσή του στο κοινωνικό σύνολο. Όμως αυτό φαίνεται ακραιφνώς αντιφατικό. Η διαπαιδαγώγηση είναι μία διαδικασία η οποία προϋποθέτει την επαφή του ανηλίκου με το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, πολλώ δε μάλλον η διαδικασία της επανανένταξης σε αυτό. Είναι απορίας άξιο πώς μπορεί αυτό να λάβει χώρα μέσα στα κλειστά πλαίσια ενός ιδρύματος, μακριά από την κοινωνία, τη στιγμή που η διαδικασία της κοινωνικοποίησης πραγματοποιείται ανέκαθεν στις ανθρώπινες κοινωνίες μέσα από την αλληλόδραση και την επαφή των κοινωνιών. Η φύση του μέτρου αυτού μοιάζει ανταποδοτική, στοιχείο που ενυπάρχει στην ποινή, η οποία όμως όπως προειπώθηκε προϋποθέτει την ικανότητα καταλογισμού του ατόμου, γεγονός άγνωστο (κατά κύριο λόγο) στο δίκαιο ανηλίκων. Διαπιστώνουμε έτσι ότι μία τέτοια κύρωση, όσο και αν «υποτιμάται» με την εισαγωγή της στη λίστα των αναμορφωτικών μέτρων του άρθρου 122 παρ.1 ΠΚ, αποτελεί τόσο αυστηρό μέτρο, όσο απαιτείται για να μην έχει θέση στο δίκαιο ανηλίκων. Η παραπάνω περιγραφείσα αδυναμία του άλλωστε, να ανταποκριθεί στις στοχεύσεις του νομοθέτη συνηγορεί με τη σειρά της στην απόλυση του από το άρθρο 122 ΠΚ και στην εφεξής υιοθέτηση μονάχα εξωιδρυματικών μέτρων για την επιτυχή αντιμετώπιση της ανήλικης παραβατικότητας.

Θεραπευτικά μέτρα (ά. 123 ΠΚ)

Τα θεραπευτικά μέτρα αποτελούν την έτερη κύρωση του δικαίου ανηλίκων που δεν περιλαμβάνεται στις διατάξεις για τους ενήλικες δράστες. Συνιστούν αυτοτελή, αυθύπαρκτη κύρωση του δικαίου ανηλίκων κατά την ορθότερη άποψη, όπως συμβαίνει και με την περίπτωση των αναμορφωτικών μέτρων. Περιγράφονται στο άρθρο 123 ΠΚ ωστόσο ο αριθμός τους είναι πολύ περιορισμένος σε σχέση με αυτόν των αναμορφωτικών μέτρων, καθώς απαριθμούνται μόλις τέσσερα. Στην πλειοψηφία τους τα θεραπευτικά μέτρα ομοιάζουν με τα αναμορφωτικά, επιβάλλονται όμως σε

βάρος ανηλίκων που πάσχουν από ψυχική ασθένεια ή τελούν σε νοσηρή διατάραξη των πνευματικών τους λειτουργιών ή πάσχουν από οργανική νόσο ή κατάσταση που δημιουργεί σοβαρή σωματική δυσλειτουργία ή τους έχει γίνει έξι η χρήση οινόπνευματων ποτών ή ναρκωτικών ουσιών και δεν μπορούν να την αποβάλουν με τις δικές τους δυνάμεις ή εμφανίζουν ανώμαλη καθυστέρηση στην πνευματική και ηθική τους ανάπτυξη. Θεραπευτικά μέτρα βάσει του άρθρου 123 παρ. 1 ΠΚ είναι α) η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς, στους επιτρόπους ή στην ανάδοχη οικογένεια, β) η ανάθεση της επιμέλειας σε προστατευτικές εταιρείες ή σε επιμελητές ανηλίκων, γ) η παρακολούθηση συμβουλευτικού θεραπευτικού προγράμματος και δ) η παραπομπή του ανηλίκου σε θεραπευτικό ή άλλο κατάλληλο κατάστημα. Η τελευταία περίπτωση συνιστά και το μοναδικό ιδρυματικό θεραπευτικό μέτρο που επιβάλλεται σε ανήλικο κι ως εκ τούτου θα πρέπει να συνιστά την «έσχατη» λύση κατά την απόφαση επί της κύρωσης που εκδίδει το δικαστήριο. Θα πρέπει να προτιμάται από το δικαστή, όταν διαπιστώνεται η ανεπάρκεια των προηγούμενων μη ιδρυματικών μέτρων για να αντιμετωπίσουν την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο ανήλικος. Η τρίτη περίπτωση του άρθρου 123 παρ. 1 ΠΚ με τη σειρά της αποτελεί καινοτομία για τον Ποινικό Κώδικα δεδομένου ότι εισήχθη στο ανωτέρω αναφερθέν άρθρο με το Ν 3891/2003 και προβλέφθηκε για πρώτη φορά θεραπευτική μεταχείριση του ανηλίκου ως εξωιδρυματικό μέτρο. Στη θεωρία υποστηρίζεται κυρίως ο συνδυασμός του συγκεκριμένου θεραπευτικού μέτρου με αυτό της ανάθεσης της υπεύθυνης επιμέλειας στους γονείς ή σε Επιμελητές Ανηλίκων⁹¹. Παρ' όλα αυτά, στη χώρα μας η έλλειψη υποδομών έχει οδηγήσει στην πλημμελή εφαρμογή της διάταξης, καθώς στις περισσότερες έδρες πρωτοδικείων αδυνατούν να λειτουργήσουν συμβουλευτικά θεραπευτικά προγράμματα.

Τα θεραπευτικά μέτρα δυνάμει της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 123 ΠΚ, διατάσσονται ύστερα από προηγούμενη γνωμάτευση εξειδικευμένης ομάδας επιστημόνων (ιατρών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών) οι οποίοι εργάζονται σε δημόσιες υπηρεσίες. Η κρίση τους δεν είναι δεσμευτική για το δικαστήριο, ωστόσο αυτό σπάνια αγνοεί τις προτάσεις τους δεδομένου ότι η γνωμοδότηση από μία ομάδα επιστημόνων διαφορετικών κλάδων σπάνια μπορεί να έχει επιστημονικά κενά και συνεπώς είναι σε μεγάλο βαθμό ακριβής. Το γεγονός ότι δεν είναι δεσμευτική η γνωμοδότηση της εξειδικευμένης ομάδας επιστημόνων συνιστά απόρροια της αρχής της ηθικής απόδειξης (ά. 178 ΚΠΔ) περιεχόμενο της οποίας αποτελεί η ελεύθερη εκτίμηση των αποδείξεων. Ως προς το δικονομικό της χαρακτήρα η γνωμοδότηση αυτή αποτελεί πραγματογνωμοσύνη. Εφόσον το δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να επιβάλει θεραπευτικά μέτρα, θα πρέπει υποχρεωτικά να παραπέμψει τον ανήλικο στην ομάδα των επιστημόνων που προαναφέραμε. Η κρίση τους αναφέραμε ότι δεν είναι δεσμευτική, η παραπομπή του ανηλίκου όμως σε ένα προγενέστερο στάδιο στην εξειδικευμένη ομάδα των επιστημόνων είναι αναγκαία προϋπόθεση προκειμένου να επιβληθούν θεραπευτικά μέτρα.

⁹¹ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 251, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

Διαφορετικά συντρέχει λόγος αναίρεσης της απόφασης που τα διατάζει, λόγω εσφαλμένης εφαρμογής ή ερμηνείας ποινικής διάταξης (ά. 510 παρ.1 ΚΠΔ)⁹².

Εν τω μεταξύ προφανές είναι ότι σχετικά με την επιβολή θεραπευτικών μέτρων δεν τίθεται ζήτημα καταλογισμού του ανήλικου δράστη. Άλλωστε αναφερόμαστε σε άτομα που είναι ακαταλόγιστα, πολλώ δε μάλλον όταν πάσχουν από κάποια ψυχική ασθένεια ή από νοσηρή διατάραξη των πνευματικών τους λειτουργιών. Ο νομοθέτης δηλαδή αδιαφορεί για την ενοχή του ανήλικου καθώς ο τελευταίος δεν μπορεί να ευθύνεται λόγω της διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών του. Στο επίπεδο του αδίκου ωστόσο, θα πρέπει η πράξη του ανήλικου να είναι είτε κακούργημα είτε πλημμέλημα. Για τις περιπτώσεις πταισμάτων ρητά ορίζει το άρθρο 128 ΠΚ, ότι μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο με αναμορφωτικά μέτρα.

Σε αντίθεση με τα αναμορφωτικά μέτρα τα οποία βάσει του άρθρου 122 παρ. 3 ΠΚ πρέπει να έχουν ορισμένη χρονική διάρκεια, στην απόφαση που επιβάλλονται θεραπευτικά μέτρα δεν προσδιορίζεται ανώτατο χρονικό όριο εκτέλεσης του μέτρου. Ο λόγος εναπόκειται στη φύση των μέτρων αυτών. Στόχος των θεραπευτικών μέτρων είναι η θεραπεία του ατόμου, πράγμα που μεταβάλλεται αναλόγως τον άνθρωπο με συνέπεια το δικαστήριο δε μπορεί να κάνει σαφή πρόβλεψη. Μόνοι χρονικοί περιορισμοί που τίθενται ως προς το ανώτατο όριο είναι αυτοί του άρθρου 125 παρ. 2 ΠΚ. Συγκεκριμένα τα θεραπευτικά μέτρα μπορούν να παραταθούν και μετά το 18^ο έτος της ηλικίας του ανήλικου, δε μπορούν όμως να υπερβούν και το 21^ο. Φυσικά για να καταστεί αυτό εφικτό θα πρέπει να προηγηθεί και πάλι γνωμοδότηση της εξειδικευμένης ομάδας επιστημόνων σχετικά με το αναγκαίο ή μη της παράτασης των θεραπευτικών μέτρων.

Όπως και στην περίπτωση των αναμορφωτικών μέτρων έτσι και σε αυτή των θεραπευτικών, δύναται το δικαστήριο να διατάξει την αντικατάστασή τους ή την άρση τους δυνάμει του άρθρου 124 παρ. 2 ΠΚ. Εφόσον κρίνει ότι το μέτρο εκπλήρωσε το σκοπό του δύναται να το άρει. Από την άλλη εφόσον διαπιστώσει το δικαστήριο ότι το μέτρο δεν είναι τόσο αποδοτικό μπορεί να το αντικαταστήσει με άλλο, λαμβάνοντας πάντα υπ' όψιν τη γνωμοδότηση της επιστημονικής ομάδας των ιατρών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών. Μπορεί επίσης το δικαστήριο να διατάξει την αντικατάσταση του αναμορφωτικού μέτρου με θεραπευτικό κατόπιν γνωμοδότησης της διεπιστημονικής ομάδας, όπως προαναφέρθηκε, δυνάμει της τέταρτης παραγράφου του άρθρου 124 ΠΚ. Τόσο η αντικατάσταση όσο και η άρση των μέτρων εξυπηρετούν την ειδική πρόληψη δεδομένου ότι στοχεύουν στη βελτίωση του δράστη ώστε αυτός να μην εγκληματίσει ξανά στο μέλλον. Μάλιστα σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι η αντικατάσταση του θεραπευτικού μέτρου, νομικά μπορεί να καταστεί εφικτή δεδομένου ότι οι αποφάσεις των δικαστηρίων ανήλικων που επιβάλλουν

⁹² Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανήλικων, Ζ' έκδοση, σελ. 252, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

θεραπευτικά μέτρα (αλλά και αναμορφωτικά) δεν καλύπτονται από την ισχύ του δεδικασμένου⁹³. Οι διατάξεις του άρθρου 124 ΠΚ δεν ορίζουν τις ουσιαστικές προϋποθέσεις αντικατάστασης ενός θεραπευτικού μέτρου. Μονάχα ως προς τις τυπικές προϋποθέσεις είναι σαφές ότι θα πρέπει να υπάρχει αμετάκλητη δικαστική απόφαση που να έχει επιβάλει το μέτρο. Οι ουσιαστικές προϋποθέσεις συνάγονται από το σκοπό του θεσμού αυτού, ότι δηλαδή η αναγκαιότητα του επιβληθέντος θεραπευτικού μέτρου για τη μελλοντική νομοταγή διαβίωση του ανηλίκου πρέπει να ελέγχεται από το δικαστήριο (το αργότερο μετά την πάροδο ενός έτους βάσει του άρθρου 124 παρ. 4 ΠΚ) και να προσαρμόζεται στην περαιτέρω εξέλιξη του ανηλίκου⁹⁴.

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι κρίσιμος χρόνος για την επιβολή των θεραπευτικών μέτρων είναι ο χρόνος της εκδίκασης της πράξης του ανηλίκου κι όχι ο χρόνος τέλεσής της. Η ανάγκη θεραπείας του ανηλίκου θα πρέπει να είναι υποστατή κατά την εκδίκαση καθώς η εκδίκαση είναι το τελευταίο στάδιο πριν την εκτέλεση του μέτρου και συνεπώς θα πρέπει να επικρατούν οι συνθήκες που προϋποθέτει ο νόμος, ήτοι ψυχική ασθένεια, νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών κ.ά. Ειδάλλως θα κινδυνεύαμε να επιβάλουμε θεραπευτικά μέτρα σε υγιές άτομο, το οποίο μεν είχε ανάγκη θεραπείας κατά την τέλεση της πράξης, είχε θεραπευτεί δε κατά το διάστημα εκδίκασης της.

Στην πράξη πάντως σπάνια μόνο επιβάλλονται θεραπευτικά μέτρα. Ακόμα και σε περιπτώσεις όπου οι επιμελητές ανηλίκων εντόπισαν σαφείς ενδείξεις ύπαρξης προβλήματος, σχετικά με την ψυχική υγεία του ανηλίκου, κατά την «κοινωνική» έρευνα που διεξήγαν στα πλαίσια της προδικασίας, οι δικαστές ανηλίκων δεν ζήτησαν πραγματογνωμοσύνη από τη διεπιστημονική ομάδα και συνεπώς δεν επέβαλαν θεραπευτικά μέτρα. Η επιφύλαξη αυτή βέβαια μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη δεδομένου ότι οι επιμελητές ανηλίκων δε διαθέτουν την κατάλληλη εκπαίδευση ώστε να μπορέσουν να αξιολογήσουν τη ψυχολογική κατάσταση του ατόμου. Αυτό έχει σαν συνέπεια τη μη επιβολή θεραπευτικών μέτρων, όπως αναφέραμε, το οποίο διαφαίνεται και από τα αρχεία της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων των Δικαστηρίων Ανηλίκων τις χρονιές 2001-2002 και 2002-2003⁹⁵. Πάντως το άρθρο 15 του Ν. 4322/2015 επιφυλάσσει τη δημιουργία υποδομών κατάλληλων ώστε καταστεί εφικτή η εκτέλεση των μέτρων. Προσδιορίζει δε, ότι τα αναμορφωτικά και τα θεραπευτικά μέτρα θα υλοποιούνται στις υπάρχουσες δομές και σε κέντρα ανοικτής ή ημιελεύθερης διαβίωσης μέχρι να επέλθουν οι αλλαγές.

⁹³ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 254-255, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁹⁴ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 255, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁹⁵ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 257, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

Ο εγκλεισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων (ά. 127 ΠΚ)

Ο εγκλεισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων ή αλλιώς ποινικός σωφρονισμός αποτελεί την ύψιστη κύρωση του δικαίου ανηλίκων. Πρόκειται ουσιαστικά για φυλάκιση του ανηλίκου σε σωφρονιστικό κατάστημα δεδομένης της βαρύτητας της πράξης του αλλά και του γεγονότος ότι ο ίδιος μπορούσε να διακρίνει το άδικο της πράξης του αλλά προχώρησε στην τέλεση της. Ο εγκλεισμός σε κατάστημα νέων αποτελεί ποινή σε αντίθεση με τις δύο προαναφερθείσες κυρώσεις του δικαίου ανηλίκων, τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα. Το γεγονός ότι αποτελεί ποινή σημαίνει ότι προϋποτίθεται η ύπαρξη καταλογισμού από πλευράς δράστη, πράγμα που σημαίνει ότι δεν μπορεί να αναφέρεται σε δράστες έως δεκαπέντε ετών οι οποίοι εκ του νόμου είναι ακαταλόγιστοι (ά. 126 παρ.1 ΠΚ). Συγκεκριμένα το άρθρο 127 παρ.1 ΠΚ κάνει λόγο για δράστες άνω των δεκαπέντε ετών έως δεκαοκτώ, οι οποίοι μπορούν να υποβληθούν σε ποινικό σωφρονισμό. Βασική προϋπόθεση για να συμβεί αυτό είναι η τέλεση πράξης που αν την τελούσε ενήλικας θα ήταν κακούργημα τιμωρούμενο με ισόβια κάθειρξη. Επίσης δύναται το δικαστήριο να διατάζει εγκλεισμό σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων και σε περίπτωση τέλεσης από πλευράς ανηλίκου του αδικήματος του βιασμού σε βάρος προσώπου νεότερου από δεκαπέντε έτη. Διαπιστώνουμε έτσι ότι δεν επιβάλλεται ποινικός σωφρονισμός σε κάθε περίπτωση τέλεσης αδικήματος από ανήλικο άνω των δεκαπέντε ετών. Απεναντίας, βάσει του άρθρου 126 παρ. 3 ΠΚ επιβάλλονται κατά κύριο λόγο αναμορφωτικά μέτρα σε βάρος τους, και μόνο κατ' εξαίρεση ο ποινικός σωφρονισμός για τις περιπτώσεις που προαναφέραμε. Αποτελεί δηλαδή ο ποινικός σωφρονισμός το έσχατο μέσο (*ultima ratio*) σε αντίθεση με τα αναμορφωτικά μέτρα που προβλέπονται κατά πρώτο λόγο (*prima ratio*) στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας του ανηλίκου. Βέβαια από τη διατύπωση του άρθρου 127 παρ. 1 εδ. α' ΠΚ φαίνεται να επιβάλλεται σε κάθε περίπτωση η ποινή του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων σε ανηλίκους άνω των δεκαπέντε ετών που διέπραξαν αδίκημα κακούργηματικής φύσεως το οποίο αν τελούταν από ενήλικα θα συνεπαγόταν ισόβια κάθειρξη. Μοιάζει σα να κρίνεται η ποινική ευθύνη του ανηλίκου δράστη μόνο από τη βαρύτητα της πράξης του. Κι αυτό συμβαίνει γιατί απουσιάζει κάποια δυνητική διατύπωση στο εδάφιο αυτό. Αντί να αναγράφεται «δύναται να επιβληθεί» ο νομοθέτης έχει επιλέξει τη διατύπωση «επιβάλλεται», γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι σε κάθε περίπτωση τέλεσης μιας πράξης τιμωρούμενης με ισόβια κάθειρξη κατά το δίκαιο των ενηλίκων, να καταγιγνώσκεται ποινικός σωφρονισμός σε βάρος του ανηλίκου. Έτσι μοιάζει σα να μην παίζει κάποιο ρόλο η πιθανή ανωριμότητα του ατόμου και άρα η αδυναμία στοιχειοθέτησης σε βάρος του ποινικής ευθύνης αλλά και μόνο η απαξία της πράξης είναι ικανή να τον οδηγήσει στο σωφρονιστικό κατάστημα. Και αν βέβαια το πρόβλημα έγκειται στη γραμματική διατύπωση της διάταξης, εν τούτοις η προβληματική αίρεται μέσα από την ερμηνευτική προσέγγισή της. Γίνεται λοιπόν δεκτό ότι η κατάφαση της ποινικής ευθύνης του δράστη πραγματοποιείται ύστερα από αξιολόγηση της προσωπικότητάς του, συγκεκριμένα δε από τη συνδυασμένη έρευνα των

περιστάσεων υπό τις οποίες τελέστηκε η πράξη και της όλης προσωπικότητας του ανηλίκου. Στόχος είναι να διαπιστωθεί ότι ο ανήλικος διέθετε την απαραίτητη «ψυχοπνευματική ικανότητα» για να δεχθεί τη μομφή της έννομης τάξης⁹⁶. Εφόσον δηλαδή κριθεί ότι δεν έδρασε από ανωριμότητα αλλά μπορούσε να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του, μπορεί να καταλογιστεί αυτή σε βάρος του. Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγουμε δεδομένης της ανυπαρξίας ειδικής και σαφούς ρυθμίσεως που να ορίζει τις προϋποθέσεις ύπαρξης ποινικής ευθύνης στο πρόσωπο του δράστη. Κατά το προγενέστερο δίκαιο υπήρχε η έννοια της «διάκρισης» όπου ο δικαστής έκρινε αν συντρέχει ποινική ευθύνη βασισμένος στη δυνατότητα του ανηλίκου να «διακρίνει» το άδικο της πράξης του, να κατανοεί δηλαδή ότι έπραξε μία άδικη πράξη. Το κριτήριο ης «διάκρισης» ωστόσο απαλείφθηκε καθώς ήταν δύσκολη η εξακρίβωση του στοιχείου αυτού από πλευράς δικαστηρίου.

Λόγοι πάντως που μπορούν να οδηγήσουν στο ακαταλόγιστο του δράστη πέραν της ανωριμότητας του, είναι και αυτοί που ισχύουν στο δίκαιο ενηλίκων, όπως η κωφαλαλία του άρθρου 33 ΠΚ αλλά και η διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή της συνείδησης του άρθρου 34 ΠΚ. Σε περίπτωση πάντως αμφιβολιών σχετικά με την ύπαρξη ποινικής ευθύνης στο πρόσωπο του δράστη, θα πρέπει η διάταξη του άρθρου 127 ΠΚ να ερμηνεύεται προς το όφελος του ανηλίκου, σύμφωνα με τη γενική αρχή *in dubio pro reo* ή και με την ειδική για τους ανήλικους αρχή *in dubio pro juvene* ή αλλιώς *favor minoris*. Θα πρέπει δηλαδή ενόψει αμφιβολιών να εφαρμόζεται η ευνοϊκότερη για τον ανήλικο εκδοχή, να μη στοιχειοθετείται δηλαδή ποινική ευθύνη, και συνεπώς να καθίσταται εφικτή μόνο η επιβολή αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων σε βάρος του⁹⁷.

Πάντως η ποινική ευθύνη του ανηλίκου δεν έχει ως αναγκαίο επακόλουθο το αξιόποιο της πράξης του. Αυτό σημαίνει ότι η ποινική ευθύνη είναι προαπαιτούμενο για την επιβολή ποινικού σωφρονισμού, δεν οδηγεί αυτομάτως όμως σε αυτόν. Θα πρέπει το δικαστήριο να αξιολογήσει τον παράγοντα της ειδικής πρόληψης, ο οποίος εξυπηρετείται μέσα από την επιβολή της κατάλληλης, για το δράστη, κύρωσης. Έτσι μπορεί να επιβάλει σε ποινικά υπεύθυνο ανήλικο αναμορφωτικά μέτρα εφόσον κρίνει ότι ο ποινικός σωφρονισμός δε θα συμβάλει στην αναμόρφωση της προσωπικότητας και στη διαπαιδαγώγηση του δράστη. Εφόσον όμως επιβάλει ποινικό σωφρονισμό θα πρέπει στο αιτιολογικό της δικαστικής απόφασης να υπάρχει ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία στην οποία ο δικαστής θα περιγράψει τους λόγους που απέρριψε ηπιότερα μέσα και κατέφυγε στο έσχατο του εγκλεισμού. Θα πρέπει να κρίνεται απόλυτα αναγκαίος ο εγκλεισμός για τη συγκράτηση του ατόμου από την τέλεση άλλων αξιόποινων πράξεων, πράγμα που δε θα μπορούσε να εξασφαλιστεί με την εξωιδρυματική μεταχείριση του.

⁹⁶ Σχόλιο 128, Mangakis σε Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 172, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

⁹⁷ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 172, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

Στο άρθρο 18 εδ. β' ΠΚ ορίζεται ότι κάθε πράξη που τιμωρείται με περιορισμό σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων είναι πλημμέλημα. Διαπιστώνουμε έτσι μέσα από τη διάταξη αυτή, που τροποποιήθηκε με το άρθρο 2 του Ν. 3189/2003 και συμπεριέλαβε τον περιορισμό σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων στα πλαίσια της, ότι οι πράξεις των ανηλίκων μολονότι στα πλαίσια του δικαίου ενηλίκων θεωρούνται κακουργήματα, εν τούτοις αντιμετωπίζονται ως πλημμελήματα. Μία ανθρωποκτονία που θα τελέσει με άλλα λόγια ένας ανήλικος θα είναι πάντοτε πλημμέλημα μολονότι αποτελεί το μεγαλύτερο έγκλημα που μπορεί να διαπράξει κάποιος. Κατά πλάσμα δικαίου συνεπώς αποκτά μία κακουργηματικής φύσεως πράξη, τον χαρακτήρα πλημμελήματος εφόσον τελεστεί από ανήλικο. Μάλιστα τον ίδιο χαρακτήρα διατηρεί και η πράξη που τελεί ανήλικος αλλά εκδικάζεται μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους, πράγμα που επιβεβαιώνει και η απόφαση του Αρείου Πάγου ΑΠ 1201/1993. Έτσι διαπιστώνουμε ότι στο δίκαιο ανηλίκων δεν επικρατεί η γνωστή τριχοτόμηση των αξιοποιώνων πράξεων (κακουργήματα-πλημμελήματα-πταίσματα) αλλά μια διχοτόμησή τους (πλημμελήματα-πταίσματα). Πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι κατά την κρατούσα γνώμη τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία, ο ποινικός σωφρονισμός όσον αφορά τη βαρύτητά του τοποθετείται μεταξύ της φυλάκισης (πλημμεληματική ποινή) και της πρόσκαιρης κάθειρξης (κακουργηματική ποινή). Χαρακτηριστικά αναφέρεται στο βούλευμα του ΣυμβΑΠ 829/2000 ότι η ποινή του ποινικού σωφρονισμού υπόκειται σε ειδικούς κανόνες, ενώ ειδικοί όροι και ειδικά καταστήματα κράτησης τη «διαφοροποιούν από τη φυλάκιση και καθιστούν άβατο το πεδίο της ερμηνευτικής σύγκρισης με αυτή». Πάντως μία προσπάθεια σύγκρισης μεταξύ των δύο ποινών μπορεί να πραγματοποιηθεί, προκύπτουν ωστόσο διαφορούμενα συμπεράσματα. Συγκεκριμένα βάσει του άρθρου 132 παρ. 2 εδ. β' ΠΚ, διαπιστώνουμε ότι ο ποινικός σωφρονισμός αντιμετωπίζεται ως βαρύτερος της φυλάκισης καθώς σε μία πιθανή συρροή αδικήματος που τέλεσε ανήλικος δράστης, το οποίο τιμωρείται με ποινικό σωφρονισμό, και αδικήματος που τέλεσε μετά την ενηλικίωση του, τιμωρούμενο με φυλάκιση, θα επαυξηθεί η ποινή του ποινικού σωφρονισμού με αυτή της φυλάκισης, κι άρα τεκμαίρεται ότι ο σωφρονισμός ως ποινή-βάση είναι και βαρύτερος. Από την άλλη, στο αντίθετο συμπέρασμα μας οδηγεί η εκτίμηση των ρυθμίσεων των άρθρων 51 και 130 παρ. 1 ΠΚ, από τις οποίες η μεν πρώτη τοποθετεί το σωφρονισμό μετά τη φυλάκιση η δε δεύτερη φαίνεται να εξισώνει το σωφρονισμό με τη μειωμένη (κι όχι την πλήρη) φυλάκιση⁹⁸. Και σε αυτό το σημείο βέβαια χωρεί αντίλογος. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 130 παρ.1 ΠΚ το σωφρονισμό μπορεί να τον αντικαταστήσει και η κάθειρξη, ενώ στο άρθρο 51 ΠΚ και ο περιορισμός σε ψυχιατρικό κατάστημα ακολουθεί τον ποινικό σωφρονισμό. Παρ' όλα αυτά η κάθειρξη και ο περιορισμός σε ψυχιατρικό κατάστημα σε κάθε περίπτωση δε μπορούν να θεωρηθούν ελαφρότερες του σωφρονισμού ποινές⁹⁹.

⁹⁸ Μαργαρίτης Λάμπρος, Ποινικό δικονομικό δίκαιο ανηλίκων, σελ. 70, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994

⁹⁹ Σχόλιο 43, σε Μαργαρίτης Λάμπρος, Ποινικό δικονομικό δίκαιο ανηλίκων, σελ. 70-71, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα,

Ας επανέλθουμε όμως στο ζήτημα του χαρακτηρισμού των πράξεων των ανηλίκων, το μέγιστο ως πλημμελημάτων. Ο χαρακτηρισμός αυτός συνεπάγεται ευνοϊκότερη αντιμετώπιση των ανηλίκων σε ένα βαθμό, οδηγεί ωστόσο και σε δυσμενή μεταχείριση σε κάποιες περιπτώσεις. Αρχικά από άποψη αντεγκληματικής πολιτικής, ο χαρακτηρισμός κακουρηματικών πράξεων ως πλημμεληματικών συμβάλλει στην κοινωνική επανένταξη ατόμων που έχουν διαπράξει σοβαρά αδικήματα και που ο μακροχρόνιος εγκλεισμός τους με βάση τα πλαίσια ποινών της κάθειρξης θα οδηγούσε ουσιαστικά σε αχρήστευσή τους. Επιπλέον, η «πλημμεληματοποίηση» των κακουρηματικών πράξεων που διαπράττουν οι ανήλικοι, οδηγεί σε συντομότερη παραγραφή, καθώς βάσει του άρθρου 111 παρ. 3 ΠΚ η πράξη του ανηλίκου παραγράφεται μετά την πάροδο των πέντε ετών. Σε συνδυασμό και με πιθανή αναστολή της παραγραφής, η πράξη του ανηλίκου παραγράφεται το αργότερο μετά την πάροδο οκτώ ετών από την τέλεση της πράξης, όπως προκύπτει από το συνδυασμό των άρθρων 111 παρ. 3 ΠΚ και 113 παρ. 3 ΠΚ. Σε αντίθετη περίπτωση, όπου οι πράξεις των ανηλίκων θα αντιμετωπιζόνταν ως κακουρηγήματα, η παραγραφή θα επερχόταν το νωρίτερο (για τις πράξεις του 336 σε βάρος ανηλίκου) στα δεκαπέντε χρόνια (ά. 111 παρ. 2 ΠΚ), αλλά σε συνδυασμό με πιθανή αναστολή του άρθρου 113 παρ. 3 ΠΚ, θα επερχόταν στα είκοσι χρόνια. Για τις περιπτώσεις των κακουρηγημάτων που τιμωρούνται με ισόβια κάθειρξη ο χρόνος της παραγραφής ανέρχεται στα εικοσιπέντε χρόνια μαζί με την αναστολή. Διαπιστώνουμε έτσι τη σημασία του πλάσματος δικαίου, χάρη στο οποίο οι κακουρηματικές πράξεις του ανηλίκου έχουν το χαρακτήρα πλημμελήματος, στην ευνοϊκότερη αντιμετώπιση του ανήλικου δράστη. Επιπλέον, βάσει του άρθρου 6 παρ. 3 ΠΚ, δεδομένης της πλημμεληματικής φύσης των αξιόποινων πράξεων των ανηλίκων (πλην των πταισμάτων), θα απαιτηθεί έγκληση του θύματος ή αίτηση της κυβέρνησης της χώρας που τελέστηκε το αδίκημα που έκανε ο ανήλικος, σε περίπτωση που αυτό διεπράχθη στην αλλοδαπή, προκειμένου να καταστεί εφικτή η δίωξη σε βάρος του από τις ημεδαπές αρχές.

Παρά τις ευνοϊκές συνέπειες του κατά πλάσμα δικαίου αποχαρακτηρισμού των πράξεων των ανηλίκων ως κακουρηματικών, εν τούτοις μπορεί να προκύψουν και δυσμενείς επιπτώσεις στη μεταχείριση του δεδομένης αυτής της μεταβολής. Συγκεκριμένα, πριν τη θέση σε ισχύ του Ν. 3860/2010, ο δικαστής ανηλίκων δεν ήταν υποχρεωμένος να διορίζει συνήγορο σε ανήλικο κατηγορούμενο που δεν είχε, καθώς αυτή η υποχρέωση υπήρχε μόνο σε δίκες με αντικείμενο κακουρηματικής φύσεως πράξη κι όχι πλημμεληματική, όπως χαρακτηριζόταν σε κάθε περίπτωση η πράξη του ανηλίκου. Ωστόσο την αδικία αυτή, ήρε ο νόμος 3860/2010, όπου χάρη στο άρθρο 9 παρ.1 τροποποιήθηκε η διάταξη του άρθρου 340 παρ.1 ΚΠΔ. Στο τελευταίο συμπεριελήφθη τρίτο εδάφιο στο οποίο οριζόταν ότι ο δικαστής ανηλίκων οφείλει να διορίζει συνήγορο σε ανήλικο κατηγορούμενο μολονότι η πράξη για την οποία κατηγορείτο ήταν πλημμεληματικής φύσης.

Επιπλέον de lege ferenda θεωρείται σκόπιμο και αναγκαίο να διορίζεται υποχρεωτικά συνήγορος για τον ανήλικο κι όταν πρόκειται να εκτελεστεί σε βάρος του περιοριστικός όρος βάσει του άρθρου 282 παρ. 2 ΚΠΔ, ή προσωρινή κράτηση κατά το άρθρο 282 παρ. 6 ΚΠΔ¹⁰⁰. Μία άλλη αρνητική συνέπεια του γεγονότος ότι μεταβάλλεται ο χαρακτήρας της κακουργηματικής πράξης στο δίκαιο ανηλίκων, είναι το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος ανήλικος δράστης δε μπορεί να ασκήσει έφεση κατά βουλεύματος του συμβουλίου πλημμελειοδικών το οποίο τον παραπέμπει στο ακροατήριο. Αυτό συμβαίνει καθώς βάσει της διάταξης του άρθρου 478 ΚΠΔ, δικαίωμα άσκησης έφεσης κατά βουλεύματος του συμβουλίου πλημμελειοδικών δίνεται στον κατηγορούμενο μόνο σε περίπτωση που παραπέμπεται για κακούργημα και για δύο μόνο λόγους, την ύπαρξη απόλυτης ακυρότητας και την εσφαλμένη εφαρμογή ή ερμηνεία ποινικής διάταξης. Ωστόσο σε περίπτωση ύπαρξης ανήλικου κατηγορουμένου δεν πληρούνται η βασική προϋπόθεση της κακουργηματικής φύσης της πράξης που πρέπει να υπάρχει για να τύχει εφαρμογής το άρθρο 478 ΚΠΔ. Αυτό υποστήριξε και η νομολογία του Αρείου Πάγου, συγκεκριμένα με το βούλευμα ΣυμβΑΠ 829/2000, όταν είχε εγκρίνει την απόρριψη έφεσης, από το Συμβούλιο Εφετών, που είχε ασκηθεί κατά βουλεύματος του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών από ανήλικο δράστη ανθρωποκτονίας με πρόθεση. Η αιτιολογία ήταν αυτή που παρουσιάσαμε ως τώρα, ότι δηλαδή η συγκεκριμένη πράξη του ανηλίκου ήταν πλημμέλημα και ως εκ τούτου δε μπορούσε να εφαρμοστεί το άρθρο 478 ΚΠΔ. Ωστόσο το γεγονός ότι η ύψιστη μορφή ποινής που επιβάλλεται σε ανήλικο είναι ο περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων και συνεπώς η βαρύτερη, βάσει του άρθρου 18 εδ. β' ΠΚ, πράξη που τελεί είναι πλημμέλημα, δε μπορεί να οδηγήσει σε μεταχείρισή του ανηλίκου αυστηρότερη σε σχέση με τους ενήλικες δράστες. Η διάταξη αυτή είχε διατυπωθεί προς όφελος του δράστη και ουδέποτε επιτρέπεται να ερμηνεύεται με τρόπο που θα επιφέρει συρρίκνωση ή απώλεια των δικονομικών δικαιωμάτων του ανηλίκου. Αυτό υποστήριξε και ο Λάμπρος Μαργαρίτης, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι η διάταξη του άρθρου 18 εδ. β' ΠΚ εφαρμόζεται εφόσον η επίκληση και η χρήση της οδηγεί σε ευνοϊκές για το κατηγορούμενο λύσεις. Έτσι η διάταξη αυτή υποχωρεί μπροστά σε άλλες ρυθμίσεις εφόσον θα κατέληγε σε απώλεια ή συρρίκνωση αναγνωρισμένων δικαιωμάτων. Αποτελεί άλλωστε θεμελιώδη αρχή του ποινικού δικαίου, η οποία θα πρέπει να λαμβάνει χώρα και στο δίκαιο ανηλίκων, ότι θα πρέπει να ακολουθούνται οι θεμελιώδεις κανόνες της διαδικασίας που ισχύουν για κάθε κατηγορούμενο, δυνάμει της διαδικασίας που είναι γνωστή ως «δικαιοκρατική διαδικασία», καθώς σε διαφορετική περίπτωση θα υπονομεύονταν τα δικαιώματα του ανηλίκου. Στο προοίμιο μάλιστα της Σύστασης R (87) 20 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Επιτροπή διακηρύσσει ότι στους ανήλικους θα πρέπει να παρέχονται οι ίδιες δικονομικές εγγυήσεις με τους ενήλικες.

Όπως ήδη αναφέραμε, ο ποινικός σφραγισμός αποτελεί τη μοναδική ποινή του δικαίου

¹⁰⁰ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 263, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

ανηλίκων και ως εκ τούτου απαιτεί την ύπαρξη προσωπικής ευθύνης από πλευράς δράστη. Κρίσιμο στοιχείο για τη θεμελίωση της απαιτεί επομένως η ύπαρξη ενοχής και φυσικά του αδίκου της πράξης του ανηλίκου. Η ανυπαρξία ενοχής, όπως αναφέραμε και στις περιπτώσεις των αναμορφωτικών μέτρων, δε μπορεί να οδηγήσει στην επιβολή ποινικού σωφρονισμού, μπορεί όμως να συμβάλει στην επιβολή αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων. Συνειδητοποιούμε έτσι τη σπουδαιότητα της αρχής της ενοχής στην προστασία της προσωπικής ελευθερίας του ατόμου, δεδομένου ότι απομακρύνει το ενδεχόμενο αυθαιρεσίας στη δικαστική κρίση, και άρα και το ενδεχόμενο επιβολής εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων. Πέρα από τη συνταγματική προστασία που παρέχεται στον ανήλικο μέσω της αρχής της ενοχής, παρέχεται προστασία και σε διεθνές επίπεδο σχετικά με το θέμα αυτό, καθώς διεθνή κείμενα όπως οι Κανόνες του Πεκίνου (κανόνας 5.1) και ο Πρότυπος Νόμος για το Σύστημα Δικαιοσύνης Ανηλίκων (κανόνας 17.1) τονίζουν τη σημασία της αναλογικότητας της αντίδρασης του ποινικού μηχανισμού με βάση τόσο τη βαρύτητα όσο και την προσωπικότητα του δράστη.

Στο άρθρο 127 παρ.1 ΠΚ γίνεται λόγος για ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία του δικαστηρίου που αποφασίζει για την επιβολή ποινικού σωφρονισμού σε βάρος του ανηλίκου, η οποία πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν της τις ιδιαίτερες συνθήκες τέλεσης της πράξης αλλά και την προσωπικότητα του ανηλίκου. Πρόκειται ουσιαστικά για μία αναφορά στις προϋποθέσεις επιμέτρησης της ποινής όπως αυτές περιγράφονται στο άρθρο 79 ΠΚ. Η βαρύτητα της πράξης παίζει τον καθοριστικό ρόλο για την επιβολή της ποινής, ωστόσο ο έλεγχος της προσωπικότητας του ανηλίκου είναι αυτός που θα εξακριβώσει αν η επιβολή της ποινής είναι αναγκαία ή όχι για τη διαπαιδαγώγηση του ατόμου. Θα πρέπει δηλαδή το δικαστήριο, βασισμένο στην αρχή της αναλογικότητας και την προσωπικότητα του ατόμου, να επιβάλλει την αναγκαία κύρωση, χωρίς απαραίτητα να καταφύγει στον ποινικό σωφρονισμό εφόσον μπορεί να καταφύγει σε ηπιότερα μέσα όπως τα αναμορφωτικά μέτρα. Ο έλεγχος της προσωπικότητας του ατόμου, είναι μία πολύ σημαντική κατάκτηση του ποινικού δικαίου, δεδομένου ότι δεν εξαρτάται η κύρωση σε βάρος του ατόμου μόνο από το αντικειμενικό γεγονός της πράξης και της βαρύτητάς της αλλά και από το ίδιο το άτομο και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του. Είναι αυτή η αρχή της εξατομίκευσης που επιβάλλει την εξέταση των ατομικών χαρακτηριστικών του δράστη και ουσιαστικά μετατρέπει τη διαδικασία επιμέτρησης της ποινής σε συνθετική διαδικασία αντί για μηχανιστική επιβολή της αναγραφόμενης στο νόμο ποινής βασισμένης μόνο στο αντικειμενικό γεγονός της πράξης. Ωστόσο η εξέταση της προσωπικότητας του ατόμου συχνά κρύβει κινδύνους, ειδικά από τη στιγμή που δε γίνεται σε βάθος αλλά πραγματοποιείται βασισμένη στο ποινικό μητρώο του δράστη. Ενδέχεται στα πλαίσια της να διεισδύσει ο δικαστής σε έλεγχο της επικινδυνότητας του ανηλίκου, πράγμα που οδηγεί σε δυσμενή κρίση σε βάρος του κρινόμενου προσώπου. Η επικινδυνότητα όμως είναι η πλέον αυθαίρετη έννοια στο ποινικό δίκαιο και συχνά ο συνυπολογισμός της στη δικαστική κρίση οδηγεί στην παραβίαση

θεμελιωδών αρχών του ποινικού δικαίου, όπως της προαναφερθείσας αρχής της ενοχής. Συχνά με άλλα λόγια, ο συνυπολογισμός της επικινδυνότητας κατά την επιμέτρηση της ποινής οδηγεί σε αυστηρότερη αντιμετώπιση του δράστη, η οποία δεν ανταποκρίνεται στην ένταση του δόλου ή της αμέλειας με την οποία καλύπτει ο δράστης την αντικειμενική υπόσταση του αδικήματος το οποίο τελεί. Ωστόσο η επικινδυνότητα θα πρέπει να καταφαθεί προκειμένου να επιβληθεί ποινικός σωφρονισμός σε βάρος του ανηλίκου. Έτσι διαπιστώνουμε ότι η επιβολή της ύψιστης κύρωσης του δικαίου ανηλίκων εξαρτάται από μία αυθαίρετη έννοια, η οποία δεδομένου ότι εναπόκειται στην κρίση του δικαστή για την ύπαρξη της στην προσωπικότητα του δράστη, υπονομεύει την ενότητα και την ασφάλεια δικαίου, τις οποίες θα πρέπει να εξυπηρετούν οι δικαστικές αποφάσεις. Συνεπώς ορθά έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ο ποινικός σωφρονισμός ως ποινή που συνδέεται με μια δυσμενή πρόγνωση για την προσωπικότητα του δράστη, θα πρέπει να χαρακτηριστεί ενόψει του άρθρου 2 παρ. 1 Συντ. (σεβασμός και προστασία της αξίας του ανθρώπου) σε συνδυασμό με το άρθρο 5 παρ. 1 Συντ. (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας) ως αμφιβόλου συνταγματικότητας¹⁰¹.

Ο εγκλεισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων επιβάλλεται από το δικαστήριο στις περιπτώσεις που κριθεί ότι ο ανήλικος πρέπει να περιοριστεί στο κλειστό περιβάλλον του σωφρονιστικού καταστήματος προκειμένου να αποφύγει επανατέλεση της πράξης. Η επιβολή του αποτελεί την έσχατη λύση στα χέρια του δικαστή και πραγματοποιείται μόνο όταν πραγματικά υπάρχει ανάγκη, τη στιγμή που τα αναμορφωτικά ή τα θεραπευτικά μέτρα έχουν απορριφθεί ως υποψήφιες κυρώσεις λόγω της ασυμφορότητας τους για την αντιμετώπιση του ανηλίκου. Αφού μόνη λύση καθίσταται ο εγκλεισμός του ανηλίκου, είναι φυσικό, θεσμοί όπως η αναστολή εκτέλεσης της ποινής και η μετατροπή να μην εφαρμόζονται. Σε αντίθετη περίπτωση θα τορπιλιζόταν στην ουσία η διάταξη του 127 ΠΚ που προϋποθέτει απόρριψη των αναμορφωτικών και των θεραπευτικών μέτρων, δηλαδή των εξωιδρυματικών κυρώσεων, για την επιβολή της ιδρυματικής κύρωσης. Με άλλα λόγια, ο δικαστής επιβάλλοντας ποινικό σωφρονισμό έχει αποφασίσει ότι ο ανήλικος πρέπει οπωσδήποτε να στερηθεί την ελευθερία του. Αν επιτρεπόταν η εφαρμογή των θεσμών της αναστολής του άρθρου 99 ΠΚ και της μετατροπής, ο ανήλικος θα μπορούσε επικαλούμενος αυτούς να αποφύγει τον εγκλεισμό και άρα θα στερούταν των ευεργετικών συνεπειών τους οποίους είχε υπολογίσει ο δικαστής κατά την επιβολή του ποινικού σωφρονισμού. Έτσι ο δικαστής θα κατέφευγε στην επιβολή αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων σε κάθε περίπτωση, προκειμένου ο ανήλικος τουλάχιστον να υποστεί μία κύρωση εξ' αφορμής της πράξης του, και όχι να γλιτώσει εκμεταλλευόμενος το «παραθυράκι» του νόμου τις συνέπειες του ποινικού σωφρονισμού. Ακόμα όμως κι αν επιτρεπόταν η μετατροπή της στερητικής της ελευθερίας ποινής σε χρηματική, ο ανήλικος δεδομένης της οικονομικής κατάστασης στην οποία βρίσκεται η χώρα και της οικονομικής δυσμέλειας στην οποία

¹⁰¹ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 269, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

βρίσκεται η νεολαία γενικά δε θα μπορούσε να ανταποκριθεί στη μετατροπή της ποινής του. Και αυτό γιατί η μετατροπή μίας ποινής συνεπάγεται μεγαλύτερο χρηματικό ποσό το οποίο καλείται να καταβάλει ο ανήλικος σε σχέση με οικονομικές απαιτήσεις που προκύπτουν από άλλες κυρώσεις, όπως το αναμορφωτικό μέτρο της αποζημίωσης του θύματος. Το μέγεθος του ποσού που θα έπρεπε να καταβάλει θα ήταν ιδιαίτερα επαχθές για τον ανήλικο, καθώς δε θα μπορούσε να ανταποκριθεί δεδομένης της μικρής οικονομικής του δύναμης, με συνέπεια να απευθυνθεί στους γονείς του. Έτσι όμως θα ξεφεύγαμε από τον προσωποπαγή χαρακτήρα της ποινικής κύρωσης, την οποία θα υφίσταντο και άτομα πέρα από το δράστη. Κατ' αυτό τον τρόπο θα έχανε η ποινική κύρωση τον παιδαγωγικό της χαρακτήρα, στον οποίο σε μεγάλο βαθμό βασίζεται ο Έλληνας νομοθέτης.

Στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 127 ΠΚ αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι στη δικαστική απόφαση που επιβάλλει ποινικό σφροονισμό, θα πρέπει να ορίζεται η χρονική διάρκεια του εγκλεισμού, σύμφωνα πάντα με τις προϋποθέσεις του άρθρου 54 ΠΚ. Αυτό άλλωστε είναι αναμενόμενο καθώς ο ποινικός σφροονισμός αποτελεί ποινή, συνεπώς ο προσδιορισμός της χρονικής διάρκειας είναι απαραίτητος και συνταγματικά απαιτητός. Υπό το προηγούμενο νομικό καθεστώς φυσικά αυτό δε συνέβαινε, καθώς ο δικαστής όφειλε να αναγράφει στην απόφαση το πλαίσιο έκτισης της ποινής του εκάστοτε ανήλικου δράστη. Έτσι η ποινή του σφροονισμού είχε σχετικά αόριστη διάρκεια δεδομένου ότι δεν περιγραφόταν ο ακριβής χρόνος έκτισης που θα έπρεπε να ολοκληρώσει ο ανήλικος. Σήμερα, στο άρθρο 54 ΠΚ ορίζονται τα ελάχιστα και τα ανώτερα πλαίσια του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων. Συγκεκριμένα για τις πράξεις που αν τις τελούσε ενήλικος, θα επιβαλλόταν κάθειρξη μέχρι δέκα έτη, καταφάσκεται εγκλεισμός που δεν υπερβαίνει τα πέντε έτη και δε μπορεί να είναι λιγότερο από έξι μήνες, ενώ γι' αυτές που τιμωρούνται με κάθειρξη άνω των δέκα ετών ή ισόβια κάθειρξη, επιβάλλεται εγκλεισμός που δεν υπερβαίνει τα δέκα έτη ούτε είναι μικρότερος από δύο. Τα συγκεκριμένα πλαίσια ποινών διαμορφώθηκαν με το νόμο 3860/2010 μετά τη διαπίστωση των συνεπειών του μακρόχρονου εγκλεισμού που επέτασσε η προηγούμενη ρύθμιση. Σύμφωνα με την τελευταία, το ελάχιστο όριο εγκλεισμού για πράξεις, που τιμωρούνταν στο δίκαιο ενηλίκων με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών, ήταν πέντε χρόνια και ανώτατο όριο τα είκοσι, ενώ για τις υπόλοιπες ελάχιστο όριο ήταν οι έξι μήνες και ανώτατο τα δέκα έτη. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, ο μακρόχρονος εγκλεισμός οδήγησε σε αρκετά αρνητικά αποτελέσματα σε βάρος των κρατούμενων ανηλίκων. Η ανυπαρξία ερεθισμάτων και παροτρύνσεων στα σφροονιστικά ιδρύματα, που είναι απαραίτητη για τη ψυχική και σωματική ανάπτυξη των ανηλίκων ατόμων, οδηγεί σε βαριές ψυχοσωματικές διαταραχές, αναστέλλει την εξέλιξη της προσωπικότητας του ατόμου και προκαλεί ανασφάλειες συμπεριφοράς οι οποίες επηρεάζουν μελλοντικά τη ζωή του. Μάλιστα η μεγάλη διάρκεια της παραμονής του κρατούμενου ανηλίκου εντός του σφροονιστικού καταστήματος, μπορεί να οδηγήσει πιο εύκολα σε σχέση με έναν ενήλικα κρατούμενο, στην ιδρυματοποίηση του, δεδομένου ότι ο ανήλικος είναι ένας άνθρωπος υπό

διαμόρφωση, με συνέπεια οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ζει, να παίζουν σημαντικότερο ρόλο στο χτίσιμο του χαρακτήρα του. Κρίθηκε έτσι ορθότερο να μειωθούν τα πλαίσια της ποινής του εγκλεισμού, ώστε να καταστεί ευκολότερα εφικτή η επανακοινωνικοποίηση του ατόμου. Βέβαια όπως ήδη σημειώσαμε, από τη φύση του ο εγκλεισμός αντίκειται στο στόχο αυτό, δεδομένου ότι η απομάκρυνση του ατόμου από την κοινωνία δε μπορεί σε καμία περίπτωση να οδηγήσει στην επανένταξη του σε αυτή. Απεναντίας οδηγεί σε μεγαλύτερη απομάκρυνση από τους κόλπους της. Η μείωση πάντως των πλαισίων της ποινής του εγκλεισμού βρίσκεται σε αυτή την κατεύθυνση (επανακοινωνικοποίηση) και σίγουρα μπορεί να χαρακτηριστεί θετική. Μάλιστα στη μικρότερη παραμονή των ανηλίκων στο σωφρονιστικό κατάστημα και άρα στη μείωση των αρνητικών συνεπειών που αυτή συνεπάγεται, συμβάλλει και το άρθρο 14 του Ν. 4322/2015 που παρουσιάζει τη δυνατότητα απόλυσης του ανηλίκου υπό όρο σε χρονικό σημείο σχετικά σύντομο από την τοποθέτησή του στο ειδικό κατάστημα κράτησης. Σε αυτό θα αναφερθούμε στη συνέχεια αναλυτικότερα.

Ένα σημαντικό θέμα με ιδιαίτερο ποινικοφιλοσοφικό χαρακτήρα, είναι το σχετικό με το ελάχιστο όριο του ποινικού σωφρονισμού, που εν προκειμένω αποτελούν οι έξι μήνες. Έξι μήνες σωφρονισμού είναι η ελάχιστη χρονικά ποινική κύρωση του δικαίου ανηλίκων, ωστόσο δεν αποτελεί διόλου μικρό διάστημα αν αναλογιστούμε ότι ο στερούμενος την ελευθερία του είναι ανήλικος. Η επιλογή αυτή του νομοθέτη είναι απόλυτα σκόπιμη, καθώς το συγκεκριμένο διάστημα συνιστά ικανό χρόνο μέσα στον οποίο ο δράστης μπορεί να διαπιστώσει τη σημασία της πράξης του ώστε να μην την επανατελέσει. Μπορεί συνεπώς να «σωφρονιστεί» πράγμα που σημαίνει ότι από ειδικοπροληπτική σκοπιά η ρύθμιση αυτή είναι επιτυχημένη. Μικρότερο χρονικό διάστημα εγκλεισμού δε θα εξυπηρετούσε τους σκοπούς της ειδικής πρόληψης, ενώ θα πραγματοποιούσε περισσότερη ζημιά στον ανήλικο. Αυτό θα συνέβαινε γιατί μόνο μέσα από την επαφή του με τα φυλακτικά ιδρύματα, ο ανήλικος θα στιγματιζόταν, πράγμα που όπως έχουν περιγράψει οι θεωρίες της κοινωνικής αντίδρασης αυξάνει τις πιθανότητες υποτροπής του. Ενάντια στις βραχυχρόνιες ποινές είχε σταθεί και ο γνωστός εκπρόσωπος της γερμανικής θετικής σχολής Franz von Liszt, ο οποίος είχε επισημάνει ότι οι βραχυχρόνιες στερητικές της ελευθερίας ποινές πλήττουν την έννομη τάξη πολύ περισσότερο από την παντελή ατιμωρησία του δράστη¹⁰². Οι ομοϊδεάτες του, οι πολέμοι δηλαδή της βραχυχρόνιας στερητικής της ελευθερίας ποινής, τόνιζαν αυτά που σε γενικές γραμμές αναφέρθηκαν παραπάνω, δηλαδή τη μικρή θετική επιρροή της συγκεκριμένης ποινής στην αναμόρφωση και τη διαπαιδαγώγηση του ατόμου, καθώς και τη μεγάλη αρνητική επίδραση που έχουν στην προσωπικότητα του ατόμου, δεδομένου ότι το αποκόπτουν από το κοινωνικό του

¹⁰² Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 278, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

περιβάλλον και οδηγούν στο στιγματισμό του¹⁰³. Παράλληλα, επεσήμαιναν το κίνδυνο της εγκληματογόνου μόλυνσης ο οποίος θα μπορούσε να λάβει χώρα στα πλαίσια της έκθεσης με πεπειραμένους δράστες ανεξαρτήτως του διαχωρισμού των κρατουμένων ανάλογα τη βαρύτητα της ποινής τους, γεγονός για το οποίο όμως δε μπορούν να μας πείσουν καθώς οι μακροχρόνιες ποινές σίγουρα συμβάλλουν σε μεγαλύτερο βαθμό στην εγκληματογόνο μόλυνση του νεαρού κρατουμένου. Από την άλλη πλευρά, οι υπέρμαχοι της βραχυχρόνιας στερητικής της ελευθερίας ποινής, επικαλούνταν ως επιχειρήματα το μικρό κόστος λόγω του σύντομου του χρόνου παραμονής εντός του σωφρονιστικού καταστήματος, ενώ τόνιζαν και τη σπουδαιότητά της στη γρήγορη επανένταξη του ατόμου στην κοινωνία, καθώς ο δράστης δεν απομακρυνόταν για μεγάλο χρονικό διάστημα από τους οικείους του και το υπόλοιπο κοινωνικό περιβάλλον με συνέπεια να μπορεί να αποκατασταθεί σύντομα η επάνοδός του σε αυτή¹⁰⁴. Βασικός πυλώνας της ιδεολογίας των υπέρμαχων της βραχυχρόνιας ποινής ήταν αυτό που στην αγγλική γλώσσα αποτυπώνεται ως short sharp shock, δηλαδή το σοκ που προκαλείται στο νεαρό άτομο από τον γρήγορο και αυστηρό ποινικό κολασμό με συνέπεια αυτό να αντιλαμβάνεται τις συνέπειες της πράξης του και να απομακρύνεται από την τέλεση του εγκλήματος. Κατά την άποψη του γράφοντος βέβαια τα επιχειρήματα των πολέμιων της βραχυχρόνιας ποινής δύσκολα μπορούν να γίνουν δεκτά. Και αυτό συμβαίνει γιατί αυτά βασίζονται κυρίως σε παθογένειες της φύσης της ποινής, πράγμα που σημαίνει ότι οι αρνητικές συνέπειες που παρουσιάζουν περιλαμβάνονται και στις μακροχρόνιες ποινές τις οποίες υπερασπίζονται. Μάλιστα όσα υποστηρίζουν δεν έχουν αποδεικτεί εμπειρικά, με την έννοια ότι δεν υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα που να παρουσιάζουν τα ανεπιτυχή αποτελέσματα της βραχυχρόνιας στερητικής της ελευθερίας ποινής.

Νεαροί ενήλικες δράστες και εκδίκαση μετά την πάροδο του 18^{ου} έτους της ηλικίας του δράστη

Συχνά τα ελληνικά δικαστήρια βρίσκονται αντιμέτωπα με περιπτώσεις δραστών που έχουν διαπράξει κάποιο αδίκημα ενόσω ήταν ανήλικοι, ωστόσο η εκδίκαση της πράξης έλαβε χώρα μετά την ενηλικίωση του ατόμου, ήτοι την επέλευση του 18^{ου} έτους της ηλικίας του. Είναι συχνό το φαινόμενο αυτό δεδομένης της συσσώρευσης ύλης στα δικαστήρια, αλλά και της μη ταχείας εκδίκασης των ποινικών υποθέσεων παρά το γεγονός ότι ειδικά για τους ανήλικους η διεκπεραίωση των υποθέσεων τους θα πρέπει να πραγματοποιείται σε σύντομο χρονικό διάστημα. Το τελευταίο άλλωστε ορίζουν και διεθνή κείμενα είτε συμβατικού είτε μη συμβατικού χαρακτήρα, δεδομένου ότι ο ανήλικος είναι εύθραυστη προσωπικότητα και δε θα πρέπει να ταλαιπωρείται με μακροχρόνιες

¹⁰³ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 279, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

¹⁰⁴ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 279, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

διαδικασίες που μπορούν να τον επηρεάσουν συναισθηματικά. Πρακτικά όμως συχνά είναι αδύνατη η εκδίκαση της ποινικής υπόθεσης που αφορά τον ανήλικο, πριν την ενηλικίωσή του. Έτσι ο νομοθέτης χρειάστηκε να ανταποκριθεί στις ανάγκες της πραγματικότητας και κλήθηκε να θεσπίσει διάταξη που να ρυθμίζει τις ανωτέρω περιπτώσεις. Και αυτό γιατί παρουσιαζόταν ως σχετικά παράδοξο να επιβάλλεται κύρωση του δικαίου ανηλίκων σε ενήλικα πλέον δράστη. Όμως δε θα μπορούσε να παραβλεφθεί το γεγονός ότι κρίσιμος χρόνος στο ποινικό δίκαιο βάσει του άρθρου 17 εδ. α' ΠΚ είναι ο χρόνος τέλεσης της πράξης και άρα στην προκειμένη περίπτωση ο χρόνος κατά τον οποίο ο δράστης ήταν ανήλικος. Κατανοούμε συνεπώς ότι ο νομοθέτης έπρεπε να συγκεράσει τα δύο προαναφερθέντα δεδομένα και να θεσπίσει μία διάταξη που να περιλαμβάνει κύρωση σε βάρος ενήλικα δράστη που να συνεκτιμά το γεγονός ότι η πράξη τελέστηκε όσο αυτός ήταν ανήλικος, δηλαδή σε μία περίοδο που λογιζόταν εκ του νόμου ως ακαταλόγιστος. Έτσι δεδομένης της κατάστασης αυτής, θεσπίστηκε η διάταξη του άρθρου 130 ΠΚ, η οποία έθεσε τέρμα στο παραπάνω πρόβλημα.

Η πρώτη παράγραφος του άρθρου 130 ΠΚ δίνει τη λύση στο πρόβλημα που ανέκυψε όπως προαναφέρθηκε. Η διάταξη αυτή τροποποιήθηκε αρχικά με το Ν. 3860/2010 ενώ μία τελευταία τροποποίησή της πραγματοποιήθηκε με τον σχετικά πρόσφατο νόμο 4322/2015. Στο πρώτο εδάφιο αναφέρεται ότι σε δράστες που ενηλικιώθηκαν μετά τη διάπραξη του αδικήματος μπορεί να επιβληθεί ο εγκλεισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 127 ΠΚ. Ωστόσο δίνεται από το νομοθέτη η δυνατότητα στο δικαστήριο, αντί να επιβάλει ποινικό σωφρονισμό, να διατάξει την επιβολή ποινής σε βάρος του ενήλικα πλέον δράστη, μειωμένης όμως με βάση το άρθρο 83 ΠΚ. Έτσι οι ποινές που μπορούν να επιβληθούν σε βάρος του είναι η πρόσκαιρη κάθειρξη και η φυλάκιση, δε μπορεί όμως σε καμία περίπτωση να επιβληθεί ισόβια κάθειρξη δεδομένης της εφαρμογής του άρθρου 83 περ. α' ΠΚ το οποίο την αποκλείει ως πιθανή λύση. Πάντως το γεγονός ότι επιβάλλονται ποινές του δικαίου ανηλίκων σε βάρος δραστών που τέλεσαν αξιόποινη πράξη κατά τη διάρκεια της ανηλικότητας τους, αντιστρατεύεται τα διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής που αφορούν τη δικαιοσύνη των ανηλίκων όπως τους Κανόνες του Πεκίνου, τη Σύσταση R (87) 20 του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις Κοινωνικές Αντιδράσεις στην Παραβατικότητα των Ανηλίκων και τη Διεθνή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού (ά. 40 παρ. 1), στην οποία κατοχυρώνεται δικαίωμα σε μεταχείριση του δράστη που να λαμβάνει υπ' όψιν την ηλικία του καθώς και την ανάγκη για διαπαιδαγώγησή του και επανένταξή του στο κοινωνικό σύνολο. Παράλληλα αναφέρεται στο συγκεκριμένο άρθρο ότι τα αναμορφωτικά μέτρα που δύναται να επιβάλει το δικαστήριο, εφόσον δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 127 ΠΚ, παύουν αυτοδικαίως μετά την πάροδο του 25^{ου} έτους της ηλικίας του δράστη. Εξάιρεση αποτελεί το ιδρυματικό μέτρο της περίπτωσης ιβ' του άρθρου 122 ΠΚ, το οποίο παύει αυτοδικαίως όταν ο δράστης συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του, με συνέπεια να μη μπορεί να επιβληθεί σε αυτόν που δικάζεται μετά την

ενηλικιώσή του. Στη δεύτερη παράγραφο αναφέρεται ότι η επιλογή της επιβολής της στερητικής της ελευθερίας ποινής μειωμένης με βάση το άρθρο 83 ΠΚ, δε μπορεί να οδηγήσει στη στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων του δράστη ή σε παραπομπή σε κατάσταση εργασίας. Η αποστέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων αποτελεί πολλή σοβαρή κύρωση, έχει το χαρακτήρα παρεπόμενης ποινής αλλά συχνά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι συνέπειές της είναι βαρύτερες ακόμα και από την ίδια την κύρια ποινή. Ειδικά όταν αυτό συμβαίνει σε ένα νεαρό άτομο που έχει μόλις ενηλικιωθεί, αποτελεί δυσβάστακτη κύρωση που θίγει την τιμή και την αξιοπρέπειά του. Έτσι σωστά ο νομοθέτης προέβλεψε τη διάταξη της παραγράφου 2 στο άρθρο 130 ΠΚ. Πάντως το γεγονός ότι οι λοιπές παρεπόμενες ποινές και τα λοιπά μέτρα ασφαλείας δεν απαγορεύονται ρητά στο νόμο για τους δράστες που δικάζονται μετά την ενηλικιώσή τους ή που η εκτέλεση της απόφασης αρχίζει γι' αυτούς μετά τη συμπλήρωση του 18^{ου} έτους δυνάμει του άρθρου 131 ΠΚ, δε μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα εξ' αντιδιαστολής για το επιτρεπτό της εφαρμογής τους. Παραδείγματος χάριν μία παρεπόμενη ποινή η οποία δεν περιλαμβάνεται στην εξαίρεση της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 130 ΠΚ, αλλά αυτό δε συνεπάγεται και τη δυνατότητα επιβολής της, είναι η δημοσίευση της καταδικαστικής απόφασης του νεαρού δράστη. Φυσικά δε θα μπορούσε να επιβληθεί τέτοια παρεπόμενη ποινή δεδομένου ότι δε συνάδει με το χαρακτήρα της δικαιοσύνης των νεαρών δραστών, η οποία αποβλέπει στην προστασία της τιμής και της υπόληψής τους, όπως προαναφέραμε. Αντίθετα η δημοσίευση αθωωτικής απόφασης του ανηλίκου μπορεί να πραγματοποιηθεί εφόσον κριθεί ότι ο νεαρός δράστης έχει νόμιμο συμφέρον από το γεγονός αυτό. Μία άλλη παρεπόμενη ποινή που εξαιρέθηκε από τη διάταξη της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 130 ΠΚ, είναι αυτή της απαγόρευσης άσκησης επαγγέλματος του άρθρου 67 ΠΚ. Ωστόσο αυτό δε σημαίνει ότι μπορεί να επιβληθεί μία τέτοια παρεπόμενη ποινή στο δράστη του 130 παρ. 1 ΠΚ, καθώς δεν μπορεί να βρει πεδίο εφαρμογής σε νεαρά άτομα που ούτως ή άλλως δεν εργάζονται.

Βέβαια γίνεται δεκτό ότι η παρεπόμενη ποινή της δήμευσης, η οποία προσβάλλει την περιουσία του καταδικασμένου, μπορεί να επιβληθεί συνδυαστικά με τον ποινικό σωφρονισμό ή τη μειωμένη ποινή του άρθρου 83 ΠΚ όσον αφορά τα προϊόντα του εγκλήματος (*product sceleris*) αλλά και τα εργαλεία αυτού (*instrumenta sceleris*)¹⁰⁵.

Επιπλέον στην τρίτη παράγραφο προβλέπεται ο διαχωρισμός των κρατούμενων νεαρών δραστών του 130 παρ. 1 τελ. εδ. ΠΚ από τους υπόλοιπους ενήλικες κρατούμενους δεδομένου του κινδύνου εγκληματογόνου μόλυνσης που ελλοχεύει μέσα από πιθανή συναναστροφή των νεαρών κρατουμένων με τους μεγαλύτερους και πιο πεπειραμένους δράστες.

Πάντως η εφαρμογή των ποινών του δικαίου των ενηλίκων δεν συνεπαγόταν απαραίτητα δυσμενή μεταχείριση σε βάρος των δραστών που δικάζονταν για την πράξη που τέλεσαν ως ανήλικοι,

¹⁰⁵ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 291, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

μετά την ενηλικίωσή τους. Και αυτό συνέβαινε γιατί διάφοροι θεσμοί οι οποίοι δεν τύχαιναν εφαρμογής στο δίκαιο ανηλίκων, μπορούσαν πλέον να ισχυροποιηθούν λόγω της επιλογής του δικαστή να απευθυνθεί σε ποινικές κυρώσεις που αρμόζουν σε ενήλικες δράστες. Έτσι η μετατροπή της ποινής ή η αναστολή εκτέλεσης της που παραπάνω αναφέραμε ότι δε μπορούσαν να εφαρμοστούν σε ανήλικους δράστες δεδομένου ότι θα υπέσκαπταν τη ρύθμιση του άρθρου 127 ΠΚ, μπορούσαν να απονεμηθούν σε δράστες που δικάζονταν μετά την ενηλικίωσή τους. Αυτή βέβαια η δυνατότητα δε δίνεται στις περισσότερες περιπτώσεις πλέον στους δράστες των αδικημάτων που συνεπάγονται εγκλεισμό σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, δεδομένου ότι οι πράξεις αυτές αποτελούν κακουργήματα και συνεπάγονται την επιβολή κάθειρξης. Από την άλλη οι θεσμοί που προαναφέρθηκαν, εφαρμόζονται μόνο σε περιπτώσεις πλημμελημάτων που τιμωρούνται με φυλάκιση, με συνέπεια να μην καλύπτουν τις πράξεις του άρθρου 127 ΠΚ. Γιατί το γεγονός ότι η ποινή επιβάλλεται ελαττωμένη δε σημαίνει ότι αλλοιώνεται ο χαρακτήρας της πράξης ως κακουργήματος (ά. 19 ΠΚ) και άρα δεν μπορεί να απονεμηθεί ούτε αναστολή εκτέλεσης (ά. 99 ΠΚ) ούτε μετατροπή σε χρηματική ποινή (ά. 82 ΠΚ). Βέβαια για τις περιπτώσεις όπου λόγω του άρθρου 83 ΠΚ σημειωθεί τέτοια μείωση της ποινής που μπορεί να επιβληθεί φυλάκιση και άρα υποτίμηση της απαξίας της πράξης του δράστη σε πλημμέλημα, τότε οι εν λόγω θεσμοί μπορούν να εφαρμοστούν.

Παρόμοια ρύθμιση με αυτή του άρθρου 130 ΠΚ, είναι αυτή που περιγράφεται στο άρθρο 131 ΠΚ. Αφορά την ποινική μεταχείριση δράστη που ενώ καταδικάστηκε όσο ήταν ανήλικος για πράξη που τέλεσε στο εν λόγω διάστημα, εν τούτοις η απόφαση δεν εκτελέστηκε ποτέ σε βάρος του. Αν ο δράστης πλέον ενηλικιωθεί, δύναται το δικαστήριο να επιβάλλει τη μειωμένη με το άρθρο 83 ΠΚ ποινή, εφόσον κρίνει ότι ο ποινικός σφραγισμός του δεν είναι πλέον σκόπιμος. Το γεγονός ότι μπορεί να μεταβληθεί το περιεχόμενο της προηγούμενης απόφασης που είχε επιβάλει εγκλεισμό σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, αποδεικνύει και την περιορισμένη δημιουργία δεδικασμένου που δημιουργείται από την απόφαση αυτή. Μάλιστα την επιβολή μειωμένης ποινής αντί της επιβολής του ποινικού σφραγισμού μπορεί να αιτηθεί και ο ίδιος ο καταδικασθείς στο δικαστήριο, αίτημα το οποίο φέρει το χαρακτήρα του αυτοτελούς ισχυρισμού. Έτσι το δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να απαντήσει σε αυτόν αιτιολογημένα και εμπειριστατωμένα σε περίπτωση που αρνηθεί να τον κάνει δεκτό, ειδάλλως καθίσταται εφικτή η άσκηση αναίρεσης για ελλιπή αιτιολογία ή έλλειψη ακρόασης σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 510 ΚΠΔ¹⁰⁶.

Μία ιδιαίτερα πρωτοποριακή ρύθμιση που συμπεριελήφθη στο όγδοο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα, ήταν αυτή του άρθρου 133 ΠΚ. Η διάταξη αυτή αναφέρεται σε δράστες που τέλεσαν αξιόποινη πράξη αμέσως μετά την ενηλικίωσή τους μέχρι και τη συμπλήρωση του 21^{ου} έτους της

¹⁰⁶ Παπαδαμάκης Αδάμ, Ποινική δικονομία, Στ' Έκδοση, σελ. 575-576, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012

ηλικίας τους. Σε αυτούς το δικαστήριο (όχι το δικαστήριο των ανηλίκων αλλά το τακτικό ποινικό δικαστήριο) δύναται να επιβάλει μειωμένη ποινή κατά το άρθρο 83 ΠΚ, αναγνωρίζοντας το «ελαφρυντικό» της μετεφηβικής ανωριμότητας. Γιατί μπορεί πλέον ο δράστης να έχει τυπικά ενηλικιωθεί και άρα να υπάγεται στην ποινική μεταχείριση του δικαίου των ενηλίκων, ωστόσο στην πραγματικότητα είναι ευρέως γνωστό ότι η πάροδος του τυπικού ορίου δε συνεπάγεται ουσιαστική ενηλικίωση και ωρίμανση του ατόμου. Έτσι κατά περίπτωση μπορεί το δικαστήριο να αντιμετωπίσει την παραβατικότητα του δράστη με την επιβολή μειωμένης ποινής σύμφωνα με το άρθρο 83 ΠΚ. Αν συντρέχουν και άλλοι λόγοι μείωσης της ποινής, όπως ο ελαττωμένος καταλογισμός και κάποιο ελαφρυντικό του άρθρου 84 ΠΚ, τότε εφαρμόζεται μία φορά η μείωση της ποινής, αλλά τα ελαφρυντικά συνυπολογίζονται στην επιμέτρηση σύμφωνα με το άρθρο 85 ΠΚ. Το δικαστήριο ωστόσο ενδέχεται να μην κάνει δεκτή τη συνδρομή του «ελαφρυντικού» της μετεφηβικής ανωριμότητας και έτσι να μην επιβάλει μειωμένη ποινή κατά το άρθρο 83 ΠΚ. Σύμφωνα με πάγια νομολογία του Άρειου Πάγου, το δικαστήριο δε χρειάζεται να παραθέσει ειδικά και εμπειριστατωμένα τους λόγους για τους οποίους δεν έλαβε υπ' όψιν του το εν λόγω «ελαφρυντικό». Ωστόσο σε περίπτωση που ο κατηγορούμενος υποβάλει αίτημα αναγνώρισης του «ελαφρυντικού» αυτού, το δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να απαντήσει εμπειριστατωμένα για τους λόγους που δεν το δέχτηκε. Και αυτό συμβαίνει γιατί το αίτημα του κατηγορουμένου έχει το χαρακτήρα αυτοτελούς ισχυρισμού, στον οποίο το δικαστήριο είναι πάντα υποχρεωμένο να απαντά αιτιολογημένα σε περίπτωση απόρριψής του. Σε περίπτωση που δεν ανταποκριθεί, τότε εγείρεται ζήτημα αναίρεσης της απόφασης για έλλειψη ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας ή έλλειψη ακρόασης. Άλλωστε ο δυνητικός χαρακτήρας της μείωσης της ποινής από το δικαστήριο, δε σημαίνει ότι η διακριτική ευχέρεια του επεκτείνεται και στην ανταπόκριση σε αιτήματα επιπέδου αυτοτελούς ισχυρισμού¹⁰⁷.

Σε περίπτωση πάντως που κάνει δεκτό το αίτημα του «ελαφρυντικού» της μετεφηβικής ηλικίας, το δικαστήριο θα πρέπει να επιβάλει μειωμένη ποινή με βάση το 83 ΠΚ, αλλά και κατ' εφαρμογή του άρθρου 130 παρ. 2 ΠΚ θα πρέπει να μην του επιβάλει την παρεπόμενη ποινή της στέρησης των πολιτικών δικαιωμάτων, ή την παραπομπή σε κατάστημα εργασίας. Βέβαια *contra legem* γίνεται δεκτό ότι ανεξαρτήτως της ενηλικίωσης του δράστη, θα πρέπει να γίνεται αποδεκτός ο αποκλεισμός της στέρησης των πολιτικών δικαιωμάτων και της παραπομπής σε κατάστημα εργασίας του νεαρού παραβάτη που τέλεσε την αξιόποινη πράξη μετά την ενηλικίωσή του ακόμα και σε περιπτώσεις που δε γίνει δεκτό το «ελαφρυντικό» της μετεφηβικής ανωριμότητας και άρα δεν καταφαθεί μειωμένη ποινή με βάση το άρθρο 83 ΠΚ.

Η διάταξη της τρίτης παραγράφου του άρθρου 130 η οποία εφαρμόζεται και σε περίπτωση νεαρού ενήλικα δράστη, αναφέρεται στην αρχή του διαχωρισμού των ανήλικων δραστών από τους

¹⁰⁷ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 179-180, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

ενήλικες στα πλαίσια κράτησης του στα σωφρονιστικά καταστήματα. Αυτό συμβαίνει γιατί όπως προαναφέραμε, επιδίωξη του νομοθέτη είναι να αποφευχθεί η εγκληματογόνος μόλυνση των νεαρών ατόμων μέσα από τη συναναστροφή τους με άτομα πεπειραμένα στο έγκλημα και την εν γένει παραβατική συμπεριφορά. Όμως πέρα από τις προβλέψεις του Ποινικού Κώδικα, στο άρθρο 130 παρ. 3 ΠΚ και στο άρθρο 133 ΠΚ, αντίστοιχη είναι και αυτή του Σωφρονιστικού Κώδικα ο οποίος επεκτείνει το όριο της ανήλικης νεότητας έως τα 21 έτη (άρθρο 12 παρ. 1 ΣΚ), με συνέπεια να λογίζονται βάσει αυτού ως άτομα χρήζοντα ειδικής μεταχείρισης και διάκρισης από τους υπόλοιπους ενήλικες, και τα άτομα 18-21 ετών. Τα άτομα αυτά τοποθετούνται σε διαφορετικές πτέρυγες των σωφρονιστικών από τους υπόλοιπους δράστες. Προβλέπεται μάλιστα στην έκτη παράγραφο του άρθρου 12 του Σωφρονιστικού Κώδικα η δυνατότητα παραμονής του κρατούμενου νεαρού ατόμου και μέχρι το 25^ο έτος της ηλικίας του, εφόσον πρόκειται να ολοκληρώσει μορφωτικά ή επαγγελματικά προγράμματα και με την προϋπόθεση ότι δε δημιουργεί προβλήματα στη λειτουργία του σωφρονιστικού καταστήματος.

Ποινική μεταχείριση ανήλικων παραβατών του Ν. 4139/2013

Πέραν των γενικών ρυθμίσεων σχετικά με την αντιμετώπιση των ανήλικων δραστών, ιδιαίτερο ενδιαφέρον συγκεντρώνει η ποινική μεταχείριση παραβατών του Ν. 4139/2013 σχετικά με τα ναρκωτικά. Δεδομένης της εφαρμογής του άρθρου 39 παρ. 1 Ν. 4139/2013, χάρη στο οποίο επιβάλλονται αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα σε ανήλικους δράστες που παραβαίνουν τις διατάξεις του νόμου αυτού, δε θα ασχοληθούμε με την περίπτωση της χρήσης ναρκωτικών ουσιών αλλά θα γίνει ιδιαίτερη αναφορά στο ζήτημα της αντιμετώπισης του ανήλικου διακινητή ναρκωτικών ουσιών. Ακόμα όμως και η περίπτωση του ποινικώς ανεύθυνου διακινητή, ήτοι αυτού που δεν έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του, δεν παρουσιάζει κάποιο πρόβλημα καθώς και σε αυτόν θα επιβληθούν τα αναμορφωτικά ή τα θεραπευτικά μέτρα που προβλέπονται στα άρθρα 122 και 123 ΠΚ, σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 39 Ν. 4139/2013. Ζήτημα ωστόσο γεννάται σχετικά με την αντιμετώπιση του ποινικώς υπεύθυνου ανήλικου εξαρτημένου διακινητή ναρκωτικών ουσιών, για τον οποίο γίνεται λόγος στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 39 Ν. 4139/2013.

Στην τελευταία διάταξη γίνεται σαφές ότι στον υπεύθυνο, ανήλικο, εξαρτημένο διακινητή μπορεί να επιβληθεί η παρακολούθηση προγράμματος απεξάρτησης, αντί ποινής. Βέβαια υπάρχει ανακολουθία μεταξύ των διατάξεων του άρθρου 39 παρ. 2 Ν. 4139/2013 και του 127 παρ. 1 ΠΚ μετά την τροποποίηση του με τον Ν. 4322/2015, καθώς δεν δύναται σε κάθε περίπτωση να επιβληθεί η ποινή του εγκλεισμού στον ανήλικο, εξαρτημένο δράστη διακίνησης δεδομένου ότι καμία από τις πράξεις του άρθρου 39 παρ. 2 δεν τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη και συνεπώς δεν πληρούνται οι όροι του 127 παρ. 1 ΠΚ. Έτσι και με δεδομένη την προς το συμφέρον του ανήλικου ερμηνεία των διατάξεων του ουσιαστικού δικαίου, θα επιβληθεί παρακολούθηση προγράμματος απεξάρτησης στον

εξαρτημένο ανήλικο, ειδικά τα αναμορφωτικά ή τα θεραπευτικά μέτρα που σε κάθε περίπτωση εφαρμόζονται στο δίκαιο ανηλίκων όταν δεν μπορεί να επιβληθεί ποινικός σωφρονισμός.

Ζήτημα ωστόσο γεννάται σχετικά με την αντιμετώπιση του ανήλικου, εξαρτημένου διακινητή που έχει διαπράξει αδίκημα του άρθρου 23 Ν. 4139/2013, ήτοι μία από τις διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης. Στις περιπτώσεις αυτές προβλέπεται ως ποινή η ισόβια κάθειρξη για τους ενήλικες διακινητές, πράγμα που με τους όρους του ποινικού δικαίου ανηλίκων θα σήμαινε την επιβολή ποινικού σωφρονισμού στον ανήλικο διακινητή με βάση το άρθρο 127 παρ. 1 ΠΚ. Ωστόσο αυτή η αντιμετώπιση αρμόζει σε δράστες μη εξαρτημένους από ναρκωτικές ουσίες. Γι' αυτούς που είναι εξαρτημένοι θα πρέπει να συνυπολογίζεται η μειωμένη τους ενοχή. Εφόσον συνυπολογίσουμε την τεκμαιρόμενη μειωμένη ενοχή του εξαρτημένου δράστη θα πρέπει να καταλήξουμε σε διαφορετική κύρωση από τον εγκλεισμό σε σωφρονιστικό κατάστημα. Διότι διαφορετικά καταλήγουμε να αντιμετωπίζουμε με τον ίδιο τρόπο τους μη εξαρτημένους και τους εξαρτημένους δράστες των αδικημάτων του άρθρου 23 Ν. 4139/2013. Λόγω ακριβώς της μειωμένης ενοχής του ανήλικου εξαρτημένου δράστη δεν θα πρέπει να επιβάλλεται εγκλεισμός, καθώς δεν αποτελεί την ύστατη και αναγκαία λύση. Αντίθετα θα μπορούσε να επιβληθεί σύμφωνα με το άρθρο 39 παρ. 2 Ν. 4139/2013 η παρακολούθηση προγραμμάτων απεξάρτησης από τις ναρκωτικές ουσίες, παρά το γεγονός ότι εξαιρείται η περίπτωση του άρθρου 23 από τη διάταξη αυτή. Μάλιστα στην επιβολή αυτού του μέτρου έναντι της ποινής του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα συνηγορεί και η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας. Η αρχή αυτή επιτάσσει την εφαρμογή του ανάλογου μέσου προς την βαρύτητα της πράξης, υπολογιζόμενου όμως και του βαθμού της ενοχής του δράστη. Δεδομένου ότι η ενοχή του δράστη είναι μειωμένη θα πρέπει να μην επιβληθεί η βαρύτερη κύρωση του ποινικού δικαίου ανηλίκων, ήτοι ο ποινικός σωφρονισμός. Αντίθετα θα πρέπει να επιβάλλονται εναλλακτικές κυρώσεις, όπως η παρακολούθηση προγραμμάτων απεξάρτησης, ή αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα, τα οποία ως μέτρα *sui generis* δεν επιβάλλονται μαζί με την ποινή αλλά αντί της ποινής¹⁰⁸.

Ανήλικος δράστης και bullying

Ο τραμπουκισμός ή αλλιώς bullying αποτελεί τα τελευταία χρόνια συχνό φαινόμενο, το οποίο έχει απασχολήσει την επικαιρότητα και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Το συγκεκριμένο φαινόμενο συγκλόνισε τα τελευταία χρόνια την ελληνική κοινωνία λόγω της ραγδαίας αύξησης του στα σχολεία, με συνέπεια κοινωνιολόγοι αλλά και νομικοί να ασχοληθούν περισσότερο επισταμένα με το ζήτημα αυτό. Χαρακτηριστική υπήρξε η περίπτωση του φοιτητή της επαγγελματικής σχολής στα Ιωάννινα, ο θάνατος του οποίου συνδέθηκε με περιστατικά bullying στο χώρο της σχολής αλλά και έξω από

¹⁰⁸ Νούσκαλης Γεώργιος, Ορισμένες σκέψεις γύρω από την ποινική μεταχείριση ανηλίκων διακινητών ναρκωτικών μετά τις νέες νομοθετικές πρωτοβουλίες, *Crime in crisis* Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη, Ιανουάριος 2016

αυτή. Το περιστατικό αυτό, αποτέλεσε αφορμή για την τροποποίηση της νομοθεσίας σχετικά με τις πράξεις bullying με συνέπεια να μεταβληθεί το περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 312 ΠΚ, προς το αυστηρότερο χάρη στο άρθρο 8 του Ν. 4322/2015.

Πριν όμως αναφερθούμε στη ρύθμιση του Ποινικού Κώδικα που σχετίζεται με το bullying, θα ήταν προσήκον να ορίσουμε την ανωτέρω έννοια. Το bullying συνιστά συνειδητή επιθετική πράξη, στάση ή χειρισμός εναντίον ενός ατόμου ή αριθμών ατόμων και επιχειρείται από ένα ή περισσότερα άτομα. Βασική προϋπόθεση σύμφωνα με μία άποψη, είναι η έκθεση του ατόμου κατ' επανάληψη και για αρκετή χρονική διάρκεια σε αρνητικές πράξεις που πραγματοποιούνται σε βάρος του¹⁰⁹. Το σίγουρο πάντως είναι ότι απαιτείται ανισορροπία δύναμης μεταξύ θύτη και θύματος, ώστε και μόνη η κατάχρηση της υπερέχουσας θέσης του θύτη, ανεξαρτήτως τέλεσης ή μη παραβατικών πράξεων να συνιστά bullying¹¹⁰. Οι τρόποι δε, με τους οποίους μπορεί να εμφανιστεί το εν λόγω φαινόμενο είναι ποικίλοι, καθώς υπό τη σκέπη της περιγραφόμενης έννοιας μπορούν να συμπεριληφθούν πολλές διαφορετικές πράξεις που προσβάλλουν είτε τη σωματική ακεραιότητα και τη ζωή του θύματος (σωματική διάσταση bullying), είτε ακόμα και την τιμή του (λεκτική και κοινωνική διάσταση bullying).

Στο ελληνικό δίκαιο το bullying τιμωρείται, όπως αναφέραμε προηγουμένως, στις διατάξεις του άρθρου 312 ΠΚ. Αποτελεί κοινό έγκλημα καθώς η λέξη «όποιος» που βρίσκεται στην αντικειμενική υπόσταση του αδικήματος, υποδηλώνει ότι καθένας μπορεί να υπάρξει υποκείμενο της πράξης αυτής, δεδομένου ότι δεν απαιτείται η συνδρομή συγκεκριμένης ιδιότητας που θα πρέπει να συντρέχει στο πρόσωπο του δράστη. Είναι δε υπαλλακτικώς μικτό έγκλημα, καθώς μπορεί να τελεστεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, ενώ η παράλληλη συνδρομή των τρόπων αυτών δεν οδηγεί σε σόρευση εγκλημάτων του 312 ΠΚ αλλά αποτελεί ένα έγκλημα. Το αξιοπερίεργο στη διάταξη του 312 ΠΚ είναι πάντως ότι δεν προϋποτίθεται η ύπαρξη υπερέχουσας θέσης του θύτη έναντι του θύματος, πράγμα που απαιτεί ο κοινωνιολογικός ορισμός του bullying, ώστε να καταφαθεί το παρόν έγκλημα, αλλά δύναται η διάταξη αυτή να εφαρμοστεί ανεξαρτήτως της συνθήκης αυτής, γεγονός που διευρύνει την εφαρμογή της.

Στην παρούσα ανάπτυξη θα περιοριστούμε μόνο στην πρώτη παράγραφο του 312 ΠΚ δεδομένου ότι σε αυτή περιλαμβάνονται οι ρυθμίσεις σχετικά με τους ανήλικους δράστες. Βασικό στοιχείο της διάταξης αυτής είναι η συνεχής σκληρή συμπεριφορά που επιδεικνύει ο θύτης προς το θύμα. Σύμφωνα με την θεωρία, συνεχής θεωρείται η συμπεριφορά που επαναλαμβάνεται συχνά, που έχει τελεστεί κάποιες φορές και που αναμένεται να επαναληφθεί, χωρίς να απαιτείται η δημιουργία

¹⁰⁹ Μιχαλοπούλου Σοφία, Bullying ή πείραγμα, <https://sciencearchives.wordpress.com/2015/03/31/bullying-ή-πείραγμα/>

¹¹⁰ Σπυρόπουλος Φώτιος, Τραμπουκισμός (bullying) και ελληνική ποινική έννομη τάξη, Crime in Crisis Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

μιας μόνιμης κατάστασης και κατά την νομολογία¹¹¹ «Συνεχής καθίσταται η σκληρή συμπεριφορά, όχι μόνο με τη δημιουργία μόνιμης κατάστασης αλλά και με την επίμονη συστηματική επανάληψή της.», χωρίς απαραίτητα να είναι διαρκής¹¹². Από την άλλη σύμφωνα με τη νομολογία¹¹³, «Σκληρή είναι η συμπεριφορά που προέρχεται από πρόθεση αδιάφορη για τα παθήματα των άλλων και η οποία υπάρχει όταν ο δράστης, κατά την τέλεση της πράξης, έχασε το αναγκαίο ανασταλτικό έναντι των παθημάτων του θύματος αίσθημα, που υπάρχει σε κάθε φιλόνητο και με κατανόηση σκεπτόμενο άνθρωπο»¹¹⁴. Σχετικά πάντως με τους ανήλικους δράστες, τέθηκε το ηλικιακό όριο της διαφοράς των τριών ετών μεταξύ θύτη και θύματος ώστε να μπορέσει η πράξη να καταστεί κολάσιμη. Ο λόγος σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση του νόμου είναι ότι οι συμπεριφορές μεταξύ ανηλίκων της ίδιας ηλικίας θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με μέτρα διαπαιδαγώγησης κι όχι εμπλοκής του ποινικού νόμου. Άλλωστε η ποινή αποτελεί *ultimum refugium*, έσχατο δηλαδή «καταφύγιο» για την αντιμετώπιση ενός κοινωνικού φαινομένου. Θα πρέπει πρώτα να εξετάζονται εναλλακτικά μέτρα μεταχείρισης των δραστών και δη, των ανηλίκων, και σε τελευταίο μόνο επίπεδο θα πρέπει να επιβάλλεται η ποινή ως μέτρο καταστολής. Με τα παρόντα βέβαια δεδομένα η μοναδική ποινή του δικαίου ανηλίκων, ο εγκλεισμός σε κατάστημα κράτησης νέων, δε θα μπορούσε να επιβληθεί για τις πράξεις του 312 ΠΚ, καθώς θα ερχόταν σε αντίθεση με τη διάταξη του άρθρου 127 ΠΚ. Ακόμα κι αν παραδείγματος χάριν υπήρχε προσβολή της ανθρώπινης ζωής η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε εγκλεισμό του ανήλικου δράστη, θα γινόταν αναγωγή στο άρθρο 299 ΠΚ κι όχι στο 312 ΠΚ, καθώς το τελευταίο θέτει ρήτρα επικουρικότητας, ήτοι σημαίνει ότι παρέλκει η εφαρμογή του σε περίπτωση που πράξη υπαγόμενη σε αυτό το άρθρο μπορεί να τιμωρηθεί αυστηρότερα με βάση κάποιο άλλο. Έτσι η μόνη λύση, όπως άλλωστε ορίζει και το συγκεκριμένο άρθρο είναι η επιβολή αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων, σε περίπτωση που η διαφορά μεταξύ των πρωταγωνιστών του εγκλήματος είναι τρία έτη.

Είναι γεγονός ότι η Πολιτεία οφείλει να αντιμετωπίσει το φαινόμενο του bullying με διαφορετικό τρόπο, μακριά από τη συνήθη ποινική μεταχείριση των ανηλίκων δραστών. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι κανένας ποινικός νόμος και καμία απόφαση δικαστηρίου δε θα αποτρέψει τους νεαρούς δράστες από την τέλεση πράξεων εκφοβισμού και πράξεων που προσβάλλουν τη σωματική ακεραιότητα άλλων ατόμων. Το ζήτημα είναι να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο αυτό με τη δημιουργία κοινωνικών δομών που θα παρέχουν ψυχολογική υποστήριξη στα άτομα που αποτελούν θύτες των ανωτέρω αναφερόμενων πράξεων. Γιατί αυτά τα άτομα πραγματικά χρειάζονται φροντίδα

¹¹¹ ΑΠ 1372/2007

¹¹² Σπυρόπουλος Φώτιος, Τραμπουκισμός (bullying) και ελληνική ποινική έννομη τάξη, *Crime in Crisis* Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

¹¹³ Βουλ. Πλημ. Αθ. 1230/2007

¹¹⁴ Σπυρόπουλος Φώτιος, Τραμπουκισμός (bullying) και ελληνική ποινική έννομη τάξη, *Crime in Crisis* Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

και πρόνοια, τολμώ δε να πω, περισσότερο και από τα θύματά τους. Με άλλα λόγια, το φαινόμενο του bullying συνιστά περισσότερο κοινωνικό παρά εγκληματικό φαινόμενο και ως τέτοιο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί.

Δικονομικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων

Πέρα από τις ουσιαστικές διατάξεις του δικαίου ανηλίκων οι οποίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και εκτέθηκαν αναλυτικά παραπάνω, μεγάλη είναι η σημασία και των δικονομικών διατάξεων που διαμορφώθηκαν από το νομοθέτη με στόχο την ορθότερη απονομή δικαιοσύνης στους ανήλικους δράστες. Οι δικονομικοί κανόνες βέβαια του δικαίου των ανηλίκων δεν εμπεριέχονται σε ένα μόνο νομοθέτημα, όπως συμβαίνει με τους κανόνες του ουσιαστικού δικαίου που είναι καταγεγραμμένοι στο όγδοο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα, αλλά βρίσκονται διάσπαρτοι στις διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, σε διαφορετικά κεφάλαια ανάλογα με το αντικείμενο το οποίο ρυθμίζουν. Εφόσον όμως δεν υπάρχουν ειδικές ρυθμίσεις για τους ανήλικους δράστες, τότε εφαρμόζονται οι γενικές διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας που ισχύουν και για τους ενήλικες παραβάτες, πάντοτε όμως θα πρέπει να συνάδουν με το πνεύμα της ειδικής μεταχείρισης των ανηλίκων. Ρυθμίσεις για τους ανήλικους δράστες περιλαμβάνονται και σε συνταγματικές διατάξεις και συγκεκριμένα στο άρθρο 96 παρ. 3 Συντ. όπου γίνεται λόγος για τα ειδικά δικαστήρια που εκδικάζουν τις υποθέσεις των ανηλίκων, τα δικαστήρια των ανηλίκων. Στην ίδια διάταξη γίνεται λόγος και για τις εξαιρέσεις που λαμβάνουν χώρα στις δίκες των ανηλίκων. Συγκεκριμένα αναφέρεται χαρακτηριστικά η εξαίρεση από τη διάταξη του άρθρου 93 παρ. 2 Συντ., δηλαδή από τη δημοσίευση των αποφάσεων και τη δημοσιότητα της δίκης. Είναι άλλωστε προς το συμφέρον του ανηλίκου ο αποκλεισμός της δημοσιότητας της δίκης, δεδομένου ότι αυτός δεν διαπομπεύεται ενώπιον κοινού, ενώ καθίσταται ευκολότερο να δημιουργηθεί ένα περισσότερο οικογενειακό κλίμα κατά την ακροαματική διαδικασία, το οποίο δεν επιδρά αρνητικά στην ψυχολογία και την προσωπικότητα του νεαρού ατόμου. Μέσα από τον αποκλεισμό της δημοσιότητας της δίκης εξυπηρετείται καλύτερα ο σκοπός της διαπαιδαγώγησης, ο οποίος είναι θεμελιώδης στη δικαιοσύνη των ανηλίκων. Στο σημείο αυτό ο νομοθέτης πραγματοποίησε μια στάθμιση των συμφερόντων που συγκρούονται μέσα από τη δημοσιότητα ή μη της ακροαματικής διαδικασίας στο δικαστήριο ανηλίκων. Από τη μία πλευρά η δημοσιότητα της δίκης εξασφαλίζει την ορθή απονομή της δικαιοσύνης, απομακρύνοντας τον κίνδυνο δικαστικών αυθαιρεσιών, αλλά από την άλλη έγκειται ζήτημα προστασίας της προσωπικότητας του νεαρού δράστη. Επειδή οι πιθανότητες να αυθαιρετήσει δικαστής σε βάρος ανηλίκου είναι μικρές, και επειδή στη δίκη με ανήλικο δράστη πραγματοποιείται ευρύς έλεγχος της προσωπικότητας του κατηγορουμένου μέσω της εισφοράς στοιχείων για τον ανήλικο από τους Επιμελητές ανηλίκων κατόπιν της κοινωνικής έρευνας που έχουν πραγματοποιήσει, γίνεται κατανοητό ότι προκρίνεται η προστασία της αξιοπρέπειας του εύθραυστου ανηλίκου ατόμου από την

κοινωνική αδιακρίσια. Τη σημασία αυτή του αποκλεισμού της δημοσιότητας στις δίκες των ανηλίκων επισημαίνει και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο άρθρο 6 παρ. 1 εδ. β΄., καθώς και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και τα Πολιτικά Δικαιώματα στο άρθρο 14 παρ. 1 εδ. δ΄. Ο Πρότυπος Νόμος για το Σύστημα της Δικαιοσύνης Ανηλίκων με τη σειρά του, προβλέπει την κεκλεισμένη των θυρών διαδικασία (in camera) αλλά τονίζει ότι η απόφαση του δικαστηρίου απαγγέλεται δημόσια, πράγμα που βέβαια δεν εναρμονίζεται με την ελληνική πρακτική. Πάντως στην έννοια της κεκλεισμένων των θυρών διαδικασίας δεν περιλαμβάνεται και η απουσία αστυνομικών οργάνων, που εκτελούν την υπηρεσία τους, από την ακροαματική διαδικασία. Έτσι δε θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πιθανή αποβολή τους από το ακροατήριο. Βέβαια ευσταθεί και το επιχείρημα ότι δεδομένου του στόχου της διαπαιδαγώγησης σε ένα φιλικό για το δράστη κλίμα, δεν υπάρχει χώρος για την παρουσία αστυνομικών δυνάμεων που αυστηροποιούν τη διαδικασία και τορπιλίζουν τη δημιουργία οικογενειακής ατμόσφαιρας στο ακροατήριο. Από τη στιγμή όμως που η διαδικασία στο δικαστήριο των ανηλίκων είναι ποινική διαδικασία με κανόνες που ορίζονται από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, θα πρέπει έστω στο ελάχιστο να διαθέτει τις δομές και τις λειτουργίες της επ' ακροατηρίω διαδικασίας. Η πλήρης απουσία αστυνομικών οργάνων αλλά και άλλων παραγόντων που θυμίζουν διαδικασία στο δικαστήριο μπορεί να λάβει χώρα σε εναλλακτικές μορφές απονομής δικαιοσύνης, όπως η επανορθωτική δικαιοσύνη, για την οποία θα κάνουμε λόγο στη συνέχεια.

Τον ίδιο σκοπό με τον αποκλεισμό της δημοσιότητάς της δίκης εξυπηρετεί και η εξαίρεση από το συνταγματικό κανόνα της δημοσίευσης της απόφασης. Αποφεύγονται χάρη σε αυτή οι στιγματιστικές επιδράσεις που θα μπορούσε να προκαλέσει η δημοσίευση της απόφασης, ακόμα και αν με αυτήν επιβάλλονται μόνο αναμορφωτικά μέτρα, τα οποία συνεπάγονται αθώωση του κατηγορουμένου.

Επιπλέον στο άρθρο 96 παρ. 3 Συντ. αναφέρεται χαρακτηριστικά, ότι στις δίκες ανηλίκων δραστών εξαιρείται η εφαρμογή του άρθρου 97 παρ. 2 Συντ. το οποίο κάνει λόγο για εκδίκαση κακουρηγηματικών πράξεων από τα μικτά ορκωτά δικαστήρια. Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια είναι καθ' ύλη αρμόδια μόνο για κακουρηγηματικές πράξεις, πράγμα όμως που δε μπορεί να ισχύσει στις δίκες ανηλίκων λόγω της κατά πλάσμα δικαίου πλημμεληματικής φύσης των πράξεων του ανηλίκου.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε αναλυτικά σε θεσμούς και πρόσωπα που σχετίζονται με την απονομή δικαιοσύνης στις δίκες ανηλίκων. Θα εξετάσουμε τη λειτουργία των δικαστηρίων ανηλίκων, τη σημασία του ειδικού εισαγγελέα για ανήλικους δράστες ή αλλιώς εισαγγελέα ανηλίκων, καθώς και το ρόλο της αστυνομίας στη μεταχείριση των δραστών αυτών. Θα αναφερθούμε ειδικά δε στο ρόλο της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων στην έκβαση της δίκης του ανηλίκου παραβάτη και στη σημαίνουσα παρέμβαση της για την επιλογή της προσήκουσας κύρωσης που θα επιβληθεί σε αυτόν. Επιπλέον, θα μιλήσουμε ενδεικτικά για τις Εταιρείες Προστασίας των Ανηλίκων καθώς και για το

ρόλο προσώπων όπως ο συνήγορος υπεράσπισης και η πολιτική αγωγή στη διαμόρφωση της τελικής έκβασης της δίκης του ανηλίκου. Τέλος θα αναφερθούμε σε ειδικές δικονομικές διατάξεις που εφαρμόζονται στους ανήλικους παραβάτες, οι οποίες σχηματίζουν το πλέγμα της διαδικασίας στα δικαστήρια ανηλίκων.

Δικαστήρια ανηλίκων

Τα δικαστήρια ανηλίκων έχουν μακρά ιστορία στην Ελλάδα. Λίγο πριν την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μετά τη θέση σε ισχύ του Ν. 2135/1940 «περί εκδικάσεως των εγκλημάτων των ανηλίκων» λειτούργησε το πρώτο ελληνικό δικαστήριο ανηλίκων. Μάλιστα η πρώτη συνεδρίαση του δικαστηρίου αυτού πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις 14 Μαρτίου 1940¹¹⁵. Πριν από το νόμο αυτό, που εν τέλει έπαυσε να ισχύει το 1950 με την εφαρμογή του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, είχαν υπάρξει νομοθετήματα σχετικά με την εκδίκαση των υποθέσεων των ανηλίκων, όπως ο Ν.1682/1919 «περί προστασίας των εις επαιτείαν, αλητείαν κ.λπ. εκδότων ανηλίκων και ο Ν. 5098/1931 «περί δικαστηρίων ανηλίκων». Ο τελευταίος νόμος υπήρξε καρπός των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών που επικρατούσαν στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Στη χώρα είχαν εισρεύσει πολλά ανήλικα άτομα, τα οποία για λόγους επιβίωσης κατέφευγαν στην εγκληματικότητα με συνέπεια να καθίσταται απαραίτητη η ειδική αντιμετώπιση τους από τον κοινό νομοθέτη. Ωστόσο ο νόμος αυτός δεν έμελλε να εφαρμοστεί, σε αντίθεση με τον μεταγενέστερό του Ν. 2135/1940¹¹⁶.

Σήμερα, το νομικό καθεστώς των δικαστηρίων ανηλίκων περιγράφεται στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και στον Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργών. Συγκεκριμένα στο άρθρο 1 ΚΠΔ, όπου απαριθμούνται τα ποινικά δικαστήρια, περιλαμβάνονται και τα δικαστήρια ανηλίκων. Σε αυτά εκδικάζονται ποινικές υποθέσεις που αφορούν δράστες ανήλικους και όχι θύματα. Όπως αναφέραμε και στο μέρος του ουσιαστικού δικαίου, ενδιαφέρουσες για το ποινικό δίκαιο είναι οι πράξεις των ατόμων που έχουν συμπληρώσει τα οκτώ έτη. Συνεπώς στα δικαστήρια ανηλίκων υπάγονται οι υποθέσεις με κατηγορούμενο δράστη οκτώ ετών και άνω, έως την ηλικία των δεκαοκτώ ετών όπου επέρχεται η ενηλικίωσή του και καθίστανται πλέον αρμόδια τα τακτικά ποινικά δικαστήρια. Η σύνθεση των δικαστηρίων ανηλίκων περιγράφεται στο άρθρο 7 ΚΠΔ, όπου γίνεται η διάκριση ανάμεσα στα μονομελή και στα τριμελή δικαστήρια. Μάλιστα τα δικαστήρια αυτά χωρίζονται σε πρώτου και δεύτερου βαθμού (τα τριμελή, γιατί τα μονομελή είναι μόνο πρώτου βαθμού), όπου στα πρώτα εκδικάζονται οι υποθέσεις που

¹¹⁵ Σχόλιο 44 σε Σπινέλλη-Γρωϊάνου, ΔΙΚΑΙΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις, Β' Έκδοση, σελ. 90, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 1992

¹¹⁶ Σπινέλλη-Γρωϊάνου, ΔΙΚΑΙΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις, Β' Έκδοση, σελ. 90, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 1992

εισάγονται για πρώτη φορά για εκδίκαση, ενώ στα δεύτερα εκδικάζονται οι εφέσεις που έχουν ασκηθεί κατά των πρωτοβάθμιων κρίσεων. Τα πρωτοβάθμια δικαστήρια λειτουργούν στην έδρα κάθε πρωτοδικείου ενώ τα δευτεροβάθμια τριμελή δικαστήρια στην έδρα κάθε εφετείου. Σχετικά με τα πταίσματα των ανηλίκων, δε θεσπίζεται κάποιο ειδικό πταισματοδικείο, όπως επίσης δεν προβλέπεται ειδικό Ακυρωτικό για την εκδίκαση αναιρέσεων εναντίον των αποφάσεων των δικαστηρίων ανηλίκων.

Τα μονομελή δικαστήρια αποτελούνται από ένα πρόεδρο πρωτοδικών σε κάθε πρωτοδικείο, ο οποίος ορίζεται μαζί με έναν αναπληρωτή του, πρόεδρο ή πρωτοδίκη. Τα τριμελή δικαστήρια με τη σειρά τους συγκροτούνται από ένα πρόεδρο πρωτοδικών και δύο νεότερους του πρωτοδίκης, ενώ τα τριμελή εφετεία από έναν εφέτη ή τον αναπληρωτή του και δύο νεότερους του που ορίζονται ως εφέτες ανηλίκων από αυτόν που διευθύνει το δικαστήριο (άρθρο 4 Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργών). Σύμφωνα με το άρθρο 26 παρ. 3 του Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργών που τροποποιήθηκε με τον Ν. 3860/2010, οι δικαστές ανηλίκων διορίζονται στα πλημμελειοδικεία για μία τριετία. Είναι πρόεδροι πρωτοδικών ή πρωτοδίκης και η τοποθέτηση τους στα δικαστήρια αυτά πραγματοποιείται με την έκδοση προεδρικού διατάγματος ύστερα από γνώμη του συμβουλίου ή του δικαστή που διευθύνει το δικαστήριο και πρόταση του οικείου εισαγγελέα εφετών. Ανάλογη είναι και η διαδικασία με την οποία ορίζεται ο δικαστής ανηλίκων στο εφετείο. Βέβαια σε όσα δικαστήρια υπηρετούν περισσότεροι από είκοσι δικαστές, τότε μπορεί να πραγματοποιηθεί ο διορισμός του στο δικαστήριο ανηλίκων μετά από απόφαση της ολομέλειας του δικαστηρίου. Για το διορισμό στη θέση του δικαστή ανηλίκων συνεκτιμάται και πιθανή προηγούμενη συμμετοχή του δικαστή σε πρόγραμμα επιμόρφωσης της Εθνικής Σχολής Δικαστών, ή η κατοχή διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου πάνω στο αντικείμενο αυτό. Σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 2 ΚΠΔ, η θητεία των δικαστών ανηλίκων μπορεί να ανανεώνεται με τη διαδικασία που περιγράφηκε, πάντοτε όμως θα πρέπει να δίνεται η συναίνεσή τους. Ωστόσο οι δικαστές ανηλίκων δεν έχουν σταθερή θέση με την ιδιότητα αυτή. Δεν υπάρχει δηλαδή ειδικό σώμα δικαστών ανηλίκων που να απασχολείται μονάχα με τις υποθέσεις των ανήλικων παραβατών. Εκ περιτροπής ορίζονται οι δικαστές, με την διαδικασία που προηγήθηκε, το μέγιστο για έξι χρόνια και μετά επανέρχονται στις αίθουσες των τακτικών ποινικών δικαστηρίων για τις υποθέσεις των ενήλικων δραστών. Αυτό συνιστά μία παθογένεια του συστήματος της δικαιοσύνης ανηλίκων. Ενδεχομένως να συμβαίνει και δεδομένης της μικρής εγκληματικότητας των ανηλίκων με συνέπεια να μην απαιτείται διαρκής επαγρύπνηση του δικαστικού προσωπικού με τις υποθέσεις των ανηλίκων. Έτσι όμως ελλοχεύει ο κίνδυνος της μη ορθής απονομής δικαιοσύνης στους ανήλικους δράστες. Και αυτό συμβαίνει γιατί οι δικαστές που εκ περιτροπής μόνο απασχολούνται στα δικαστήρια ανηλίκων δεν έχουν την απαραίτητη εμπειρία για να αντιμετωπίσουν την ειδική αυτή κατηγορία δραστών. Ο δικαστής ανηλίκων θα πρέπει να συμπεριφέρεται ως παιδαγωγός απέναντι στους νεαρούς παραβάτες,

ενώ θα πρέπει να φροντίζει για την καλλιέργεια οικογενειακής ατμόσφαιρας κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο. Οι εκ περιτροπής απασχολούμενοι δικαστές ανηλίκων ωστόσο δεν διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις για να συμπεριφερθούν με τον προσήκοντα τρόπο απέναντι στον ανήλικο, ενώ η απουσία εμπειρίας συχνά τους οδηγεί σε αυστηρότερες κρίσεις. Ζητούμενο συνεπώς αποτελεί η δημιουργία αυτοτελούς σώματος δικαστών ανηλίκων, οι οποίοι έχοντας εξειδικευτεί στα ζητήματα του δικαίου των ανηλίκων αλλά και έχοντας λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση σε παιδαγωγικές μεθόδους θα είναι οι αποκλειστικά υπεύθυνοι για την απονομή δικαιοσύνης σε αυτούς, παραμένοντας ουσιαστικά στη θέση τους μέχρι την πάροδο του νόμιμου χρονικού ορίου συνταξιοδότησης που ισχύει για όλους τους δικαστικούς λειτουργούς.

Η σύνθεση των δικαστηρίων είναι αυτή που χαρακτηριστικά περιγράφηκε παραπάνω. Αν αυτή δεν πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τους ορισμούς του νόμου τότε υπάρχει κακή σύνθεση του δικαστηρίου και συνεπώς ιδρύεται δικαίωμα αναίρεσης από τους διάδικους λόγω απόλυτης ακυρότητας του άρθρου 171 εδ. α' ΚΠΔ. Αντίστοιχο λόγο αναίρεσης της απόφασης για απόλυτη ακυρότητα του εδ. α' του άρθρου 171 ΚΠΔ ιδρύει και η μη ρητή καταγραφή του λόγου κωλύματος του διορισθέντος τακτικού δικαστή ανηλίκων στα πρακτικά της δίκης και στην απόφαση κατόπιν αυτής, εξαιτίας του οποίου επήλθε η αναπλήρωσή του από τον αναπληρωτή δικαστή.

Στις δίκες των ανηλίκων σύμφωνα με το άρθρο 4 Ν. 3860/2010 λαμβάνεται ειδική πρόνοια για την υποχρεωτική συμμετοχή του εισαγγελέα ανηλίκων. Στα μονομελή και τριμελή δικαστήρια ανηλίκων που δικάζουν σε πρώτο βαθμό παρίσταται πάντα ένας εισαγγελέας ή αντιεισαγγελέας πρωτοδικών και αντίστοιχα στα εφετεία ένας αντιεισαγγελέας εφετών ή ο αναπληρωτής του. Η μη συμμετοχή του εισαγγελέα στο ακροατήριο δημιουργεί όπως και στις δίκες των ενηλίκων απόλυτη ακυρότητα κατά το άρθρο 171 περ. β' ΚΠΔ.

Στο άρθρο 113 ΚΠΔ προσδιορίζεται το αντικείμενο των δικαστηρίων ανηλίκων με βάση τη σύνθεσή τους. Με την τελευταία τροποποίηση του χάρη στο άρθρο 31 του Ν. 4356/2015 έγινε πιο σαφής η οριοθέτησή των περιπτώσεων που υπάγονται στα εκάστοτε δικαστήρια σε σχέση με αυτή που είχε προκύψει μέσα από το άρθρο 6 του Ν. 3860/2010. Βασική προϋπόθεση για την ενασχόλησή τους είναι η τέλεση της πράξης κατά τη διάρκεια της ανηλικότητας του δράστη. Κρίσιμος χρόνος δηλαδή είναι ο χρόνος της τέλεσης, ο οποίος και με βάση το άρθρο 17 ΠΚ είναι αυτός που ενδιαφέρει στο ποινικό δίκαιο. Άλλωστε όπως αναφέραμε και παραπάνω στην περίπτωση του άρθρου 133 ΠΚ, οι υποθέσεις των νεαρών ενηλίκων εκδικάζονται από τα τακτικά ποινικά δικαστήρια, πράγμα που αποδεικνύει την ισχύ του παραπάνω κανόνα. Επιστρέφοντας λοιπόν στη δικονομική διάταξη του άρθρου 113 ΚΠΔ, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στο μονομελές δικαστήριο ανηλίκων εκδικάζονται οι υποθέσεις των ανηλίκων που δεν υπάγονται στην αρμοδιότητα του τριμελούς δικαστηρίου. Κατ' αντιδιαστολή της διάταξης Β' του 113 παρ. 1 ΚΠΔ προκύπτει ότι το μονομελές δικαστήριο είναι αρμόδιο για την εκδίκαση των πράξεων των ανηλίκων που δεν τιμωρούνται με ισόβια κάθειρξη.

Εξαιρείται επίσης η εκδίκαση της πράξης του βιασμού που πραγματοποιείται σε βάρος ατόμου μικρότερου από 15 ετών, την οποία αναλαμβάνουν τα τριμελή δικαστήρια. Έτσι θα λέγαμε ότι στο άρθρο 113 παρ. 1 περ. Α ΚΠΔ, καθιερώνεται η γενική αρμοδιότητα των μονομελών δικαστηρίων ανηλίκων, γεγονός που αποδεικνύει και η γενική διατύπωση της διάταξης¹¹⁷. Στην αρμοδιότητα των μονομελών δικαστηρίων πάντως εντάσσονται και οι παισιματικές παραβάσεις των ανηλίκων οι οποίες τελούνται εντός της έδρας του πρωτοδικείου. Όσες λαμβάνουν χώρα εκτός της έδρας του πρωτοδικείου εκδικάζονται από τα παισιματοδικεία, τα οποία καλούνται να επιβάλουν το κατάλληλο αναμορφωτικό μέτρο ανάμεσα στα διαθέσιμα της διάταξης του άρθρου 128 ΠΚ. Το παισιματοδικείο ακόμα επιβάλλει αναμορφωτικά μέτρα και για τα αγροτικά πταίσματα και όχι κράτηση ή πρόστιμο σύμφωνα με το άρθρο 18 παρ. 3 ΠΚ. Ενάντια στις οριστικές αποφάσεις αυτές των παισιματοδικείων μπορεί να ασκηθεί έφεση από τον κατηγορούμενο η οποία θα εκδικαστεί βάσει του άρθρου 113 παρ. 1 περ. Α εδ. γ' ΚΠΔ από το μονομελές δικαστήριο ανηλίκων.

Τα τριμελή δικαστήρια με τη σειρά τους εκδικάζουν τις αξιόποινες πράξεις των ανηλίκων, οι οποίες αν τελούνταν από ενήλικα θα τιμωρούνταν με ισόβια κάθειρξη. Κλασσική περίπτωση είναι η ανθρωποκτονία με πρόθεση του 299 ΠΚ, η οποία βέβαια στο δίκαιο ανηλίκων φέρει το χαρακτήρα πλημμελήματος δεδομένου της κατά πλάσμα δικαίου μετατροπή της από κακούργημα σε πλημμέλημα. Επιπλέον τα τριμελή δικαστήρια δικάζουν τις υποθέσεις βιασμού ανηλίκων κάτω των 15 ετών από δράστες ανήλικους. Από την ανάγνωση του άρθρου διαπιστώνουμε κοινές αναφορές με το άρθρο 127 ΠΚ. Συνεπώς εφόσον ο δράστης είναι άνω των 15 ετών, μπορεί να αντιμετωπίσει την ποινή του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, η οποία θα του επιβληθεί από το τριμελές δικαστήριο ανηλίκων. Σαφώς το ίδιο δικαστήριο δύναται να επιβάλει αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα σε περίπτωση που κρίνει ότι ο δράστης δεν μπορεί να είναι ποινικά υπεύθυνος ή όταν συντρέχει η εκ του νόμου βιολογική συνθήκη του ακαταλόγιστου του δράστη, όταν δηλαδή ο δράστης είναι κάτω των 15 ετών. Σε σχέση πάντως με την προηγούμενη ρύθμιση του άρθρου 6 του Ν. 3860/2010, μπορούμε βάσιμα να ισχυριστούμε ότι επήλθε καλύτερος διαχωρισμός των αρμοδιοτήτων των δικαστηρίων ανηλίκων. Η τελευταία τροποποίηση του άρθρου 31 Ν. 4356/2015 αύξησε τις αρμοδιότητες του μονομελούς δικαστηρίου, ενώ περιόρισε αυτές του τριμελούς, καθώς υπήγε τις περιπτώσεις των αξιόποινων πράξεων που τιμωρούνται με πρόσκαιρη κάθειρξη έως 20 ετών, στην αρμοδιότητα του μονομελούς δικαστηρίου ανηλίκων. Ταυτόχρονα η τροποποίηση αυτή εξάλειψε θεωρητικά ζητήματα που είχαν προκληθεί σχετικά με την αρμοδιότητα των δικαστηρίων, διευκολύνοντας έτσι το έργο της απονομής δικαιοσύνης στην πράξη.

Στην καθ' ύλη αρμοδιότητα των τριμελών εφετειών ανηλίκων υπάγονται οι εφέσεις κατά των μονομελών και τριμελών δικαστηρίων ανηλίκων. Τα δικαστήρια αυτά δικάζουν μόνο ως

¹¹⁷ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 314, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

δευτεροβάθμια και μπορούν να επιβάλουν όλες τις κυρώσεις του δικαίου ανηλίκων.

Τα δικαστήρια ανηλίκων όπως προείπαμε αναλαμβάνουν την εκδίκαση των υποθέσεων των ανηλίκων, των ατόμων δηλαδή 8-18 ετών. Υπάρχει όμως και η περίπτωση να μη δικαστεί ο ανήλικος από δικαστήριο ανηλίκων αλλά να παραπεμφθεί στο τακτικό ποινικό δικαστήριο. Αυτό συμβαίνει στις περιπτώσεις συμμετοχής του σε αδίκημα που τελέστηκε και από ενήλικες δράστες. Βάσει του άρθρου 130 παρ.3 ΚΠΔ το τακτικό ποινικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται της υπόθεσης λόγω της ύπαρξης ενηλίκων δραστών δύναται να διατάξει τη συνεκδίκαση της πράξης του ανηλίκου από το ίδιο. Εξαρτάται βέβαια και από τη φύση της πράξης για την οποία κατηγορούνται οι συμμετοχοί. Στα κακουργήματα και στα πταίσματα ο χωρισμός της υπόθεσης είναι υποχρεωτικός, με συνέπεια ο ανήλικος να δικάζεται από τα δικαστήρια των ανηλίκων, και οι ενήλικες δράστες από τα τακτικά. Στα αγρονομικά όμως πταίσματα και στα πλημμελήματα ο χωρισμός της υπόθεσης είναι δυνητικός (ά.130 παρ. 4 ΚΠΔ). Μπορεί δηλαδή το δικαστήριο να αποφασίσει να μη χωρίσει την υπόθεση, για λόγους ταχύτητας και ενότητας της δικαστικής κρίσης. Ο εισαγγελέας μάλιστα, σε περίπτωση απευθείας κλήσης του κατηγορουμένου στο ακροατήριο, με αιτιολογημένη διάταξη που αναφέρει συγκεκριμένα τους λόγους, κρίνει σχετικά με τον χωρισμό της υπόθεσης ή μη. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις αποφασίζει το δικαστικό συμβούλιο αναγράφοντας τους λόγους του χωρισμού της υπόθεσης στο βούλευμα. Απαραίτητη βέβαια προϋπόθεση για τη συνεκδίκαση της πράξης του ανηλίκου και των συμμετόχων είναι η συμπλήρωση του 15^{ου} έτους της ηλικίας του ανηλίκου (ά. 130 παρ.3 τελ. εδ. ΚΠΔ). Οι ανήλικοι κάτω των 15 ετών δικάζονται αποκλειστικά από τα δικαστήρια ανηλίκων. Πάντως αν τελικά δε διαταχθεί χωρισμός της υπόθεσης από το δικαστήριο και αυτή εκδικαστεί από το κοινό, τακτικό δικαστήριο, τότε καθίσταται υποχρεωτική η παρουσία δικαστή ανηλίκων στη σύνθεσή του.

Επιμελητές ανηλίκων

Οι επιμελητές ανηλίκων αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες στην ποινική δίκη των ανηλίκων. Υπάγονται στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων, η οποία αποτελεί αυτοτελές ειδικό σώμα και είναι διαμορφωμένη ως ειδική περιφερειακή υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Υπάγεται στη Διεύθυνση Πρόληψης Εγκληματικότητας και Σωφρονιστικής Αγωγής Ανηλίκων της Γενικής Διεύθυνσης Σωφρονιστικής Πολιτικής του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Ο θεσμός των επιμελητών ανηλίκων προβλέπεται ήδη στο Ν. 5098/1931 «περί δικαστηρίων ανηλίκων», αλλά λειτούργησε αρχικά στο πλαίσιο των Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων που ιδρύθηκαν το 1940 στην έδρα κάθε πρωτοδικείου. Η ίδρυση και συγκρότηση της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων προβλέφθηκε μεταπολεμικά με το Ν. 2793/1954 ενώ ο νόμος 3811/1958 ήταν καθοριστικός δεδομένου ότι εισήγαγε για πρώτη φορά το θεσμό των έμμισθων επιμελητών. Πάντως ο κλάδος των

επιμελητών συστήθηκε με το Ν. 378/1976 και διαμορφώθηκε έτσι όπως είναι σήμερα¹¹⁸. Στις μέρες μας θα τον χαρακτηρίζαμε γυναικοκρατούμενο κλάδο δεδομένου ότι το 81% των επιμελητών είναι γυναίκες¹¹⁹.

Η συμβολή των επιμελητών είναι καθοριστική τόσο στην προδικασία κατά τη διεξαγωγή της «κοινωνικής έρευνας», δηλαδή της έρευνας της προσωπικότητας του ανηλίκου, όσο και κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο, όπου τα πορίσματά της παίζουν ιδιαίτερα σημαίνοντα ρόλο στην τελική κρίση του δικαστηρίου. Σύμφωνα με το άρθρο 239 παρ. 2 ΚΠΔ και το άρθρο 8 ΠΔ 49/79 η κοινωνική έρευνα εξυπηρετεί τη διάγνωση της προσωπικότητας του ανηλίκου, αποτελεί δηλαδή μία διερεύνησή της με στόχο να κατανοηθούν οι ανάγκες του ανηλίκου και να βρεθεί η κατάλληλη μέθοδος μεταχείρισης του. Η συλλογή στοιχείων κατά την έρευνα αυτή γίνεται μέσω επικοινωνίας με τον ανήλικο, τους οικείους του, τους δασκάλους του, πιθανούς εργοδότες του και γενικά με κάθε πρόσωπο που έχει σχέση με αυτόν. Η έκθεση που συντάσσεται από τον επιμελητή ανηλίκων με βάση την κοινωνική έρευνα είναι απόρρητη, δεν αναγιγνώσκεται στο ακροατήριο και ο επιμελητής ανηλίκων δεν καλείται για να εξεταστεί ως μάρτυρας. Μάλιστα θεμελιώνεται δικαίωμα άρνησης των επιμελητών για κατάθεσή τους ενώπιον των δικαστικών αρχών σχετικά με το περιεχόμενο της έκθεσης κοινωνικής έρευνας, βάσει του άρθρου 5 παρ. 2 του Ν. 378/1976. Αν όμως καταθέσει ο επιμελητής ως μάρτυρας τότε επέρχεται ακυρότητα της διαδικασίας, ενώ δύναται να κατηγορηθεί ο ίδιος για παραβίαση της επαγγελματικής εχεμύθειας με βάση το άρθρο 371 παρ. 1 ΠΚ. Η έκθεση ανακοινώνεται μόνο στο δικαστή ανηλίκων και στους εντεταλμένους την επιμέλεια του ανηλίκου¹²⁰. Με την τελευταία τροποποίηση του Ν. 4322/2015, και συγκεκριμένα το άρθρο 9 παρ. 2 του συγκεκριμένου νόμου, η έκθεση του επιμελητή ανηλίκων κατόπιν της κοινωνικής του έρευνας συμπεριλαμβάνεται στη δικογραφία, ενώ λαμβάνει γνώση του περιεχομένου της και ο κατηγορούμενος. Προφανώς αυτή η διάταξη κλήθηκε να επιλύσει ζητήματα διαφάνειας που προέκυπταν από την έλλειψη δημοσιότητας του εγγράφου αυτού, κατόπιν ενδεχομένως αμφισβητήσεων που προέκυψαν από πλευράς του κατηγορουμένου για τη βασιμότητα των επιχειρημάτων των επιμελητών. Μάλιστα η ρύθμιση αυτή εναρμονίστηκε με άλλες έννομες τάξεις, όπως αυτή της Γερμανίας, όπου ανέκαθεν προβλεπόταν η έκθεση κοινωνικής έρευνας ως συστατικό στοιχείο της δικογραφίας στην οποία είχαν πρόσβαση όλοι όσοι είχαν δικαίωμα για μελέτη της δικογραφίας¹²¹. Πάντως μετά από αυτή την τροποποίηση παραμένει αντιφατικό το γεγονός ότι ο επιμελητής ανηλίκων δεν μπορεί να εξεταστεί ως μάρτυρας στο δικαστήριο, τη στιγμή που η έκθεση

¹¹⁸ Σχόλιο 109 σε Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 341, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

¹¹⁹ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 341, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

¹²⁰ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 578, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

¹²¹ Σχόλιο 127 σε Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 348, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

του περιλαμβάνεται στη δικογραφία. Και αυτό γιατί ο κατηγορούμενος μπορεί να έχει πρόσβαση στην έκθεση αυτή και άρα στην επιχειρηματολογία του επιμελητή με συνέπεια να καθίσταται άνευ ουσίας το απόρρητο της έκθεσης και η απαγόρευση μαρτυρίας του επιμελητή ενώπιον του δικαστηρίου. Άλλωστε το απόρρητο και η απαγόρευση μαρτυρίας στόχευαν στην διατήρηση καλών σχέσεων μεταξύ του επιμελητή ανηλίκων και του κατηγορούμενου δεδομένης της συνεργασίας τους και μετά την έκδοση της απόφασης από το δικαστήριο. Δημοσιότητα στη δίκη δεν υπάρχει για να ισχυριστούμε ότι προστατεύεται η προσωπικότητα του ανηλίκου μέσω του απορρήτου και της απαγόρευσης μαρτυρίας. Συνεπώς καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι δεδομένης της συμπερίληψης της έκθεσης του επιμελητή στη δικογραφία και τη δυνατότητα ενημέρωσης περί τούτου από τον ανήλικο κατηγορούμενο, δεν υπάρχει βάσιμος δικαιολογητικός λόγος για τη διατήρηση αυτού του απορρήτου και της ανωτέρω απαγόρευσης.

Όσον αφορά τη διαδικασία στο ακροατήριο, δεν υπάρχει κάποια ρύθμιση στο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας που να θεσπίζει την υποχρεωτική παρουσία τους στο ακροατήριο. Για αυτό το λόγο το δικαστήριο αποφασίζει για το ενδεχόμενο παράστασής τους ενώπιον του. Στην πράξη βέβαια οι επιμελητές είναι παρόντες, ωστόσο δεν μπορούν να συμμετάσχουν ενεργά, για τους λόγους που παραθέσαμε παραπάνω.

Τέλος θα πρέπει να τονίσουμε τη σημασία της κοινωνικής έρευνας των επιμελητών ανηλίκων, στη διαδικασία αποχής από την ποινική δίωξη του 45Α ΚΠΔ. Ειδικά στις περιπτώσεις όπου κρίνεται η επιβολή αναμορφωτικών μέτρων από τον εισαγγελέα, διαπιστώνουμε το μέγεθος της συμβολής της έκθεσης του επιμελητή. Και αυτό γιατί απαιτείται κατανόηση της προσωπικότητας του ανηλίκου, η οποία πραγματοποιείται μέσω της έρευνας, ώστε βάσει αυτής να καταλήξει ο εισαγγελέας στην επιβολή ή όχι αναμορφωτικών μέτρων. Διαπιστώνουμε έτσι στην πράξη τη σπουδαιότητα του έργου των επιμελητών ανηλίκων στην προδικασία της ποινικής δίκης των ανηλίκων. Αντίστοιχη είναι και η επιρροή της έκθεσής τους αλλά και των προφορικών τους προτάσεων, που πραγματοποιούνται εκτός της διαδικασίας στο ακροατήριο προς το δικαστή ανηλίκων, στην έκβαση της δίκης και στην τελική κατάπτωση των κυρώσεων.

Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων

Μέχρι και το 2013, δραστηριοποιούνταν στην έδρα κάθε πρωτοδικείου εταιρείες προστασίας των ανηλίκων. Συγκεκριμένα σε κάθε πρωτοδικείο υπήρχε και από μια εταιρεία προστασίας ανηλίκων. Στην ελληνική νομοθεσία καθιερώθηκαν για πρώτη φορά με τον αναγκαστικό νόμο 2724/1940. Η δράση τους ωστόσο έμελλε να περιοριστεί μετά και τη ψήφιση του Ν. 4109/2013. Χαρακτηριστικά στο άρθρο 11 παρ. 1 του ανωτέρω νόμου, προβλέφθηκε η κατάργηση των εταιρειών προστασίας των ανηλίκων από τις έδρες των πρωτοδικείων. Εξαιρέθηκαν μόνο από την κατάργηση αυτή οι εταιρείες που εδράζονταν σε πόλεις έχουσες Εφετείο. Προβλέφθηκε μάλιστα ότι οι εταιρείες

προστασίας, που εξακολούθησαν τη λειτουργία τους, αποτελούν τους οιονεί καθολικούς διαδόχους των καταργημένων εταιρειών, στις οποίες μάλιστα μεταβιβάζονται τα κινητά και ακίνητα περιουσιακά στοιχεία των τελευταίων (ά. 11 παρ. 2 και 3 Ν. 4109/2013).

Στόχος των εταιρειών προστασίας ανηλίκων είναι η πρόληψη της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Μέσα από τις παροχές τους προς τους ανήλικους δράστες προσπαθούν να τους αποτρέψουν από την τέλεση αδικημάτων, συμβάλλοντας έτσι κυρίως στην ειδική πρόληψη. Συχνά μάλιστα διαθέτουν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, εκπαίδευσης και πολιτιστικής καλλιέργειας του ατόμου, συμβάλλοντας έτσι στην κοινωνικοποίηση και στον εφοδιασμό του με γνώσεις και εμπειρίες που μπορούν να καταστούν χρήσιμες στην μετέπειτα επαγγελματική ζωή του. Κατά συνέπεια μειώνονται οι πιθανότητες διάπραξης αδικήματος από το άτομο, δεδομένου ότι δε θα χρειαστεί να καταφύγει στο έγκλημα τη στιγμή που θα μπορεί να διεκδικήσει με αξιώσεις τη συμμετοχή του στην επαγγελματική ζωή. Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι στις εταιρείες προστασίας απευθύνονται ανήλικα άτομα με διαφορετική νομική κατάσταση. Αυτό αποδεικνύει και τη σημασία της συμβολής των εταιρειών αυτών. Συγκεκριμένα, οι ανήλικοι είναι είτε υπόδικοι, είτε τους έχουν επιβληθεί αναμορφωτικά μέτρα, είτε αποτελούν πρώην τρόφιμους ιδρυμάτων αγωγής. Κάθε κατηγορία απαιτεί ιδιαίτερη μεταχείριση, πάντοτε όμως η μεταχείριση θα πρέπει να διαπνέεται από την αρχή της διαπαιδαγώγησης και της κοινωνικής επανένταξης του ατόμου.

Βασικά δικονομικά ζητήματα στις δίκες των ανηλίκων

Οι δίκες των ανηλίκων δραστών, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είναι ποινικές δίκες στις οποίες εφαρμόζεται ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας. Μάλιστα εφαρμόζονται οι ίδιες διατάξεις με αυτές που ισχύουν και στις δίκες των ενηλίκων, με την επιφύλαξη ειδικής ρύθμισης που να αφορά τους ανήλικους παραβάτες. Έτσι από τη στιγμή που θα γίνει γνωστή στις δικαστικές αρχές η τέλεση κάποιου αδικήματος από ανήλικο δράση, ο εισαγγελέας ανηλίκων θα αναλάβει την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος του με βάση το άρθρο 43 ΚΠΔ, παραγγέλλοντας προανάκριση είτε κύρια ανάκριση, είτε εισάγοντας την υπόθεση απευθείας στο ακροατήριο. Θα πρέπει βέβαια η πράξη να ενδιαφέρει το ποινικό δίκαιο, πράγμα που σημαίνει ότι θα πρέπει να έχει τελεστεί από άτομο που έχει συμπληρώσει τα οκτώ έτη ηλικίας. Μήνυση που αφορά αξιόποινη πράξη ατόμου κάτω των οκτώ ετών τίθεται στο αρχείο ως νομικά αβάσιμη, ενώ η έγκληση που ασκείται από το θύμα ατόμου της προαναφερθείσας ηλικίας απορρίπτεται επειδή δε στηρίζεται στο νόμο. Σε περίπτωση δε που έχει κινητοποιηθεί ο ποινικός μηχανισμός για πράξη ατόμου κάτω των οκτώ ετών, ο δικαστής κατ' ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 79 ΚΠΔ αποφαινεται ότι η ποινική δίωξη είναι σα να μην έγινε. Εφόσον λοιπόν ασκηθεί ποινική δίωξη σε βάρος ανηλίκου που έχει συμπληρώσει το όγδοο έτος της ηλικίας του, τότε σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 239 παρ. 2 ΚΠΔ, ο ανακριτής (πρόκειται για ανακριτή ανηλίκων που στην προανάκριση μπορεί να είναι είτε ειδικός ανακριτής ανηλίκων είτε

γενικός ανακριτικός υπάλληλος είτε ακόμα και ο πρόεδρος πρωτοδικών σε επείγουσες περιπτώσεις ενώ στην ανάκριση μόνο ειδικός ανακριτής ανηλίκων) αναθέτει σε επιμελητή ανηλίκων το έργο της διερεύνησης της προσωπικότητάς του ανηλίκου. Αναλαμβάνει, με άλλα λόγια, ο επιμελητής τη διεκπεραίωση κοινωνικής έρευνας η οποία όπως αναλύθηκε εκτενώς παραπάνω, παίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της δίκης και στη διαμόρφωση της κρίση του δικαστή. Η προδικασία, στις περιπτώσεις που η ποινική δίωξη ασκήθηκε από τον εισαγγελέα με παραγγελία προανάκρισης ή ανάκρισης, περατώνεται με την έκδοση βουλεύματος από το δικαστικό συμβούλιο, το οποίο είτε παραπέμπει τον κατηγορούμενο, είτε τον απαλλάσσει. Στις δίκες των ανηλίκων παραπέμπονται και ανήλικοι οι οποίοι κρίνονται ακαταλόγιστοι, σε αντίθεση με τις δίκες ενηλίκων όπου το ακαταλόγιστο του δράστη συνιστά δικονομικό κώλυμα. Άλλωστε βάσει του άρθρου 126 παρ. 1 ΠΚ η πλειονότητα των ανηλίκων χαρακτηρίζεται εκ του νόμου ως ακαταλόγιστη, πράγμα που οδηγεί στην έκδοση αθωωτικής απόφασης από το δικαστήριο και όχι στην οριστική παύση της διαδικασίας.

Υπάρχει ωστόσο η δυνατότητα της αποχής του εισαγγελέα από την ποινική δίωξη δυνάμει του άρθρου 45Α ΚΠΔ. Συγκεκριμένα ο εισαγγελέας σε περιπτώσεις πταισμάτων και πλημμελημάτων των ανηλίκων, μπορεί να απόσχει από την άσκηση ποινικής δίωξης εφόσον από την έρευνα της προσωπικότητας του ανηλίκου διαπιστώσει ότι δεν είναι αναγκαία για να συγκρατηθεί από την τέλεση νέων αξιόποινων πράξεων. Μάλιστα μπορεί να του επιβάλει τα εξωιδρυματικά αναμορφωτικά μέτρα που προβλέπονται στο άρθρο 122 ΠΚ στις περιπτώσεις α' έως ια'. Αν ο ανήλικος συμμορφωθεί με την εισαγγελική διάταξη, τότε ο εισαγγελέας θέτει την υπόθεση στο αρχείο και μεταβιβάζει τη δικογραφία στον εισαγγελέα εφετών όπως ορίζεται στο άρθρο 43 παρ. 2 ΚΠΔ. Ειδικά σε περίπτωση μη συμμόρφωσης του ανηλίκου, κινεί την ποινική δίωξη κατά το άρθρο 43 παρ. 1 ΚΠΔ. Πάντως οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η διάταξη του άρθρου 45Α ΚΠΔ αποτελεί ειδική ρύθμιση του δικαίου ανηλίκων, που διαπνέεται από τις αρχές του. Η αρχή της νομιμότητας, που υπαγορεύει τη δίωξη των εγκλημάτων, συρρικνώνεται λόγω της αρχής της σκοπιμότητας, μιας αρχής που αποτελεί θεμέλιο λίθο του δικαίου ανηλίκων και επικεντρώνεται στην κοινωνική επανένταξη του ατόμου.

Στο σημείο αυτό θα ήταν ιδιαίτερα σημαντικό να αναλύσουμε δικονομικές περιπτώσεις που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις δίκες των ανηλίκων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η προσωρινή κράτηση, για την οποία γίνεται ιδιαίτερα λόγος στα διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής και δη στην ΕΣΔΑ, το οποίο θα δούμε στη συνέχεια. Ακόμα θα αναφερθούμε στα ένδικα μέσα που μπορεί να ασκήσει ο ανήλικος κατά των αποφάσεων που επιβάλουν αναμορφωτικά μέτρα και ποινικό σωφρονισμό, ενώ τέλος θα γίνει λόγος και για τις ρυθμίσεις σχετικά με το ποινικό μητρώο του ανηλίκου δράστη και τις τελευταίες αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό βελτίωσαν τη θέση του και περιόρισαν τον στιγματισμό του.

Περιοριστικοί όροι και προσωρινή κράτηση στο ελληνικό δίκαιο

Τα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού που επιβάλλονται σε ανήλικους δράστες είναι κοινά με αυτά του δικαίου των ενηλίκων. Στο ελληνικό δίκαιο, οι περιοριστικοί όροι και η προσωρινή κράτηση ορίζονται στο άρθρο 282 ΚΠΔ, και αποτελούν τόσο για τους ενήλικες όσο και τους ανήλικους τα κύρια περιοριστικά μέτρα κατά τη διάρκεια της προδικασίας. Στην δεύτερη παράγραφο του άρθρου 282 ΚΠΔ και συγκεκριμένα στο εδ. α' γίνεται λόγος για τους περιοριστικούς όρους ενώ στην τέταρτη για την προσωρινή κράτηση. Για τους ανήλικους δράστες ωστόσο ο νομοθέτης έκανε ξεχωριστή αναφορά στις παραγράφους 2 εδ. β' και 6 του παραπάνω άρθρου.

Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 282 ΚΠΔ οι περιοριστικοί όροι δύναται να διαταχθούν εφόσον προκύπτουν σοβαρές ενδείξεις ενοχής σε βάρος του δράστη για κακούργημα ή πλημμέλημα. Θα πρέπει δηλαδή ο κατηγορούμενος να συγκεντρώνει πολύ υψηλές πιθανότητες για καταδίκη στο ακροατήριο. Στους ανήλικους δράστες, δυνάμει του δεύτερου εδαφίου δύναται να επιβληθούν ως περιοριστικοί όροι όλα τα αναμορφωτικά μέτρα που προβλέπονται στο άρθρο 122 παρ. 1 ΠΚ, πλην του ιδρυματικού μέτρου της τοποθέτησης του ανηλίκου σε ίδρυμα αγωγής. Αυτό βέβαια δεν αποκλείει την εφαρμογή των περιοριστικών όρων της πρώτης παραγράφου του 282 ΚΠΔ, καθώς ο κατάλογος των αναμορφωτικών μέτρων του άρθρου 282 παρ. 2 ΚΠΔ είναι ενδεικτικός. Το τελευταίο μέτρο του άρθρου 122 παρ.1 ΠΚ δύναται να εφαρμοστεί μόνο σε περίπτωση παραβίασης κάποιου άλλου που είχε διαταχθεί ως περιοριστικός όρος. Με την τροποποίηση αυτή που πραγματοποιήθηκε χάρη στο άρθρο 9 του Ν. 4322/2015 το μέτρο της τοποθέτησης σε ίδρυμα αγωγής απέκτησε επικουρικό χαρακτήρα δεδομένου ότι επιβάλλεται μόνο σε περίπτωση παραβίασης κάποιου άλλου που είχε διαταχθεί ως περιοριστικός όρος. Με το προϊσχύσαν καθεστώς του Ν. 3860/2010 το συγκεκριμένο μέτρο μπορούσε να επιβληθεί όπως και τα υπόλοιπα εξωιδρυματικά ως περιοριστικός όρος. Ωστόσο αυτό οδηγούσε σε μια *de jure* χειροτέρευση της θέσης του ανηλίκου σε σχέση με τους ενήλικες δράστες. Αυτό συνέβαινε γιατί στους ανήλικους μπορούσε να επιβληθεί ως περιοριστικός όρος μέτρο που συνεπαγόταν τη στέρηση της ελευθερίας του δράστη, τη στιγμή που στο δίκαιο των ενηλίκων μοναδικός τρόπος στέρησης της ελευθερίας του δράστη ήταν η προσωρινή κράτηση.

Η θέσπιση της δυνατότητας επιβολής αναμορφωτικών μέτρων με τη μορφή περιοριστικού όρου, βασίζεται στο γεγονός ότι οι περισσότεροι ανήλικοι κηρύσσονται αθώοι στο ακροατήριο λόγω του ακαταλόγιστου τους, γεγονός που οδηγεί στην επιβολή αναμορφωτικών μέτρων από το δικαστήριο. Συνεπώς η προγενέστερη επιβολή ενός αναμορφωτικού μέτρου κατά την προδικασία δε συνιστά βαρύτερη αντιμετώπιση του ανηλίκου. Άλλωστε δεδομένου ότι απαιτείται η συνδρομή σοβαρών ενδείξεων σε βάρος του κατηγορουμένου για την τέλεση της πράξης, θα επιβληθούν

περιοριστικοί όροι μόνο σε περιπτώσεις, που υπάρχουν πολλές πιθανότητες επιβολής αναμορφωτικών μέτρων από το δικαστήριο.

Κατά άποψη του γράφοντος πάντως, η επιβολή περιοριστικών όρων σε ανήλικους δράστες είναι υπερβολική, ειδικά από τη στιγμή που διατάσσονται αναμορφωτικά μέτρα με τη μορφή αυτή. Τα αναμορφωτικά μέτρα αποτελούν για την πλειονότητα των ανηλίκων τη βαρύτερη κύρωση που μπορούν να υποστούν, η οποία επιβάλλεται όταν πλέον έχει διαπιστωθεί ότι ο ανήλικος έχει τελέσει την πράξη. Υπάρχει συνεπώς η πιθανότητα το δικαστήριο να μην εξακριβώσει την τέλεση της αξιόποινης πράξης από τον ανήλικο και συνεπώς να τον απαλλάξει. Σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, ο ανήλικος θα έχει υποστεί το μέτρο δικονομικού καταναγκασμού κατά τη διάρκεια της προδικασίας ενώ τελικά δε θα εξακριβωθεί ότι αυτός υπήρξε ο δράστης του εγκλήματος. Ακόμα όμως κι αν αυτό συμβεί, και το δικαστήριο κρίνει ότι ο κατηγορούμενος ήταν ο δράστης της αξιόποινης πράξης, τότε δεδομένου του ακαταλογίστου των ανηλίκων βάσει του άρθρου 126 παρ. 1 ΠΚ, θα τον κηρύξει αθώο επιβάλλοντας αναμορφωτικό μέτρο, το οποίο όμως ενδέχεται να είναι ελαφρύτερο από αυτό που επιβλήθηκε στην προδικασία. Διαπιστώνουμε έτσι ότι ελλοχεύει ο κίνδυνος αυστηρότερης μεταχείρισης του κατηγορουμένου ενόσω καλύπτεται από το τεκμήριο αθωότητας, πράγμα που δε συνάδει με το χαρακτήρα του δικαίου ανηλίκων.

Κι αν οι περιοριστικοί όροι θεωρούνται σχετικά ελαφρύ μέτρο δικονομικού καταναγκασμού, σίγουρα δε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το ίδιο ισχύει και για την προσωρινή κράτηση των ανηλίκων. Πριν αναφερθούμε στην ειδική διάταξη του άρθρου 282 παρ. 6 ΚΠΔ που αφορά την προσωρινή κράτηση των ανηλίκων δραστών, οφείλουμε να επισημάνουμε τις βασικές προϋποθέσεις επιβολής της προσωρινής κράτησης στους ενήλικες, όπως αυτές περιγράφονται στο άρθρο 282 παρ. 4 ΚΠΔ.

Μία βασική προϋπόθεση για την επιβολή προσωρινής κράτησης είναι να έχει διαπράξει ο δράστης κακουργηματική πράξη. Αυτό ορίζεται στο άρθρο 282 παρ. 4 ΚΠΔ, γεγονός που αποκλείει την επιβολή του εν λόγω μέτρου δικονομικού καταναγκασμού σε δράστες πλημμελημάτων ή πταισμάτων. Θα ήταν ενδιαφέρον να εστιάσουμε στο σημείο αυτό, το οποίο ενδεχομένως να θεμελιώνει τη βασική κριτική που ασκείται σε βάρος της προσωρινής κράτησης για τις υποθέσεις των ανηλίκων. Έχουμε ήδη μιλήσει για τη διχοτόμηση των αξιόποινων πράξεων των ανηλίκων η οποία έρχεται σε αντιδιαστολή με την τριχοτόμηση των αντίστοιχων πράξεων των ανηλίκων. Συγκεκριμένα, οι ανήλικοι μπορούν κατά πλάσμα δικαίου να τελέσουν μόνο πταίσματα και πλημμελήματα και όχι κακουργήματα σε αντίθεση με τους ενήλικες που δύνανται να τελέσουν και τις τρεις διαφορετικές κατηγορίες αξιόποινων πράξεων (γι' αυτό άλλωστε μιλάμε για τριχοτόμηση στο δίκαιο ενηλίκων και διχοτόμηση των πράξεων στο δίκαιο των ανηλίκων). Συνεπώς οι πράξεις των ανηλίκων που θεωρούνται πταίσματα, αντιμετωπίζονται ως πταίσματα και στο δίκαιο ανηλίκων, ενώ αυτές που χαρακτηρίζονται ως πλημμελήματα και κακουργήματα στο δίκαιο ενηλίκων,

τυγχάνουν αντιμετώπισης μόνο ως πλημμελήματα εφόσον τις τελέσει ανήλικος. Ένας ανήλικος με απλά λόγια δε μπορεί να τελέσει κακούργημα, αλλά η κακουργηματική του πράξη υπάγεται σε πλημμέλημα που τιμωρείται με ποινικό σωφρονισμό εφόσον πληροί τα κριτήρια του άρθρου 127 παρ. 1 ΠΚ. Οι παραπάνω διαπιστώσεις επιβεβαιώνονται και από το γεγονός ότι η αυστηρότερη κύρωση του ποινικού δικαίου ανηλίκων, που είναι ο εγκλεισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων επιβάλλεται βάσει του άρθρου 18 εδ. β' ΠΚ για πλημμεληματικές πράξεις των ανηλίκων οι οποίες σύμφωνα με το άρθρο 127 παρ. 1 ΠΚ είναι αυτές που αν τις είχε διαπράξει ενήλικας θα τιμωρούνταν με ισόβια κάθειρξη, είναι ο βιασμός ανήλικου ατόμου κάτω των 15 ετών, καθώς και η κακουργηματική πράξη που τέλεσε ο ανήλικος όσο παρέμενε σε ίδρυμα αγωγής σύμφωνα με το άρθρο 122 παρ. 1 περ. ιβ' ΠΚ. Εφόσον επομένως ο ανήλικος δεν μπορεί να τελέσει κακούργημα, δε θα μπορεί να επιβληθεί de lege lata προσωρινή κράτηση σε βάρος του διότι όπως προείπαμε, το άρθρο 282 παρ. 4 ΚΠΔ που περιγράφει τις προϋποθέσεις της προσωρινής κράτησης, απαιτεί την τέλεση κακουργήματος από πλευράς δράστη. Με βάση αυτό το σκεπτικό θα πρέπει να απαλειφθεί η διάταξη του άρθρου 282 παρ. 6 ΚΠΔ, δεδομένου ότι αναφέρεται στις πράξεις του άρθρου 127 παρ. 1 ΠΚ, οι οποίες δυνάμει του άρθρου 18 εδ. β' ΠΚ είναι πλημμεληματικές. Επιπλέον είναι αδιανόητο να επιβάλλεται προσωρινή κράτηση σε πλημμεληματικές πράξεις που τελούν οι ανήλικοι, τη στιγμή που στους ενήλικες για αντίστοιχης βαρύτητας πράξης μπορούν να καταφαθούν μόνο περιοριστικοί όροι. Ουσιαστικά μέσω της ρύθμισης της έκτης παραγράφου του άρθρου 282 ΚΠΔ, χάνεται ένα βασικό προνόμιο που απολαμβάνουν οι ανήλικοι μέσω της πλασματικής υποβάθμισης της κατά τ' άλλα κακουργηματικής πράξης σε πλημμέλημα. Και αυτό είναι η ελευθερία τους σε ένα χρονικό σημείο της ποινικής διαδικασίας που το τεκμήριο αθωότητας βρίσκεται σε απόλυτη ισχύ. Ίσως να θεωρείται επίφοβο και μη ανταποδοτικό να αφήνεται ελεύθερος κατά την προδικασία ένας ανήλικος που έχει τελέσει ανθρωποκτονία εκ προθέσεως, όμως αυτές είναι και οι περιπτώσεις στις οποίες πραγματικά δοκιμάζεται το δίκαιο ανηλίκων με την ελαφρύτερη μεταχείριση που προβλέπει για τον ανήλικο δράστη. Το φιλελεύθερο πνεύμα του δικαίου ανηλίκων, με άλλα λόγια, τεστάρεται στις πολύ σοβαρές περιπτώσεις ανηλίκων δραστών, όπου θα πρέπει να παρακάμπτονται τιμωρητικές πρακτικές. Ο τρόπος αντιμετώπισης του δράστη που δοκιμάζει τα όρια αντοχής του δικαίου αποδεικνύει και το πολιτισμικό επίπεδο του δικαίου αυτού αλλά και της κοινωνίας στην οποία αυτό εφαρμόζεται. Μία δημοκρατική κοινωνία με φιλελεύθερο ποινικό δίκαιο δε μπορεί να επιτρέψει τον εγκλεισμό του ανηλίκου πριν την τελική κρίση του δικαστηρίου, την ίδια στιγμή που έχει επιφυλάξει ευνοϊκή αντιμετώπιση για αυτή την κατηγορία δραστών σε πλήθος άλλων διατάξεων. Χρέος λοιπόν του νομοθέτη, εφόσον επιθυμεί την ενότητα του δικαίου είναι η απόλειψη της έκτης παραγράφου του άρθρου 282 ΚΠΔ.

Σημαντικό στο σημείο αυτό, μετά και την άσκηση κριτικής εν γένει στο θεσμό της προσωρινής κράτησης του δικαίου ανηλίκων, είναι να αναφερθούμε αναλυτικά στη διάταξη του

άρθρου 282 παρ. 6 ΚΠΔ. Γιατί μπορεί de lege ferenda να είναι ορθότερη η απόφαση της διάταξης αυτής, ωστόσο αυτή εξακολουθεί να ισχύει κανονικά και να εφαρμόζεται σε βάρος των δραστών που περιγράφονται στο εσωτερικό της. Οι ανήλικοι δράστες στους οποίους επιβάλλεται η προσωρινή κράτηση θα πρέπει να έχουν συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας τους. Παρατηρούμε συνεπώς ότι ο νομοθέτης περιορίζει την επιβολή του μέτρου αυτού μόνο στους μεγαλύτερης ηλικίας ανήλικους, δεδομένου ότι οι ανήλικοι κάτω των 15 ετών τεκμαίρονται ως ακαταλόγιστοι βάσει της διάταξης του άρθρου 126 παρ. 1 ΠΚ και συνεπώς δεν μπορούν να επιβληθούν σε βάρος τους μέτρα που περιορίζουν την ελευθερία τους, πέραν της εξαιρετικής ρύθμισης του ιδρυματικού μέτρου της περίπτωσης ιβ' του άρθρου 122 παρ.1 ΠΚ. Γενικά η διάταξη της έκτης παραγράφου του 282 ΚΠΔ βασίζεται στις προϋποθέσεις του άρθρου 127 παρ. 1 ΠΚ. Επιβάλλεται με άλλα λόγια προσωρινή κράτηση μόνο σε άτομα σε βάρος των οποίων απειλείται εγκλεισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, άρα μόνο σε ποινικά υπεύθυνους δράστες. Η διάρκεια της προσωρινής κράτησης βάσει του νόμου δεν μπορεί να υπερβεί τους έξι μήνες. Μπορούσε να παραταθεί σύμφωνα με το προϊσχύσαν 282 παρ. 5 ΚΠΔ, μόνο από το δικαστήριο για τρεις μήνες, εφόσον η προσωρινή κράτηση του κατηγορουμένου συνεχίστηκε και μετά την παραπομπή του σε δίκη και η δίκη αναβλήθηκε ή ματαιώθηκε για οποιονδήποτε λόγο (ά. 282 παρ. 6 εδ. β' και 291 παρ. 1 ΚΠΔ)¹²². Ωστόσο προκειμένου ο νομοθέτης να εναρμονιστεί με τη διάταξη του άρθρου 6 παρ. 4 Συντ. που όριζε ανώτατο όριο προσωρινής κράτησης σε πλημμελήματα τους έξι μήνες, τροποποίησε με το άρθρο 9 παρ. 6 του Ν. 4322/2015 τη διάταξη του 282 παρ. 6 ΚΠΔ, επιβάλλοντας μέγιστο όριο προσωρινής κράτησης στους ανήλικους (δεδομένης της πλημμεληματικής φύσης των πράξεων τους) τους έξι μήνες. Έλυσε έτσι ζητήματα που προέκυψαν στη νομολογία και σχετίζονταν με την παράταση ή μη της προσωρινής κράτησης.

Πάντως θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η προσωρινή κράτηση όντας το αυστηρότερο μέτρο δικονομικού καταναγκασμού θα πρέπει να έχει εντελώς επικουρικό χαρακτήρα. Αποτελεί έσχατο μέσο και σύμφωνα με το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 282 παρ. 6 ΚΠΔ θα πρέπει να επιβάλλεται μόνο εφόσον τα αναμορφωτικά ή τα θεραπευτικά μέτρα κρίνονται ανεπαρκή για τη συγκράτηση του κατηγορουμένου από την τέλεση νέων πράξεων, ενώ θα πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν οι ιδιαίτερες συνθήκες τέλεσης της πράξης και η προσωπικότητα του ανηλίκου. Ουσιαστικά η διαδικασία της επιβολής προσωρινής κράτησης μοιάζει με αυτή της επιμέτρησης της ποινής του άρθρου 79 ΠΚ όπου αντίστοιχα ελέγχονται η βαρύτητα της πράξης και η προσωπικότητα του δράστη. Ο ανακριτής θα πρέπει επομένως να εξετάσει πρωτίστως το ενδεχόμενο επιβολής περιοριστικών όρων και μόνο αν κρίνει ότι αυτοί δεν αρκούν, τότε θα επιβάλει προσωρινή κράτηση.

Την επικουρικότητα της προσωρινής κράτησης έναντι των περιοριστικών όρων

¹²² Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 383, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

υπογραμμίζουν και οι Κανόνες του Πεκίνου. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στον Κανόνα 13.1 ότι η προσωρινή κράτηση θα πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο ως έσχατο μέτρο (measure of last resort) για τη βραχύτερη δυνατή χρονική περίοδο (the shortest possible period of time). Η επιβολή του ιδρυματικού αυτού μέτρου δικονομικού καταναγκασμού περιορίζεται συνεπώς τόσο ποσοτικά (έσχατο μέτρο) όσο και χρονικά (βραχύτερη δυνατή χρονική περίοδος). Μάλιστα επισημαίνεται ότι θα πρέπει να αντικαθίσταται η προσωρινή κράτηση με άλλα μέτρα όπως αυστηρή επιτήρηση, εντατική μέριμνα, τοποθέτηση σε οικογένεια ή παιδαγωγικό περιβάλλον ή ίδρυμα αγωγής. Παράλληλα η κράτηση θα πρέπει να πραγματοποιείται σε χώρους μακριά από τους ενήλικες δράστες προκειμένου να αποφευχθεί η εγκληματογόνος μόλυνσή τους. Στο ελληνικό δίκαιο παρόμοιους στόχους έχουν οι ρυθμίσεις για τους νεαρούς ενήλικες δράστες, για αυτούς που δικάζονται μετά την ενηλικίωσή τους για πράξεις που είχαν τελέσει κατά την περίοδο που ήταν ανήλικοι καθώς και γι' αυτούς που σε βάρος τους εκτελείται η απόφαση του δικαστηρίου ανηλίκων μετά την ενηλικίωσή τους, οι οποίες βέβαια κάνουν λόγο για τις συνθήκες σωφρονισμού κατά την έκτιση της ποινής κι όχι για το στάδιο της προδικασίας.

Ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα που αφορά τα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού είναι η σχέση μεταξύ των περιοριστικών όρων και της προσωρινής κράτησης σε περίπτωση παραβίασης των πρώτων από τον ανήλικο δράστη. Το άρθρο 282 παρ. 6 ΚΠΔ καθιστά σαφές ότι μόνο η παραβίαση των περιοριστικών όρων δε μπορεί να οδηγήσει αυτοδίκαια σε προσωρινή κράτηση. Θα πρέπει προηγουμένως να αιτιολογείται ειδικά και εμπειριστατωμένα από τον ανακριτή η απόφαση του να επιβάλει προσωρινή κράτηση. Η διάταξη αυτή του εδαφίου γ' του άρθρου 282 παρ. 6 ΚΠΔ προστέθηκε με το Ν. 3860/2010 στην τότε πέμπτη παράγραφο του ίδιου άρθρου, αντικαθιστώντας την προγενέστερη διάταξη που είχε προστεθεί με το νόμο 3189/2003, η οποία ανέφερε ότι μόνο η αδυναμία παροχής εγγύησης από τον ανήλικο δράστη δε μπορεί να οδηγήσει σε επιβολή προσωρινής κράτησης. Η ρύθμιση αυτή του Ν. 3189/2003 υπήρξε πολύ σημαντική για τα δικονομικά δεδομένα της δικαιοσύνης των ανηλίκων. Και αυτό γιατί όπως σημειώνει ο Μαργαρίτης¹²³, θα ήταν εξαιρετικά αντιπαιδαγωγική πρακτική να στερείται ο ανήλικος, που δεν δύναται να πληρώσει την εγγύηση, την ελευθερία του, ειδικά σε χρονικό σημείο όπου ισχύει το τεκμήριο αθωότητας. Ωστόσο μέσω αυτής της διάταξης αφηνόταν το «παραθυράκι» στον ανακριτή να επιβάλει πέραν της χρηματικής εγγύησης και άλλον περιοριστικό όρο, με συνέπεια η παραβίαση του να οδηγεί αυτοδίκαια στην επιβολή προσωρινής κράτησης κατά του ανηλίκου χωρίς να εξετάζεται η συνδρομή άλλων προϋποθέσεων. Έτσι καθοριστικής σημασίας υπήρξε η αντικατάσταση του συγκεκριμένου εδαφίου της τότε παραγράφου 5 (νυν 6) με το άρθρο 5 του Ν. 3860/2010 το οποίο προέβλεπε την αδυναμία επιβολής προσωρινής κράτησης σε βάρος ανηλίκου με μόνη την παραβίαση οποιουδήποτε περιοριστικού όρου.

¹²³ Μαργαρίτης Λάμπρος, Ανήλικοι κατηγορούμενοι και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού: Αντικατάσταση περιοριστικών όρων με προσωρινή κράτηση, Ποινική Δικαιοσύνη, 4-5/2012, σελ. 381-382

Σχετικά με την ερμηνεία του εδαφίου αυτού, σημαντική υπήρξε η συμβολή της Διάταξης Ανακριτή Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης 86/2011. Και αυτό γιατί τόνισε τη σημασία της συνύπαρξης των προϋποθέσεων του άρθρου 282 παρ. 3 ΚΠΔ (νυν παραγράφου 4) για το εφικτό της αντικατάστασης των περιοριστικών όρων με προσωρινή κράτηση. Τη διάταξη αυτή της ανακριτριάς πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης φαίνεται να επικροτεί και ο Μαργαρίτης¹²⁴. Την επικροτεί δε παράλληλα με την τροποποίηση του νομοθέτη, καθώς όπως σημειώνει, υπήρξε συνήθης η πρακτική των ανακριτών να επιβάλλουν προσωρινή κράτηση στηριζόμενοι αποκλειστικά στην παραβίαση των περιοριστικών όρων, χωρίς να πραγματοποιούν έρευνα των συνθηκών παραβίασεως και κυρίως χωρίς να ερευνούν το ενδεχόμενο συνδρομής των προϋποθέσεων της προσωρινής κράτησης. Αυτό είχε σαν συνέπεια, με μόνη την παραβίαση των περιοριστικών όρων να τεκμαίρεται η απείθεια και η συνδρομή των προϋποθέσεων της παραγράφου 4 του 282 (πρώην παρ. 3) ως υπάρχοντα στοιχεία στο πρόσωπο του κατηγορουμένου, με αποτέλεσμα ο τελευταίος να επιφορτίζεται με το έργο της απόδειξης των αντίθετων ισχυρισμών (της ευπείθειας και της μη συνδρομής των προϋποθέσεων της παραγράφου 4). Πλέον χάρη στη διάταξη του άρθρου 282 παρ. 6 εδ. γ' ΚΠΔ, υποχρεώνεται ο ανακριτής να αποδείξει τους ισχυρισμούς που έως τώρα δεχόταν ως τεκμήρια, γεγονός που ισχυροποιεί τη θέση του ανηλίκου και περιορίζει τις πιθανότητες της άσκοπης επιβολής προσωρινής κράτησης.

Προτιμότερη βέβαια σε περίπτωση παραβίασης περιοριστικού όρου θα πρέπει να είναι η επιβολή του ιδρυματικού μέτρου της τοποθέτησης σε ίδρυμα αγωγής σε σχέση με αυτή της προσωρινής κράτησης. Και αυτό συμβαίνει γιατί οι συνθήκες παραμονής εντός του ιδρύματος αγωγής είναι σαφώς καλύτερες από αυτό του καταστήματος κράτησης νέων, στο οποίο τοποθετούνται οι προσωρινά κρατούμενοι ανήλικοι. Βέβαια οι διαφορές μεταξύ των δύο περιπτώσεων είναι χαρακτηριστικές, καθώς στην περίπτωση του άρθρου 282 παρ. 6 ΚΠΔ θα πρέπει να αποδεικνύεται η συνδρομή των προϋποθέσεων του 282 παρ. 4 ΚΠΔ, πράγμα που δεν απαιτείται για την τοποθέτηση σε ίδρυμα αγωγής. Επιπλέον σύμφωνα με την Πιτσελά¹²⁵, η προσωρινή κράτηση του ανηλίκου συνιστά επαχθέστερο μέσο σε σχέση με την τοποθέτηση σε ίδρυμα αγωγής, με αποτέλεσμα να βρίσκεται σε θέση επικουρικότητας σε σχέση με αυτό. Συνεπώς θα πρέπει να προκρίνεται το δεύτερο μέτρο ως λύση, από τον ανακριτή και μόνο εφόσον συντρέχουν οι όροι της προσωρινής κράτησης θα πρέπει να καταφεύγει σε αυτή. Επισημαίνεται μάλιστα από την ίδια συγγραφέα, ότι το έσχατο αυτό μέτρο δικονομικού καταναγκασμού θα πρέπει να επιβάλλεται με ιδιαίτερη περίσκεψη και φειδώ. Ο λόγος είναι ότι αποδεδειγμένα η προσωρινή κράτηση, και δη η μακρόχρονη, έχει οδηγήσει σε μεγάλα προβλήματα κοινωνικοποίησης του ατόμου, αποτελώντας

¹²⁴ Μαργαρίτης Λάμπρος, Ανήλικοι κατηγορούμενοι και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού: Αντικατάσταση περιοριστικών όρων με προσωρινή κράτηση, Ποινική Δικαιοσύνη, 4-5/2012, σελ. 384

¹²⁵ Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, σελ. 389, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

περίτρανα ένα αντιπαιδαγωγικό μέτρο που δεν εξυπηρετεί τις θεμελιώδεις αρχές του δικαίου ανηλίκων.

Προσωρινή κράτηση ανήλικων δραστών και κράτηση προπαραβατικών ανηλίκων στην ΕΣΔΑ

Πέραν όμως την αναφορά στις εθνικές διατάξεις, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα διεθνή κείμενα που αναφέρονται στην προσωρινή κράτηση των ανηλίκων. Άλλωστε δε θα πρέπει να θεωρούμε ότι οι διατάξεις στο ελληνικό δίκαιο υπήρξαν προϊόν επινόησης του εθνικού νομοθέτη, αλλά στην πλειονότητά τους προέρχονται από τα διεθνή κείμενα, κυρίως δε από τα συμβατικού χαρακτήρα τα οποία περιλαμβάνουν δεσμευτικές διατάξεις για τη νομοθεσία μας. Στην κατηγορία των εν λόγω κειμένων ανήκει και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), η οποία στο άρθρο 5 παρ. 1 εδ. δ' αναφέρεται στις προϋποθέσεις κράτησης του ανηλίκου. Συγκεκριμένα ορίζει ότι ο ανήλικος μπορεί να στερηθεί νόμιμα την ελευθερία του για λόγους επίβλεψης της ανατροφής του αλλά και προκειμένου να παραπεμφθεί ενώπιον της αρμόδιας αρχής (στις περιπτώσεις που είναι δράστης αξιόποινης πράξης). Διαπιστώνουμε έτσι ότι η διάταξη αυτή δεν κάνει λόγο μόνο για νόμιμη κράτηση δραστών εγκληματικών πράξεων αλλά νομιμοποιεί τη στέρηση της ελευθερίας για ανηλίκους που χαρακτηρίζονται ως «προπαραβατικοί», οι οποίοι δεν είναι ένοχοι ούτε ύποπτοι για διάπραξη αδικήματος αλλά παρουσιάζουν μία αποκλίνουσα συμπεριφορά, η οποία παραβιάζει κοινωνικούς κι όχι νομικούς κανόνες. Συνάγεται επομένως ότι επί ανηλίκων επιτρέπεται από την ΕΣΔΑ η στέρηση της ελευθερίας *sine delictum* ή *ante delictum*¹²⁶. Ο λόγος αυτής της αντιμετώπισης από πλευράς ΕΣΔΑ προς τους προπαραβατικούς ανηλίκους έγκειται στο γεγονός ότι αν και η προπαραβατική συμπεριφορά δεν συνιστά εκδήλωση εγκληματικής πράξης, εν τούτοις δύναται σε συνδυασμό με την προσωπικότητα του ανηλίκου αλλά και εξωτερικών παραγόντων όπως το οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο διαβιού (με άτομα που τελούν καθ' έξιν ή κατ' επάγγελμα αξιόποινες πράξεις) να συνιστά ένα «προθάλαμο» εγκλήματος. Παρόμοια χαρακτηριστικά με τους «προπαραβατικούς» ανηλίκους φαίνονται να διαθέτουν και οι «νέοι μεικτού ρεπερτορίου», ωστόσο οι τελευταίοι μολοντί έχουν ζήσει σε περιβάλλον αντίστοιχο με τους «προπαραβατικούς», έχουν καταστεί δράστες εγκληματικής πράξης¹²⁷. Σύμφωνα βέβαια με το Δικαστήριο του Στρασβούργου στην υπόθεση *Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga* κατά Βελγίου, κρίθηκε ότι η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 εδ. δ' ναι μεν αναφέρεται σε νόμιμη κράτηση των ανηλίκων, ωστόσο σε αυτή περιλαμβάνονται μόνο οι κρατήσεις των ανηλίκων για χάρη της επιτήρησης της ανατροφής τους. Δεν εξαντλούνται επομένως στη δεύτερη περίπτωση του 5 παρ. 1 εδ. δ' όλες οι δυνατές μορφές κράτησης

¹²⁶ Κατσογιάννου Μαριλένα σε Κοτσαλή Λεωνίδα, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο, σελ. 164, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2014

¹²⁷ Ζαγούρα Παρασκευή- Κρανιδιώτη Μαρία, Ανήλικος θύμα και δράστης: Η «συστημική διασταύρωση» για τους ανηλίκους μέσα από τη μελέτη μιας ατομικής περίπτωσης (Case Study), *Crime in Crisis* Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

ανηλίκων που λαμβάνουν χώρα προκειμένου να παραπεμφθούν αυτοί ενώπιον της αρμόδιας αρχής. Η κρατούσα μάλιστα στη θεωρία άποψη υποστηρίζει ότι στο εν λόγω εδάφιο περιλαμβάνονται μόνο οι περιπτώσεις της προληπτικής κράτησης του ανηλίκου. Οι υπόλοιπες μορφές, όπως αυτή της προσωρινής κράτησης, δεν περιλαμβάνονται στο τέταρτο εδάφιο του 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ αλλά στο τρίτο. Και αυτό γιατί μπορεί μεν μόνο το τέταρτο εδάφιο να κάνει λόγο για ανήλικα άτομα, ωστόσο δεν τελεί σε σχέση ειδικότητας έναντι των περιπτώσεων του τρίτου, πέμπτου και έκτου εδαφίου, τα οποία θα εφαρμοστούν κανονικά και για τα ανήλικα άτομα¹²⁸.

Διαπιστώνουμε έτσι τον έντονο προνοιακό χαρακτήρα που διακρίνει το τέταρτο εδάφιο του άρθρου 5 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την αντιμετώπιση των ανηλίκων. Δεν θα πρέπει να λησμονούμε το χρονικό σημείο στο οποίο καταρτίστηκε αυτή η σύμβαση, δηλαδή στα μέσα του προηγούμενου αιώνα, κατά την χρονική περίοδο όπου μεσουρανούσε το προνοιακό πρότυπο στα ευρωπαϊκά και διεθνή συστήματα απονομής δικαιοσύνης. Έτσι αν και σήμερα επικρατεί στο δίκαιο ανηλίκων ένας συγκερασμός μεταξύ προνοιακού και δικαικού προτύπου, οι διατάξεις της ΕΣΔΑ παραμένουν σε καθολική ισχύ αποδίδοντας το πνεύμα της εποχής της, μιας εποχής όπου η πατερναλιστικού τύπου μεταχείριση του ανηλίκου προέτασσε τη βελτίωση της προσωπικότητας του ανηλίκου με κάθε μέσο διακινδυνεύοντας την προσβολή των ατομικών του δικαιωμάτων. Η διάταξη της τέταρτης περίπτωσης του άρθρου 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ αποτελεί τη μοναδική διάταξη αυτής της σύμβασης που αναφέρεται σε στέρηση της ελευθερίας ατόμων στα πλαίσια πρόληψης της εγκληματικής δραστηριότητας. Η στέρηση αυτή λαμβάνει χώρα στα πλαίσια του δικαίου πρόνοιας των ανηλίκων το οποίο, όπως προαναφέρθηκε, διαφοροποιείται από το ποινικό δίκαιο ανηλίκων που σχετίζεται μόνο με την αντιμετώπιση ανηλικών δραστών αξιόποινων πράξεων. Η επίδραση αυτή του προνοιακού προτύπου στην ΕΣΔΑ πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσω της Σχολής της Νέας Κοινωνικής Άμυνας που βασικό της εκπρόσωπο είχε τον Marc Ancel. Η σχολή αυτή επιχείρησε να κατανοήσει το έγκλημα ως κοινωνικοατομικό φαινόμενο σε συνδυασμό με την αντικατάσταση της ανταποδοτικής ποινής από μία ποινική μεταχείριση ανάλογη προς την κάθε ατομική περίπτωση προκειμένου να προληφθεί η τέλεση νέων αξιόποινων πράξεων¹²⁹. Αυτό είχε σαν συνέπεια να αντιμετωπίζεται ο ανήλικος στη διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 εδ. δ' ΕΣΔΑ ως θύμα του οικογενειακού του περιβάλλοντος το οποίο χρήζει προστασίας από το κράτος, προκειμένου να αποφευχθεί η «εγκληματογόνος μόλυνσή» του και η τέλεση από αυτό μελλοντικά εγκληματικών πράξεων.

Τόσο στις περιπτώσεις προπαραβατικών ανηλίκων όσο και στις περιπτώσεις των ανηλίκων

¹²⁸ Κατσογιάννου Μαριλένα σε Κοτσαλή Λεωνίδα, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο, σελ. 162, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2014

¹²⁹ Σχόλιο 30 σε Κατσογιάννου Μαριλένα σε Κοτσαλή Λεωνίδα, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο, σελ. 167, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2014

που κρατούνται προσωρινά προκειμένου να παραπεμφθούν ενώπιον της αρμόδιας αρχής, θα πρέπει να πληρούται η βασική προϋπόθεση της νόμιμης κράτησης σύμφωνα με την τέταρτη περίπτωση του άρθρου 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Με τον όρο «νόμιμη» κράτηση αποδίδεται ο αγγλικός “lawful” (“lawful order”, “lawful detention”) και ο γαλλικός “reguliere” (“detention reguliere”) και αφορά περισσότερο στην ουσία, ενώ ο όρος «νόμιμη διαδικασία» αφορά κυρίως σε διαδικαστικά ζητήματα και γι’ αυτό το λόγο εμφανίζεται στη γενική διατύπωση της πρώτης παραγράφου του άρθρου 5 ΕΣΔΑ. Ρόλος επομένως του ΕΔΔΑ (Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου) είναι να ερευνά αν κατά την κράτηση του ανηλίκου τηρήθηκε η νόμιμη διαδικασία, η οποία ορίζεται από το εσωτερικό δίκαιο. Η νομιμότητα δηλαδή της κράτησης του ανηλίκου κρίνεται με βάση την νομοθεσία κάθε κράτους. Αφήνει συνεπώς το ΕΔΔΑ «περιθώριο εκτίμησης» στον εθνικό νομοθέτη ως προς τις μεθόδους που θα χρησιμοποιήσει για να ικανοποιήσει την απαίτηση της ΕΣΔΑ περί νομίμου κρατήσεως. Το γεγονός αυτό, άλλωστε, συμβαδίζει με τον συμπληρωματικό ρόλο της ΕΣΔΑ ως προς το εθνικό δίκαιο και τον επικουρικό ρόλο του ΕΔΔΑ ως προς τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα. Η ΕΣΔΑ καλείται να δώσει κατευθύνσεις στις εθνικές νομοθεσίες και όχι να επιβάλλει ένα ομοιόμορφο τρόπο μεταχείρισης των ανηλίκων σε όλα τα κράτη-μέλη. Ωστόσο η διάταξη του εθνικού νομοθέτη με την οποία ρυθμίζεται το ζήτημα της «νόμιμης κράτησης» του ανηλίκου, θα πρέπει να συμβαδίζει με τις γενικές απαιτήσεις της ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα ο εθνικός νόμος θα πρέπει να διαθέτει ποιότητα, θα πρέπει δηλαδή προστατεύει το ανήλικο άτομο από την κρατική αυθαιρεσία και την καταχρηστική επιβολή της στέρησης της ελευθερίας. Βασικά του επομένως χαρακτηριστικά είναι η προσβασιμότητα και η προβλεψιμότητα. Προσβασιμότητα διαθέτει ο νόμος που είναι προσιτός, παρέχει δηλαδή πληροφορίες στον πολίτη σχετικά με την ύπαρξη και το περιεχόμενο νομικών κανόνων που εφαρμόζονται σε μία συγκεκριμένη περίπτωση. Από την άλλη προβλεπτικός είναι ο νόμος που είναι διατυπωμένος με σαφή τρόπο ώστε ο πολίτης να μπορεί να γνωρίζει πώς θα πρέπει να συμπεριφερθεί προκειμένου να μην δράσει με παράνομο τρόπο. Τέλος βασική προϋπόθεση για το «νόμιμο» της κράτησης του ανηλίκου, θα πρέπει να είναι η συμβατότητά της με το άρθρο 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ σύμφωνα με το οποίο θα πρέπει να τηρείται η αρχή της αναλογικότητας κατά τη στέρηση της ελευθερίας του ανηλίκου, τη στιγμή που θα πρέπει να αποφεύγονται οι αυθαίρετες επιβολές της.

Στην ελληνική νομοθεσία κατοχυρώθηκε, όπως προαναφέραμε, η προσωρινή κράτηση του ανηλίκου προκειμένου να παραπεμφθεί στο δικαστήριο για τις αξιόποινες πράξεις που περιγράφονται στο άρθρο 127 ΠΚ. Αντίστοιχα και για τον προπαραβατικό ανήλικο υπήρχε διάταξη που αφορούσε τον περιορισμό της ελευθερίας του και η οποία σε ένα βαθμό εναρμονιζόταν με το άρθρο 5 παρ. 1 περ. δ’ της ΕΣΔΑ. Ήταν η διάταξη του άρθρου 17 παρ. 5 Ν. 2298/1995 η οποία έκανε λόγο για την τοποθέτηση ατόμων, που διαβιούν σε περιβάλλον ατόμων, που τελούν καθ’ έξιν και κατ’ επάγγελμα αξιόποινες πράξεις, σε ίδρυμα αγωγής. Με άλλα λόγια εγκλείονταν οι προπαραβατικοί ανήλικοι σε ιδρύματα αγωγής, προκειμένου να απομακρυνθούν από το οικογενειακό τους περιβάλλον, το οποίο

όντας εγκληματογόνο, θα συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της εγκληματικής τους προσωπικότητας. Ο εγκλεισμός επομένως των ανηλίκων αυτών είχε εγκληματοπροληπτικό χαρακτήρα, καθώς δεν επιβαλλόταν στα πλαίσια τετελεσμένης αξιόποινης πράξης του ανηλίκου, αλλά ήταν προγνωστικής φύσης δεδομένου ότι ο ανήλικος, τόσο βάσει των χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του όσο και των συνθηκών διαβίωσης του, συγκέντρωνε πολλές πιθανότητες να τελέσει αδίκημα στο μέλλον. Η διάταξη αυτή μολονότι δεν είχε βρει απήχηση στη δικαστηριακή πρακτική δεδομένου ότι οι ανήλικοι τοποθετούνταν σε Στέγες Φιλοξενίας Ανηλίκων και όχι σε Ιδρύματα Αγωγής, εν τούτοις εξακολουθούσε να υπάρχει στο νομικό μας οπλοστάσιο, μέχρι και την οριστική κατάργηση με το άρθρο 11 παρ. 2 Ν. 4322/2015, οπότε και δόθηκε τέλος στους προληπτικούς εγκλεισμούς ανηλίκων ατόμων. Αυτό άλλωστε υπαγορεύουν η νομική ορθότητα, οι συνταγματικές προβλέψεις, και τα χαρακτηριστικά ενός φιλελεύθερου ποινικού δικαίου. Το ποινικό δίκαιο θα πρέπει να γίνεται ολοένα και περισσότερο δίκαιο της πράξης και λιγότερο δίκαιο του δράστη. Γιατί η αντικειμενικότητα της πράξης βασίζεται στο πραγματικό της προσβολής, έχει απτά αποτελέσματα τα οποία μπορούν εύκολα να αποδειχθούν, και αποτελεί την υλική αποτύπωση της πρόθεσης του δράστη. Χωρίς όμως αυτή δε μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για τη μελλοντική τέλεση αξιόποινης πράξης από το δράστη, δε μπορούμε να ασκήσουμε δίωξη σε βάρος του για κάτι που βρίσκεται μόνο στο μυαλό του, διότι πέραν του γεγονότος ότι δεν είναι εύκολα αποδείξιμο, συνιστά δίωξη του φρονήματος, πράγμα που αφ' εαυτώ αποτελεί αντιδημοκρατική πρακτική. Τα αποτελέσματα ωστόσο της διάταξης αυτής δεν ήταν μόνο σε επίπεδο φιλοσοφίας και λειτουργίας του ποινικού δικαίου ελλειμματικά, αντίθετα επέφεραν και σε πρακτικό επίπεδο άδικα αποτελέσματα. Και αυτό γιατί δύνατο με βάση τη διάταξη του άρθρου 17 παρ. 5 Ν. 2298/1995 να στερηθεί κάποιος ανήλικος την ελευθερία του χωρίς να έχει διαπράξει κάποιο αδίκημα, αλλά απλώς κρινόταν επικίνδυνος για τέλεση τέτοιας πράξης στο μέλλον, τη στιγμή που ο βεβαιωμένα δράστης κολάσιμης πταισματικής πράξης δε θα μπορούσε να στερηθεί την ελευθερία του λόγω των περιορισμών της διάταξης του άρθρου 128 ΠΚ στην επιβολή των τριών εξωιδρυματικών αναμορφωτικών μέτρων.

Ποινικό Μητρώο Ανηλίκων Δραστών

Στα πλαίσια παράθεσης ζητημάτων που απασχολούν το δικονομικό δίκαιο ανηλίκων, δε θα μπορούσαμε να παραλείψουμε την αναφορά στο θέμα του ποινικού μητρώου των ανηλίκων δραστών. Το ποινικό μητρώο των δραστών αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για την ενότητα της ποινικής δικαιοσύνης, το οποίο έχει καθοριστική συμβολή στην μεταχείριση των κατηγορουμένων, καθώς συχνά αποτελεί πεδίο αναφοράς για αυστηρότερες καταδικαστικές αποφάσεις. Μολονότι έχουν διατυπωθεί απόψεις σχετικά με την αποφυγή δυσμενούς κρίσης σε βάρος του κατηγορουμένου με μόνη την αναγωγή στο βεβαρυμένο ποινικό του μητρώο, όπως παραδείγματος χάριν στην κρίση που απορρίπτει τη συνδρομή της ελαφρυντικής περιστασης του πρότερου έντιμου βίου (άρθρο 84 παρ. 2

περ. α' ΠΚ), εντούτοις συχνά στην πράξη οι δικαστικές κρίσεις βασίζονται μονάχα σε αυτό με συνέπεια να επιβάλλονται αυστηρότερες κυρώσεις στον κατηγορούμενο.

Με βάση τη διάταξη του άρθρου 574 παρ. 2 εδ. β' ΚΠΔ, στο ποινικό μητρώο εγγράφονται οι αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις, ήτοι οι αποφάσεις κατά των οποίων δεν επιτρέπεται η άσκηση ένδικου μέσου ή αυτές κατά των οποίων δεν ασκήθηκε ένδικο μέσο ή κι αν ασκήθηκε τότε απορρίφθηκε (ά. 546 παρ. 2 ΚΠΔ). Εγγράφονται μάλιστα, βάσει της ίδιας διάταξης, και τα βουλεύματα του δικαστικού συμβουλίου στο ποινικό μητρώο. Ειδικά η δεύτερη περίπτωση αφορά και τους ανήλικους δράστες, οι οποίοι παραπέμπονται στο δικαστήριο. Ειδικότερα ωστόσο για τους ανήλικους παραβάτες, η περίπτωση ββ' της δεύτερης παραγράφου είναι κατατοπιστική καθώς αναφέρει ότι στο ποινικό μητρώο εγγράφονται οι περιπτώσεις εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων. Με την τροποποίηση της συγκεκριμένης διάταξης χάρη στο άρθρο 9 παρ. 9 του Ν. 4322/2015 εξαιρέθηκαν, από την καταγραφή στο ποινικό μητρώο του δράστη, οι περιπτώσεις επιβολής σε βάρος του αναμορφωτικών μέτρων. Για τα θεραπευτικά μέτρα δε γίνεται λόγος, πράγμα που συνέβαινε και υπό το προϊσχύσαν καθεστώς, με συνέπεια να εξαιρούνται και αυτά από την καταγραφή στο ποινικό μητρώο. Πάντως η τροποποίηση του Ν. 4322/2015 επέφερε την αποκατάσταση της αδικίας που δημιουργούταν στις περιπτώσεις πταισματικών παραβάσεων ανήλικων δραστών. Και αυτό γιατί ενώ τα πταίσματα δεν εγγράφονταν στο ποινικό μητρώο (ερμηνεύοντας εξ' αντιδιαστολής το άρθρο 574 παρ. 2 περ. βα' ΚΠΔ), εν τούτοις, μπορούσαν να καταγραφούν τα αναμορφωτικά μέτρα, που είχαν επιβληθεί εξ' αφορμής πταισματικής πράξης του ανηλίκου βάσει του άρθρου 128 ΠΚ.

Δεδομένης της απάλειψης των αναμορφωτικών μέτρων από το στοιχείο ββ' της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 574 ΚΠΔ, καταργήθηκε και η διάταξη του άρθρου 578 παρ. 1 εδ. β' ΚΠΔ, η οποία έκανε λόγο για την καταστροφή του ποινικού μητρώου στις περιπτώσεις αναμορφωτικών ή άλλων σωφρονιστικών μέτρων, μετά την πάροδο του 17^{ου} έτους της ηλικίας του ανηλίκου. Η διάταξη αυτή υπήρξε ιδιαίτερα ευνοϊκή για τον ανήλικο, καθώς εξασφάλιζε ότι το ποινικό μητρώο δε θα τον συνόδευε στην ενήλικη ζωή του. Δεν ισχύει ωστόσο το ίδιο και για την περίπτωση της καταγραφής του ποινικού σωφρονισμού στο ποινικό μητρώο. Σύμφωνα με το άρθρο 578 παρ. 1 εδ. ε' ΚΠΔ το ποινικό μητρώο του ανηλίκου καταδίκου δεν καταστρέφεται παρά μόνο μετά από πέντε έτη μετά την απότιση της ποινής, στις περιπτώσεις που έχει επιβληθεί ποινικός σωφρονισμός που δεν ξεπερνάει το έτος, και μετά από οκτώ έτη εφόσον έχει επιβληθεί η ίδια ποινή που υπερβαίνει όμως το έτος.

4. ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΝΤΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

4.1. Εισαγωγή

Όλες αυτές οι προαναφερθείσες ρυθμίσεις του ελληνικού δικαίου ανηλίκων δεν αποτελούν καρποί μονάχα των προσπαθειών των ελληνικών νομοπαρασκευαστικών επιτροπών, αλλά σε μεγάλο βαθμό οφείλονται σε διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής, άλλοτε συμβατικού και άλλοτε μη συμβατικού χαρακτήρα. Στην έννοια των συμβατικού χαρακτήρα διεθνών κειμένων εντάσσονται τα κείμενα αυτά που έχουν δεσμευτικό περιεχόμενο για τον Έλληνα νομοθέτη και συνεπώς θα πρέπει να αποτελέσουν μετά από τη συμβολή του τελευταίου, κομμάτι της ελληνικής νομοθεσίας. Αντίθετα στην έννοια των μη συμβατικού χαρακτήρα διεθνών κειμένων εντάσσονται τα κείμενα αυτά που δεν περιέχουν δεσμευτικές ρυθμίσεις (soft law) για τους νομοθέτες των κρατών, αλλά οι τελευταίοι δύνανται να συμπεριλάβουν ορισμένες από τις ρυθμίσεις αυτές προαιρετικά στις νομοθεσίες των κρατών τους δεδομένης της δεοντολογικής αξίας που έχουν για τα κράτη-μέλη που τα έχουν συνυπογράψει. Ακόμα δηλαδή και τα μη δεσμευτικής ισχύος διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής πρέπει σε ένα βαθμό να υιοθετηθούν από τις εκάστοτε έννομες τάξεις των χωρών δεδομένης της σπουδαιότητας των ρυθμίσεων τους για την προώθηση των εθνικών συστημάτων απονομής δικαιοσύνης των ανηλίκων. Στις γραμμές που ακολουθούν, θα αναφερθούμε στα σημαντικότερα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα που διαμορφώνουν κατευθυντήριες γραμμές για τις έννομες τάξεις σχετικά με τη μεταχείριση των ανήλικων δραστών. Αυτά είναι α) οι Ελάχιστοι ή Στοιχειώδεις Κανόνες για την Απονομή της Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους του ΟΗΕ 1985, οι οποίοι συνοπτικά αποκαλούνται Κανόνες του Πεκίνο (The Beijing Rules), β) η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, γ) η Σύσταση (87) 20 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και δ) η Σύσταση (2003) 20 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για «νέους τρόπους μεταχείρισης της νεανικής παραβατικότητας και για το ρόλο της Δικαιοσύνης των Ανηλίκων».

4.2. Κανόνες του Πεκίνο (The Beijing Rules)

Πριν από την υιοθέτηση της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού που πραγματοποιήθηκε το 1989 για το οποίο θα μιλήσουμε στη συνέχεια, εγκρίθηκαν το 1985 από τα Ηνωμένα Έθνη οι Ελάχιστοι Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Απονομή Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους ή αλλιώς «Κανόνες του Πεκίνο». Οι Κανόνες του Πεκίνο περιέχουν λεπτομερείς ελάχιστους κανόνες που ρυθμίζουν τη διοίκηση της δικαιοσύνης ανηλίκων σε εγχώριο επίπεδο ενώ προσπαθούν να συγκεράσουν το προνοιακό με το δικαϊκό πρότυπο. Παρά το γεγονός ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι νομικά δεσμευτικοί, το ελεγκτικό όργανο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του

Παιδιού, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ, συνέστησε την εφαρμογή των κανόνων σε όλα τα παιδιά που έρχονται σε επαφή με το σύστημα δικαιοσύνης. Μάλιστα είναι σκόπιμα διαμορφωμένοι με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι εφαρμόσιμοι σε διαφορετικά νομικά συστήματα και ταυτόχρονα να θέτουν κάποιες ελάχιστες προϋποθέσεις για τη μεταχείριση των ανήλικων δραστών κάτω από οποιονδήποτε ορισμό της έννοιας του ανηλίκου και οποιουδήποτε σύστημα μεταχείρισης του. Θα πρέπει επίσης οι Κανόνες αυτοί να εφαρμόζονται αμερόληπτα και χωρίς διάκριση οποιασδήποτε μορφής απέναντι στα ανήλικα άτομα.

Στον τέταρτο κανόνα ορίζεται ότι το ηλικιακό όριο ποινικής ευθύνης στα νομικά συστήματα δεν θα πρέπει να είναι πολύ χαμηλό ενώ θα πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν οι πραγματικές καταστάσεις της συναισθηματικής, ψυχικής και διανοητικής ωριμότητας τους. Γι' αυτό το λόγο και στο ελληνικό ποινικό δίκαιο ανηλικών αφετηρία της ποινικής ευθύνης των ανηλικών είναι τα 15 έτη. Είναι μία ηλικία στην οποία ο ανήλικος έχει φθάσει σε ένα υψηλό επίπεδο πνευματικής ωρίμανσης όπου μπορεί να διακρίνει το άδικο της πράξης του με συνέπεια να μην καθίσταται αναγκαία η προστασία του από τις διατάξεις για το ακαταλόγιστο. Βέβαια σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο, για να καταφύγει το δικαστήριο στον έλεγχο της ποινικής ευθύνης του ανηλίκου δράστη, θα πρέπει να έχει διαπράξει αυτός ιδιαίτερα βαριές κακουργηματικές πράξεις. Ειδάλλως η ύπαρξη ή όχι της ποινικής ευθύνης δεν παίζει τόσο σημαντικό ρόλο στην τελική επιβολή κύρωσης. Αυτή η ρύθμιση στο ελληνικό ποινικό δίκαιο που περιλαμβάνεται στο άρθρο 127 παρ. 1 ΠΚ και κάνει λόγο για τις συνέπειες που υφίσταται ο ποινικά υπεύθυνος ανήλικος, συμβαδίζει και με τον 17^ο Κανόνα του Πεκίνο ο οποίος ορίζει ότι στέρηση της ελευθερίας δεν επιβάλλεται σε ανήλικο άτομο εκτός κι αν αυτό κηρύχθηκε ποινικά υπεύθυνο για σοβαρή πράξη βίας κατ' άλλου προσώπου ή για κατ' επανάληψη τέλεση άλλων σοβαρών εγκλημάτων. Διαπιστώνουμε έτσι ότι το άρθρο 127 ΠΚ είναι απολύτως εναρμονισμένο με τις διεθνείς κατευθύνσεις, καθώς βάσει αυτού επιβάλλεται εγκλεισμός σε βάρος του ανηλίκου υπό αυστηρές μόνο προϋποθέσεις. Γίνεται κατανοητό τόσο από τον Έλληνα νομοθέτη όσο και από τους συντάκτες των Κανόνων του Πεκίνο ότι η ελάχιστη δυνατή επιβολή στερητικών της ελευθερίας μέτρων αποτελεί και την ορθότερη επιλογή στα πλαίσια της αντεγκληματικής πολιτικής.

Στον πέμπτο κανόνα ορίζεται ότι σκοπός της δικαιοσύνης ανηλικών είναι η ευημερία του ανηλίκου ενώ θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι κάθε αντίδραση προς τους ανήλικους δράστες θα πρέπει να είναι πάντοτε ανάλογη με τις συνθήκες του δράστη και του εγκλήματος. Η ευημερία του βρίσκεται πάντοτε στο επίκεντρο των νομικών συστημάτων καθώς σε όλα αυτά υπάρχει πρόβλεψη για ειδικά δικαστήρια ανηλικών και ειδικές δομές που θα στοχεύουν στην προστασία του και στην ειδική του μεταχείριση. Ο δεύτερος σκοπός που περιγράφεται στον πέμπτο κανόνα αφορά την αρχή της αναλογικότητας στην αντίδραση της πολιτείας απέναντι στον ανήλικο δράστη. Η απάντηση της απέναντι στα εν λόγω άτομα δε θα πρέπει να βασίζεται μονάχα στη βαρύτητα της πράξης αλλά θα

πρέπει να δίνεται έμφαση και στην προσωπικότητα αυτού. Οι ατομικές συνθήκες, με άλλα λόγια, του δράστη, όπως η κοινωνική του θέση, η οικογενειακή κατάσταση κλπ. θα πρέπει να επηρεάζουν την αναλογικότητα της αντίδρασης. Ουσιαστικά ο κανόνας 5 απαιτεί τη δίκαιη αντίδραση σε όλες τις περιπτώσεις παραβατικότητας και εγκληματικότητας των ανηλίκων. Χάρη στους δύο σκοπούς που προβάλλει μπορεί να γίνει επιτεύξιμη μία δίπτυχη ανάπτυξη, τόσο δηλαδή νέες μορφές αντιδράσεων όσο και προφυλάξεις ενάντια στη διεύρυνση του ποινικού ελέγχου στους ανηλίκους¹³⁰. Ο κανόνας 5 ενυλώνει τη γενικότερη κατεύθυνση της σύζευξης του δικαίου με το προνοιακό πρότυπο, κατεύθυνση η οποία επικράτησε στα κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής μετά τη διαπίστωση της αποτυχίας του προνοιακού προτύπου στην απονομή δικαιοσύνης στους ανηλίκους.

Στο σημείο αυτό σημαντικό είναι να αναφερθούμε στον 11^ο Κανόνα από αυτούς που περιλαμβάνονται στους Κανόνες του Πεκίνο. Ο συγκεκριμένος κανόνας ορίζει τις προϋποθέσεις αποχής από την τυπική διαδικασία δίωξης των ανηλίκων. Εισάγει δηλαδή εναλλακτική μέθοδο αντιμετώπισης της εγκληματικότητας των ανήλικων δραστών, η οποία δεν έχει σχέση με την παραδοσιακή μορφή δίωξης τους από τους μηχανισμούς της ποινικής καταστολής. Σε αυτό το θεσμό αναφερθήκαμε και παραπάνω στα πλαίσια ανάλυσης της διάταξης του 45Α ΚΠΔ. Ομολογουμένως αποτελεί μία ιδιαίτερα προοδευτική ρύθμιση, η οποία διαπνέεται από τις αρχές της διαπαιδαγώγησης, της κοινωνικής επανένταξης του ανήλικου καθώς και της αποφυγής στιγματισμού του. Στην ελληνική πραγματικότητα συχνά συνδυάζεται με την επιβολή αναμορφωτικών μέτρων εκ μέρους του εισαγγελέα, πράγμα που σε μεγάλο βαθμό συμβάλλει στην ειδική πρόληψη. Και αυτό συμβαίνει γιατί ο ανήλικος δεν υφίσταται την ψυχική ταλαιπωρία της ακροαματικής διαδικασίας, δε στιγματίζεται ως υπόδικος, ενώ επωφελείται από την παιδαγωγική δράση των αναμορφωτικών μέτρων.

Τέλος, από τους Κανόνες του Πεκίνο ιδιαίτερη υπήρξε η συμβολή του 26^{ου} Κανόνα στη διαμόρφωση των διατάξεων σχετικά με την κράτηση των ανήλικων δραστών. Χαρακτηριστική είναι η τρίτη περίπτωση του εν λόγω κανόνα, όπου τονίζεται η σημασία της τοποθέτησης των ανηλίκων σε διαφορετικές ιδρυματικές εγκαταστάσεις από τους ενήλικες. Στο ερμηνευτικό σχόλιο του κανόνα αυτού περιγράφεται ο λόγος αυτής της πρακτικής. Στόχος της είναι η αποφυγή αρνητικών επιρροών των ενήλικων δραστών προς τους ανηλίκους, η αποφυγή δηλαδή της εγκληματογόνου μόλυνσης των τελευταίων όπως χαρακτηριστικά περιγράψαμε παραπάνω και για τις αντίστοιχες ρυθμίσεις στο ελληνικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων.

4.3. Η Διεθνής Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού

Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (The United Nations

¹³⁰ Πιτσελά Αγγελική, Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και Ευρωπαϊκά) Δίκαιο Ανηλίκων, Δ' Έκδοση, σελ. 205-207, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

Convention on the Rights of the Child) ανάγεται σε μία πρωτοβουλία της Πολωνικής κυβέρνησης, η οποία υπέβαλε το έτος 1978, την παραμονή του Διεθνούς Έτους του Παιδιού (1979), το επονομαζόμενο “First Polish Draft”. Παρ’ όλα αυτά το εγχείρημα αυτό δε στέφθηκε με επιτυχία καθώς ασκήθηκε σε βάρος του κριτική, από δυτικά κράτη, για τον ελλιπή συνυπολογισμό των οικογενειακών δεσμών του παιδιού. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, στο δεύτερο Πολωνικό σχέδιο να συνεκτιμηθούν οι ενστάσεις των δυτικών κρατών και να τροποποιηθεί το αρχικό περιεχόμενο του σχεδίου, χωρίς ωστόσο να υπάρξουν αποκλίσεις από τη βασική του φιλοσοφία, δηλαδή την προστασία του παιδιού. Έτσι δέκα χρόνια μετά την αρχική απόπειρα για τη διαμόρφωση μίας σύμβασης που θα περιελάμβανε διατάξεις σχετικά με τα δικαιώματα του παιδιού, υιοθετήθηκε ομόφωνα, από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού στην 44^η συνεδρίασή της Γενικής Συνέλευσης σε ολομέλεια την 20.11.1989, ως Απόφαση 44/25¹³¹. Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού αποτελεί το πληρέστερο από τα νεότερα διεθνή κείμενα στον τομέα του Δικαίου Ανηλίκων καθώς εμπεριέχει την πλέον ολοκληρωμένη νομική κατοχύρωση για τα ατομικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα του ανηλίκου. Έχει υιοθετηθεί από όλα τα κράτη μέλη των ΗΕ (196 χώρες) εκτός από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής¹³². Το γεγονός αυτό την καθιστά το πιο ευρέως επικυρωμένο έγγραφο για τα ανθρώπινα δικαιώματα στον κόσμο. Ισχύει για κάθε παιδί, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που έχουν εμπλακεί με το ποινικό σύστημα ή το σύστημα δικαιοσύνης ανηλίκων. Στη χώρα μας είναι υπέρτερη οποιοδήποτε άλλου νομοθετικού κειμένου με παρόμοιο περιεχόμενο, καθώς πρόκειται για διεθνή σύμβαση που επικυρώθηκε με νόμο του Κράτους (Ν. 2101/1992) και συνεπώς υπερτερεί έναντι εσωτερικών νόμων βάσει του άρθρου 28 παρ.1 Συντ.

Η Διεθνής Σύμβαση στο περιεχόμενο της εμφανίζεται να έχει ως άξονα ενδιαφέροντος της τα «παιδιά», ωστόσο ορθότερο θα ήταν να δεχτούμε ότι στον όρο αυτό υπάγονται όλα τα άτομα ηλικίας κάτω των 18 ετών, συμπεριλαμβανομένων δηλαδή και των εφήβων. Έτσι θα πρέπει στην ελληνική μετάφραση αντί της λέξης παιδί να χρησιμοποιείται ο όρος ανήλικος δεδομένου ότι στην έννοια αυτή περιλαμβάνονται και οι έφηβοι, τα άτομα δηλαδή 15-18 ετών. Μάλιστα στην έννοια του ανηλίκου σύμφωνα με το άρθρο 2 της Σύμβασης εντάσσονται και οι ανήλικοι αλλοδαποί ακόμα και αν δεν διαμένουν νόμιμα στην Επικράτεια μιας Χώρας, υπάγονται όμως στη δικαιοδοσία αυτής¹³³.

Σημαντικότερα άρθρα που αφορούν την προστασία των ανηλικών δραστών στη Διεθνή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού είναι το άρθρο 37 και 40. Τα άρθρα αυτά είναι έντονα

¹³¹ Πιτσελά Αγγελική, Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και Ευρωπαϊκά) Δίκαιο Ανηλίκων, Δ’ Έκδοση, σελ. 89, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

¹³² Liefwaard Ton- Rap Stephanie- Bolscher Apollonia: Με ακούει κανείς; Ή συμμετοχή των παιδιών στη δικαιοσύνη ανηλίκων: Ένα εγχειρίδιο για πιο φιλικά προς τα παιδιά ευρωπαϊκά συστήματα απονομής δικαιοσύνης, σελ. 31, International Juvenile Justice Observatory

¹³³ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 478, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

επηρεασμένα από τους Κανόνες του Πεκίνο όπως άλλωστε και η Διεθνής Σύμβαση εν γένει, πράγμα που τονίζεται και στο προοίμιο της Σύμβασης. Στο άρθρο 40 παρ. 1 γίνεται λόγος για τα ύποπτα, κατηγορούμενα ή καταδικασμένα για παράβαση του ποινικού νόμου παιδιά. Συγκεκριμένα ορίζεται ότι η μεταχείριση των εν λόγω ατόμων θα πρέπει να συνάδει με το αίσθημα της αξιοπρέπειάς και της προσωπικής τους αξίας, λαμβανομένου υπ' όψιν και της μικρής τους ηλικίας. Τα δικαιώματα αυτά του παιδιού διακατέχουν και καθορίζουν ολόκληρη την ποινική διαδικασία και δεν αφορούν μονάχα το στάδιο της κράτησης τους. Έτσι από το στάδιο της σύλληψής τους έως και τη στιγμή που θα εισαχθούν σε σωφρονιστικό κατάστημα θα πρέπει να γίνονται σεβαστά τα ανωτέρω θεμελιώδη δικαιώματα, πολλώ δε μάλλον κατά την κράτησή τους οπότε βρίσκονται σε διαρκή επαφή με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Θα πρέπει δε κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας η μεταχείριση των ανηλίκων να εγγυάται την ευημερία τους όπως άλλωστε ορίζεται στην παράγραφο 4 του άρθρου 40 ΔΣΔΠ.

Πολύ σημαντική ωστόσο είναι και η διάταξη της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 40 ΔΣΔΠ όπου ρυθμίζονται βασικά ζητήματα της ποινικής καταστολής των ανηλίκων. Συγκεκριμένα στην περ. α' της εν λόγω παραγράφου καθιερώνεται η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*, η οποία αποτελεί θεμέλιο των ποινικών συστημάτων. Φυσικά στο εσωτερικό μας δίκαιο η αντίστοιχη περιγραφή περιλαμβάνεται στο άρθρο 7 παρ. 1 Συντ. όπου η αρχή αυτή αποκτάει και συνταγματική περιωπή. Στο Σύνταγμα βέβαια καθιερώνεται γενικά η αρχή αυτή για όλες τις κατηγορίες δραστών είτε ενηλίκων είτε ανηλίκων. Και αυτό γιατί αποτελεί τη θεμελιώδη αρχή στη δίωξη των εγκλημάτων, ή οποία διακρίνεται από έντονα φιλελεύθερο χαρακτήρα και η οποία ουσιαστικά καθορίζει όλο το πνεύμα του ποινικού δικαίου.

Στην περίπτωση β' του άρθρου 40 παρ. 2 ΔΣΔΠ καθιερώνεται και το τεκμήριο αθωότητας των ανήλικων δραστών, το οποίο ισχύει μέχρι την τελική κρίση επί της ενοχής τους. Είναι ένα προνόμιο που απολαμβάνει κάθε κατηγορούμενος, ανεξάρτητα από την ηλικία του σύμφωνα με την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ά. 11) η οποία αναγνωρίζεται ευρέως ως εθιμικό διεθνές δίκαιο, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ά. 14 παρ. 2) και την ΕΣΔΑ (ά. 6 παρ. 2)¹³⁴. Συνιστά δε απαραίτητη προϋπόθεση ενός φιλελεύθερου ποινικού δικαίου, δεδομένου ότι σε ένα κράτος δικαίου δεν συνάδει η ενοχοποίηση του δράστη με μόνη την κίνηση της ποινικής δίωξης. Πολλώ δε μάλλον δε συνάδει με τη μεταχείριση ενός ανήλικου ατόμου κατά την οποία πρέπει να αποφεύγεται ο στιγματισμός του και η προσβολή της προσωπικότητάς του. Ταυτόχρονα στην παράγραφο 2 περ. β' τονίζεται η σημασία της ταχείας διεκπεραίωσης της ποινικής διαδικασίας που αφορά ανήλικο δράστη. Η ταχεία απονομή δικαιοσύνης συμβάλλει στην ελαχιστοποίηση της ψυχικής ταλαιπωρίας του ανήλικου ο οποίος διαθέτει εύθραυστη

¹³⁴ Πιτσελά Αγγελική, Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και Ευρωπαϊκά) Δίκαιο Ανηλίκων, Δ' Έκδοση, σελ. 109, Εκδόσεις Σάκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

προσωπικότητα. Συνεπώς δε θα πρέπει να εκτίθεται επί μακρῷ χρονικό διάστημα σε χώρους σχετιζόμενους με την ποινική δικαιοσύνη (ανακριτικά γραφεία, εισαγγελίες κλπ.) ενώ οι διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα βάσει της αρχής της νομιμότητας θα πρέπει να μην πραγματοποιούνται με μεγάλη χρονική απόσταση, προκειμένου ο ανήλικος να μπορεί γρήγορα να απαλλάσσεται από διαδικασίες που μπορούν να έχουν αρνητικές συνέπειες για την ψυχολογία του. Αλλά και το δικαίωμα εκδίκασης της υπόθεσης κάθε ανθρώπου δίκαια χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση από ένα αρμόδιο, ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο είναι θεμελιώδες και έχει κατοχυρωθεί στο άρθρο 14 παρ. 1 και παρ. 3 στοιχ. γ' του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα και στο άρθρο 6 παρ. 1 εδ. 1 της ΕΣΔΑ¹³⁵.

Επιπλέον στην ίδια παράγραφο δίνεται βάση στην απαγόρευση της υποχρεωτικής μαρτυρικής κατάθεσης του ανηλίκου και της ομολογίας της ενοχής του. Αυτές οι διαδικαστικές εγγυήσεις είναι δεσμευτικές για το εσωτερικό δίκαιο, συνάγονται για κατηγορούμενους κάθε ηλικίας από το άρθρο 14 παρ. 3 στοιχ. ε' και ζ' του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα και εν μέρει από το ά. 6 παρ. 3 στοιχ. δ' της ΕΣΔΑ¹³⁶. Τέλος στην πέμπτη περίπτωση της παραγράφου 2 του άρθρου 40 ΔΣΔΠ θεσπίζεται η δυνατότητα του ανηλίκου να προσφύγει σε ανώτερη αρχή για την εκδίκαση της υπόθεσης του ασκώντας τα ένδικα μέσα. Αναγνωρίζεται με άλλα λόγια το δικαίωμα των ενδίκων μέσων για τα παιδιά, τη στιγμή που το ίδιο δικαίωμα για όλους (ενήλικες, ανηλίκους) κατοχυρώνεται στο άρθρο 14 παρ. 5 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα καθώς και στο άρθρο 2 του 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

Σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο του ίδιου άρθρου τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να καταβάλλουν προσπάθειες για να προαγάγουν τη θέσπιση «νόμων, διαδικασιών, αρχών και θεσμών» που θα εφαρμόζονται ειδικά στα παιδιά που είναι ύποπτα, κατηγορούμενα ή καταδικασμένα για παράβαση του ποινικού νόμου. Κατά συνέπεια η ΔΣΔΠ αναγνωρίζει ένα ευρύ πεδίο διακριτικής ευχέρειας στα συμβαλλόμενα κράτη όσον αφορά την εισαγωγή ειδικών νόμων, διαδικασιών, αρχών και θεσμών για παιδιά στο πεδίο της απονομής δικαιοσύνης. Στο στοιχείο α' της εν λόγω παραγράφου καλεί ρητά τα συμβαλλόμενα κράτη να θεσπίσουν ένα ελάχιστο όριο ηλικίας κάτω από το οποίο τα παιδιά θα θεωρούνται ότι δεν έχουν την ικανότητα παράβασης του ποινικού νόμου. Αυτή φυσικά η πρόβλεψη εκπληρώνεται από τον Έλληνα νομοθέτη, ο οποίος στο άρθρο 121 παρ. 1 ΠΚ, στην έννοια του ανηλίκου που μπορεί να τελέσει ποινικά ενδιαφέρουσες πράξεις, εντάσσει αυτούς με ηλικία 8 έως 18 ετών. Συνεπώς το όριο των 8 ετών αποτελεί καθοριστικό για την πιθανή δίωξη του ανηλίκου ατόμου. Κάτω από αυτό, θεωρείται ότι ο ανήλικος «δεν πράττει» με συνέπεια η εξωτερίκευση της

¹³⁵ Πιτσελά Αγγελική, Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και Ευρωπαϊκά) Δίκαιο Ανηλίκων, Δ' Έκδοση, σελ. 110, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

¹³⁶ Πιτσελά Αγγελική, Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και Ευρωπαϊκά) Δίκαιο Ανηλίκων, Δ' Έκδοση, σελ. 112, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

βούλησής του να μην ενδιαφέρει το ποινικό δίκαιο και να καθίσταται ατιμώρητη.

Πέραν της διάταξης του άρθρου 40, σημαντική είναι και η συμβολή του άρθρου 37 ΔΣΔΠ στην απονομή δικαιοσύνης στους ανήλικους δράστες εγκληματικών πράξεων. Στην πρώτη περίπτωση του άρθρου 37 ΔΣΔΠ τίθενται απαγορεύσεις σχετικά με την υποβολή του ανηλίκου σε βασανιστήρια ή σε απάνθρωπες και εξευτελιστικές τιμωρίες. Απαγορεύονται ακόμα η θανατική ποινή και η ισόβια κάθειρξη που επιβάλλεται χωρίς δυνατότητα απελευθέρωσης. Οι συγκεκριμένες διατάξεις θεσπίζονται για ανήλικους δράστες, ωστόσο ο Έλληνας συντακτικός νομοθέτης φρόντισε να τις συμπεριλάβει στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 7 Συντ. δίνοντας τους καθολική ισχύ για όλους τους δράστες ανεξαρτήτως ηλικίας.

Στο στοιχείο β' του άρθρου 37 αναγνωρίζεται η σημασία της σύμφωνης με το νόμο σύλληψης κράτησης ή φυλάκισης του ανηλίκου δράστη. Θα πρέπει δε να αποτελούν έσχατο μέτρο, με τη μικρότερη δυνατή χρονική διάρκεια. Για πρώτη φορά, στη Διεθνή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού, αναγνωρίζεται σε διεθνή σύμβαση με δεσμευτική δύναμη, ότι η σύλληψη, η κράτηση και η φυλάκιση αποτελούν ένα έσχατο μέτρο, (a measure of last resort) με τη μικρότερη δυνατή χρονική διάρκεια. Το ίδιο περιεχόμενο έχει βέβαια και ο κανόνας 19.1 από τους Κανόνες του Πεκίνο, αλλά όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το συγκεκριμένο κείμενο δεν έχει δεσμευτική ισχύ για τα κράτη. Έτσι για πρώτη φορά σε διεθνές κείμενο εκφράζεται εντόνως η αποδοκιμασία της διεθνούς κοινότητας κατά της σχετικώς αορίστου διάρκειας ποινής κατά της ελευθερίας των ανηλίκων¹³⁷. Η βραχυχρόνια στερητική της ελευθερίας ποινή αποτελεί όπως και παραπάνω θίξαμε, σαφώς ευνοϊκότερη αντιμετώπιση για τον ανήλικο δράστη. Αφενός συμβάλλει στην ευκολότερη επανακοινωνικοποίηση του, αποφεύγοντας το ενδεχόμενο πιθανής ιδρυματοποίησης του, αφετέρου δεν καθίσταται αχρηστευτική για τον ανήλικο, υποχρεώνοντας τον στην αδράνεια εντός του σωφρονιστικού καταστήματος. Μάλιστα αποτελεί ένα ισχυρό σοκ για τον ίδιο, το οποίο έχει έντονο ειδικοπροληπτικό χαρακτήρα, καθώς δίνεται η δυνατότητα στο δράστη να αντιληφθεί τη βαρύτητα της πράξης του, χωρίς να του στερεί την ελευθερία για μεγάλο χρονικό διάστημα, γεγονός που λόγω της συχνής επαφής με άλλους κρατούμενους θα συνέβαλε στην εκμάθηση του εγκλήματος και θα εξανέμιζε τον οποιοδήποτε ειδικοπροληπτικό σκοπό της ποινής.

Στο τρίτο στοιχείο του άρθρου 37 ΔΣΔΠ ορίζεται ότι κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία του θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με ανθρωπισμό και με τον οφειλόμενο στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου σεβασμό, ενώ κατά τη διάρκεια της κράτησης του θα πρέπει να χωρίζεται από τους ενήλικες κρατούμενους. Οι λόγοι του χωρισμού των ενηλίκων από τους ανήλικους κρατούμενους έχουν περιγραφεί και ανωτέρω και σχετίζονται με την πιθανότητα ο ανήλικος να διδαχθεί το έγκλημα μέσα από την επαφή του με πεπειραμένους ενήλικες κρατούμενους. Το δικαίωμα αυτό του

¹³⁷ Πιτσελά Αγγελική, Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και Ευρωπαϊκά) Δίκαιο Ανηλίκων, Δ' Έκδοση, σελ. 120, Εκδόσεις Σάκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

διαχωρισμού των ανηλικών παραβατών από τους ενήλικες αναγνωρίζεται και στο άρθρο 10 παρ. 3 εδ. 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα, ενώ στο εσωτερικό μας δίκαιο, στο άρθρο 12 του Σωφρονιστικού Κώδικα. Η αρχή του διαχωρισμού των κρατουμένων με βάση την ηλικία τους υιοθετήθηκε για πρώτη φορά σε διεθνές κείμενο από την Κοινωνία των Εθνών στους «Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων» το έτος 1934. Η ίδια αυτή μορφή πρόνοιας περιλαμβάνεται και στη νεότερη έκδοση των παραπάνω κανόνων, που θεσπίστηκαν το 1955 (κανόνας 8). Τη σημασία μάλιστα του διαχωρισμού των ενηλίκων και των ανηλικών κρατουμένων αναγνωρίζουν ακόμα οι Κανόνες του Πεκίνο, γεγονός που αναφέρθηκε ανωτέρω, καθώς και η Σύσταση Νο. R (87) 20 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις «Κοινωνικές Αντιδράσεις στην Παραβατικότητα των Ανηλίκων», για την οποία θα κάνουμε λόγο στη συνέχεια¹³⁸.

Στο δεύτερο εδάφιο του τρίτου στοιχείου του άρθρου 37 προβλέπεται επίσης το δικαίωμα του παιδιού να διατηρεί την επαφή με την οικογένειά του με αλληλογραφία και επισκέψεις. Η επαρκής επικοινωνία του κρατουμένου με τους οικείους του αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του δικαιώματος του στη δίκαιη και ανθρώπινη μεταχείριση. Σύμφωνα με τον Ελληνικό Σωφρονιστικό Κώδικα, η τακτική και απρόσκοπτη επικοινωνία του κρατουμένου με το κοινωνικό περιβάλλον, συμβάλλει στην ομαλή του διαβίωση στο σωφρονιστικό κατάστημα καθώς και στην ομαλή και ταχύτερη επανένταξη του στο κοινωνικό σύνολο. Παρά την πρόβλεψη αυτή, ο ΣΚ δεν προβλέπει κάποια πιο προνομιακή μεταχείριση των ανηλικών κρατουμένων σε σχέση με τους ενήλικες αναφορικά με το δικαίωμα διατήρησης επαφής με την οικογένειά τους με αλληλογραφία και επισκέψεις.

Σύμφωνα με το στοιχείο δ' του άρθρου 37 ΔΣΔΠ τα παιδιά οφείλουν να έχουν ταχεία πρόσβαση σε νομική ή άλλη κατάλληλη συμπαράσταση, το δικαίωμα να αμφισβητούν τη νομιμότητα της στέρησης της ελευθερίας τους ενώπιον ενός δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας, ανεξάρτητης και αμερόληπτης αρχής καθώς και την απαίτηση λήψης μίας ταχείας απόφασης πάνω στο ζήτημα αυτό. Το δικαίωμα της αμφισβήτησης ταχέως της νομιμότητας της κράτησης ενώπιον δικαστηρίου ανταποκρίνεται στις εγγυήσεις που κατοχυρώνονται στο άρθρο 9 παρ. 4 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα. Η πρόσβαση σε νομική ή άλλη κατάλληλη συμπαράσταση προκύπτει και από το άρθρο 14 παρ. 3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα το οποίο εγγυάται τη δυνατότητα επικοινωνίας του νεαρού κρατουμένου με συνήγορο της επιλογής του¹³⁹. Μάλιστα η πρόσβαση αυτή σε συνήγορο είναι υποχρεωτική εφόσον ο ανήλικος είναι κρατούμενος. Η εγγύηση αυτού του δικαιώματος δεν επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των

¹³⁸ Πιτσελά Αγγελική, Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και Ευρωπαϊκά) Δίκαιο Ανηλίκων, Δ' Έκδοση, σελ. 121, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

¹³⁹ Πιτσελά Αγγελική, Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και Ευρωπαϊκά) Δίκαιο Ανηλίκων, Δ' Έκδοση, σελ. 124, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

συμβαλλόμενων κρατών, αλλά κατά δέσμια αρμοδιότητα οφείλουν αυτά να θωρακίσουν τον ανήλικο από την αυθαιρεσία στην ποινική καταστολή.

4.4. Ο Πρότυπος Νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων

Ο Πρότυπος Νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων (Model Law on Juvenile Justice), ο οποίος εκπονήθηκε από το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών στη Βιέννη το 1997, συνιστά ένα οιονεί πρότυπο κώδικα ενός ποινικού δικαίου ανηλίκων. Το πρότυπο αυτό δεν υιοθετείται από όλες τις έννομες τάξεις κατά τον ίδιο τρόπο, καθώς δίνεται η δυνατότητα στον εθνικό νομοθέτη να διαμορφώσει κατά το δοκούν και σύμφωνα με την ιδιοσυστασία της έννομης τάξης, την προσαρμογή των κανόνων αυτών στο εσωτερικό δικαιοκώδικον περιβάλλον¹⁴⁰.

Βασικό χαρακτηριστικό του Πρότυπου Νόμου για το Δίκαιο Ανηλίκων συνιστά ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των κατευθυντήριων γραμμών του, καθώς αποτελεί κείμενο μη συμβατικού χαρακτήρα. Δεν αποτελεί δεσμευτικό δίκαιο με άλλα λόγια, αλλά soft law, με συνέπεια να τίθεται στη διακριτική ευχέρεια των νομοθετών των κρατών η ενσωμάτωση των κατευθύνσεων του στο εσωτερικό δίκαιο. Η τυπική ισχύς του είναι ιεραρχικά κατώτερη σε σχέση με τους Κανόνες του Πεκίνο και τις Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ λόγω της διοικητικής του καταγωγής και συνακόλουθα περιορισμένης νομιμοποίησης. Ο Πρότυπος Νόμος έχει σε μεγάλο βαθμό επηρεαστεί από τους Κανόνες του Πεκίνο και τη Διεθνή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού καθώς κι από τις Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ. Αποτελείται από πέντε τίτλους που αναφέρονται στις κατευθυντήριες αρχές (πρώτος τίτλος), τις γενικές διατάξεις (δεύτερος τίτλος), τα δικαστήρια και την εκδίκαση των υποθέσεων ανηλίκων (τρίτος τίτλος), τα εφαρμόσιμα μέτρα (τέταρτος τίτλος) και την παιδαγωγική βοήθεια για την προστασία των ανηλίκων που βρίσκονται σε κίνδυνο (πέμπτο τίτλος). Διαπιστώνουμε έτσι ότι ο εν λόγω Νόμος δεν κάνει λόγο μόνο για τους ανήλικους δράστες που έχουν έρθει σε σύγκρουση με τον ποινικό νόμο αλλά και για εκείνους που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο, δηλαδή αυτούς που έχουν εγκαταλειφθεί, παραμεληθεί, και κακομεταχειρισθεί και γι' αυτό έχουν ανάγκη διαπαιδαγώγησης, προστασίας και ελέγχου. Πολλές φορές άλλωστε ο ανήλικος που διέπραξε μία αξιόποινη πράξη έχει τις ίδιες ανάγκες διαπαιδαγώγησης, προστασίας και ελέγχου όπως κάποιος που υπήρξε θύμα μιας εγκληματικής πράξης¹⁴¹.

Ο πρώτος από τους προαναφερθέντες τίτλους του Πρότυπου Νόμου, περιλαμβάνει το προοίμιο και τους ορισμούς των εννοιών σε δύο ξεχωριστά κεφάλαια. Στο προοίμιο, πανηγυρικά διακηρύσσονται οι στόχοι του νόμου αυτού, που είναι η αναγνώριση της εγγενούς αξιοπρέπειας όλων

¹⁴⁰ Πιτσελά Αγγελική, Ο Πρότυπος Νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων, Ποινική Δικαιοσύνη, 8-9/2003, σελ. 995

¹⁴¹ Πιτσελά Αγγελική, Ο Πρότυπος Νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων, Ποινική Δικαιοσύνη, 8-9/2003, σελ. 995

των μελών της ανθρώπινης κοινωνίας, ιδίως των παιδιών, καθώς και ο σεβασμός των ατομικών τους δικαιωμάτων. Μάλιστα τονίζεται ότι το σύστημα δικαιοσύνης για ανηλίκους πρέπει αφενός να επιδιώκει την ευημερία του ανηλίκου και αφετέρου να διασφαλίζει την αναλογικότητα στην αντίδραση των διοικητικών αρχών. Στοχεύει δε στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανηλίκου και στην προώθηση της ηθικής του υπευθυνότητας ως πολίτη¹⁴². Στα πλαίσια του προοιμίου δίνεται ακόμα έμφαση στη μεταχείριση των νεαρών δραστών, οι οποίοι θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με δίκαιο και ανθρώπινο τρόπο. Για το λόγο αυτό προωθούνται μορφές παράκαμψης της ποινικής διαδικασίας. Εφόσον όμως δεν μπορεί να καταστεί εφικτή αυτή η παράκαμψη της διαδικασίας, θα πρέπει ο εγκλεισμός του ανηλίκου σε σωφρονιστικό κατάστημα να αποτελεί το έσχατο μέσο, το οποίο επιβάλλεται μόνο ύστερα από προσεκτική εξέταση, η διάρκεια του θα πρέπει να είναι κατά το δυνατόν συντομότερη, ενώ θα πρέπει ο ανήλικος να διαχωρίζεται από τους ενήλικες δράστες. Η στέρηση της ελευθερίας απαγγέλλεται μόνο για σοβαρά αδικήματα ενώ η θανατική ποινή και οι σωματικές ποινές δεν έχουν θέση στη δικαιοσύνη των ανηλίκων. Κατά τη διάρκεια ακόμα του εγκλεισμού θα πρέπει να παρέχεται η κατάλληλη εκπαιδευτική, ψυχολογική και ιατρική βοήθεια για να διευκολυνθεί η κοινωνική τους επανένταξη. Τέλος, τα άτομα που ασχολούνται με τη μεταχείριση των νεαρών παραβατών θα πρέπει να λαμβάνουν διαρκώς εκπαίδευση, ειδικευμένη στη μεταχείριση των εν λόγω ατόμων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο δίδονται οι ορισμοί των εννοιών που χρησιμοποιούνται στον Πρότυπο Νόμο για το Δίκαιο Ανηλίκων. «Αξιοποίηση πράξη» είναι κάθε πράξη, ή παράλειψη που τιμωρείται από το νόμο με βάση το κάθε νομικό σύστημα (ά. 1.2.-1). Οι αξιοποινες αυτές πράξεις, διακρίνονται σύμφωνα με την πρώτη παραλλαγή σε κακουργήματα και πλημμελήματα ενώ κατά τη δεύτερη παραλλαγή σε κακουργήματα και άλλες αξιοποινες πράξεις. «Κακούργημα» σύμφωνα με το άρθρο 1.2.-3 είναι κάθε αξιοποινή πράξη που τιμωρείται με στέρηση της ελευθερίας ενώ «πλημμέλημα» κατά την παραλλαγή του ίδιου άρθρου είναι η αξιοποινή πράξη που τιμωρείται με μέτρο (π.χ. επίπληξη, ανάθεση της επιμέλειας σε γονείς κτλ.). Ο ορισμός του πταίσματος δε λαμβάνει χώρα στο δεύτερο κεφάλαιο του Πρότυπου Νόμου, αλλά στη διάταξη 3.1-12, όπου ως πταίσμα χαρακτηρίζεται η αξιοποινή πράξη που τιμωρείται με χρηματικό πρόστιμο ή οποιοδήποτε άλλο μέτρο. Οι ορισμοί του κακουργήματος και του πλημμελήματος συμβαδίζουν απόλυτα με τη νομοθετική πρόβλεψη στο ελληνικό δίκαιο δεδομένου ότι το πρώτο τιμωρείται υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις με στέρηση της ελευθερίας του ανηλίκου, ενώ το δεύτερο με επιβολή αναμορφωτικών μέτρων. Ωστόσο τα πταίσματα των ανηλίκων με βάση το άρθρο 128 ΠΚ τιμωρούνται με ελαφριά αναμορφωτικά μέτρα σε αντίθεση με όσα ορίζονται στο 3.1-12 του Πρότυπου Νόμου των Ηνωμένων Εθνών.

Στο δεύτερο τίτλο του Πρότυπου Νόμου υπάγονται οι γενικές διατάξεις, οι οποίες

¹⁴² Πιτσελά Αγγελική, Ο Πρότυπος Νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων, Ποινική Δικαιοσύνη, 8-9/2003, σελ. 996

αποτελούνται επίσης από δύο κεφάλαια, τα οποία ρυθμίζουν τη θέση του ανηλίκου και την ποινική του ευθύνη. Στο πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου τίτλου γίνεται λόγος για τη θέση του ανηλίκου. Αρχικά δίνεται ο ορισμός του ανηλίκου, ως του ατόμου που ηλικιακά βρίσκεται κάτω από το όριο της ενηλικίωσης, ενώ ακόμα αναφέρεται ότι οι αξιόποινες πράξεις των ενηλίκων που δεν θεωρούνται κακουργήματα, δε θα πρέπει να θεωρούνται αντίστοιχα και για τους ανήλικους δράστες (ά.2.1-1). Η ηλικία του ατόμου προσδιορίζεται από τη στιγμή τα γέννησής του (ά.2.1-2), ενώ προβλέπονται συγκεκριμένες διαδικασίες για την απόδειξη της ηλικίας αυτού (ά. 2.1-3).

Στο δεύτερο κεφάλαιο του δεύτερου τίτλου, περιλαμβάνονται οι διατάξεις σχετικά με την ποινική ευθύνη του ανήλικου δράστη. Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 2.2-1, μόνο η προσωπική πράξη ενός ατόμου μπορεί να συνεπάγεται την ποινική του ευθύνη. Η ρύθμιση αυτή συμβαδίζει με τη φιλοσοφία ενός φιλελεύθερου ποινικού δικαίου, δεδομένου ότι απαιτεί πρωτίστως την ύπαρξη πράξης ως εξωτερίκευσης της βούλησης του ατόμου, προκειμένου να διωχθεί ο δράστης. Η ποινική υπευθυνότητα σύμφωνα με το άρθρο 2.2-2 αποτελεί συνέπεια της ενηλικίωσης του ατόμου, ωστόσο βάσει του επόμενου άρθρου (2.2-3) ο άρτι ενηλικιωθείς ανήλικος αντιμετωπίζεται ευνοϊκότερα από τους υπόλοιπους ενήλικες δεδομένου του ελαφρυντικού της μετεφηβικής ανωριμότητας. Όσον αφορά όμως τους σχετικώς ή μερικώς ποινικά υπεύθυνους, δηλαδή τα άτομα μεταξύ της απόλυτης ποινικής ανηλικότητας και της πλήρους ποινικής ενηλικότητας προβλέπονται τρεις παραλλαγές. Στο πρώτο αναφερθήκαμε προηγουμένως. Κάθε άτομο πάνω από την ηλικία της αμάχητης απουσίας της ποινικής ευθύνης και κάτω από την ηλικία της ποινικής ενηλικίωσης πρέπει να επωφελείται αναγκαία από μια μείωση της ποινής που προβλέπεται ως απόρροια του ελαφρυντικού της μειωμένης ποινής, ορίζει χαρακτηριστικά το άρθρο 2.2-4. Στην δεύτερη παραλλαγή γίνεται λόγος για την αρμοδιότητα του δικαστηρίου που θα δικάσει τις υποθέσεις ανηλίκων. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι κάθε άτομο κάτω από την ηλικία της ποινικής ενηλικίωσης και πάνω από το όριο που τεκμαίρεται αμάχητα η απουσία της ποινικής ευθύνης, υπόκειται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του δικαστή του πολιτικού δικαστηρίου. Πάνω όμως από αυτή την ηλικία και κάτω από την ηλικία της ποινικής ενηλικίωσης ο ανήλικος παραπέμπεται στα ειδικά δικαστήρια των ανηλίκων. Τέλος η τρίτη παραλλαγή αναφέρει ότι οι ανήλικοι που παραπέμπονται στα ειδικά δικαστήρια ανηλίκων έχουν μερική μόνο ποινική ευθύνη και μόνο παιδαγωγικά μέτρα μπορούν να τους επιβληθούν. Οι ανήλικοι πάνω από αυτή την ηλικία και κάτω από την ηλικία της ποινικής ενηλικίωσης είναι ποινικώς υπεύθυνοι, ωστόσο η ποινή που αντιμετωπίζουν δεν απαγγέλλεται α) όταν έχει αποδειχθεί ότι η ικανότητα διάκρισης του ανηλίκου είναι ανεπαρκής, πράγμα που με τα σημερινά δεδομένα του ελληνικού ποινικού δικαίου ανηλίκων δεν ισχύει καθώς έχει καταργηθεί το κριτήριο της «μετά διακρίσεως τέλεσης της πράξης» και έχει αντικατασταθεί από το βιολογικό κριτήριο, β) όταν οι περιστάσεις και η προσωπικότητα του δράστη δεν φαίνεται να το απαιτούν, γ) όταν το έγκλημα διαπράχθηκε πριν το τέλος του έτους κατά το οποίο ο ανήλικος είχε μερική μόνο ποινική ευθύνη και δ) όταν δεν έχει αποδειχθεί ότι η τέλεση του

αδικήματος αποτελούσε μία σκόπιμη (intentional) και εσκεμμένη (deliberate) σοβαρή εγκληματική πράξη (άρθρο 2.2-4). Επομένως στην τρίτη παραλλαγή οι νεαροί δράστες με ηλικία πάνω από την ηλικία της αμάχητης έλλειψης ποινικής ευθύνης υπάγονται χωρίς εξαίρεση στην αρμοδιότητα των δικαστηρίων ανηλίκων αλλά διαχωρίζονται σε δύο υποομάδες, ανάλογα με την ποινική ευθύνη και συνακόλουθα τις κυρώσεις που μπορούν να επιβληθούν. Η ποινική ευθύνη μετατοπίζεται χρονικά από την ηλικία έναρξης της ποινικής ενηλικίωσης.

Τέλος σημαντική είναι η διάταξη του άρθρου 2.2-5 η οποία βέβαια έρχεται σε σύγκρουση με το ελληνικό δίκαιο ανηλίκων καθώς ορίζει ότι οι πράξεις των ανηλίκων διατηρούν τον αρχικό τους χαρακτήρα ως πλημμελήματα ή κακουργήματα, αυτόν δηλαδή που έχουν εξ' αρχής μέσα από τη ρύθμισή τους στην ποινική διάταξη του εσωτερικού νόμου. Στο ελληνικό ωστόσο δίκαιο, όπως αναφέραμε, οι πράξεις που τελεί ενήλικας και έχουν κακουργηματικό χαρακτήρα, αν τις τελούσε ανήλικος θα ήταν πλημμελήματα. Από την άλλη, τα πλημμελήματα παραμένουν στην αρχική τους μορφή, πράγμα που συμβαίνει και στα πταίσματα. Η αντιμετώπιση τους βέβαια διαφέρει από αυτή των ενήλικων δραστών, δεδομένου ότι στο δίκαιο ανηλίκων περιλαμβάνονται ειδικές ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση αυτών των πράξεων όταν πραγματώνονται από νεαρούς παραβάτες. Στο ελληνικό δίκαιο, με άλλα λόγια, ισχύει η κατά πλάσμα δικαίου μετατροπή του χαρακτήρα της πράξης, πράγμα που όμως δεν αναγνωρίζεται στο άρθρο 2.2.-5 του Πρότυπου Νόμου των Ηνωμένων Εθνών.

Στον τρίτο τίτλο του Πρότυπου Νόμου των Ηνωμένων Εθνών περιλαμβάνονται δικονομικές διατάξεις σχετικά με το η μορφή της απονομής δικαιοσύνης στους ανήλικους δράστες. Αποδεικνύεται έτσι η πληρότητα του Νόμου αυτού, καθώς πέραν των ουσιαστικών διατάξεων που διαθέτει και που αναλύθηκαν παραπάνω, διατηρεί και μία πληθώρα δικονομικών διατάξεων που αποτελούν αξιόλογες κατευθύνσεις για τις εθνικές νομοθεσίες σχετικά με τους ανήλικους. Ο τρίτος τίτλος αποτελείται από δύο κεφάλαια, όπως και οι προαναφερθέντες τίτλοι. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην καθ' ύλην και κατά τόπο αρμοδιότητα των δικαστηρίων που εκδικάζουν τις υποθέσεις των ανηλίκων, ενώ το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται με τη διαδικασία ενώπιον των δικαστηρίων αυτών. Στο πρώτο άρθρο του τρίτου τίτλου, ήτοι το 3.1.-1, ορίζεται κατ' αρχήν ότι τις υποθέσεις των ανηλίκων διαχειρίζονται ειδικά δικαστήρια, αρμόδια μόνο γι' αυτούς. Κατά τόπο αρμόδια είναι εκείνα τα δικαστήρια που βρίσκονται στον τόπο τέλεσης της αξιόποινης πράξης, εκείνα που βρίσκονται στον τόπο κατοικίας του δράστη καθώς και στον τόπο της κατοικίας του κηδεμόνα τους ή της οικογένειάς τους. Τέλος σύμφωνα με την τελευταία παράγραφο του προαναφερθέντος άρθρου, η αρμοδιότητα των ειδικών δικαστηρίων για ανήλικους παραβάτες καθορίζεται από την ηλικία που είχε ο κατηγορούμενος δράστης κατά την τέλεση της αξιόποινης πράξης, πράγμα που ισχύει κατ' αποκλειστικότητα και στο ελληνικό ποινικό δίκαιο γενικά, τόσο δηλαδή για ενήλικες δράστες όσο και για ανήλικους. (ά. 17 ΠΚ).

Στο επόμενο άρθρο (3.1.-2) περιγράφεται το όργανο που εκδικάζει τις υποθέσεις των

ανήλικων δραστών σε ένα από τα διαφορετικά είδη δικαστηρίων ανήλικων. Το όργανο αυτό είναι ο δικαστής του δικαστηρίου οικογενειακών υποθέσεων (the family court judge). Ο δικαστής αυτός οφείλει να είναι εξειδικευμένος σε ζητήματα παιδικής και εφηβικής ηλικίας ενώ διαθέτει ακόμα και βαθιά γνώση ψυχολογίας και κοινωνικής εργασίας. Τα ίδια προσόντα οφείλει να διαθέτει και ο εισαγγελέας που είναι αρμόδιος για τις υποθέσεις των ανήλικων δραστών. Ο δικαστής του δικαστηρίου οικογενειακών υποθέσεων μπορεί να πραγματοποιήσει και τη διαδικασία της ανάκρισης, πράγμα που μπορεί να συμβεί σε κακουργηματικές υποθέσεις στις οποίες δεν μπορεί να δικάσει, αλλά και σε υποθέσεις με αντικείμενο πλημμέλημα, όπου μπορεί, λαμβάνοντας υπ' όψιν το συμφέρον του ανήλικου και τη βαρύτητα της πράξης είτε να πραγματοποιήσει ανάκριση είτε να δικάσει την υπόθεση στο δικαστήριο.

Στο άρθρο 3.1.-5 περιγράφεται το δικαστήριο των οικογενειακών υποθέσεων (the family court) το οποίο είναι αρμόδιο για σοβαρές υποθέσεις οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν μέχρι και την επιβολή κατασταλτικών κυρώσεων (repressive sanctions). Αποτελείται από τον δικαστή του δικαστηρίου οικογενειακών υποθέσεων, που ενεργεί ως πρόεδρος, και από δύο λαϊκούς δικαστές που έχουν επιλεγεί βάσει των ειδικών τους ικανοτήτων στο πεδίο των ανήλικων καθώς ασκούν τα επαγγέλματα της διδασκαλίας, της εκπαίδευσης ή της κοινωνικής πρόνοιας. Τονίζεται μάλιστα ότι ο ένας από τους δύο λαϊκούς δικαστές θα πρέπει να είναι του ίδιου φύλου με τον κατηγορούμενο. Τόσο η συμμετοχή τέτοιων δικαστών όσο και η προϋπόθεση της ύπαρξης δικαστή όμοιου φύλου με τον κατηγορούμενο είναι από πλευράς ελληνικού δικαίου αμφιβόλου συνταγματικότητας. Στο άρθρο 96 παρ. 3 Συντ. ρητά ορίζεται ο αποκλεισμός του άρθρου 97 Συντ. στην εκδίκαση των εγκληματικών πράξεων των ανήλικων, με συνέπεια να μην επιτρέπεται η συγκρότηση μικτών ορκωτών δικαστηρίων για τις πράξεις αυτών των προσώπων. Από την άλλη βέβαια, μολονότι φαίνεται να πραγματοποιείται έμφυλη διάκριση μέσα από την προαναφερθείσα πρόβλεψη του άρθρου 3.1.-6 τελ. εδ., ωστόσο συχνά στην πράξη έχουν παρατηρηθεί φαινόμενα μεροληψίας των δικαστών υπέρ του ομόφυλου τους θύματος, ειδικά σε περιπτώσεις εκδίκασης πράξεων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, γεγονός που καθιστά την υιοθέτηση της ρύθμισης του άρθρου 3.1.-6 τελ. εδ., απαραίτητη.

Στη συνέχεια στο άρθρο 3.1-8 περιγράφεται το μικτό ορκωτό δικαστήριο ή ποινικό δικαστήριο ανήλικων ή αλλιώς κακουργιοδικείο ανήλικων. Αποτελείται από τον πρόεδρο, δύο δικαστές του δικαστηρίου οικογενειακών υποθέσεων ως παρέδρους και λαϊκούς δικαστές, ο αριθμός των οποίων καθορίζεται από την εκάστοτε πολιτεία. Καθήκοντα εισαγγελέα στο ποινικό δικαστήριο ανήλικων εκτελούνται από τον αξιωματούχο που είναι επιφορτισμένος με τη δίωξη ή από έναν δικαστικό λειτουργό της εισαγγελίας με ειδική αρμοδιότητα στις υποθέσεις που αφορούν νέους ανθρώπους. Ωστόσο όπως προαναφέραμε στα ελληνικά δικαστήρια δε μπορεί να υπάρξει σύνθεση δικαστηρίου ανήλικων με λαϊκούς δικαστές (ενόρκους) αλλά βάσει του άρθρου 96 παρ. 3 Συντ. εξαιρείται το άρθρο 97 Συντ., που κάνει λόγο για τα μικτά ορκωτά δικαστήρια, από τη δικαιοσύνη

των ανηλίκων.

Στα άρθρα 3.1.-11 έως 3.1.-16 του Πρότυπου Νόμου των Ηνωμένων Εθνών γίνεται αναφορά στην εκδίκαση των παισιματικών παραβάσεων των νεαρών δραστών. Συγκεκριμένα παρουσιάζεται η αρμοδιότητα του παισιματοδικείου, ενώ ορίζεται, όπως προαναφέραμε και η έννοια του πταίσματος σε αντίθεση με τις έτερες δύο πράξεις (πλημμελήματα, κακουργήματα) που ορίζονται στις βασικές, αρχικές διατάξεις του Νόμου αυτού. Για τη λειτουργία του παισιματοδικείου προβλέπονται δύο παραλλαγές. Σύμφωνα με την πρώτη, στη σύνθεση του παισιματοδικείου συμμετέχει μόνο ο δικαστής του δικαστηρίου οικογενειακών υποθέσεων ενώ κατά τη δεύτερη οι ανήλικοι υπόκεινται στη συνήθη αρμοδιότητα του παισιματοδικείου, το οποίο εφαρμόζει σε τέτοιες περιπτώσεις τη νομοθεσία για ανηλίκους. Στα πταίσματα ανάκριση δεν πραγματοποιείται, ωστόσο εφόσον αυτά συνδέονται με ένα πλημμέλημα ή κακούργημα, ή συνιστούν ένα αδιάσπαστο σύνολο με αυτά, τότε η διεξαγωγή ανάκρισης είναι αναγκαία.

Στον τέταρτο τίτλο του Πρότυπου Νόμου για το Δίκαιο Ανηλίκων αντικείμενο των διατάξεων είναι τα εφαρμόσιμα μέτρα. Αποτελείται και αυτός ο τίτλος από δύο κεφάλαια. Το πρώτο ασχολείται με την εξώδικη διευθέτηση (extrajudicial settlement) και για τα παιδαγωγικά μέτρα (educational measures), ενώ το δεύτερο με τις τιμωρητικές κυρώσεις (punitive sanctions), δηλαδή με τις εναλλακτικές κυρώσεις που επιβάλλονται στη θέση των στερητικών της ελευθερίας ποινών και με τις στερητικές της ελευθερίας κυρώσεις. Για την εξώδικη διευθέτηση θα κάνουμε λόγο στη συνέχεια στα πλαίσια ανάλυσης του θεσμού της επανορθωτικής δικαιοσύνης σε διαφορετικό σημείο όπου θα αναλυθεί η επανορθωτική δικαιοσύνη ως εναλλακτική μορφή απονομή δικαιοσύνης, η οποία στις μέρες μας αποκτά ολοένα και περισσότερο έδαφος στις νομοθετικές επιλογές των κρατών σχετικά με τη δικαιοσύνη των ανηλίκων. Το πρώτο κεφάλαιο ωστόσο κάνει λόγο και για τα παιδαγωγικά μέτρα που πρέπει να επιβάλλονται στον ανήλικο δράστη από το δικαστήριο οικογενειακών υποθέσεων. Αυτά ομοιάζουν σε μεγάλο βαθμό με τα αναμορφωτικά μέτρα του άρθρου 122 παρ. 1 ΠΚ, τα οποία αναλύσαμε παραπάνω. Ακόμα και οι δυνατότητες του δικαστή του δικαστηρίου οικογενειακών υποθέσεων φαίνεται να είναι όμοιες με τις αντίστοιχες του δικαστή στο ελληνικό δίκαιο. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στο άρθρο 4.1-5 ότι μπορεί ο δικαστής να παρέμβει οποτεδήποτε για να προσαρμόσει τα αρχικώς επιβληθέντα, στον ανήλικο, μέτρα, πράγμα που ισχύει και στον ελληνικό ποινικό κώδικα, στη διάταξη του άρθρου 124 παρ.1 ΠΚ. Μπορεί επίσης να ζητήσει τη βοήθεια των επιμελητών ανηλίκων, γεγονός που και στο ελληνικό δίκαιο αναγνωρίζεται, δεδομένης της αυξημένης συμμετοχής των επιμελητών ανηλίκων στην ποινική διαδικασία (κυρίως στην προδικασία με την πραγματοποίηση της κοινωνικής έρευνας). Προβλέπεται μάλιστα στην διάταξη του 4.1.-5 ότι το δικαστήριο μπορεί μετά από ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα να επανεξετάζει τα παιδαγωγικά μέτρα που έχει επιβάλει στον ανήλικο, υπό το πρίσμα της εξέλιξης της κατάστασης και της προσωπικότητάς του. Αντίστοιχα στο ελληνικό δίκαιο έχει θεσπιστεί η ρύθμιση

του άρθρου 124 παρ. 4 ΠΚ, όπου προβλέπεται δυνατότητα στο δικαστήριο μετά την επιβολή στον ανήλικο αναμορφωτικών μέτρων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του τέταρτου τίτλου περιγράφονται οι τιμωρητικές κυρώσεις που επιβάλλονται στον ανήλικο παραβάτη, οι οποίες σε αντίθεση με τα παιδαγωγικά μέτρα, διαθέτουν πιο έντονο τιμωρητικό χαρακτήρα. Βέβαια λαμβάνεται πρόνοια για εναλλακτικές κυρώσεις, οι οποίες επιβάλλονται στη θέση των στερητικών της ελευθερίας ποινών. Αναλύονται δε, και οι ιδρυματικές κυρώσεις, οι στερητικές της ελευθερίας ποινές δηλαδή, που επιβάλλονται από το δικαστήριο των οικογενειακών υποθέσεων και το ποινικό δικαστήριο ανηλίκων. Η βασική εναλλακτική κύρωση, που προβλέπεται από τον Πρότυπο Νόμο, είναι η παροχή κοινωφελούς εργασίας, η οποία όμως για λόγους οικονομίας χώρου αλλά και δεδομένου ότι έχει αναλυθεί παραπάνω, δε θα εξεταστεί στο σημείο αυτό. Όσον αφορά τις ιδρυματικές κυρώσεις, η διάταξη του άρθρου 4.2.-7 θέτει σα βασική προϋπόθεση για την επιβολή τους, την ύπαρξη ειδικής και αιτιολογημένης απόφασης. Την προϋπόθεση αυτή ενστερνίζεται και ο Ποινικός μας Κώδικας, στη διάταξη του άρθρου 127 παρ.1 εδ. δ' , όπου γίνεται λόγος για το υποχρεωτικό της αιτιολόγησης επιβολής της ποινής του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα. Βέβαια η αιτιολόγηση των αποφάσεων είναι υποχρεωτική βάσει του άρθρου 93 παρ. 3 Συντ., ωστόσο συχνά στη δικαστηριακή πρακτική, έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο της ελλιπούς αιτιολόγησης, μέσα από την απλή καταγραφή των διατάξεων των νόμων που απασχολούν την εκάστοτε απόφαση. Έτσι ρητά ορίζεται στο άρθρο 127 παρ.1 εδ. δ' ΠΚ, ότι ο δικαστής ανηλίκων είναι υποχρεωμένος να αιτιολογήσει ειδικά και εμπεριστατωμένα την απόφαση του με την οποία επιβάλλει εγκλεισμό στον ανήλικο. Κι αυτό συμβαίνει διότι διακυβεύεται το βασικότερο έννομο αγαθό του ατόμου που μπορεί να προσβληθεί νόμιμα από το κράτος, η ελευθερία του. Ειδικά στις υποθέσεις των ανηλίκων δραστήων αυτό αποκτά μεγαλύτερη σημασία καθώς αυτοί αποτελούν ευαίσθητη ομάδα της κοινωνίας, η οποία απαιτεί προσεκτική μεταχείριση, ει δυνατόν το λιγότερο τιμωρητική και κατασταλτική.

Πάντως στις διατάξεις για τις ιδρυματικές κυρώσεις γίνεται έντονα λόγος για τη δυνατότητα του δικαστή των οικογενειακών υποθέσεων να επιβάλει αναστολή της εκτέλεσης της ποινής στον ανήλικο δράστη. Αυτή βέβαια η δυνατότητα δεν δίνεται στον Έλληνα δικαστή, καθώς όπως προαναφέρθηκε, θεσμοί, όπως η μετατροπή και η αναστολή εκτέλεσης της ποινής, δεν εφαρμόζονται στο δίκαιο ανηλίκων. Οι λόγοι έχουν προαναφερθεί, και έγκεινται στο γεγονός ότι ο δικαστής θα πρέπει να έχει απορρίψει ειδικά και εμπεριστατωμένα την επιβολή εξωιδρυματικών μέτρων, όπως τα αναμορφωτικά και τα θεραπευτικά μέτρα. Εφόσον έχει κρίνει ότι ο ανήλικος δεν μπορεί να σωφρονιστεί στο ελεύθερο περιβάλλον, θα πρέπει να του επιβληθεί εγκλεισμός σε σωφρονιστικό ίδρυμα. Αν όμως δυνατό ο ανήλικος να επικαλεστεί λόγους αναστολής της εκτέλεσης ή μετατροπής της ποινής, και συνεπώς αφηνόταν ελεύθερος, τότε θα στερούταν κάθε νοήματος η κρίση του δικαστή για το υποχρεωτικό της συγκράτησης του ανηλίκου στα στενά πλαίσια του σωφρονιστικού

καταστήματος.

Τέλος στον πέμπτο και τελευταίο τίτλο του Πρότυπου Νόμου γίνεται λόγος για την παιδαγωγική βοήθεια που πρέπει να παρασχεθεί σε ανήλικα θύματα και σε νεαρά άτομα που βρίσκονται σε κίνδυνο. Για τα ανήλικα θύματα δεν θα πραγματοποιηθεί ανάλυση, δεδομένου ότι η θέση των ανήλικων δραστών είναι αυτή που ενδιαφέρει στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Η περίπτωση των ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο αποτελεί ενδιαφέρουσα περίπτωση, οι προβληματικές ωστόσο σχετικά με το ζήτημα του εγκλεισμού τους έχουν προεκτεθεί σε άλλο σημείο της ανάλυσής μας.

Ο Πρότυπος Νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων υπήρξε νομοθέτημα με σημαντική συμβολή στην ελληνική νομοθεσία. Αυτό άλλωστε καταφάνηκε και σε πολλές περιπτώσεις που αναπτύχθηκαν παραπάνω. Οι σημερινές διατάξεις που σε μεγάλο βαθμό θεσπίστηκαν με το Ν. 3189/2003, και που τροποποίησαν άρδην την ελληνική νομοθεσία των ανηλίκων, είχαν σαν αφετηρία τους τον Πρότυπο Νόμο των Ηνωμένων Εθνών, ένα νόμο ο οποίος προσάρμοσε τη δικαιοσύνη των ανηλίκων περισσότερο στο πρότυπο δικαιοσύνης. Άλλωστε εισήχθη σε μία περίοδο στην οποία το εν λόγω πρότυπο λάμβανε ισχυρή υποστήριξη από την επιστημονική κοινότητα, δεδομένου ότι το προηγούμενο πρότυπο, το πρότυπο πρόνοιας ή αλλιώς προνοιακό πρότυπο είχε αποδειχτεί επιζήμιο για τα δικαιώματα των ανηλίκων δραστών, καθώς στο βωμό της εξυπηρέτησης του σκοπού της αναμόρφωσης, θυσίαζε θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα των δραστών. Βασισμένος συνεπώς στο δικαϊκό πρότυπο, ο νόμος αυτός διαμόρφωσε μία πιο ευνοϊκή μεταχείριση για τους ανήλικους παραβάτες, κατοχυρώνοντας του υπερασπιστικά δικαιώματα απέναντι στις διωκτικές αρχές και τα δικαστήρια. Παράλληλα, η επιρροή του προτύπου συμμετοχής υπήρξε καταλυτική στη διαμόρφωση των διατάξεων του Πρότυπου Νόμου των Ηνωμένων Εθνών, δεδομένου ότι στις διατάξεις αυτού προβλέπεται η παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας, της παραδοσιακής με άλλα λόγια διαδικασίας για την επίλυση ποινικών υποθέσεων. Μορφές παράκαμψης της ποινικής διαδικασίας είναι η αποχή από την ποινική δίωξη και η συνδιαλλαγή μεταξύ θύματος και δράστη. Η παράκαμψη της ποινικής διαδικασίας εισήχθη σαν θεσμός όταν διαπιστώθηκε ότι ο ανήλικος δράστης έπρεπε να προστατευθεί από τη ζημιογόνα επίδραση που συνεπαγόταν για την ψυχολογία του η ακροαματική διαδικασία αλλά και η προηγούμενη προδικαστική φάση που περιελάμβανε την αυστηρή ανακριτική διαδικασία. Χάρη επομένως στο νόμο αυτό, τονίζεται η σημασία των προτύπων δικαιοσύνης και συμμετοχής για τη δικαιοσύνη ανηλίκων, προτύπων που στη συνέχεια, όπως αναφέραμε, επηρέασαν καθοριστικά και την ελληνική νομοθεσία για τους ανήλικους παραβάτες, έξι χρόνια μετά τη θέσπιση του συγκεκριμένου νόμου.

4.5. Η Σύσταση του έτους 1987 του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους

Ανηλίκους (Σύσταση (87) 20)

Πέραν της ανάλυσης που προεκτέθηκε για τη συμβολή των διεθνών κειμένων αντεγκληματικής πολιτικής στο επίπεδο της απονομής δικαιοσύνης στους ανήλικους παραβάτες, σημαντικό είναι να αναφερθούμε και στα αντίστοιχα ευρωπαϊκά, τα οποία συνέβαλαν στην εξέλιξη των νομοθεσιών των ευρωπαϊκών κρατών σχετικά με τη δικαιοσύνη των ανηλίκων. Ένα κείμενο που ανταποκρίνεται στους παραπάνω χαρακτηρισμούς, είναι η Σύσταση (87) 20 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης «για τις κοινωνικές αντιδράσεις στη νεανική παραβατικότητα». Και η Σύσταση αυτή, όπως και πολλά άλλα διεθνή κείμενα της εποχής εκείνης, ακολουθεί την κατεύθυνση του συγκερασμού του δικαίου με το προνοιακό πρότυπο. Σε μεγάλο βαθμό οι διατάξεις της θυμίζουν όσα έχουμε μέχρι τώρα αναπτύξει, δεδομένου ότι προωθεί μία πιο φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη και συνεπώς εστιάζει στην ευνοϊκότερη μεταχείριση του από τα όργανα ποινικής καταστολής και από τα δικαστήρια. Άλλωστε δηλώνει με σαφήνεια την επιρροή της από τους Κανόνες του Πεκίνο (1985), γεγονός που σημαίνει ότι σε μεγάλο βαθμό οι διατάξεις της θα ομοιάζουν με αυτές που έχουν ήδη αναλυθεί.

Η εν λόγω Σύσταση δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στις κατά παρέκκλιση διαδικασίες, ενθαρρύνοντας τα κράτη να απέχουν από την τυπική διαδικασία δίωξης των δραστών, προκειμένου να αποφευχθεί η είσοδος του ανηλίκου στο σύστημα δικαιοσύνης και κατ' επέκταση η ψυχική του ταλαιπωρία και ο στιγματισμός. Δίνεται ακόμα έμφαση στην ταχεία απονομή δικαιοσύνης από εξειδικευμένο προσωπικό, γεγονός που εξασφαλίζει μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, ενώ ταυτόχρονα οι ανήλικοι δεν κατατρύχονται με μακροχρόνιες διαδικασίες που θα επιδρούσαν αρνητικά στην ψυχολογία τους. Επιπλέον σύμφωνα με την παράγραφο 11 της Σύστασης αυτής τονίζεται ότι οι παρεμβάσεις της Πολιτείας οφείλουν να πραγματοποιούνται στο φυσικό περιβάλλον του ανηλίκου και θα πρέπει να στοχεύουν στη διαπαιδαγώγησή του. Ομολογουμένως η εν λόγω διάταξη διατρέχει και το εγχώριο ποινικό δίκαιο καθώς η επανένταξη του ανηλίκου και η διαπαιδαγώγησή του αποτελούν τους θεμελιωδέστερους στόχους του δικαίου ανηλίκων ενώ γίνονται προσπάθειες για ολοένα λιγότερο εγκλεισμό του σε σωφρονιστικά ιδρύματα και κατ' επέκταση επιβολή κυρίως εξωιδρυματικών μέτρων ώστε οι στόχοι αυτοί να εξυπηρετούνται στο φυσικό περιβάλλον του ανηλίκου. Βασικότερη επίσης διάταξη είναι αυτή της παραγράφου 12 που αναφέρεται στο ορισμένο της χρονικής διάρκειας της παρέμβασης της Πολιτείας σε βάρος του ανηλίκου ατόμου. Εκφράζεται έτσι η αμφισβήτηση σε αορίστου χρόνου κυρώσεις σε βάρος του ανηλίκου, γεγονός που αποδεικνύει την απομάκρυνση από τις αρχές του προνοιακού προτύπου και τη μετάβαση της νομοθετικής σκέψης προς το δικαίκο πρότυπο. Για το λόγο αυτό και στις διατάξεις του ελληνικού Ποινικού Κώδικα όπως το άρθρο 122 παρ. 3 ΠΚ και το 127 παρ. 2 προβλέπεται η

ορισμένη χρονική διάρκεια των μέτρων και του εγκλεισμού. Άλλωστε η αόριστη χρονική διάρκεια των μέτρων έχει πολλές φορές αποδειχτεί στην πράξη επιζήμια, καθώς δημιουργεί έντονη ανασφάλεια δικαίου στο δράστη. Η πρόβλεψη της δε, ως θεσμού που λειτουργεί προς όφελος του ατόμου δεν μπορεί να γίνει δεκτή, καθώς δεν παύει να αναφέρεται σε κυρώσεις που περιορίζουν την ελευθερία του ατόμου. Τέλος για τις στερητικές της ελευθερίας ποινές προτείνει η Σύσταση (87) 20 ότι πρέπει να απαγγέλλονται κατόπιν ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας του δικαστηρίου γεγονός που όπως έχουμε προαναφέρει, προβλέπεται και στο ελληνικό δίκαιο στη διάταξη του άρθρου 127 ΠΚ.

4.6. Σύσταση του έτους 2003 του Συμβουλίου της Ευρώπης για τους Ανηλίκους

Η Σύσταση του έτους 2003 του Συμβουλίου της Ευρώπης «για νέους τρόπους μεταχείρισης της νεανικής παραβατικότητας και για το ρόλο της Δικαιοσύνης Ανηλίκων», προσέθεσε μερικές νέες μορφές αντιμετώπισης των νεαρών παραβατών, σε ένα στάδιο όπου είχε διαπιστωθεί ότι η ανήλικη παραβατικότητα παρά τη στασιμότητά της είχε επιδειξει ιδιαίτερη έξαρση σε συγκεκριμένες μορφές της. Η αύξηση της βίαιης εγκληματικότητας των ανήλικων δραστών αλλά και η αντίστοιχη σχετιζόμενη με ναρκωτικές ουσίες και οινόπνευμα, κατέστησε απαραίτητη την τροποποίηση της μεταχείρισης των ανηλίκων, με την εισαγωγή νέων μεθόδων και πρακτικών ώστε να μειωθούν κατά το δυνατό τα εν λόγω κρούσματα εγκληματικότητας. Η Σύσταση αυτή στο Προοίμιο της δηλώνει μεταξύ άλλων, την επιρροή της από άλλες Συστάσεις και διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής σχετιζόμενα με τους ανηλίκους, κυρίως δε από τη Σύσταση Νο. R (87) 20 για την οποία κάναμε λόγο ανωτέρω, τη Σύσταση Νο. R (88) 6 «για τις Κοινωνικές Αντιδράσεις στην Παραβατικότητα των Ανηλίκων που κατάγονται από οικογένειες μεταναστών» και από τη Σύσταση Rec (2000) 20 για τον Ρόλο της Πρώιμης Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης στην Πρόληψη της Εγκληματικότητας. Σε αντίθεση με άλλα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα κάνει λόγο για ανήλικους παραβάτες και όχι για παιδιά, πράγμα που εννοιολογικά αποτελεί ορθότερη επιλογή, δεδομένου ότι οι ρυθμίσεις της αφορούν όλα τα άτομα που δεν έχουν ενηλικιωθεί και συνεπώς περιλαμβάνει και τους εφήβους. Βέβαια κατόπιν των τροποποιήσεων που πραγματοποιήθηκαν με το Ν. 3189/2003 στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα, δε γίνεται διάκριση ανάμεσα σε παιδιά και εφήβους, αλλά σε ποινικά ανεύθυνους και ποινικά υπεύθυνους ανηλίκους, γεγονός που σημαίνει ότι δεν θα μπορούσε να προκύψει κάποια εννοιολογική ασάφεια σε κάθε περίπτωση, ωστόσο για λόγους ακρίβειας είναι ορθότερη η απόδοση του όρου ανήλικος στην εν λόγω Σύσταση. Τέλος, η τελευταία στο Προοίμιο της παρουσιάζει τους σκοπούς που θα πρέπει να εξυπηρετεί η δικαιοσύνη των ανηλίκων, ήτοι την πρόληψη τέλεσης εγκλήματος και την υποτροπή του δράστη, την επανακοινωνικοποίηση του και τη εξυπηρέτηση των αναγκών και των συμφερόντων του.

Σχετικά με τη συγκεκριμένη Σύσταση θα παρουσιαστούν οι καινοτομίες που αυτή εισήγαγε, συγκριτικά με την προαναφερθείσα Σύσταση Νο. R (87) 20, δεδομένου ότι σε μεγάλο βαθμό παρουσιάζει ομοιότητες με την τελευταία αλλά και με άλλα διεθνή κείμενα σχετικά με μεθόδους απονομής δικαιοσύνης στους ανηλίκους καθώς και πρακτικές μεταχείρισης τους. Τονίζει λοιπόν η Σύσταση αυτή, ότι οι απαντήσεις στην παραβατικότητα των ανηλίκων θα πρέπει να βασίζονται σε επιστημονικά πορίσματα και να έχουν πολυεπιστημονικό χαρακτήρα. Αυτό περιγράφεται στην πέμπτη παράγραφο της εν λόγω Σύστασης, όπου επισημαίνεται η απαίτηση να ελεγχθεί επιστημονικά η καταλληλότητα των μέτρων που θα επιβληθούν με βάση τις ανάγκες του ανηλίκου. Στη διαδικασία δε αυτή θα πρέπει να συνδράμουν όλοι οι φορείς που ασχολούνται με τους ανήλικους δράστες είτε σε θεσμικό επίπεδο (αστυνομία, εισαγγελία, δικηγόροι, επιμελητές ανηλίκων, σωφρονιστικά καταστήματα) είτε και με λιγότερο επίσημο ρόλο (υπηρεσίες εκπαιδευτικού, εργασιακού, και προνοιακού χαρακτήρα κλπ.)¹⁴³. Τονίζεται ακόμα ο ρόλος της οικογένειας στην προσπάθεια επίτευξης των στόχων της Σύστασης. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στην παράγραφο 10 της εν λόγω Σύστασης ότι οι γονείς οφείλουν να αναλαμβάνουν τις ευθύνες τους σχετικά με την εγκληματική συμπεριφορά των μικρών παιδιών, ενώ μπορούν να παρακολουθούν (η χρήση ενεστώτα παραπέμπει σε δυνητικό χαρακτήρα) τις διαδικασίες στο δικαστήριο και όπου είναι δυνατόν τους προσφέρεται βοήθεια και καθοδήγηση. Μάλιστα οι γονείς υποχρεώνονται να παρακολουθούν μαθήματα συμβουλευτικής γονέων ή κατάρτισης σε γονικά καθήκοντα, γεγονός που συμβάλει στην καλύτερη μεταχείριση του ανήλικου παιδιού τους. Θα πρέπει δε να συνδράμουν τις δημόσιες υπηρεσίες κατά την εκτέλεση των κυρώσεων του ανηλίκου αλλά και των μέτρων που εκτελούνται στην κοινότητα. Ομολογουμένως η συμβολή των γονέων στη μεταχείριση του ανήλικου δράστη καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική στην προσπάθεια για την κοινωνική επανένταξη του ανηλίκου. Και αυτό γιατί ο τελευταίος δεν αισθάνεται απαξιωμένος, έρμαιο στα χέρια των φορέων της ποινικής καταστολής, αλλά μπορεί μέσα από την επαφή με την οικογένειά του να αισθανθεί μεγαλύτερη οικειότητα και να κατανοήσει καλύτερα τις συνέπειες της πράξης του.

Στην εν λόγω Σύσταση τονίζεται επίσης η σημασία της συνδιαλλαγής μεταξύ θύματος και δράστη και στην ανάγκη συμφιλίωσής τους στα πλαίσια μιας εναλλακτικής διαδικασίας διευθέτησης της υπόθεσης του ανηλίκου, πέραν των παραδοσιακών διαδικασιών στο ποινικό ακροατήριο. Αυτή όμως η διαδικασία, η οποία προβλέπεται και από άλλα διεθνή κείμενα και η οποία αποκτά ολοένα και περισσότερους οπαδούς θα περιγραφεί στη συνέχεια στα πλαίσια ανάλυσης του θεσμού της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Αντίστοιχα το ζήτημα της ταχύτητας απονομής δικαιοσύνης στους ανηλίκους, που απασχολεί και την παρούσα Σύσταση (παρ. 14) έχει θιχτεί κι ανωτέρω με συνέπεια να μην απαιτείται η αναφορά του και στο παρόν σημείο.

¹⁴³ Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, σελ. 473, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

Αντίθετα ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο πλάνο επανένταξης του ανηλίκου μετά τη στέρηση της ελευθερίας του. Η προετοιμασία αυτή θα πρέπει να αρχίζει από την πρώτη κιόλας μέρα της κράτησης του ανηλίκου, οπότε και θα πρέπει να καταρτίζεται πρόγραμμα επανένταξης του βασισμένου στην εκτίμηση των αναγκών και κινδύνων που σχετίζονται με αυτόν. Η εκτίμηση αυτή γίνεται πάνω σε ανάγκες σχετικά με την εκπαίδευση, την απασχόληση, το εισόδημα, την υγεία, την κατοικία, την επίβλεψη και το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον. Για να καταστεί ωστόσο η επανένταξη του ανηλίκου πιο εύκολη πρακτικά, θα πρέπει να παρέχονται τακτικά άδειες στον κρατούμενο ανήλικο, ενώ θα πρέπει να ενθαρρύνεται η παραμονή του σε ανοικτά καταστήματα κράτησης, τα οποία αποδεδειγμένα παρέχουν ευνοϊκότερες συνθήκες διαβίωσης. Η συμβολή αυτών των καταστημάτων είναι όντως πολύ σημαντική στην επανένταξη του ανηλίκου στο κοινωνικό σύνολο, δεδομένου ότι επιτρέπουν στον κρατούμενο την ενασχόληση με δραστηριότητες χρήσιμες για το σωφρονιστικό κατάστημα αλλά και την αγορά εργασίας, με συνέπεια να αποφεύγεται η αδρανοποίηση του εντός του καταστήματος αλλά και η ιδρυματοποίηση του. Παράλληλα άλλοι θεσμοί που εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό είναι η υφ' όρον απόλυση και οι μονάδες αποκατάστασης.

Οι ρυθμίσεις που εισήγαγε η συγκεκριμένη Σύσταση δεν μπορούν να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται κατά παραβίαση των δικαιωμάτων και διασφαλίσεων που απορρέουν από σημαντικά συναφή διεθνή κείμενα, για τα οποία έγινε ήδη λόγος. Οι νέες ιδέες που εισήγαγε η εν λόγω Σύσταση στη μεταχείριση των ανήλικων παραβατών, και ιδίως οι σχετικές για τη σύζευξη του προνοιακού με το δικαίκο πρότυπο αποτελούν μία σαφή τάση των νεότερων διεθνών συμβάσεων και κειμένων, ενώ έχουν ήδη πολλές από αυτές αποτελέσει τμήμα του εσωτερικού δικαίου πολλών κρατών.

5. ΕΠΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Έννοια της επανορθωτικής δικαιοσύνης

Η επανορθωτική δικαιοσύνη ή αλλιώς αποκαταστατική δικαιοσύνη, συνιστά μία εναλλακτική μορφή απονομής δικαιοσύνης, η οποία αντιμετωπίζει το έγκλημα όχι ως μία αφηρημένη και θεωρητική έννοια, ως πράξη κατά του κράτους, αλλά ως βλάβη και παραβίαση των διαπροσωπικών σχέσεων. Στη βάση αυτή της ιδιωτικοποίησης της σύγκρουσης, η δικαιοσύνη οφείλει να είναι επανορθωτική, με στόχο την αποκατάσταση της βλάβης που έχει προκληθεί στα θύματα από το δράστη. Αποτελεί ένα ιδιαίτερα ριζοσπαστικό τρόπο αντιμετώπισης του εγκλήματος, καθώς δεν εστιάζει στην ανάγκη του κράτους να τιμωρήσει την πράξη που διετάραξε την κοινωνική συνοχή, αλλά παρατηρεί το εγκληματικό φαινόμενο από τη σκοπιά των πρωταγωνιστών σε αυτό και προσπαθεί να δώσει μία λύση στην ιδιωτική ασυμφωνία που προέκυψε μεταξύ τους. Διαρρηγνύει επομένως τα παραδοσιακά πρότυπα επίλυσης μίας ποινικής υπόθεσης καθώς εισάγει διαφορετικούς τρόπους διεκπεραίωσης της, διαμορφώνοντας διαφορετικά αποτελέσματα τόσο σε ουσιαστικό όσο

και σε διαδικαστικό επίπεδο. Στη χώρα μας δυστυχώς δεν έχει λάβει την υποστήριξη που της αρμόζει, παρά το γεγονός ότι βασίζεται στην εξωδικαστική επίλυση των διαφορών μεταξύ θύματος και δράστη, πράγμα που θα αποσυμφόριζε τα ποινικά δικαστήρια από τον όγκο της δικαστικής ύλης. Παράλληλα στις υποθέσεις των ανηλίκων εγγυάται την ευνοϊκότερη μεταχείριση τους δεδομένου ότι αποφεύγεται η επαφή με το στιγματιστικό περιβάλλον του ποινικού ακροατηρίου, η κατ' αντιμωλία διαδικασία που οξύνει περισσότερο τις σχέσεις μεταξύ των πλευρών του θύτη και του θύματος, ενώ η ίδια η διαδικασία λαμβάνει χώρα σε ένα κλίμα αμοιβαίας συνεννόησης ώστε και οι δύο πλευρές να βγουν κερδισμένες¹⁴⁴.

Το συγκεκριμένο μοντέλο απονομής δικαιοσύνης έκανε την εμφάνιση του μετά την επικράτηση του δικαικού προτύπου στις αρχές της δεκαετίας του 1980, σε μία περίοδο όπου η επιστημονική προσέγγιση της αντιμετώπισης του ανήλικου δράστη κινήθηκε περισσότερο προς μία κατεύθυνση υπευθυνοποίησης του, με γνώμονα πάντοτε το σεβασμό των ατομικών του δικαιωμάτων. Οι ρίζες βέβαια της επανορθωτικής δικαιοσύνης ανάγονται στη δεκαετία του 1970 και ιδιαίτερα στην «ανεπίσημη δικαιοσύνη» και το κίνημα υπέρ των θυμάτων¹⁴⁵. Βασικές επομένως αρχές της επανορθωτικής δικαιοσύνης ήταν η υπευθυνοποίηση του δράστη, η αποκατάσταση της ζημίας που είχε προκληθεί στο θύμα καθώς και η κοινωνική επανένταξη του πρώτου, η οποία μπορούσε σαφώς πιο εύκολα να εξυπηρετηθεί μέσω της ήπιας μεταχείρισης που του εξασφάλιζε ο συναινετικός χαρακτήρας αυτού του μοντέλου δικαιοσύνης. Στο άρθρο 40 παρ.3 περ. β' της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία αποτελεί κείμενο συμβατικού χαρακτήρα και συνεπώς παράγει δεσμευτικά αποτελέσματα για το κράτος που την έχει υπογράψει, δίνονται κατευθύνσεις προς τα κράτη να υιοθετήσουν εξωδικαστικές στρατηγικές αντιμετώπισης των ανήλικων παραβατών. Στο ελληνικό δίκαιο, εξελίξεις σχετικά με την υιοθέτηση πρακτικών επανορθωτικής δικαιοσύνης σημειώθηκαν κατόπιν εναρμόνισης με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και κατόπιν επίδρασης των διεθνών κειμένων αντεγκληματικής πολιτικής. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις της ποινικής διαμεσολάβησης του Ν. 3500/2006 για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, ο Ν. 3811/2009 για την αποζημίωση των θυμάτων καθώς και η συνδιαλλαγή μεταξύ θύματος και δράστη που επιβάλλεται ως αναμορφωτικό μέτρο σε ανήλικο δράστη με βάση το άρθρο 122 παρ. 1 ε', η οποία προστέθηκε με το Ν. 3189/2003 στον Ποινικό Κώδικα.

Πρακτικές της επανορθωτικής δικαιοσύνης

Η επανορθωτική δικαιοσύνη δεν αποτελεί μόνο ιδεολογική ή θεωρητική προσέγγιση στο πεδίο της εγκληματολογίας, αλλά χαρακτηρίζεται κυρίως από δημόσιες πολιτικές και πρακτικές

¹⁴⁴ Αρτινοπούλου Βάσω, Επανορθωτική Δικαιοσύνη, σελ. 116, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2010

¹⁴⁵ Γιοβανόγλου Σοφία, Η ενσωμάτωση της αποκαταστατικής δικαιοσύνης στα διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής για τους ανηλίκους, Ποινική Δικαιοσύνη, 11/2006, σελ. 1310

εφαρμογές. Οι εφαρμογές και οι προσεγγίσεις αυτές της επανορθωτικής δικαιοσύνης διαφέρουν και ποικίλουν διεθνώς. Διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες προσεγγίσεων, την προσέγγιση από την κορυφή προς τη βάση (Top down approach) και την αντίστοιχη από τη βάση προς την κορυφή (Bottom-up approach). Η πρώτη αναφέρεται κυρίως στις εφαρμογές της επανορθωτικής δικαιοσύνης σε νομικό επίπεδο, δηλαδή στην εφαρμογή της στην ποινική διαδικασία, ως εναλλακτική διαδικασία απονομής δικαιοσύνης τόσο σε ενήλικες όσο και σε ανήλικους παραβάτες. Από την άλλη η δεύτερη προσέγγιση αναφέρεται κυρίως στην εφαρμογή της επανορθωτικής δικαιοσύνης σε κοινωνικό επίπεδο, μέσα από πρωτοβουλίες σε τοπικά πλαίσια και τη διοργάνωση συνεδρίων και ημερίδων¹⁴⁶.

Οι πρακτικές της επανορθωτικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα εντοπίζονται τόσο σε νομικό όσο και σε κοινωνικό πλαίσιο. Δεδομένης της ενασχόλησής μας με τους ανήλικους δράστες, θα αναφερθούμε κυρίως στην περίπτωση του άρθρου 122 παρ. 1 εδ. ε' ΠΚ, της συνδιαλλαγής ως μορφή νομικής διαμεσολάβησης μεταξύ του θύματος και του νεαρού παραβάτη. Στόχος της διαμεσολάβησης είναι η αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη το θύμα αλλά και η αποκατάσταση της σχέσης μεταξύ δράστη και θύματος. Ο δομημένος χαρακτήρας της διαδικασίας δημιουργεί τις συνθήκες προκειμένου να εκφραστούν οι δύο πλευρές ελεύθερα, πράγμα που ουσιαστικά συμβάλλει στην οριστική επίλυση της σύγκρουσης μεταξύ των δύο πλευρών και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μία ουσιαστική βελτίωση της μεταξύ τους σχέσης. Στη διαδικασία αυτή καθοριστικός είναι ο ρόλος του διαμεσολαβητή, ο οποίος καλείται να συνθέσει τα λεγόμενα των δύο πλευρών προκειμένου να τις οδηγήσει σε ένα κοινά αποδεκτό συμπέρασμα, υποστηρίζοντας βέβαια έκαστη πλευρά στα σημεία όπου παρουσιάζεται να έχει δίκιο. Δεν έχει αποφασιστικό ρόλο και αρμοδιότητα, ούτε εκδίδει δικαστικές ή διαιτητικές αποφάσεις. Αποτελεί τον ψύχραιμο παρατηρητή της διαδικασίας, πραγματοποιώντας τις απαραίτητες παρεμβάσεις σε καθοριστικά σημεία της συζήτησης, κατευθύνοντας τις δύο πλευρές από τη σύγκρουση στην συμφιλίωση και τη συμφωνία¹⁴⁷. Στο ελληνικό δίκαιο ανηλίκων, το ρόλο του διαμεσολαβητή αναλαμβάνει ο Επιμελητής ανηλίκων. Ωστόσο στην πράξη δεν φαίνεται να εφαρμόζεται ο εν λόγω θεσμός συχνά λόγω των περιορισμένων πόρων, της έλλειψης κατάλληλων δομών και του ανεπαρκούς αριθμού των εκπαιδευμένων επαγγελματιών. Άλλωστε και ο κορεσμός της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων σε συνδυασμό με τα πολλαπλά καθήκοντα των Επιμελητών και την ελλιπή κατάρτισή τους πάνω στο αντικείμενο αυτό, έχει υποσκάψει το θεσμό της διαμεσολάβησης με συνέπεια να μην εφαρμόζεται ευρέως αυτή η εναλλακτική διαδικασία¹⁴⁸.

Πάντως η εναλλακτική διαδικασία της διαμεσολάβησης μεταξύ θύματος και δράστη, έχει

¹⁴⁶ Αρτινοπούλου Βάσω- Μιχαήλ Ηρώ, Η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2012/29/ΕΕ και η επανορθωτική δικαιοσύνη: Ένα βήμα μπροστά για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας, Crime in Crisis Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

¹⁴⁷ Αρτινοπούλου Βάσω, Επανορθωτική Δικαιοσύνη, σελ. 115-118, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2010

¹⁴⁸ Αρτινοπούλου Βάσω- Μιχαήλ Ηρώ, Η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2012/29/ΕΕ και η επανορθωτική δικαιοσύνη: Ένα βήμα μπροστά για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας, Crime in Crisis Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

κατηγορηθεί ότι διάκειται περισσότερο θετικά προς τον δράστη και λιγότερο προς το θύμα. Κι αυτό συμβαίνει διότι η τελική κρίση για την επίλυση της διαφοράς δεν φαίνεται να διαθέτει ισχυρό ανταποδοτικό χαρακτήρα αλλά εστιάζει κυρίως στην ειδική πρόληψη και στην κοινωνική επανένταξη του δράστη. Η κριτική αυτή βασίζεται κυρίως στο γεγονός ότι η παραδοσιακή ποινική διαδικασία, έχει σαφώς πιο αυστηρό χαρακτήρα σε σχέση με το οικογενειακό κλίμα της συνδιαλλαγής, ενώ οι αποφάσεις του δικαστηρίου που επιβάλλουν κυρώσεις είναι σαφώς πιο ανταποδοτικές από την συναπόφαση των μερών στα πλαίσια της διαμεσολάβησης. Από την άλλη ωστόσο δε θα πρέπει να αγνοήσουμε και ορισμένα προνόμια τα οποία στερείται ο ανήλικος δράστης που βρίσκεται ενώπιον του διαμεσολαβητή και του θύματος στα πλαίσια της διαμεσολάβησης. Αυτά δεν είναι άλλα από τις δικονομικές εγγυήσεις που παρέχει η παραδοσιακή διαδικασία, η οποία περιγράφεται στους κανόνες του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Η ιδιωτικοποίηση της αντιμετώπισης του εγκλήματος και η απουσία σαφών κανονιστικών πλαισίων καθιστά «αφανή» την ποινική διαδικασία και επισφαλής την εφαρμογή ορισμένων βασικών χαρακτηριστικών της δίκαιης δίκης, όπως είναι η τήρηση των αρχών της νομιμότητας και της αναλογικότητας ανάμεσα στην αξιόποινη πράξη και την ποινή. Παράλληλα δεν μπορεί να διασφαλιστεί η γνησιότητα της εθελοντικής συμμετοχής στη διαδικασία της συνδιαλλαγής όταν η άρνηση για συμμετοχή σε αυτή θα συνεπάγεται την δυσμενέστερη ποινική μεταχείριση της ακροαματικής διαδικασίας¹⁴⁹.

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το δίκαιο των ανήλικων δραστών αποτελεί ένα ιδιαίτερα σπουδαίο κεφάλαιο της ποινικής δικαιοσύνης. Σχετίζεται με την αντιμετώπιση μιας ιδιαίτερης κατηγορίας ανθρώπων, η οποία χρήζει ειδικής προστασίας και μεταχείρισης. Οι ανήλικοι δεν είναι νεαροί ενήλικες, πράγμα που θα μπορούσε να δικαιολογήσει αντίδραση όμοια με αυτή των ενηλίκων (έστω ελαφρώς ηπιότερη), αλλά όπως προαναφέρθηκε είναι μια ειδική κατηγορία συνανθρώπων μας, για την οποία ο νομοθέτης οφείλει να εξασφαλίσει αντιμετώπιση ανάλογη της πνευματικής ωρίμανσης και της ανάπτυξης της προσωπικότητάς των ατόμων που την αποτελούν. Τα όργανα ποινικής καταστολής οφείλουν να είναι ιδιαίτερα προσεκτικά κατά τη μεταχείριση αυτών των ατόμων, διότι ο ανήλικος βιώνει κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας με ιδιαίτερα έντονο τρόπο, γεγονός που μπορεί να έχει αρνητική επίδραση στην ψυχολογία του. Η αυστηρή μεταχείριση του, πιθανότερα θα τον οδηγήσει στην υποτροπή, συνεπώς ο δικαστής θα πρέπει να επιβάλει μέτρα με παιδαγωγικό χαρακτήρα, σεβόμενος πάντα την προσωπικότητα και την αξιοπρέπεια του ανηλίκου, όπως άλλωστε ορίζει το Σύνταγμα (άρθρο 2 Συντ.). Γι' αυτό το λόγο στις διατάξεις του ογδόου κεφαλαίου του Ποινικού Κώδικα περιλαμβάνονται

¹⁴⁹ Πανάγος Ι. Κωνσταντίνος, Συνδιαλλαγή ανηλίκου δράστη και θύματος. Το ελληνικό νομικό πλαίσιο υπό το πρίσμα της αποκαταστατικής θεωρίας, Crime in Crisis Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

ρυθμίσεις όπως τα αναμορφωτικά και τα θεραπευτικά μέτρα, τα οποία διασφαλίζουν την ήπια μεταχείριση του ανηλίκου. Τα μέτρα αυτά διαπνέονται κυρίως από τις αρχές της διαπαιδαγώγησης και της σκοπιμότητας, ήτοι σημαίνει ότι στοχεύουν στην ανάπλαση της προσωπικότητας του νεαρού παραβάτη καθώς και στην ειδική πρόληψη, στην αποφυγή, με άλλα λόγια, της επανατέλεσης της πράξης από το δράστη. Η αρχή της σκοπιμότητας εν γένει διατρέχει το δίκαιο ανηλίκων, καθώς ενυλώνεται σε πολλούς διαφορετικούς θεσμούς, όπως οι κατά παρέκκλιση διαδικασίες της συνδιαλλαγής θύματος-δράστη, όπου διαπιστώνεται διαφοροποίηση από την αρχή της νομιμότητας και τη δίωξη των ανήλικων δραστών βάσει των προϋποθέσεων που θέτει ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας. Και αυτό συμβαίνει γιατί για το νομοθέτη προέχει η διαμόρφωση της προσωπικότητας και η διαπαιδαγώγησή του ανηλίκου εν αντιθέσει με την πιστή τήρηση της αρχής της νομιμότητας, η οποία απαιτεί τη δίωξη κάθε εγκληματικής πράξης και την τιμώρηση της στα πλαίσια του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.

Εφόσον όμως ακολουθηθεί η τακτική ποινική διαδικασία και ο ανήλικος βρεθεί ενώπιον των εισαγγελικών και δικαστικών αρχών, ενδέχεται να υποστεί την επιβολή κυρώσεων ιδιαίτερα αυστηρών, όπως ο εγκλεισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, ο οποίος αποτελεί την ύψιστη κύρωση του δικαίου ανηλίκων, συνιστά δε τη μοναδική ποινή που μπορεί να επιβληθεί σε νεαρό παραβάτη. Οι προϋποθέσεις ωστόσο επιβολής του ποινικού σωφρονισμού είναι ιδιαίτερα αυστηρές, προκειμένου ο ανήλικος να προστατεύεται από την υπερβολική τιμώρηση και καταστολή που συνεπάγεται μία τέτοια ποινή. Στο σημείο πάντως αυτό, θα ήταν καλό να προβληματιστούμε σχετικά με το ζήτημα του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων και της διάταξης του 127 ΠΚ.

Στην πράξη έχει γίνει εμφανές ότι οι δράστες των εγκλημάτων που τιμωρούνται με ποινικό σωφρονισμό είναι ιδιαίτερα βίαιοι, πραγματικοί εγκληματίες, οι οποίοι θα πρέπει να περιοριστούν σε σωφρονιστικό κατάστημα τόσο για χάρη της ειδικής πρόληψης, όσο κυρίως για την προστασία της δημόσιας ασφάλειας. Άλλωστε και θεωρητικά ένας 17χρονος δράστης ανθρωποκτονίας από πρόθεση, πόσο διαφορετικά χαρακτηριστικά διαθέτει σε σχέση με ένα 18χρονο, ή πόσο διαφορετικός άνθρωπος ως προς την πνευματική του ωρίμανση θα ήταν αν είχε τελέσει το ίδιο αδίκημα, ένα χρόνο αργότερα, στα 18, όταν και θα ήταν εφικτό να του επιβληθεί ισόβια κάθειρξη, ώστε με τα τωρινά δεδομένα να τίθεται εν αμφιβόλω ο εγκλεισμός του σε σωφρονιστικό κατάστημα; Γι' αυτό το λόγο ωστόσο υπάρχουν τα ηλικιακά όρια που τίθενται από το νομοθέτη, τα οποία επιτάσσουν τη διαφορετική μεταχείριση ενός 17χρονου δράστη ανθρωποκτονίας από πρόθεση σε σχέση με ένα αντίστοιχο 18χρονο. Όμως το ζήτημα της αντιμετώπισης του πρώτου θα πρέπει να προχωράει και σε ένα παρακάτω επίπεδο, αυτό της αναγκαιότητας του εγκλεισμού. Και αυτό γιατί με τα σημερινά θεωρητικά αλλά και πρακτικά δεδομένα, ο εγκλεισμός συνιστά αμφιβόλου ποιότητας κύρωση, η οποία δύσκολα εξυπηρετεί τις στοχεύσεις τις οποίες θέτει. Αναφέρθηκε και παραπάνω ότι ο ποινικός σωφρονισμός διαπνέεται από την αρχή της διαπαιδαγώγησης, στοχεύει δηλαδή στη διαπαιδαγώγηση

καθώς και στην επανακοινωνικοποίηση του ανηλίκου. Το γεγονός ωστόσο αυτό αποτελεί αφεαυτώ οξύμωρο. Αλήθεια, πόσο εφικτό είναι να μάθει ένας ανήλικος να συμπεριφέρεται ορθά, με βάση τους κοινωνικούς κανόνες, όταν αποκόπτεται από το κοινωνικό περιβάλλον και τους υπόλοιπους κοινωνούς, ενώ πόσο εφικτό είναι να λάβει την κατάλληλη διαπαιδαγώγηση μέσα σε ένα κλειστό, μη δημιουργικό περιβάλλον, που κυρίως τον οδηγεί στην αδρανοποίηση και την κοινωνική παραίτηση; Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά μας οδηγούν αναπόδραστα σε ένα αποτέλεσμα: την κατάργηση του εγκλεισμού για τους ανήλικους δράστες και την επιβολή σε αυτούς μονάχα εξωιδρυματικών κυρώσεων. Σε αυτό μας οδηγεί άλλωστε και το γεγονός ότι οι επίσημες παραδοχές για την επικράτηση του θεσμού αυτού δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν στην πραγματικότητα καθώς δε μπορούν να επιφέρουν στην πράξη τα θεωρητικά αποτελέσματα που επικαλούνται. Στην ουσία ο μόνος στόχος της ποινής που εξυπηρετείται μέσω του ποινικού σφροονισμού είναι η ανταπόδοση και όχι η πρόληψη (είτε η γενική είτε η ειδική). Το δεδομένο ωστόσο αυτό δε συμβαδίζει σε κανένα σημείο με την ουσία του δικαίου ανηλίκων. Και αυτό γιατί το δίκαιο ανηλίκων, κατά την ιστορική του εξέλιξη επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις αρχές του προνοιακού προτύπου σε σημείο που σήμερα να γίνεται προσπάθεια για άρση των αρνητικών συνεπειών που επέφερε η απαρέγκλιτη τήρηση των αρχών αυτών. Το δίκαιο ανηλίκων, με άλλα λόγια, προσπαθεί διαρκώς να επιφυλάσσει ολοένα και πιο φιλική μεταχείριση στο δράστη, πράγμα που όμως εναντιώνεται με τις ρυθμίσεις που επιφυλάσσουν στέρηση της ελευθερίας. Σίγουρα μία νίκη της αποϊδρυματοποίησης στην αντιμετώπιση των ανηλίκων αποτέλεσε η κατάργηση του άρθρου 17 παρ. 5 Ν. 2298/1995 η οποία προέβλεπε την τοποθέτηση προπαραβατικών ανηλίκων σε ιδρύματα αγωγής για χάρη της προστασίας τους και της απομάκρυνσης από το εγκληματογόνο οικογενειακό περιβάλλον. Η καταργηθείσα ρύθμιση, όντας αμφίβολης συνταγματικότητας, μολονότι δεν τύγγανε εφαρμογής στην πράξη, συνιστούσε ρωγή στο προστατευτικό πεδίο του δικαίου ανηλίκων. Ο νόμος, ωστόσο, 4322/2015 άνοιξε το δρόμο για την ηπιότερη μεταχείριση των ανηλικων ατόμων που δεν είχαν τελέσει κάποια εγκληματική πράξη, συμβαδίζοντας απόλυτα με τις συνταγματικές ρυθμίσεις και σε τελικό επίπεδο και με το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Η αδυναμία εξυπηρέτησης των στόχων που είχε θέσει αυτή η διάταξη σε συνδυασμό με το έλλειμμα νομιμότητας που τη διέκρινε οδήγησε στην απάλειψη της από το δικαιοκόσμο. Αντίστοιχα, παρόμοια θα πρέπει να είναι και η θέση του νομοθέτη σχετικά με το ζήτημα της ποινής του εγκλεισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων. Θα πρέπει να σταθμίσει τη χρησιμότητα της ποινής με την πρακτική δυνατότητα επίτευξης των στόχων που αυτή θέτει. Μάλιστα θα πρέπει να εξετάσει αν οι ίδιοι στόχοι εξυπηρετούνται από ηπιότερα μέσα, κατ' εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας. Δεδομένου ότι τους ίδιους στόχους με τον ποινικό σφροονισμό εξυπηρετούν και τα εξωιδρυματικά μέτρα αναδεικνύεται η ανάγκη για περισσότερη εφαρμογή των δεύτερων έναντι του πρώτου. Ειδικά θα πρέπει επισήμως να γίνει δεκτό ότι ο στόχος του εγκλεισμού είναι η ανταπόδοση και η προστασία της δημόσιας ασφάλειας, και να μην παρέχεται

συγκάλυψη τους με δήθεν επικλήσεις στην αρχή της διαπαιδαγώγησης και της επανακοινωνικοποίησης του ατόμου.

Συνεπώς, το ζήτημα του εγκλεισμού ή μη των νεαρών δραστών θα πρέπει να προστεθεί στους προβληματισμούς του νομοθέτη σχετικά με την προσήκουσα μεταχείριση των ανηλίκων. Σίγουρα, δεν είναι εύκολο να προχωρήσουμε σε μία τόσο ριζοσπαστική τομή στη νομοθεσία των ανηλίκων, η οποία θα αλλάξει άρδην τα νομικά δεδομένα. Ωστόσο κρίνεται επιτακτικό κατόπιν εξέτασης των δεδομένων που στην πραγματικότητα ισχύουν, ενώ συμβαδίζει με την ουσία του δικαίου ανηλίκων και το φιλικό χαρακτήρα, που οφείλει να διαθέτει απέναντι στα συγκεκριμένα άτομα. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να επανεξεταστεί το ζήτημα της ανταπόδοσης και των στόχων που εν γένει η δικαιοσύνη ανηλίκων θέτει, ώστε να προσαρμοστεί καλύτερα η νομοθεσία για τους ανήλικους δράστες στα πραγματικά δεδομένα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξιάδης Στέργιος, Εγκληματικότητα ή “παραβατικότητα” των ανηλίκων;, Ποινικά Χρονικά Τόμος ΛΣΤ', 1986

Αλεξιάδης Στέργιος, Εκκληματολογία, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011

Αρτινοπούλου Βάσω, Επανορθωτική Δικαιοσύνη, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2010

Αρτινοπούλου Βάσω-Μιχαήλ Ηρώ, Η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2012/29/ΕΕ και η επανορθωτική δικαιοσύνη: Ένα βήμα μπροστά για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας;, Crime in Crisis Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

Γιοβανόγλου Σοφία, Η ενσωμάτωση της αποκαταστατικής δικαιοσύνης στα διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής για τους ανηλίκους, Ποινική Δικαιοσύνη, 11/2006

Δημόπουλος Χ.-Κοσμάτος Κ., Δίκαιο ανηλίκων: θεωρία και πράξη, 2η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011

Ευστρατιάδης Σωτήριος, Οι νέες διατάξεις για την παραβατικότητα των ανηλίκων- μια καινοτομία στο ποινικό σύστημα, πηγή νέων δυσχερειών, Ποινική Δικαιοσύνη, 11/2003

Ζαγούρα Παρασκευή-Κρανιδιώτη Μαρία, Ανήλικος θύμα και δράστης: Η «συστημική διασταύρωση» για τους ανηλίκους μέσα από τη μελέτη μιας ατομικής περίπτωσης (Case Study), Crime in Crisis Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

Κοτσαλής Λεωνίδα, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2014

Κουράκης Νέστωρ, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012

Κουράκης Νέστωρ, Ποινική Καταστολή, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009

Κωνσταντίνου Ζήσης, Παραβατικότητα ανηλίκων, ποινική δικαιοσύνη ανηλίκων και κρίση, Crime in Crisis Τιμητικός Τόμος Κουράκη

Μάνεσης Αριστόβουλος, Η συνταγματική προστασία της ανήλικης νεότητας, Τιμητικός Τόμος Δεληγιάννη, Τέταρτος τόμος, Θεσσαλονίκη 1992

Μανωλεδάκης Ιωάννης, Το έννομο αγαθό, Εκδόσεις Σάκκουλα Θεσσαλονίκη, 1998

Μαργαρίτης Λάμπρος, Ανήλικοι κατηγορούμενοι και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού: Αντικατάσταση περιοριστικών όρων με προσωρινή κράτηση, Ποινική Δικαιοσύνη, 4-5/2012

Μαργαρίτης Λάμπρος, Ποινικό δικονομικό δίκαιο ανηλίκων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994

Μαργαρίτης Λ-Παρασκευόπουλος Ν, Ποινολογία, Ζ' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005

Μιχαλοπούλου Σοφία, Bullying ή Πείραγμα, <https://sciencearchives.wordpress.com/2015/03/31/bullying-ή-πείραγμα/>

Νούσκαλης Γεώργιος, Ορισμένες σκέψεις γύρω από την ποινική μεταχείριση ανηλίκων διακινητών ναρκωτικών μετά τις νέες νομοθετικές πρωτοβουλίες, Crime in crisis Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

Πανάγος Ι. Κωνσταντίνος, Συνδιαλλαγή ανηλίκου δράστη και θύματος. Το ελληνικό νομικό πλαίσιο υπό το πρίσμα της αποκαταστατικής θεωρίας, Crime in Crisis Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

Παπαδαμάκης Αδάμ, Ποινική δικονομία, Στ' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012

Πιτσελά Αγγελική, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013

Πιτσελά Αγγελική, Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και Ευρωπαϊκά) Δίκαιο Ανηλίκων,

Δ' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006

Πιτσελά Αγγελική, Ο Πρότυπος Νόμος των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο Ανηλίκων, Ποινική Δικαιοσύνη, 8-9/2003

Πούλου Ματίνα, ΙΔΡΥΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΒΟΛΟΥ : Μία προσπάθεια αναμορφωτικής αγωγής για ανήλικους παραβάτες, The Art of Crime, Νοέμβριος 2016

Σπινέλλη Καλλιόπη, Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες, Ποινικά Χρονικά Τόμος ΚΣΤ', 1976

Σπινέλλη Καλλιόπη, Εγκληματολογία, 3η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014

Σπινέλλη-Τρωϊάνου, ΔΙΚΑΙΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή, 1992

Σπυρόπουλος Φώτιος, Τραμπουκισμός (bullying) και ελληνική ποινική έννομη τάξη, Crime in Crisis Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

Τερζόγλου Μαρίνα, Ο Ν. 3189/2003 για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας των ανηλίκων, Ποινική Δικαιοσύνη 11/2003

Τζανετάκη Αντωνία-Ιόλη, Το δικαϊκό πρότυπο

Χάιδου Ανθοζωή, Εγκληματικότητα ανηλίκων, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2013

A. von Hirsch, Άμεσος πατερναλισμός: Τιμωρώντας τους δράστες της αυτοπροσβολής, (μετάφραση Β. Τσιλώνη)

Liefwaard Ton- Rap Stephanie- Bolscher Apollonia: Με ακούει κανείς; Ή συμμετοχή των παιδιών στη δικαιοσύνη ανηλίκων: Ένα εγχειρίδιο για πιο φιλικά προς τα παιδιά ευρωπαϊκά συστήματα απονομής δικαιοσύνης, International Juvenile Justice Observatory